Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Hadtudományi Doktori Iskola

Doktori (PhD) értekezés

(Tervezet)

Csepregi Zsolt

Budapest, 2025.

Budapest, 2025.

Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Hadtudományi Doktori Iskola

Csepregi Zsolt

Izrael szerepe az átalakuló globális és regionális biztonsági együttműködési rendszerekben

Doktori (PhD) értekezés
(Tervezet)

Témavezető:
Dr. habil. Kis-Benedek József,
c. egyetemi tanár, az MTA doktora

……
aláírás

Budapest, 2025.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés 7
1.1 A kutatási téma bemutatása, aktualitásának indoklása 7
1.2 A tudományos probléma megfogalmazása 10
1.3 A kutatás célja 12
1.4 A kutatás hipotézisei 12
1.5 A kutatási kérdések 13
1.6 Kutatási módszertan és alkalmazott elméletek 16
1.7 Az értekezés felépítése 17
1.8 A kutatás korlátai 17
1.9 A szakirodalom áttekintése 19
2. A közel-keleti hatalmi rend dinamikái 21
2.1 A közel-keleti hatalmi rend általános jellemzői 21
2.2 A hatalmi egyensúly érvényesülése a Közel-Keleten 25
2.2.1 A hatalom eloszlásának kérdése 25
2.2.2 A hatalmi egyensúly és a hegemónia ellentétje 28
2.2.3 Az államok lehetőségei a hatalmi egyensúly elérése érdekében 31
2.3 „Revizionista” és „status quo” hatalmak kérdése 33
2.4 A regionális biztonsági architektúra 35
2.5 Fejezeti összefoglaló 37
3. Izrael, mint regionális hatalom 40
3.1 Izrael alapvető jellemzői, mint zsidó, demokratikus és katonai állam 40
3.1.1 Az izraeli biztonságpercepció 41
3.1.2 Izrael katonai képességei 47
3.1.3 Civil-katonai kapcsolatok Izraelben 53
3.2 Izrael biztonsági környezetének átalakulása napjainkig 58
3.2.1 Az ellenséges arab koalíciók kora (1948-1978) 58
3.2.2 Paradigmaváltás Izrael fenyegetettségében (1978-2003) 60
3.2.3 Az „ellenállás frontjának” megerősödése (2003-2023) 61
3.2.4 Izrael 2023-2025-ös gázai háborúja és regionális hatásai 63
3.3 Izraeli katonai és nemzetbiztonsági stratégia 69
3.3.1 Az izraeli katonai stratégia alapjai 69
3.3.2 Izrael stratégiája a palesztinokkal kapcsolatban 73
3.3.3 „Hadjárat a háborúk között” eljárás 79

3.3.4 Alapvető biztonság és a létért vívott háború 84
3.3.5 Az izraeli katonai stratégia fejlődésének fő kérdései 93
3.4 Fejezeti összefoglaló 95
4. A közel-keleti regionális szereplők és Izrael kapcsolata 98
4.1 Irán 99
4.1.1 Irán állami adottságai 99
4.1.2 Irán regionális stratégiája 101
4.1.3 Irán nukleáris programja 105
4.2 Szaúd-Arábia 107
4.2.1 Szaúd-Arábia állami adottságai 107
4.2.2 Szaúd-Arábia regionális politikája 110
4.2.3 Szaúd-Arábia és Izrael kapcsolatai 114
4.3 Az Egyesült Arab Emírségek és az Ábrahám-megállapodások 121
4.3.1 Az Egyesült Arab Emírségek állami adottságai 122
4.3.2 Az Ábrahám-megállapodások nyújtotta együttműködési keretek 125
4.3.3 A kapcsolatok fejlődését meghatározó tényezők 127
4.4 Törökország 131
4.4.1 Törökország állami adottságai 132
4.4.2 Törökország regionális politikája 133
4.4.3 Törökország és Izrael kapcsolatai 136
4.5 Egyiptom 143
4.5.1 Egyiptom állami adottságai 143
4.5.2 Egyiptom regionális politikája 145
4.5.3 Egyiptom és Izrael kapcsolatai 148
4.6 Jordánia 152
4.6.1 Jordánia állami jellemzői 153
4.6.2 Jordánia és Izrael kapcsolatai 156
4.7 Fejezeti összefoglaló 159
5. A külső nagyhatalmak szerepe a Közel-Keleten 162
5.1 Amerikai Egyesült Államok 162
5.1.1 A Pax-Americana fénykora és vége a Közel-Keleten 162
5.1.2 Az Egyesült Államokat vezérlő elvekről összefoglalóan 164
5.1.3 Az Amerikai Egyesült Államok és a közel-keleti biztonsági architektúra 166
5.1.4 Az Amerikai Egyesült Államok és Izrael közötti kapcsolatok 169
5.2 Az Oroszországi Föderáció 186

5.2.1 Az Oroszországi Föderáció szerepe a Közel-Keleten az arab tavaszt követően ... 187
5.2.2 Az Oroszországi Föderáció és a közel-keleti hatalmi vákuum kitöltése ... 188
5.2.3 Orosz katonai beavatkozás Szíriában ... 189
5.2.4 Orosz-iráni stratégiai együttműködés ... 190
5.2.5 A közel-keleti hatalmi rend Moszkvából nézve ... 191
5.2.6 Izrael kapcsolatai az Oroszországi Föderációval ... 193
5.3 Európai Unió ... 199
5.3.1 Az EK és az EU Közel-Kelet politikája a hidegháború után ... 200
5.3.2 Az EU és az arab tavasz ... 201
5.3.3 EU-Izrael kapcsolatok ... 205
5.4 Kínai Népköztársaság ... 208
5.4.1 A Kínai Népköztársaság Közel-Kelet stratégiája ... 208
5.4.2 Izrael kapcsolatai a Kínai Népköztársasággal ... 210
5.5 Fejezeti összefoglaló ... 215
6. Izrael nagyhatalmi politikája ... 218
6.1 Elrettentő, ellensúlyozó és egyensúlyozó tényező ... 219
6.1.1 Az izraeli elrettentő erő ... 219
6.1.2 Ellensúlyozás nemzetbiztonsági és katonai eszközökkel ... 220
6.1.3 Egyensúlyozó stratégia ... 222
6.2 Izrael, mint biztonságot kivetítő és fogyasztó tényező ... 225
6.2.1 Biztonság fogyasztás ... 225
6.2.2 Biztonság kivetítés ... 228
6.3 Biztonsági architektúra kiépítése és alternatívái ... 231
6.3.1 A magára maradó Izrael veszélyei ... 232
6.3.2 Pszeudo-architektúra ... 233
6.3.3 Érett regionális biztonsági architektúra ... 235
6.4 Fejezeti összefoglaló ... 239
7. Következtetések ... 241
7.1 Az értekezés összegzése ... 241
7.2 A hipotézisek teljesülése ... 244
7.3 Új tudományos eredmények ... 246
7.4. Az értekezés eredményeinek felhasználhatósága, ajánlások és új kutatási irányok ... 247
7.4.1 A felhasználhatóság és ajánlások ... 247
7.4.2 Új kutatási irányok ... 248
Felhasznált Irodalom ... 249

Idegen nyelvű szakirodalom 249
Magyar nyelvű szakirodalom 287
Primer Források – Adatbázisok 290
Szekunder Források (TV/Riport – Közösségi média) 290
Intézmények honlapjai 291
Mellékletek 292
1. Melléklet – Rövidítések jegyzéke 292
2. Melléklet – Táblázatok jegyzéke 293
3. Melléklet – Szerzőnek a témában megjelent publikációi 294

1. BEVEZETÉS

Földünknek nincsen valódi középpontja, azonban a Közel-Kelet térsége mindenképpen pályázhatna erre a címre. A három kontinens találkozásánál fekvő régió a legősibb emberi civilizációk és a három monoteista világvallás bölcsője. A térség átfogó értelemben vett kulturális és történelmi gazdagsága mellett a világ egyik legturbulensebb és az erőszak különböző formái által sújtott régiója, emiatt a világsajtó legfontosabb híreivel szolgál. A térségnek pozitív és negatív értelemben is rendkívül nagy hatása van a világpolitikára, legyen szó a teljesség igénye nélkül az energiabiztonságról, technológiai innovációról, terrorizmusról, migrációs kihívásról vagy akár a nukleáris proliferáció veszélyéről. A Közel-Kelet térségének jelentősége a 2020-as években újra bebizonyosodott, legyen szó az Izrael és regionális ellenfelei között 2023 és 2025 között zajló elhúzódó konfliktusról, vagy a szíriai Aszad-rezsim megbukásáról. Ezek a fejlemények mind egy új regionális egyensúly, vagy pontosabban fogalmazva annak hiányára mutatnak rá, messzemenő hatással a világ többi részére, így Európára és ezen belül Magyarországra is.

A régió összetett viszonyait az állami és nem állami szereplők közötti dinamikák, valamint a külső hatalmak és trendek alakítják, amelynek leírása és lehetőség szerint előrejelzése összetett elemzési eszközöket igényel. Mindeközben minden egyes közel-keleti tényező, legyen szó államról, vallási irányzatról vagy szakpolitikai kérdésről önmagában is külön tudományterületet képez. Ezt az összetettséget nem feledve, disszertációmban a térség hatalmi viszonyainak alakulását, a háború és béke, fejlődés és destabilizáció átfogó kérdését az egyik szereplő, Izrael szerepvállalásán keresztül elemzem. Azt, hogy Izrael fontos elemzési tényező a Közel-Kelet viszonyainak meghatározása során, egyszerű levezetni katonai és technológiai képességeiből, én azonban ennél nagyobb jelentőséget feltételezek. A disszertációban a zsidó állam közel-keleti regionális hatalmi egyensúly „tőkesúlyaként" betöltött szerepének bizonyítását tűztem ki célul a hadtudomány és nemzetközi kapcsolatok eszköztárával.

1.1 A kutatási téma bemutatása, aktualitásának indoklása

Izrael regionális katonai nagyhatalomként, valamint központi elhelyezkedéséből következően kulcsfontosságú tényezője a közel-keleti hatalmi rendnek. Az izraeli kül- és biztonságpolitika vizsgálata különösen releváns abból eredően, hogy a zsidó állam az elrettentés fenntartása érdekében rendkívül asszertív katonai és nemzetbiztonsági stratégiát követ. A zsidó állam, tekintettel annak aktív kül- és biztonságpolitikai magatartására, képes a

hadtudományok területéhez nagy hozzájárulást tenni. Izrael vizsgálatának jelentőségét tovább emeli, hogy a térség geopolitikai játékosai közül az egyedüli olyan katonai nagyhatalom, amely nem rendelkezik regionális hegemónia megszerzésének lehetőségével, ellentétben Törökországgal, Iránnal, Szaúd-Arábiával és Egyiptommal. Ebből következően sajátos és egyedülálló külpolitikai stratégia következik. Szükséges továbbá hangsúlyozni, hogy a nemzetközi szakértők szerint, számos közvetett forrásra építkezve kijelenthető, hogy Izrael nukleáris csapásmérő képességgel rendelkező állam. Izrael emellett számos térségi együttműködési keretben vállal egyre növekvő szerepet, különösen a konzervatív szunnita arab államokkal közösen, az Amerikai Egyesült Államok patronálása mellett. Ennek következtében, ahogy Izrael külpolitikai orientációja egyre sokrétűbbé és partnerségei egyre mélyebbé válnak (köztük Magyarország irányában is), katonai és nemzetbiztonsági stratégiája, kiemelten a partnerségi, esetlegesen szövetségesi együttműködési hajlandósága fontos tudományos, ezen belül hadtudományi kérdéseket vet fel.

Izrael számára jelenleg nincsen olyan ellenséges állam vagy államok és nem-állami szervezetek koalíciója, amely létében közvetlenül fenyegethetné. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ne léteznének nagyon súlyos katonai fenyegetések, amelyek elsősorban Iránhoz és regionális hálózatához, az izraeli-palesztin konfliktushoz, továbbá a szunnita dzsihádista erőkhöz, különösen az Iszlám Államhoz köthetőek. A zsidó állam a relatív béke megőrzése érdekében végzi asszertív fellépését, a hatalmi és fenyegetési egyensúly fenntartása érdekében. Ennek gyakorlati megvalósulásaként Izrael folyamatos, aktív katonai és nemzetbiztonsági eszközökkel végzett tevékenységet folytat, az úgynevezett „hadjárat a háborúk között” keretében. Az északi, azaz Libanon, Szíria és kisebb mértékben Irak felől és a déli, gázai irányból jelentkező aszimmetrikus fenyegetések egészülnek ki az iráni nukleáris program jelentette kihívással, amelyet Izrael a rendelkezésére álló titkos és nyílt eszközzel meg kíván akadályozni. Izrael maximálisan a saját biztonsági érdekeiből következően ellensúlyozza Irán előretörését katonai és nemzetbiztonsági eszközökkel. Mindennek azonban regionális és globális kihatása is van, mivel Izrael része annak az informális koalíciónak az Egyesült Államok és az Öböl-menti arab államokkal, amelyek igyekeznek megakadályozni Iránt abban, hogy regionális hegemónná válhasson.

Izrael szerepét azonban a megfelelő keretek között kell értékelni, hiszen bár jelentős katonai és nemzetbiztonsági képességekkel rendelkezik, nem egy hagyományos regionális nagyhatalomról van szó. A zsidó állam képes határaihoz közel az ellenség erőit nagymértékben pusztítani, főként légierejére, tüzérségére, különleges műveleti képességeire és rakétaarzenáljára támaszkodva. Nagy szárazföldi hódításokra és távoli missziós küldetések

fenntartására azonban kevésbé képes, tekintettel viszonylag kis létszámú lakosságára és arra, hogy nincs jelentős stratégiai mélysége. A zsidó állam magatartását meghatározza továbbá erőteljesen militarizált társadalma és szélsőségesen érzékeny biztonságpercepciója, amelyek korlátozzák akciószabadságát. Izrael ennek tükrében csak egy eleme lehet a közel-keleti regionális egyensúlyt elősegítő koalíciónak, közvetett katonai támogatást tud nyújtani, illetve precíziós csapásokkal és titkosszolgálati információmegosztással és akciókkal segítheti regionális és globális partnereit. Fontos kérdés, hogy Izrael beavatkozna-e az Öböl-menti arab államok oldalán egy esetleges iráni agresszió esetén? Kijelenthető, hogy önmagában az izraeli beavatkozás veszélye is komoly passzív elrettentő tényezőt képvisel a közel-keleti hatalmi rendben, egyfajta „konvencionális kétértelműség" keretében, amely nagymértékben hozzájárul a kutatás során vizsgált közel-keleti fenyegetési egyensúly létrejöttéhez. A témafelvetés, ahogy a Közel-Kelet igényei is továbbmennek egy fenyegetési és hatalmi egyensúlyon és a fő kérdés, hogy kialakulhat-e, kialakulóban van-e egy regionális biztonsági architektúra, egy tartós együttműködés, amely a térség biztonságát szavatolhatja? Feltételezésem szerint ezekre a kérdésekre a válasz igen és Izrael szerepe különleges adottságaiból eredően megkerülhetetlen, amennyiben hatékony és fenntartható biztonsági együttműködésekről gondolkodunk a Közel-Keleten.

A 2023. október 7-i terrortámadás következtében indult, regionális kiterjedésű fegyveres konfliktus ugyanakkor árnyalta az izraeli regionális szerepvállalással kapcsolatos ismereteket és feltételezéseket. Az intenzív, de ugyanakkor a létért vívott, gyors lefolyású háború szintjét el nem érő katonai műveletek fontos esettanulmányait adják az izraeli fegyveres képességek alkalmazási lehetőségeinek, az ellenségre mért csapások szintje, valamint a meglévő együttműködések tartóssága szempontjából. Fontos leszögeznem, hogy a disszertáció témáját nem tette okafogyottá a 2023. októberét követő, több mint másfél éve tartó intenzív fegyveres konfliktus, éppen ellenkezőleg, további aktualitást nyert és az elméleti felvetések jelentős része gyakorlati igazolást nyerhetett, legalább részelemeiben. A kulcs azonban, hogy a disszertáció befejezésének időpontjáig Izrael összes békeszerződése kiállta a háború próbáját, és bár zavarok, részleges visszalépések történtek bizonyos együttműködésekben, az általános fejlődési trend nem tört meg, legfeljebb szünetelni látszik. A háború hatását a regionális hatalmi viszonyokra és ezen belül az izraeli együttműködési logikára bemutatom, azonban önmagában a harcok lefolyásának hadtörténeti részletességű feldolgozása nem képezi e disszertáció tárgyát, csak amennyiben az a térségi viszonyok szempontjából releváns.

A fenti tényezők tükrében összességében az izraeli kül- és biztonságpolitika alakulása fontos kérdés a közel-keleti stabilitásban messzemenően érdekelt Magyarország és Európa számára. Az izraeli és azzal párhuzamosan a közel-keleti viszonyok elemzése, értékelése és előrejelzése olyan kulcstényező a déli stratégiai irányból érkező fenyegetések vizsgálata során, melyhez a kutatás a továbbiakban kifejtettek szerint hozzá kíván járulni. A doktori kutatás jelenkori relevanciájához hozzájárul Izrael növekvő katonai és technológiai képességei, továbbá a 2020-ban megkötött Ábrahám-megállapodások, melyek új közel-keleti együttműködési rendszerek előtt nyitották meg az utat. Végezetül a 2023-ban Izrael és az iráni vezetésű „ellenállás frontja" között kirobbant intenzív katonai konfliktus bizonyította, hogy Izrael mind a mai napig rendkívüli fegyveres képességeket birtokol és ezeket nem habozik bevetni ellenségeivel szemben, amely egyrészt ellensúlyozó tényezőként a stabilitást szolgálhatja és a biztonsági architektúra kiemelt pillérje lehet, azonban súlyos eszkalációs potenciált is magában rejt.

1.2 A tudományos probléma megfogalmazása

Összességében a doktori kutatás annak vizsgálatára irányul, hogy az asszertív katonai és nemzetbiztonsági stratégiát folytató izraeli állam képes-e, valamint hajlandó-e együttműködéseken keresztül hathatósan hozzájárulni a közel-keleti térség stabilitásához és egy regionális biztonsági architektúra egyik fő pilléreként szolgálni. A kutatási problémát ezen túlmenően három nagyobb egységre bontom, melyek (1) az Izrael szerepvállalását meghatározó, első vizsgálat alapján egymással konfliktusban álló tényezők, mivel egyszerre egy katonai nagyhatalom, ugyanakkor folyamatosan létfenyegetettségre hivatkozik és előtérbe helyezi a támadóműveleteket, miközben állandóak az együttműködésekre vonatkozó törekvései is; (2) az összetett közel-keleti (nagy)hatalmi küzdelem leírása; (3) összességében pedig a két kutatási problémát összekapcsolva a zsidó állam egyedülálló katonai nagyhatalomként hogyan illeszkedik a közel-keleti hatalmi dinamikákba.

Az első probléma tekintetében Izrael kettős természete jelenti az elemzési feladatot, mivel egyszerre beszélhetünk a Közel-Kelet egyik katonai nagyhatalmáról, amely ugyanakkor nem képes regionális hegemónná válni, ellentétben a többi, adott esetben a jelenkorban kevésbé potens térségi nagyhatalommal szemben. A zsidó állam a rendkívüli sebezhetőségére válaszul, a létfenyegetettséget elérő kihívásokkal való megküzdés érdekében építette ki katonai és nemzetbiztonsági képességeit és vált ezáltal katonai nagyhatalommá. Hogyan írható le és elemezhető tehát ez az összetett és felületesen

szemlélve ellentmondásokkal teli katonai nagyhatalom, amely a térségi dinamikák egyik legfontosabb alakítója? A kutatási alprobléma fontos eleme a zsidó állam militarizált társadalmi és politikai rendszere, amely így sajátos elemzési eszközöket igényel. A történelmi és geopolitikai okokból eredően szélsőségesen érzékeny biztonságpercepció szoros kölcsönhatásban áll a politikai, katonai és nemzetbiztonsági vezetés összefonódásával és az országra jellemző messzemenően informális struktúrákkal. A tényezők eredőjeként az izraeli döntéshozatal a biztonság kérdéséről és az alkalmazott katonai eljárásokról sajátos elemzési és értékelési problémát vet fel, melyre a kutatás választ kíván adni.

A második kutatási probléma adja meg a disszertáció fő kérdésének tágabb keretét, mivel a Közel-Kelet regionális viszonyainak és annak a globális rendszerbe való illeszkedésének ismertetése nélkül nem lehet elemezni és értékelni a térség folyamatait, köztük az izraeli tevékenységeket sem. A kutatás idején is egymással ellentétes irányba ható folyamatok zajlanak a térségben, megfigyelhető egyrészt regionális nagyhatalmak közötti, nagyrészt helyettesítőkön keresztül vívott, és köztes befolyási zónákért zajló küzdelem, ezzel párhuzamosan pedig az állami szint alatti feszültségekből eredő erózió. A nagyhatalmi küzdelem és aszimmetrikus fenyegetések mellett léteznek azonban előremutató térségi együttműködések a társadalmi kapcsolatok, gazdaságfejlesztés, zöld és technológiai forradalom és a biztonság területén, mindazonáltal egy stabil regionális biztonsági architektúra hiányzik.

Végezetül pedig, a regionális viszonyok, az izraeli képességek és azok alkalmazásának elvei meghatározzák a fő vizsgálati problémát, miszerint Izrael egyszerre egy asszertív katonai nagyhatalom, ugyanakkor érdekelt a regionális együttműködések kiszélesítésében és elmélyítésében is. A zsidó állam, miközben mindig az adott konfliktustól függően alakítja ki válaszlépéseit, addig felmerül problémaként, hogy meghatározható-e egy általános „törvényszerűség” az izraeli regionális szerepre vonatkozóan. Összességében hogyan hat az izraeli katonai és nemzetbiztonsági tevékenység a közel-keleti régió viszonyaira és azon keresztül a szomszédos térségekre, továbbá a globális hatalmi térképre? A kutatás ezt a hatást kiemelten a különböző meglévő és kialakulóban lévő együttműködési rendszerekre gyakorolt befolyás tekintetében vizsgálja, visszatérve a kiinduló fő kutatási problémafelvetéshez.

1.3 A kutatás célja

A kutatásnak összesen négy, egy fő és három egymással szorosan összefüggő alcélja van a fent leírt fő kutatási probléma és három alprobléma vizsgálata során. A disszertációs munka elsődleges és átfogó célja elemezni, hogy Izrael milyen szerepet játszhat a regionális együttműködési rendszerekben, illetve milyen biztonsági architektúrát alapozhat meg. A fő célt az alábbi három alcélra bontom az elemzés érdekében:

Ezen a fő célon belül a kutatás célja meghatározni Izrael alapvető jellemzőit, mint katonai nagyhatalom, beleértve a katonai stratégia és a katonai és nemzetbiztonsági eljárások fő tényezőit és azok egymáshoz való viszonyát.

Ezt követően a kutatás célja bemutatni a közel-keleti hatalmi blokkokat, az egyes blokkok közötti viszonyrendszert és a regionális biztonsági architektúra létrehozására irányuló kísérleteket.

A fenti két tényezőt egyesítve a kutatás célja megvizsgálni Izrael kapcsolatait a regionális és globális szereplőkkel és ebből levezetni az izraeli kül- és biztonságpolitika rendszerszintű hatását a közel-keleti hatalmi dinamikákra.

1.4 A kutatás hipotézisei

A kutatás eddigi szerkezetét követve összesen négy, egy fő és három alhipotézist állítottam fel a probléma- és kérdésfelvetések mentén.

Hipotézis 1: A kutatás fő hipotézise, hogy ***Izrael összességében éppen az asszertív kül- és biztonságpolitikája miatt, egy regionális hegemóniára képtelen, azonban állandó létfenyegetettséget érzékelő katonai nagyhatalomként értékes együttműködő partnerré vált, és a kialakulóban lévő regionális biztonsági architektúra egyik fő pilléreként pozícionálja magát, illetve pozícionálják partnerei.***

A kutatás a fő hipotézise elemeire bontásával három további alhipotézis bizonyítását tűzi ki célul.

Hipotézis 2: A regionális keretet érintve feltételezem, hogy ***a közel-keleti hatalmi dinamikákban azonosíthatunk egy kialakulóban lévő regionális biztonsági architektúrát, amely stabilizáló tényezőként hat a térségben, és amelynek Izrael meghatározó tagja.***

Hipotézis 3: Az izraeli kül- és biztonságpolitika elrettentési eszközrendszeren keresztül hozzájárul a nyílt nagyhatalmi háború elkerüléséhez a Közel-Keleten és a hatalmi dinamikákban egy elrettentő tőkesúlyt képezve teret biztosít az együttműködéseknek. Izrael korlátozott katonai és nemzetbiztonsági műveleteket széles körben alkalmaz, éppen annak érdekében, hogy elkerülje a háborús szintű műveletek

szükségességét, akciószabadságának szűkülését (ezt nevezik izraeli terminológiában a „hadjárat a háborúk között” eljárásnak). Ugyanakkor egy passzív elrettentő erőt is képvisel a „létért vívott háború” koncepcióján keresztül. Ez azzal fenyegeti ellenségeit, hogy az alapvető biztonságának veszélyeztetettsége esetén Izrael megfizethetetlen árat követel ellenségeitől a teljes hagyományos, valamint feltételezett nukleáris katonai eszközeinek bevetése által.

Hipotézis 4: Az együttműködési rendszerekben való részvétel problémájára válaszul a negyedik hipotézis, hogy ***Izrael, preferenciái ellenére, az adottságai és geopolitikai helyzetéből következően rákényszerül a külső szövetségesi együttműködési rendszerekben való egyre erősebb, azonban rugalmasságot is biztosító részvételre***. Az alhipotézis bizonyítása során bemutatásra kerül a sajátos izraeli biztonságpercepció, a külső szereplőkkel szembeni alapvető bizalmatlanság és az önsegély kiemelt szerepe. Mindez választ nyújt arra, hogy a zsidó állam miért tartózkodó a másokra való ráutaltság erősödésével, végső soron a formális katonai szövetségekkel kapcsolatban. Ugyanakkor a kutatás a jelenkori példák bemutatását keresztül rávilágít, hogy az izraeli kül- és biztonságpolitikai gondolkodás alapvető vonásaival szembe menve miért erősödik Izrael részvétele a hatalmi és fenyegetési egyensúlyt fenntartó regionális és globális együttműködésekben, még ha ezek nem is érik el a formális katonai szövetségek szintjét, de regionális biztonsági architektúra létrehozásához elegendőek és a kívánt rugalmasságot is biztosítják nem csak Izrael, de az összes résztvevő állam számára.

1.5 A kutatási kérdések

A kutatási probléma feldolgozása, a kutatás céljainak megvalósítása és a hipotézisek igazolása érdekében egy fő és három alkérdést vizsgálok. A fő kérdés, kapcsolódva a fő kutatási problémához, hogy Izrael milyen szerepet játszhat a kialakulóban lévő regionális együttműködésekben és a regionális biztonsági architektúra pillére lehet-e. Ezen túlmenően három nagyobb egységre bontva vizsgálom az eredeti kutatási kérdést, nevezetesen, milyen hatalmi dinamikák jellemzik a Közel-Keletet, milyen átfogó irányelvek mentén alkalmazzák az izraeli vezetők az állam katonai és nemzetbiztonsági képességeit és összességében az izraeli kül- és biztonságpolitika milyen hatást gyakorol a térségének hatalmi viszonyaira?

A második kutatási kérdés reflektál a disszertáció fő kérdésének tágabb keretére. A Közel-Kelet regionális viszonyainak és annak a globális rendszerbe való illeszkedésének leírását a hatalmi egyensúly és a fenyegetési egyensúly érvényesülésén keresztül elemzem. Különösen időszerű ennek az alpontnak a vizsgálata, tekintettel arra, hogy a már említett

asszertív izraeli katonai és nemzetbiztonsági tevékenységekkel párhuzamosan 2020-ban egyre erőteljesebbé vált az építő szándékú együttműködés az Ábrahám-megállapodásokat aláíró arab államokkal. A disszertáció írását megelőző időszakban, 2023 őszéig az Amerikai Egyesült Államok közvetítésével tárgyalt izraeli-szaúdi normalizáció kérdése növelte a téma aktualitását. Ezzel párhuzamosan a 2023. október 7-én kitört Izrael-Hamász háború, majd az ezt követő regionális konfliktus igazolja, hogy az állandóan jelen lévő fegyveres konfliktusok folyamatosan megakasztják az együttműködési erőfeszítéseket és továbbra is számottevőek egy új, stabil biztonsági architektúra létrehozása előtt álló kihívások. A háború másrészről rávilágított az egyes szembenálló szereplők és az általuk alkotott blokkokon belüli együttműködés jelentőségére, illetve a megmutatkozó hiányosságok veszélyeire is. Az összetett közel-keleti viszonyok vizsgálata tehát fontos és gyorsan átalakuló alproblémának tekinthető a kutatás szempontjából, azonban a fő trendek és törésvonalak, együttműködési lehetőségek terén az alkalmazott biztonságelméletekkel elemezhetőek a folyamatok.

A harmadik kérdés tekintetében Izrael katonai és nemzetbiztonsági tevékenységeit, az ezeknek alapot szolgáltató képességeit és azok alkalmazásának lehetőségeit, valamint az ugyanennyire fontos korlátait mutatom be. A képességek között értjük az anyagi jellegű kapacitásokat, mint például a rendelkezésre álló fegyverrendszerek és élőerő, de a nem-materiális elemeket is, mint például a stratégia, amelyek meghatározzák az eszközök alkalmazását. A képességek döntő többsége természetesen a két tényező eredőjeként fejti ki hatását, tehát a kutatás egyszerre vizsgálja az Izrael számára rendelkezésre álló katonai és nemzetbiztonsági eszközöket és az azok alkalmazását lehetővé tévő, vagy éppen korlátozó katonai eljárásokat. Utóbbiak szoros összefüggésben állnak az izraeli kül- és biztonságpolitikai döntéshozatal elveivel és a katonai stratégiával, amelyek viszont nem értékelhetőek a militarizált izraeli társadalmi és politikai rendszer, valamint az uralkodó biztonságpercepció nélkül.

Végezetül a negyedik alkérdés, hogy a regionális viszonyok közepette, az izraeli képességek és azok alkalmazásának elvei eredményeként, a hatalmi és fenyegetési egyensúlyt fenntartó tevékenységével, valamint konstruktív együttműködésekben való részvételével Izrael hozzájárul-e a regionális stabilitás erősödéséhez? Természetesen lehetséges, hogy a válasz nem egy egyszerű igen vagy nem. Bizonyos esetekben és kérdésekben a zsidó állam a stabilitáshoz járul hozzá, míg más területeken jelentős eszkalációs potenciállal rendelkezik. Erre minden közel-keleti és külső partnernek fel kell készülnie, a fenyegetéseket minimalizálni, a lehetséges előnyöket pedig maximalizálniuk érdemes.

	1. táblázat – Kutatási célok, hipotézisek és kutatási kérdések		
	Kutatási cél	**Hipotézisek**	**Kutatási kérdések**
I	Elemezni, hogy Izrael milyen szerepet jászhat a regionális együttműködési rendszerekben, illetve milyen biztonsági architektúrát alapozhat meg	Izrael összességében éppen az asszertív kül- és biztonságpolitikája miatt, egy regionális hegemóniára képtelen, azonban állandó létfenyegetettséget érzékelő katonai nagyhatalomként értékes együttműködő partnerré vált, és a kialakulóban lévő regionális biztonsági architektúra egyik fő pilléreként pozícionálja magát, illetve pozícionálják partnerei.	Izrael milyen szerepet játszhat a kialakulóban lévő regionális együttműködésekben és a regionális biztonsági architektúra pillére lehet-e?
II	Meghatározni Izrael alapvető jellemzőit, mint katonai nagyhatalom, beleértve a katonai stratégia és a katonai és nemzetbiztonsági eljárások fő tényezőit és azok egymáshoz való viszonyát.	A közel-keleti hatalmi dinamikákban azonosíthatunk egy kialakulóban lévő regionális biztonsági architektúrát, amely stabilizáló tényezőként hat a térségben, és amelynek Izrael meghatározó tagja.	Milyen hatalmi dinamikák jellemzik a Közel-Keletet?
III	Bemutatni a közel-keleti hatalmi blokkokat, az egyes blokkok közötti viszonyrendszert és a regionális biztonsági architektúra létrehozására irányuló kísérleteket.	Az izraeli kül- és biztonságpolitika elrettentési eszközrendszeren keresztül hozzájárul a nyílt nagyhatalmi háború elkerüléséhez a Közel-Keleten és a hatalmi dinamikákban egy elrettentő tőkesúlyt képezve teret biztosít az együttműködéseknek.	Milyen átfogó irányelvek mentén alkalmazzák az izraeli vezetők az állam katonai és nemzetbiztonsági képességeit?
IV	Megvizsgálni Izrael kapcsolatait a regionális és globális szereplőkkel és ebből levezetni az izraeli kül- és biztonságpolitika rendszerszintű hatását a közel-keleti hatalmi dinamikákra	Izrael, preferenciái ellenére, az adottságai és geopolitikai helyzetéből következően rákényszerül a külső szövetségesi együttműködési rendszerekben való egyre erősebb, azonban rugalmasságot is biztosító részvételre	Összességében az izraeli kül- és biztonságpolitika milyen hatást gyakorol a térségének hatalmi viszonyaira?

1.6 Kutatási módszertan és alkalmazott elméletek

A kutatás során felhasznált általános elmélet szerint a biztonságelméletek realista iskolájához tartozó teóriákkal dolgoztam fel a leírt kutatási problémákra adható válaszokat. A Közel-Kelet hatalmi viszonyrendszerének leírására a hatalmi és fenyegetési egyensúly és a biztonsági dilemma elméleteit alkalmaztam. A regionális szereplők közötti dinamikák vizsgálatánál felhasználandó biztonsági dilemma elméleti fogalma John H. Herz "Idealist Internationalism and the Security Dilemma" című művében került bevezetésre.[1] Különösen releváns az olyan helyzetekben, mint Izrael és Irán kiélezett küzdelme, melyben az egyik fél katonai erejének növekedése azonnal biztonsági fenyegetésként jelenik meg a másik fél szemszögéből. A hatalmi egyensúly elméletének “szabályait” Morton Kaplan[2] és Kenneth Waltz[3] munkássága nyomán elemzem. Kaplan művében úgy fogalmaz, hogy egy állam inkább harcol, mint, hogy lemondjon egy lehetőségről, hogy növelje kapacitásait. Waltz meglátása, miszerint a koalícióalkotás során az államok lehetőleg a gyengébb félhez csatlakoznak a hatalmi egyensúlyozás érdekében, magyarázza Izrael szerepét a regionális együttműködési rendszerekben és aláhúzzák jelentőségét. A zsidó állam „gyengesége” viszonylagos és mint hegemonisztikus potenciállal nem rendelkező regionális katonai nagyhatalom értelmezendő a disszertációban.

A fenyegetettségi egyensúly elméletét Stephen M. Walt továbbfejlesztett elméleti kerete nyomán alkalmazom, miszerint az államok nem önmagában a többi ország hatalmának mértékére, hanem hatalmuknak a (valószínűsíthető) szándékaikkal párosítva jelentett fenyegetése potenciáljára reagálnak.[4] Az izraeli katonai és nemzetbiztonsági stratégiára a John J. Mearsheimer által kidolgozott offenzív realizmus megközelítését alkalmaztam.[5] Ennek segítségével az izraeli katonai akciók rendszerszintű hatásának leírásán keresztül vizsgáltam, hogy a felek a saját biztonságuk növelése érdekében igyekeznek viszonylagos hatalmi fölényt elérni ellenfeleikkel szemben.

A biztonsági együttműködéseket a szövetségkötési elméletek keretében értelmeztem, amelyek rámutatnak mind az együttműködéseket lehetővé tevő, mind az azokat korlátozó tényezőkre, amelyeket a közel-keleti adottságok mellett vizsgáltam. Glen H. Snyder megközelítésében az elmélet felhasználható a formális szövetségek és az intenzitásukban ezt

[1] HERZ 1950
[2] KAPLAN 1957
[3] WALTZ 1979
[4] WALT 1985
[5] MEARSHEIMER 2014

el nem érő együttműködések közötti különbségek elemzésében a realista megközelítésen belül, különösen a döntési szabadság megőrzésének kérdésére.[6]

Végezetül a sajátságos izraeli biztonságpercepció tudományos igényű vizsgálata és kategorizálása érdekében Arnold Wolfers megközelítését alkalmaztam a biztonság kettős, objektív és szubjektív természetével kapcsolatban.[7] Wolfers szerint a nemzeti biztonság fogalma alatt értett tartalom, annak kívánt szintje az egyes államok esetében eltérő, amelyet az államok eltérő tulajdonságaik magyaráznak. Az elméleti keret álláspontom szerint megmagyarázza, hogy a specifikus geopolitikai és zsidó történelmi emlékezetből eredő okok (azaz az objektív és szubjektív tényezők összessége) hogyan vezethettek a különösen érzékeny izraeli biztonságpercepcióhoz, amelynek egyenes következménye a védekező célú, ugyanakkor rendkívül asszertív és támadó jellegűnek ható izraeli katonai és nemzetbiztonsági tevékenység.

1.7 Az értekezés felépítése

Az értekezés felépítése, fejezeteinek sorrendisége illeszkedik a kutatási célok, kérdések és hipotézisek egymásra épülő logikájához. A témában korábban megjelent publikációm egy részét felhasználtam az értekezés elkészítése során, amit minden esetben külön lábjegyzetben jeleztem. A bevezetést követően ismertetem a hatalmi egyensúly és dinamikák jellegét a Közel-Keleten. Az értekezés harmadik fejezetében Izraelre fókuszálok és bemutatom az ország zsidó, demokratikus és katonai állam jellegét, Izrael biztonsági környezetének átalakulását, valamint az izraeli katonai stratégia fejlődését, amelyből következtethetünk regionális politikájára. A negyedik fejezetben a közel-keleti regionális szereplők politikáit, valamint Izraellel ápolt kapcsolatukat mutatom be. Az ötödik fejezetben a legfontosabb külső nagyhatalmak érdekeit és stratégiáit, valamint ezen globális szereplők Izraellel kialakult relációját vizsgálom. Végezetül az összes korábban vizsgált tényező és elméleti eszköz együttes számbavételével ismertetem Izrael nagyhatalmi politikáját, amely megválaszolja az értekezés fő kutatási kérdését.

1.8 A kutatás korlátai

Tekintettel arra, hogy a disszertáció egy teljes régió hatalmi rendjét igyekszik áttekinteni és abban az egyik állam szerepét elemezni, szükségszerűen leegyszerűsítésekkel él. Egy összetett rendszer leírásakor minden egyszerűsítés definíció szerint

[6] SNYDER 1990
[7] WOLFERS 1952

információveszteséget okoz és nem fogja teljes mértékben visszaadni a komplex rendszer elemeinek működését. A disszertáció tehát kompromisszumot köt az egyes szereplők legfontosabb jellemzőinek leírásában és mint elemzési tényezőként való felhasználásában. Izraelt, mint a disszertáció vizsgált tárgyát a lehető legrészletesebben tárgyalja az írás, azonban minden állami és nem-állami szereplőnél hasonló részletességre nincsen lehetőség. Ennek tükrében a többi regionális szereplő, legyenek azok belső államok, vagy külső nagyhatalmak, a szándékaikat a legmeghatározóbb motivációkra redukáltam le.

A hatalmi egyensúly, fenyegetés és elrettentés elméleteit, és alapvetően a realista iskola elméleti kereteit alkalmaztam a közel-keleti folyamatok vizsgálata során. A másik két nagy elmélet család, a liberális, illetve a konstruktivista (kritikai) elméletek alkalmazását mellőztem. A liberális elméleteket a közel-keleti régió konfliktusos jellege, zéró-összegű hatalmi dinamikái és a „regionalizmus nélküli régió" problémája miatt kerültem. A nemzetközi együttműködés kérdése fontos a Közel-Keleten, azonban érvelésem szerint ez is alapvetően a realista elméletek által diktált okokból és módon valósul meg. A konstruktivista elméletek, különösen a koppenhágai iskola szektorális, valamint regionális biztonsági komplexumokra vonatkozó elmélete fontos alternatív értelmezési keretet nyújthatott volna jelen vizsgálódásnak. Számos kiváló elemzés született, amelyek bizonyítják, az elméletek alkalmazhatóságát a közel-keleti hatalmi viszonyok elemzése során. A disszertációban felhasználtam a konstruktivista elméletek alkalmazásán keresztül generált ismereteket és következtetéseket. A disszertáció érvelésében, a hipotézisek bizonyítása és a térség hatalmi dinamikájának leírása során azonban a realista külpolitika iskola elméleteit alkalmazom, tekintettel arra, hogy a bizonyítandó izraeli kiegyensúlyozó szerep leginkább így írható le.

A 2020-tól 2025-ig tartó időszak is bebizonyította, hogy a közel-keleti térség turbulens viszonyai között rendkívül gyorsan mehetnek végbe drámai fordulatok. A disszertációs munka szempontjából ez azt jelenti, hogy a kezdeti témamegjelölést követően került sor az Ábrahám-megállapodások megkötésére, a 2023. október 7-i terrortámadásra, a gázai offenzívára, a Hezbollah és Izrael közötti 2024 őszi hadjáratra, az Irán és Izrael közötti közvetlen katonai műveletekre, majd a szíriai Aszad rezsim bukására. Mindez azt jelenti, hogy az elemzés „mozgó célpontot" vizsgált, amelyben szükségszerűen kellett egy elemzési végpontot, 2025 március elsejét megjelölni annak érdekében, hogy lezárható legyen a disszertációs munka. Mégis, feltételezem és a bizonyítás során véleményem szerint igazoltam, hogy a fő trendekben mind Izrael, mind a többi állami szereplő és a közel-keleti hatalmi rend kiismerhető, elemezhető és értékelhető, még ha konkrét események megjóslásába nem is bocsátkozhatok.

Az előző gondolatmenetet folytatva, végezetül szükséges kiemelni, hogy a disszertáció a témamegjelölése szerint Izrael – közel-keleti hatalmi rendben elfoglalt helyét alapul véve – a regionális biztonsági együttműködési rendszerekben játszott szerepét, és nem közvetlenül az izraeli vagy más közel-keleti állam külpolitikai döntéshozatalát vizsgálja. A disszertációban bemutatott dinamika alapvető szerepet játszik a valóságban meghozott döntések során, azonban a disszertációnak nem lehet célja adott konkrét döntések pontos előrejelzése. Trendeket mutat be, de azt nem képes megjósolni, hogy lesz-e háború a Közel-Keleten Irán és Izrael között vagy hogy Izrael pontosan milyen módon támogatja a jövőben az Iránnal szemben egyensúlyozó Öböl-menti államokat. A gyakorlati elemzéshez nyújtanak értelmezési keretet és eszközöket a disszertációban foglaltak, abban a meggyőződésben, hogy a fent vázolt leegyszerűsítések mellett is sikerül nem csupán a múlt és a jelen ismereteivel bizonyítható elméleteket felállítani, hanem ezeket a jövőben is alkalmazhatóvá tenni.

1.9 A szakirodalom áttekintése

A disszertációban három fő forrás és szakirodalom kategóriára hagyatkoztam, az izraeli hivatalos és fél-hivatalos katonai, nemzetbiztonsági forrásokra, az izraeli és nemzetközi civil szakértők elemző munkáira és a hadtudományok és ezen belül a biztonságelméletek általános elméleti munkáira. Az első kategóriával kapcsolatban szükséges hangsúlyozni, hogy az izraeli katonai és nemzetbiztonsági stratégiáról való gondolkodás tudományos kutatását megnehezíti, hogy Izraelnek nem létezik olyan hivatalosan elfogadott nemzeti biztonsági stratégiája, és abból származtatott széles és átfogó stratégiai dokumentumtár, mint az más állomokra, az Amerikai Egyesült Államokra, az Egyesült Királyságra vagy akár Magyarországra jellemző.[8] A disszertációban a fő hivatkozási alapként az Izraeli Védelmi Erők (IDF) 2018-as stratégiáját mutatom be, amely a 2015-ös, első nyílt stratégia kiegészített verziója.[9] Felhasználom továbbá a nemzeti biztonsági stratégia kidolgozásával megbízott, azonban végül csak részleges eredményeket elért 2006-os Meridor Bizottság következtetéseit, ahogy arról a korábbi miniszterelnök-helyettes tudományos igényességgel beszámolt.[10] Ez a két forrás önmagában nem elégséges az izraeli nemzeti biztonsági stratégia részeként értelmezhető izraeli katonai stratégia tárgyalásához, így egy következő szinten a döntéshozók, szakértők és (visszavonult) katonai vezetők munkáira hagyatkozom.

[8] ORION 2021: 2
[9] Izraeli Védelmi Erők Stratégiája 2018
[10] MERIDOR – ELDADI 2019

A kérdés kutatásának összetettségének hangsúlyozása mellett ugyanakkor kijelenthető, hogy mind az izraeli nagystratégia, mind a nemzeti biztonsági stratégia, mind az izraeli katonai stratégia megismerhető és koherens egészet alkot még akkor is, ha nem egy-egy jól elkülönített hivatalos dokumentumban öltenek testet. Az izraeli katonai stratégia megismerhetőségét és annak összetettségét egyszerre mutatja be Yaakov Amidror nyugalmazott vezérőrnagy és nemzetbiztonsági tanácsadó kijelentése, miszerint a nemzetbiztonsági koncepció ugyan nincs egy dokumentumban leírva, azonban az kétségtelenül létezik és egy összetett „szóbeli Tóra" formáját ölti.[11] Ez tehát azt jelenti, hogy számos forrásra kell hagyatkozni és a gyakorlatot értelmezni, amelyek között a különböző értelmezések, viták nyomán fedhető csak fel a teljes igazság az izraeli katonai és nemzetbiztonsági stratégia teljessége kapcsán.

Többségében tehát közvetett forrásaink vannak, visszavonult izraeli katonai és nemzetbiztonsági vezetők tudományos munkái, vagy akár politikai nyilatkozatai (különös tekintettel a korábbi vezérkari főnökök munkáira), illetve hazai és nemzetközi elemzések. A hivatalos állami nemzeti biztonsági stratégia hiányát számos izraeli katonai és politikai vezető problémának tekintette, így annak ellenére, hogy valóban hivatalos, átfogó munka nem létezik, támaszkodhattam az ennek megalkotására tett kísérletek írásos anyagaira. Idesorolható Charles D. Freilich korábbi nemzetbiztonsági tanácsi alelnök kísérlete egy nemzeti biztonsági stratégia körülírására.[12] Végezetül kiemelném Gadi Eizenkot korábbi vezérkari főnök által elkészíttetett és kiadott stratégiai dokumentumait, majd visszavonulását követően immár civilként megírt kvázi nemzeti biztonsági stratégiáját.[13] A fentiek képezik a legnagyobb hitelességgel rendelkező izraeli vezetők munkáit az Izrael által követett stratégiákra vonatkozóan. Ezeket követően beszélhetünk a nemzetközi és izraeli civil elemzők elemzéseiről, amelyeket feldolgoztam. Kiemeltem kezeltem a tel-avivi Institute for National Security Studies intézet és a Bar-Ilan Egyetemen működő Begin-Sadat Központ elemzéseit, éppen az izraeli katonai és nemzetbiztonsági rendszerrel való szerves összefonódásuk miatt. Az izraeli források mellett legnagyobb mértékben a zsidó állam legfontosabb partnerének kutatóintézeteinek elemzéseit használtam fel, így a Washington Institute és a RAND Corporation elemzéseit, írásait.

[11] AMIDROR 2021: 21
[12] FREILICH 2018
[13] EISENKOT – SIBONI 2019

2. A KÖZEL-KELETI HATALMI REND DINAMIKÁI

Izrael közel-keleti rendszerben és ezen belül a regionális együttműködésekben betöltött szerepét alapvetően meghatározzák a régió adottságai. A térségi hatalmi dinamikák leírása érdekében elsőként ismertetem az elemzés alapjául szolgáló hatalmi és fenyegetési egyensúly elméletét, továbbá a szövetségek és a biztonsági együttműködések megkötésének elméleti logikáját. Ezeket a teóriákat a közel-keleti viszonyokra alkalmazva tárgyalom a két legfontosabb kérdést, hogy mennyiben nevezhető a közel-keleti hatalmi küzdelem egy „status quo" oldal és egy „revizionista" tömb összeütközésének. Megvizsgálom, hogy létezik-e, illetve kialakulóban van-e egy, vagy akár több, versengő regionális biztonsági architektúra.

2.1 A közel-keleti hatalmi rend általános jellemzői

Mindenekelőtt meg kell határozni milyen értelemben, azaz pontosan milyen földrajzi kiterjedéssel használom a Közel-Kelet fogalmát. A Közel-Kelet térségének számos jelentése van, ezek közül a disszertációban azt annak szűk értelmezésében alkalmazom, azaz a Törökország, Irán, az Arab-félsziget és Egyiptom által határolt területet és az ott fekvő államokat értem alatta.[14] Ez nem jelenti azt, hogy a szomszédos, kultúrájukban kapcsolódó térségek, különösen Észak-Afrika országai ne játszanának jelentős szerepet a közel-keleti hatalmi dinamikákban.[15] A disszertáció fókuszából eredően azonban a szűk értelemben vett Közel-Keleten kívül eső államokat név szerint említem a továbbiakban, nem pedig a Közel-Kelet, mint térség megnevezésének részeként. A régió alapvető jellemzője, hogy három kontinenst köt össze, Európát, Afrikát és Ázsiát. Ennek következtében a közel-keleti térség, geopolitikai elméleti keretben ütközőövezetként definiált (*shatterbelt*) terület, és így a külső hatalmak befolyásszerző aktivitásának egyik mágnese.[16]

A földrajzi jellemzők mellett néhány általános gondolat a vizsgált térségről, amelyben Izraelt elhelyezhetjük. Még a szűk értelemben vett közel-keleti régió is hatalmas, 7,2 millió négyzetkilométeren fekszik, lakosságának száma megközelíti a 400 millió főt.[17] Érdemes kiemelni, hogy a fejezetben vizsgált négy regionális nagyhatalom kiterjedése ezen belül meghaladja az 5,6 millió négyzetkilométert, míg a további tizenegy ország osztozik a maradék területen, rendkívül egyenlőtlen eloszláshoz vezetve. A népesség döntő részben az arab, török és perzsa etnikumok között oszlik meg, amelyek mellett számos közepes és kisebb

[14] ROSTOVÁNYI 2011: 12
[15] ROSTOVÁNYI 2007
[16] COHEN 2009: 355-359
[17] Világbank 2023

létszámú etnikai csoport népesíti be a Közel-Keletet, mint a kurdok, zsidók és a drúzok. A nagyfokú sokszínűséghez járul hozzá a nyelvi és vallási identitások sokasága, amelyek bár korrelálnak a közösségek etnikai identitásával, azzal nem azonosak. Az iszlám két fő ága határozza meg a régiót, döntően a szunnita iszlám, kisebb mértékben, különösen Iránban, Irakban és Bahreinben a muzulmán vallás síita ága van jelen, jelentős kisebbségekkel Libanonban, Szíriában és Szaúd-Arábiában.[18] Az iszlám valláson belül a két fő ágat is számos más alcsoportra és oldalágra lehet bontani, azonban ezt a sokszínűséget a disszertációban nem áll módomban részletesen bemutatni. Elsősorban a szunnita-síita szembenállás összefüggéseire koncentrálok, illetve, hogy ezt a leegyszerűsítést is fenntartásokkal kell kezelni. A vallási azonosság nem jelent feltétlenül érdekazonosságot, ahogy a különböző vallási (al)csoportok közötti együttműködésre is számos példa van érdekegyezés esetén. A domináns iszlám mellett különböző keleti keresztény felekezetek hívei, a zsidó, a drúz és további, kevesebb követővel rendelkező vallások hívei vannak jelen a térségben.

Az egyes országoknál a politikai berendezkedés, a gazdasági szerkezet és a társadalmi viszonyok is rendkívüli eltérést mutatnak, még akkor is, ha általános jellemzőkre rá lehet mutatni a közel-keleti muszlim többségű államokban (Izraelt, mint a régió egyedüli nem muszlim többségű államát külön tárgyalom a disszertáció harmadik fejezetében). A közel-keleti államok négy legfontosabb közös jellemzője az iszlám kiemelt jelentősége, az állami újraelosztás meghatározó szerepe, az uralkodók vagy karizmatikus állami vezetők döntő befolyása és a fegyveres erők belpolitikai szerepvállalása.[19] Ezeken kívül állandó tényező minden közel-keleti államban a rezsimbiztonság biztosításának fontossága, amely az államok bel- és külpolitikájának meghatározó, ha nem éppen elsődleges tényezője.[20] Összességében ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy minden megállapítás csupán az elemzést segítő bizonyos fokú leegyszerűsítés, teljességében nem képes visszaadni azt a sokszínűséget és összetettséget, amit a Közel-Kelet képvisel.

A leginkább állandó és átfogó jellemzője a Közel-Keletnek (földrajzi adottságain túl) az a hatalmi rendjének folyamatos átalakulása és az azt kísérő fegyveres konfliktusok számossága. A három kontinens között elterülő régió turbulens jellege az emberi történelem kezdete óta a nemzetközi rendszer meghatározó jelensége és ezzel minden térségi és azon kívüli szereplőnek számolnia kell. A jelenkori, a közel-keleti régióban zajló konfliktusok főként a nagyhatalmak közötti, földrajzilag jól körülhatárolható ütközőzónában folynak, mint

[18] Council on Foreign Relations 2023
[19] CSICSMANN 2010: 96-104
[20] WHITSON 2019

a Sínai-félszigettől északra induló sáv, amely Izraelen és a palesztin területeken át Libanont, Szíriát és Irakot foglalja magába, valamint Nyugat-Jemen egy további konfliktusgócot jelent.[21] A nagyhatalmi ambíciókkal párhuzamosan a térséget jellemző instabilitás oka a hatalmi vákuum, amelynek földrajzi, társadalmi, gazdasági és politikai okai vannak.[22] Ebből következően a hatalmi viszonyok jellege sokténye zős, mégis, jelen disszertációban alapvetően a nagyhatalmak közötti dinamikából igyekszem levezetni annak alakulását.

A jelenlegi turbulens közel-keleti hatalmi rend több egymást követő sokkhatás eredményeképpen alakult ki, amelyek közül a második világháború lezárását követő fő elemeket ismertetem. Az első sokkhatás-hullám az európai gyarmatbirodalmak szétesése, az arab államok függetlenedése és ezzel párhuzamosan az arab szocialista rendszerek elterjedése volt, és emellett Izrael is 1948-ban kikiáltotta függetlenségét.[23] A posztkoloniális arab államok egy részében megbuktak a konzervatív rezsimek és katonai puccsokon keresztül három kulcsállamban Egyiptomban, Irakban és Szíriában arab szocialista vezetés kerül hatalomra, amelyek legalább névleg a pánarabizmus ideológiai zászlaját tűzték ki. Az Öböl-menti arab államokban és Jordániában azonban megmaradtak konzervatív rendszerek, monarchiák és emírségek. A bipoláris világrendben az arab-izraeli háborúk jelentették az egyik helyettesítő konfliktust, amelyben a szuperhatalmak megmérették magukat. Itt a hatásokat röviden bemutatva azt emelhetjük ki, hogy a kis méretű Izrael sikeresen maradt fenn a névleg nagyobb erőforrásokkal rendelkező, ám rosszabbul szervezett arab koalíciókkal szemben az 1948-1949, 1956, 1967 és 1973-mas háborúkat követően, sőt kulcsfontosságú területeket is képes volt meghódítani ellenségeitől. Az értekezés témája szempontjából a közel-keleti rendszert ért legfontosabb sokkhatás az egyiptomi külpolitikai orientáció megváltozása volt Anvar Szadat elnök alatt, és az ennek nyomán 1979-ben megkötött egyiptomi-izraeli békeszerződés.[24] Ami Izraelnek a déli, délnyugati frontjának biztonságát garantáló stratégiai fordulatot jelentette, az Egyiptom szempontjából egy befelé fordulás időszakának kezdete volt, visszalépés az arab világ vezető hatalmának ambíciójától és a fent említett „plusz egy” nagyhatalom szerepébe való beilleszkedés fő eleme.[25] Az egyiptomi-izraeli békeszerződést követően izraeli szemszögből a második legfontosabb, azonban negatív előjelű fordulat az iráni iszlám forradalom lezajlása volt. Mohammad Reza Pahlavi sah konzervatív, nyugatbarát uralmát 1979-ben felváltotta az Izraellel ellenséges viszonyt ápoló

[21] PALIK et al. 2022: 21
[22] GAUB 2017
[23] ROSTOVÁNYI 2011: 117-132
[24] KISSINGER 2008: 738-739
[25] N. RÓZSA 2019: 79-80

teokratikus rezsim, ezzel megteremtve az alapjait – az izraeli értelmezés szerint – a zsidó államra napjainkban egyetlen akut létfenyegetést jelentő hatalomnak.[26] Az iráni fenyegetés ugyanakkor döntő mértékben nem érvényesülhetett azonnal, hiszen Irak 1980-ban megtámadta Iránt, így ez a háború foglalta le Izrael potenciális ellenségeinek erejét és figyelmét a nyolcvanas években, amely ugyan hatalmas pusztítást okozott mindkét államban, azonban valódi győzelmet egyik fél sem ért el. Izrael szempontjából a háború ugyanakkor lehetőséget teremtett, mivel, különösen az Öböl-menti arab államok számára már nem az Izraellel meglévő konfliktusuk, hanem az Irak-Irán háború jelentette a fő fenyegetést, bármelyik fél is kerüljön ki győztesen.[27]

A hidegháború vége alapvetően megváltoztatta a közel-keleti hatalmi rendet. Az első sokk Szaddám Huszeinnek a hidegháború lezárásával párhuzamos kísérlete volt Kuvait annektálására. Ezzel a regionális hegemón szerepe felé mozdult el, bízva abban, hogy a bipoláris világrend lezárulását követően nem lesz erő, amelynek a képessége és szándéka egyszerre meglenne, hogy megakadályozza, hogy dominálja a világ kőolajexportját.[28] Ez súlyos félrekalkulációnak bizonyult és ezt a kísérletet az Amerikai Egyesült Államok vezette koalíció megakadályozta. Irak jelentős meggyengítésével egy Washington által diktált átmeneti status quo alakult ki. Ezt a hangsúlyozottan viszonylagos békés korszakot Irak 2003-as amerikai lerohanása zárta le, amely az állítólagos tömegpusztító fegyvereinek kiiktatását és a demokrácia elterjesztését célozta. Ezzel szemben Irak maradék egyensúlyozó szerepét iktatta ki Iránnal szemben és Teherán befolyásának elterjesztése és megerősítése előtt nyitotta meg az utat egészen Libanonig.[29] Az utolsó itt említett és következményeiben azóta is tartó nagy sokkhatás a 2010 végén kirobbant „arab tavasznak” nevezett felkeléshullám volt, amely több államban az iszlamista politikai erők megerősödését, autoriter rendszerek restaurációit és számos polgárháború kirobbanását eredményezte.[30] A 2023. október 7-i Hamász terrortámadását követő regionálissá szélesedő konfliktus hatásait feldolgoztam és a harmadik fejezetben elemzem.

A fenti átalakulások és sokkok összhatása, minden bizonytalanság ellenére leszögezhető, hogy nem létezik olyan status quo és stabil regionális biztonsági architektúra, amelyhez a térségi szereplők tarthatnák magukat, a viszonyok dinamikusan változnak és rendkívül sok belső és külső fenyegetéssel kell szembenézni állam alatti, állami és államok

[26] ORION 2021: 3
[27] RABINOVICH 2013: 21
[28] SPARROW 2015: 402
[29] N. RÓZSA 2015: 198
[30] N. RÓZSA 2015: 79-95

feletti szinteken is. A folyamatosan mozgásban lévő rendszerben így az egyes államok stratégiái is egyszerre igyekeznek adaptálódni a körülményekhez és a maguk számára kedvezően alakítani a viszonyokat.

2.2 A hatalmi egyensúly érvényesülése a Közel-Keleten

A disszertáció témájának feldolgozása során alkalmazott realista elmélet szerint a nemzetközi rendszer struktúráját és az államok közötti politikai folyamatokat a hatalom eloszlása és annak megszerzéséért folytatott küzdelem határozza meg, amelyet az egyes államok a biztonságuk és túlélésük érdekében folytatnak.[31] Az államok közötti hatalom eloszlása szerint megkülönböztethetünk hegemonisztikus, azaz unipoláris, valamint bipoláris és multipoláris rendeket, mind a globális, mind a regionális szinteken.[32] Ezek a kategóriák ideáltípusok, nehezen elképzelhető, az irodalmi fikcióktól és elméleti modellektől eltekintve, hogy a hatalom teljes mértékben egy vagy két szereplő kezében összpontosuljon, a multipolaritás pedig egy igen tág kategória, ahol a három szereplős ideáltípus mellett a szinte teljesen anarchikus rendig terjedően egy széles skálán értelmezhető. Ettől függetlenül ezek az elemzés szempontjából kulcsfontosságú kategóriák, mivel a szereplők közötti interakciókat meghatározza a hatalom közöttük való eloszlása. Elsőként röviden ismertetem a hatalom jelentőségét a nemzetközi kapcsolatokban, majd bemutatom a három lehetséges hatalmi szerkezetet, ezt követően pedig rátérek a hatalmi egyensúly általános elméletére, mielőtt azt a közel-keleti rendre alkalmaznám.

2.2.1 A hatalom eloszlásának kérdése

Az államok alapvető megfontolása, érdeke és célja saját biztonságuk garantálása a létező és a potenciális fenyegetésekkel szemben.[33] A hatalom eloszlása egyben meghatározza, hogy milyen mértékű fenyegetést jelentenek egymásra a különböző állami és akár nem-állami szereplők. Ennek tükrében az országok biztonságról való gondolkodását az anarchikus nemzetközi rendben az államok közötti erőegyensúly kérdése és a biztonsági dilemma problematikája uralja.[34] A szereplők egyrészt a hatalom felhalmozásával igyekeznek garantálni saját biztonságukat, másrészt törekednek megakadályozni potenciális ellenségeiket, hogy hatalmat halmozhassanak fel.[35] Fontos szempont a „potenciális” jelző használata az

[31] MEARSHEIMER 2014: 33-35
[32] KISS J. 2009: 241-242
[33] TELLIS 1995
[34] BUZAN 1997: 53
[35] KISS J. 2009: 234

ellenség meghatározásánál, mivel egyik állam sem lehet biztos benne, hogy egy adott szereplő szándéka hogyan változik a jövőben, azaz leegyszerűsítve, egy szövetségesből, vagy semleges államból is lehet idővel ellenség, amennyiben az adott ország nemzeti érdeke ezt kívánja a megváltozott körülmények között.[36] Ez fordítva is igaz lehet, azonban kevés szereplő lenne optimista az ellenségével kapcsolatban és elmulasztani egy kínálkozó lehetőséget a hatalom felhalmozására, még akkor is, ha jelenlegi szövetségesével szemben szerez hatalmat. Ugyanakkor, ahogy az emberek közötti minden interakcióban, így a nemzetközi kapcsolatokban is jelentős szerepe van a bizalomnak.[37] Egy több évtizede tartó stabil együttműködés vagy érdekellentétek viszonylagos hiánya esetében kevésbé lesz gyanakvó egyik hatalom a másikra, mint egy kinyilvánított ellenséges szándék esetében. A hatalom felhalmozása ennek következtében kockázatot is jelent az állam számára, amelyet biztonsági-dilemmának nevezünk és a realizmusban a hatalom eloszlása mellett a másik kiemelt vizsgálati tényező.[38]

A hatalom eloszlása során tehát három állapot alakulhat ki. Amennyiben egy szereplő hegemón pozíciót szerez az adott rendszeren belül, ebben az esetben képes akaratát rákényszeríteni a többi szereplőre, amelyek ebből következően nem képesek akaratukat érvényesíteni a hegemónnal szemben.[39] Az adott rendszeren belüli abszolút hegemónia elérése érdekében a hegemóniára törekvő államnak a rendszerben elérhető hatalmi eszközök és erőforrások több mint a felét kell megszereznie.[40] A hatalmi eszközök birtokában az adott hegemón állam a lehető legnagyobb mértékben képes saját biztonságát garantálni, mivel definíció szerint nem marad más szereplő, amely képes lenne elegendő erőforrást mozgósítani, hogy kihívást intézzen a hegemón ellen, amíg az az erőforrások több mint felével rendelkezik. Az elméleti megközelítés hátránya, hogy lehetetlen mindenre kiterjedően és pontosan számszerűsíteni mindazokat a tényezőket, amelyek a hatalom alkotóelemeit adják. Bizonyos elemeit, mint a népesség, terület, fegyveres erők, gazdaság lehetséges megközelítő adatokkal leírni, azonban a morál, nemzeti kohézió, bizalom és más szellemi értékek, amelyek a hatalom alapvető pillérei, nem írhatóak le egy-egy számmal. A valóságban ritkán szerezhető meg a hegemón státusz, részben annak fizikai korlátaiból adódóan, részben pedig a többi szereplő aktív ellensúlyozása miatt, amelyet a későbbiekben mutatok be részletesen. Hegemón hatalom klasszikus példáját adja a Római Birodalom időszámításunk

[36] MEARSHEIMER 2014: 33-34
[37] FUKUYAMA 2022
[38] BUZAN 1997: 53.
[39] MEARSHEIMER 2014: 40
[40] SNYDER 1990: 108

kezdetét követő két évszázadban, amelyet Pax Romana állapotaként jellemeztek.[41] A viszonylagos belső és külső biztonság mellett azonban ez a kontinenseken átnyúló hegemón is folyamatos kihívásokkal szembesült a szomszédos hatalmak részéről, majd a válságjelenségek és háborúk nyomán felbomlott. Vitathatóbb modern kori hegemón példáját nyújtja az Amerikai Egyesült Államok a hidegháború utáni első két évtizedben, azaz a Szovjetunió szétesését követően. Kétségtelen, hogy Washingtonnak két évtizeden keresztül példátlan mértékben volt lehetősége akaratát a bolygó szinte minden szegletében érvényesíteni, azonban kétséges, hogy Moszkvára és Pekingre képes lett volna akaratát rákényszeríteni és még a viszonylagosan leggyengébb pillanataikban is akár képes lett volna alapvető nemzeti érdekeik mentén büntetlenül veszélyeztetni.[42] Még egy olyan kis állam is, mint Izrael, amennyiben létét fenyegetve érezné egy hegemón által, képes lenne a létéért harcot vívni, tekintettel arra, hogy ilyen helyzetben nem lenne már mit veszítenie, ez a későbbiekben az értekezés egyik fő kérdése lesz, hogy ezt hogyan is tenné.

A valóságban tehát a hegemónia kialakulásával, illetve megszerzésével szemben három komoly akadály áll. Az első kettő fizikai-biológiai. Elsőként a természeti környezet maga is határokat szab és megnehezíti a közlekedést, kommunikációt és a koordinációt a távolság növekedésével arányosan és a földrajzi adottságok által meghatározottan.[43] A tengerek, hegyek és sivatagok akadályokat és egyben védelmet adnak, míg a síkságok utat biztosítanak, a folyómedrek kettős szerepet játszanak. A folyóval párhuzamosan elősegítik a hatalom kivetítését, a keresztező átkelést viszont megnehezítik és védhető határokat biztosítanak. A technológiai fejlődés segít leküzdeni a természeti akadályokat és a távolságot, azonban teljes mértékben nem lehetséges azokat meghaladni. A második ok biológiai és az emberi természetben gyökerezik. Minden közösség igyekszik biztosítani mind fizikai mind kulturális túlélését és identitásának bizonyos fokú megőrzését. Ennek érdekében az emberi közösségek, így az államok is három fő, biológiában gyökerező stratégiát alkalmaznak, amelyek az együttműködés, a versengés és a harc.[44] A hegemonisztikus ambícióval (akár csak potenciálisan) rendelkező hatalommal szemben a közösségek garantálni kívánják bizonyos fokú különállóságukat.[45] Ez még a kulturálisan hasonló államok között is igaz, a közel-keleti sokszínű etnikai és vallási viszonyok között pedig hatványozott jelentősége van. Végezetül a hegemónia elérésének akadálya a két fizikai-biológiai tényezőre építve a nemzetközi

[41] MORRIS 2020: 57
[42] KISSINGER 2008: 836
[43] KAPLAN 2019: 29-33
[44] GAT 2006: 663
[45] HAZONY 2018: 97-99

kapcsolatok tudományában a hatalmi egyensúlyozás dinamikája, amelyben a különböző államok igyekeznek megakadályozni, hogy egy hegemón hatalom kiemelkedjen a rendszeren belül és eltörölje önállóságukat.[46]

A valóságban tehát ritkán valósulhat meg globálisan vagy regionálisan, hogy egy ország hegemón hatalomként kiemelkedik. Ennek tükrében főként több pólusú hatalmi rendekről beszélhetünk. Különleges esetet képezett a hidegháború, amelyben két szuperhatalom küzdelme határozta meg a nemzetközi rendet, azaz egy bipoláris rendszer alakult ki. Jellemzőbb azonban, hogy három vagy annál is több szereplő között oszlik meg a hatalom, ez igaz az a hidegháborút követő unipoláris rend felbomlása nyomán kialakuló jelenkori globális rendszerre[47] és ezen belül magára a közel-keleti regionális rendre is.[48] Egy multipoláris rendben a szereplők különböző blokkokba és keretekbe rendeződve az együttműködések és szembenállások összetett rendszerén keresztül igyekeznek növelni hatalmukat, garantálni saját biztonságukat és megakadályozni egy másik szereplő hegemónként való kiemelkedését. A nagyhatalmak mellett a közepes és kis hatalmak is folyamatosan helyezkedve igyekeznek számukra kedvező irányba befolyásolni a rendszeren belüli hatalom eloszlását. A következőkben bemutatásra kerül a hatalmi egyensúlypolitika, amely a stabilitás elméletben legfontosabb eszköze, majd a hegemón pozíció megszerzésének vonzása és fenyegetése.

2.2.2 A hatalmi egyensúly és a hegemónia ellentétje

Az anarchikus nemzetközi rendben egyetlen állam se lehet bizonyos benne, hogy nem érheti biztonságát kihívás a többi szereplő részéről, akiknek pontos szándékai végső soron előre nem megjósolhatóak. Kevés államnak adódik meg a lehetőség, hogy akár regionális hegemónként kiemelkedjen, még kevésbé, hogy az egész Földet, azaz a teljes nemzetközi rendet uralni tudja. Az emberi történelem ugyanakkor nem véletlenül a potenciális hegemónoknak a hatalom megszerzésére irányuló háborúitól tarkított már az ókor óta egészen napjainkig. A hódítási szándékot általában egy adott személyhez kötjük, mint Nagy Sándor, Napóleon vagy Hitler és tagadhatatlan, hogy az emberi ambíciónak kulcsszerepe van az egyes államok hegemóniára való törekvésében. A konkrét állami vezetők személyiségén túlmenően azonban már Thuküdidész is munkáiban leírta az Athén és Spárta között folyó ókori

[46] WALT 1985: 5
[47] GRYGIEL – MITCHELL 2017: 26-27
[48] CSICSMANN 2020: 45

küzdelem kapcsán a hegemóniára való törekvés természeti törvény-jellegét.[49] A Római Birodalom és az ókori Perzsia majd az Ottomán Birodalom és a középkori Perzsa Birodalom, vagy az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió párharca, ma pedig a Washington és Peking között egyre fokozódó szembenállás mutatja, hogy a hegemóniára való törekvés és az ennek megakadályozására vonatkozó szándék dinamikája a rendszerbe van kódolva, mint az államok túlélési stratégiája. A hegemónia biztosítja a lehető legteljesebb biztonságot a külső ellenségekkel szemben, azonban az elérése rendkívül kockázatos.[50] A rossz stratégiát választó potenciális hegemón olyan háborúba keveredhet, amely felmorzsolja éppen azokat a meglévő erőforrásait, amelyek lehetővé tették a hegemónia megszerzését célzó kiemelkedési kísérlet megindítását. A rendszer többi állama érzékeli a kiemelkedő hegemón által jelentett fenyegetést, és jellemző módon igyekszik azt megakadályozni. Ez az államok gyakrabban választott stratégiája szerint diktált lépés, a hatalmi egyensúly fenntartásának politikája.

A potenciális hegemón által jelentett biztonsági fenyegetésre válaszul egy államnak három lehetősége van: a potenciális agresszor ellensúlyozása (*balancing*), az ellensúlyozás felelősségének átjátszása a rendszer többi szereplőjére (*buck-passing*), vagy pedig a csatlakozás a potenciális agresszorhoz (*bandwagoning*).[51] A három lehetőség közül a legvonzóbb és költséghatékonyabb lehetőség a felelősség átjátszása, mivel ideális esetben a stratégiát választó állam egyszerre spórolná meg az ellensúlyozás költségét, azonban a biztonságát garantáló feladat, a hegemón ellensúlyozása is megvalósulna mások áldozatvállalása nyomán.[52] Ugyanakkor az átjátszás dominóhatást válthat ki, egyre több állam veti le magáról a felelősséget és így egy pont után nem lesz elegendő erő az ellensúlyozó oldalon és az egész rendszer egyensúlya veszélybe kerül, a potenciális hegemón pedig eléri célját. Lehetőség van a felemelkedő hegemónhoz való csatlakozáshoz is, amelyre számos példa van a történelemben. A csatlakozás során az állam arra számít, hogy egyrészt elkerülheti a potenciális hegemón támadását, másrészt kedvező helyzetet élvez majd az agresszor által meghatározott eljövendő hatalmi rendben.[53] A hegemónhoz való csatlakozás azonban kockázatokat hordoz magában, különösen, ha az kinyilvánít olyan szándékokat, amelyek a status quo-hoz képest káros helyzetbe hoznák a biztonságát garantálni kívánó államot. Az értekezés témáját tekintve Izraelnek nyilvánvalóan nem opció olyan nagyhatalomhoz csatlakozni, amely fel kívánja számolni a zsidó államot, vagy akár magát a

[49] THUKÜDIDÉSZ 2006
[50] MEARSHEIMER 2014: 210-213
[51] KISS J. 2009: 276-277
[52] MEARSHEIMER 2014: 161
[53] WALT 1985: 7

zsidó etnikai-vallási csoportot, legyen az erőszakos áttérítés vagy fizikai megsemmisítés által. Az államok szándékainak változása miatt nem csak a jelenlegi politikai álláspontok lehetnek elrettentőek a potenciális hegemónhoz való csatlakozás szempontjából, hanem a várható veszélyek is.

Tekintettel az átjátszás és a csatlakozás hátrányaira és veszélyeire, a hatalmi egyensúly elmélete szerint az ellensúlyozás a leginkább alkalmazott eszköz a hatalmi egyensúly fenntartása érdekében.[54] A fenyegetett államok az agresszor által jelentett kihívás elhárítása érdekében közösen, bizonyos fokú koordinációval egyesítik hatalmuk egy részét, és együttesen lépnek fel. Kulcskérdés, hogy mind a koordináció, mind az alkalmazott hatalmi erőforrás nem teljes mértékű, hanem azok aránya egy széles skálán mozoghat. Elképzelhető, hogy az adott rendszeren belül a lehetséges hegemónt ellensúlyozó államok semmilyen kommunikációt és koordinációt nem végeznek, míg a másik véglet, hogy a lehető legszorosabb szövetségesi szerződést kötnek és közösen lépnek fel. Mindkét véglet azonban leginkább elméleti lehetőség, teljes erőbefektetéssel csak a legvégső esetben élnek az ellensúlyozó szereplők. A másik véglet, a nulla befektetés egy ország részéről pedig már nem ellensúlyozás, hanem átjátszás. Alapvető logikája a hatalmi egyensúly elméletének, hogy a szereplők a realista iskola alapvetésének megfelelően itt is igyekeznek maximalizálni az interakciókból következő hasznukat és minimalizálni a kárukat, költségeiket.[55] Ugyanakkor a strukturális realizmus két iskolája eltérő végcélt jelöl meg. A defenzív realizmus szerint a nagyhatalmak önmérsékletet mutatnak a hatalom megszerzésében.[56] Ezzel szemben az offenzív realisták úgy érvelnek, hogy a nagyhatalmak nem tartózkodnak a hatalom további felhalmozásától, sőt, keresik annak lehetőségét, annak érdekében, hogy maguk emelkedhessenek ki hegemónként.[57] Az egyensúlyozás szakaszában azonban fenti két spektrum szempontjából igyekeznek a lehető legkisebb költséget megfizetni az ellensúlyozás során, ezt pedig bizonyos fokú együttműködésen keresztül érik el a többi ellensúlyozásban érdekelt szereplővel közösen.

Az általános elméletet kiegészítendő, két további kérdést szükséges megvizsgálni, a hatalom és a fenyegetés kapcsolatát és a külső és belső egyensúlyozás közötti kapcsolatot. A realizmus klasszikus elméletében az államok viselkedését a szereplők hatalmának egymáshoz viszonyított eloszlása határozza meg, ennek arányára válaszolva egyensúlyoznak, kötnek

[54] WALT 1985: 5
[55] SNYDER 2002: 154
[56] WALTZ 1979: 102-128
[57] MEARSHEIMER 2014: 168-169

szövetségeket, és fegyverkeznek az államok.[58] Izrael példája is kiválóan tükrözi azonban Stephen M. Walt megállapítását a realista iskolán belül, mely szerint nem kizárólag a hatalom eloszlása határozza meg a globális, vagy akár a regionális rendet, hanem a szereplők által egymásra jelentett fenyegetés. Egy adott állam által jelentett fenyegetésnek csupán egyik tényezője annak hatalma, emellett számít az offenzív szándék és képesség, továbbá a szereplők közötti távolság, ezek összességükben határozzák meg mekkora fenyegetésként érzékeli a vizsgált állam a másik országot.[59] A közel-keleti körülmények között, tekintettel az államok által követett politikai irány változékonyságára és a bizalomhiányra, egy állam hatalma és az általa jelentett fenyegetés szorosan korrelál egymással. Tehát minél nagyobb egy állam hatalma, annál nagyobb potenciális fenyegetésként fogják érzékelni a további államok.

A másik szempont, amely különösen összetetté teszi a közel-keleti hatalmi viszonyok elemzését, hogy az államoknak nem csupán a külső szereplőkkel szemben kell egyensúlyozniuk, hanem a belső csoportok között is. Tehát egy adott állam nem feltétlenül tudja megfizetni a külső egyensúlyozás belpolitikai árát, ha az fenyegetné a belső stabilitást, és ezen belül a rezsimbiztonságot.[60] A közel-keleti biztonsági architektúra kialakulását tehát jelentős mértékben gátolja, hogy bár számos állam nyerhetne az Izraellel való együttműködéssel, a lakosság ellenállása és ellenérzései olyan plusz költségeket rónak a koordinációra, amelynek megfizetése komoly mérlegelést igényel. A biztonsági együttműködés tekintetében így fontos szempont, hogy mennyiben nehezíti az együttműködések elmélyítését Izrael és az arab államok között ez a belső egyensúlyozási szükség.

2.2.3 Az államok lehetőségei a hatalmi egyensúly elérése érdekében

A hatalmi egyensúly megteremtésére az államoknak négy, egymást nem kizáró módszere van, mint a szövetségkötés, az együttműködés, az egyoldalú feltartóztatás és a külső segítség bevonása. Ezeket vizsgálom meg a továbbiakban.

A szövetségkötés egy nemzetközi szerződések által garantált viszony az államok között, ahol a felek kinyilvánítják, hogy bizonyos feltételek mellett katonai értelemben közösen lépnek fel más államokkal szemben.[61] A szövetségek jellemzően védekező célúak,

[58] ROMSICS 2009: 25-26
[59] WALT 1985: 9
[60] SELJÁN 2020: 10
[61] SNYDER 1990: 104

azonban lehetséges, hogy a hatalmi rend erőszakos megváltoztatása érdekében egyes államok (és akár nem állami szereplők) támadó szándékkal hoznak létre szövetségeket. A szövetségkötés üzenetet hordoz minden irányba, a hazai közönség felé kinyilvánítja az elköteleződést, biztosítja a szövetségest és elrettenti, figyelmezteti vagy akár fenyegeti az államok ellenségeit. A szövetségkötés során kinyilvánított akarat bizonyos fokú koordinációval és akár közös intézmények létrehozásával is kiegészül. Ennél lehetségesek lazább és szorosabb szövetségek is. Lehetséges kizárólag a közös védelemre való formális garanciák lefektetése bármiféle integráció nélkül vagy akár a haderők teljes összeolvasztása és a szövetséget kötő egyes országok szuverenitásról való nagyfokú lemondás az országok politikai intézményeinek részleges egybeolvasztása nyomán.

A szövetségkötés csökkenti a felek döntési szabadságát, különösen amennyiben a szövetségi rendszerek megmerevednek.[62] Emiatt szövetség csak olyan felek között képzelhető el, amelyek érdekei viszonylag állandóak, egymással szemben nem ellenérdekeltek, és legalább katonai szempontból megvan köztük az alapvető bizalom. A formális szövetség és a kölcsönös, szerződés által szabályozott kollektív védelmi garanciák alatt is számos szintjei léteznek a biztonság növelésének érdekében folytatott együttműködésnek. Ezek az együttműködések (*alignment*) korlátozott mértékben biztosítják a katonai erőforrások felhasználásának összehangolását és a közös fegyveres fellépést. A katonai szövetségekkel szemben a döntési szabadságot sem korlátozzák jelentős mértékben, mivel az együttműködések intenzitása idővel, az érdekek átalakulásának megfelelően rugalmasan változhat.[63] A biztonsági együttműködések egy átmeneti állapotot képeznek a nemzetközi rend abszolút strukturális anarchiája és egy formális szövetségi rendszerek által lefedett világ között, megvan továbbá az előnyük, hogy nem vezetnek a formális szövetségekhez hasonló mértékben a szembenállások kiéleződéséhez.[64] A biztonsági együttműködések előnye, hogy az országok eldönthetik, milyen kérdésekben és mely szereplőkkel szemben kívánnak együttműködni, miközben rugalmasan alakíthatják az együttműködés intenzitását. Természetesen a bizalom itt is jelentős szerepet játszik és a kommunikáció és koordináció sem kíván kevesebb energiát, mint a formális szövetségesek intézményeiben való részvétel. A korábban említett komplex egyensúlyozás számos országtól megköveteli, hogy nyilvánosan egyáltalán ne vagy csupán rendkívül hűvös kapcsolatokat ápoljanak, azonban a felszín alatt eközben akár intenzív együttműködést fenntarthatnak. Az együttműködések tehát a

[62] ROMSICS 2009: 153
[63] SNYDER 1990: 105
[64] SNYDER 1990: 108

szövetségeknél jóval rugalmasabb kereteket adnak a közös érdekek elérése érdekében, jól alkalmazkodnak az egyensúlyozás haszonmaximalizálást és kárminimalizálást előtérbe helyező követelményének az érzékeny viszonyrendszerű Közel-Keleten.

Harmadik lehetőségként tárgyalni kell az egyoldalú feltartóztatást, amelyhez három esetben folyamodhatnak az államok. A háborús küszöböt el nem érő katonai műveletek során akkor alkalmazzák ezt az államok, ha (1) senkihez nem kívánnak alkalmazkodni céljaik elérése során, és/vagy (2) senki sem hajlandó őket támogatni, legfeljebb tevékenységüket hajlandóak büntetlenül hagyni. Ennek előfeltétele, hogy az egyoldalúan cselekvő állam rendelkezzen a beavatkozáshoz szükséges és az ellenség válaszcsapását elrettentő katonai erővel. Az egyoldalú feltartóztatásnak azonban létezik egy szélsőséges esete (3) amikor a regionális rendszerben magára maradó fenyegetett állam egymagában háborút visel a potenciális hegemónnal szemben. Erre tiszta történelmi példa kevés adódik, hiszen egy regionális hegemónnal szemben is mindig lesz, aki a gyengébb félt támogatja a hegemón költségeinek növelésének céljából, mint például szövetségesei Finnországot a Szovjetunióval szemben vívott 1939-1940-es háborúja során. Elméleti síkon azonban annál jelentősebb a kérdés, mivel a disszertáció keretében példaként elemzem Izrael esetleges létért vívott háborúját egy jövőbeli közel-keleti felemelkedő hegemónnal szemben, olyan forgatókönyv szerint, ahol a zsidó állam teljes mértékben magára marad.

Végezetül a külső országok is érdekeltek, hogy ne emelkedjen ki a Közel-Keleten regionális hegemón, amely fenyegethetné mind a szomszédos térségeket, mind a globális hatalmi rendet. A regionális, azaz esetünkben a közel-keleti hatalmak számára a külső hatalmakkal való együttműködés előnyös, mivel erőforrásokat nyerhetnek az egyensúlyozás érdekében. Ez egyrészt növeli saját költséghatékonyságukat, mivel áthárithatnak költségeket a külső nagyhatalmakra és nem kizárólag önerőből kell biztonságukat garantálni, illetve az ehhez szükséges erőforrásokat előteremteni. Másrészt a költséghatékonyságon túl lehet létkérdés is olyan államok számára, amelyek önerőből képtelenek lennének túlélésüket biztosítani. A saját előnyök megszerzése mellett a regionális hatalmak azért is ápolhatnak kapcsolatot a külső hatalmakkal, hogy megtagadják az egyoldalú előnyöket ellenségeiktől, illetve a külső hatalmakkal ápolt kapcsolatok diverzifikációja során, ha részlegesen is, de csökkentsék saját egyoldalú függőségüket.

2.3 „Revizionista” és „status quo” hatalmak kérdése

A hatalmi dinamikák utolsó itt bemutatott aspektusa, hogy a hegemónia és a hatalmi egyensúly kettősén túlmenően a gyakorlatban milyen irányban kívánják megváltoztatni a

közel-keleti hatalmi rendet az egyes állami és nem állami szereplők, illetve azok érdekcsoportokba szerveződött blokkjai. A regionális hatalmi rend átalakításának szándékával kapcsolatos elemzés úgy is megfogalmazható, hogy mit értünk az alatt, hogy a Közel-Keleten „status quo" hatalmakra, illetve „revizionista" erőkre osztjuk fel az államokat. Előbbieken az Amerikai Egyesült Államokkal partnerségben lévő államokat értjük, mint Szaúd-Arábia és Izrael, míg revizionista hatalom ezen felosztás szerint Irán és az általa vezetett „ellenállás frontja".[65] A két fő tömb mellett Törökország és Katar fontos átmeneti esetet képeznek, mivel egyrészt az Egyesült Államok kiemelt partnerei, ugyanakkor a szaúdi-izraeli és az iráni blokkoktól eltérő, sajátos hatalmi elképzeléseik is vannak, tehát nevezhetőek egy második, mérsékelten revizionista blokknak is.[66]

A revizionista-status quo hatalmak felosztásán túlmenően azonban egy összetett multipoláris regionális hatalmi rend logikája is működik.[67] Ennek keretében a térség összes állama a közel-keleti hatalmi rendet olyan módon kívánja átalakítani, hogy az saját biztonságát a lehető legnagyobb mértékben szolgálja. Egy olyan állam, mint Szaúd-Arábia, amely a 2000-es években nem érzékelt különösebb fenyegetést, valóban jóval kevésbé volt érdekelt a rend átalakításában, mint Irán, amely jogosan tarthatott tőle, hogy az amerikai neokonzervatív politika közel-keleti rezsimváltási szándékainak Afganisztán és Irak megszállása után a következő célpontja lesz.[68] Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy az összes közel-keleti hatalomnak vannak érdekei, amelyeket meg kívánnak őrizni a status quo jegyében és van, amiben átalakítanák a viszonyokat, azaz a revízió érdekében dolgoznak.[69] Ezen túlmenően a komplex egyensúlyozás logikájából eredően az országokon belül ellentétek is találhatóak és különböző érdekcsoportok eltérő külpolitikai elképzelésekkel is rendelkezhetnek.

Valójában a közel-keleti hatalmi rend egy történelmi mértékkel mérve gyorsan változó rendszer, így az értekezésben a status quo és revizionista hatalom fogalmait legfőképpen a biztonsági architektúra kívánt jellegével és a domináns külső biztonsági garantorral kapcsolatos álláspontok jegyében alkalmazom. Így tehát a status quo oldalt alapvetően az definiálja, hogy az Amerikai Egyesült Államok biztonsági garanciáiban és támogatásában érdekelt, míg a revizionista tömb ezzel szemben az amerikai jelenlét csökkentésében és az Oroszországi Föderáció és a Kínai Népköztársaság ellensúlyozó szerepének felértékelődését

[65] CSICSMANN 2020: 37
[66] CSICSMANN 2022: 17
[67] HARRISON 2018: 10
[68] N. RÓZSA 2020: 72-73
[69] KRASNA– MELADZE 2019: 11

igyekszik előmozdítani.[70] Ugyanakkor a három közel-keleti hatalmi blokk szándékaitól függetlenül is az Amerikai Egyesült Államok partnerei a globális nagyhatalom által nyújtott biztonsági garanciák megrendülését érzékelték.[71] A külső környezet változása és a belső kihívások növekedésével minden közel-keleti hatalom érdeke a biztonságukat erősítő hatalomnövelés, amely gyakran nulla összegű játszma, így szükségszerűen a jelenkori viszonyok bizonyos mértékű revíziójával jár. A hatalmi viszonyok átalakítását elérhetik saját közvetlenül birtokolt hatalmi erőforrásaik növelésével vagy közvetve az együttműködésen keresztül más szereplőkkel közösen, továbbá az ellenségek által birtokolt vagy hasznosítható hatalmi eszközök megtagadásával és elpusztításával. Leggyakrabban a különböző megközelítések kombinációját alkalmazzák az államok. Bizonyos országok hajlamosabbak az együttműködésre helyezni a hangsúlyt, mások inkább az ellenség katonai eszközökkel való gyengítését preferálják. Ennek jegyében a többpólusú egyensúlyozás összetett folyamata és logikája egészíti ki és árnyalja a revizionista és status quo hatalmak közötti hagyományos felosztást. Összességében leszögezhetjük, hogy a revíziók korát éljük a Közel-Keleten, amely egyszerre nyújt lehetőséget az együttműködések elmélyítésére, ugyanakkor növeli a konfliktusok esélyét is.

2.4 A regionális biztonsági architektúra

A Közel-Kelet stabilitása szempontjából a legfontosabb kérdés, hogy a belső és külső szereplők hatalmi rendre vonatkozó szándéka létrehozhat-e olyan biztonsági architektúrát, amely képes, ha nem is megoldani, de csillapítani a régió biztonsági kihívásait.[72] Minden szereplő természetszerűleg olyan szerkezetet kíván kialakítani partnerei irányában és ellenségeivel szemben, amely a saját érdekeit szolgálja, azaz saját biztonságát maximalizálja. Nincs olyan állam, amely teljes mértékben elégedett lenne a jelenlegi hatalmi szerkezettel, ezért is jeleztem, hogy a revizionista és status quo hatalmak közötti felosztás nem értelmezhető abszolút módon, hanem csupán viszonylagos lehet. A közel-keleti instabilitás egyik legfontosabb oka, hogy továbbra sem létezik olyan biztonsági struktúra, amely hatékony intézményi keretet adna a térség biztonsági kihívásainak kezeléséhez.[73] Mint azt részletesen bemutatom a disszertáció negyedik és ötödik fejezeteiben, mind az öt közel-keleti regionális nagyhatalomnak, mind a négy külső hatalomnak bizonyos mértékben eltérő víziója

[70] RAHMA – QUR'ARI 2020
[71] HAYMAN – GUZANSKY 2023:2
[72] HARRISON 2018: 15
[73] KIS-BENEDEK 2018: 23

van a térség kívánt biztonsági szerkezete kapcsán. A kérdés, hogy milyen nagyságú érdekegyezés létezik, elegendő-e ahhoz, hogy bizonyos számú szereplő a hatalom abszolút többségét az adott elképzelés mögé állítva az elkövetkezendő években uralják és ezen keresztül stabilizálják és pacifikálják a közel-keleti rendszert.

A kérdést vizsgálom mind a belső, közel-keleti szereplők szempontjából, mind a külső hatalmak érdekei mentén. A belső felek részéről leginkább nulla összegű játszma folyik, ahol a korábbi években a nagyhatalmak körül három fő szembenálló alternatíva alakult ki. Az első az Izrael és az arab államok közötti együttműködés nyomán amerikai támogatással kialakuló biztonsági architektúra, amely a fő fókusza az értekezésnek. Ezzel egyértelműen szemben áll az iráni „ellenállás frontja" orosz és kisebb részben kínai támogatással, amely azonban a 2023 óta tartó harcok nyomán jelentősen meggyengült, bizonyos elemei, mint a szíriai Aszad-rezsim ki is estek. Harmadikként létezik a török-katari és a damaszkuszi rezsimváltással esetlegesen csatlakozó szír, konzervatív, szunnita iszlamista alapokon álló együttműködés. Az értekezés írásának időpontjában a 2023-2025-ös események hatására mindhárom alternatíva életképes, még ha a blokkok közötti küzdelem szinte minden szempontból aszimmetrikus is. Az egyes közel-keleti regionális hatalmak még ha taktikai okokból érdekeltek lehetnek az egyensúlyi állapotban és normalizációban, hosszú távon hatalommaximalizálásra és dominanciára törekszenek biztonságuk lehető legnagyobb fokú garantálása érdekében.

A biztonsági architektúra a nemzetközi rendszer sajátos jelensége, amely egyrészről nem értékmentes, semleges fogalom, azonban nem is szabad idealizált, szubjektív értelmezésben használni. Amennyiben a nemzetközi anarchia, mint alapállapothoz képest a biztonsági architektúrát, mint rendet tekintjük a káosszal szemben, ebben az értelemben hordoz pozitív jelentést. Az államok közötti együttműködés, vagy akár a központi hatalom hiányából eredően a biztonsági kihívások megsokasodnak az adott térségben. A terrorizmus, bűnözés, drog- és embercsempészet mind olyan jelenségek, amelyek képesek kihasználni a hatalmi vákuumot. Ugyanakkor a Közel-Kelet esetében is több olvasata lehet a regionális biztonsági szerkezet fogalmának. A kilencvenes években leginkább a madridi folyamat nyomán, az izraeli-palesztin béketárgyalásokra alapozva vizionáltak egy új kooperatív biztonsági rendet.[74] Ennek alapvető eleme lett volna a tömegpusztító fegyverek korlátozása nemzetközi egyezmények által. Ezzel szemben a jelenkorban a közel-keleti biztonsági architektúra kialakításának szükségessége nyugati forrásokban, jellemzően egy amerikai

[74] SIPRI 2011

vezetésű biztonsági architektúráról beszélünk az Ábrahám-megállapodásokra építve.[75] Ennek keretében az Amerikai Egyesült Államokkal partnerséget ápoló államok képesek lennének az elképzelés szerint a békés együttélést elősegítő regionális normákat és stabilitást rákényszeríteni a térségre és feltartóztatni különösen az iráni és orosz befolyást és támogatni a „szabályalapú világrendet". A rendszer összes szereplője részvételével kialakított, kooperatív biztonságra épített szerkezet helyett egy blokkok közötti hatalmi viszonyokra épített elképzelésről van tehát szó, amelyben az egyik blokkon belüli együttműködés és ezen keresztül gyakorolt dominanciája garantálná a biztonságot és stabilitást a rendszeren belül.

Egy adott térség biztonsági architektúráját tehát a normák, együttműködési keretek határozzák meg. A Közel-Keleten ugyanakkor a legkevésbé sem tapasztalható megszilárdult (de nem merev), kiszámítható szerkezet, hanem egy erősen ad hoc hatalmi dinamika érvényesül.[76] Egy érett biztonsági architektúra, amelyben elegendő hatalom áll rendelkezésre az együttműködésben érdekelt felek számára, hogy a kihívásokat elrettentsék vagy akár erővel elhárítsák, adja a legnagyobb esélyt a stabilitásra, amennyiben nem létezik olyan hegemón, amely ezt garantálná. A közel-keleti biztonsági architektúra kialakulásának kérdése tehát átszövi az értekezést, a következő, harmadik fejezetben Izrael hozzáállását és lehetőségeit részletezem, a negyedik fejezetben a hat belső szereplő, majd az ötödik fejezetben a külső hatalom álláspontját a kérdésben, és az Izraellel való együttműködés, illetve konfliktusok formáit, lehetőségeit és kockázatait mutatom be.

2.5 Fejezeti összefoglaló

A közel-keleti hatalmi rend dinamikus jellegének vizsgálata rávilágít arra, hogy a térség állandó átalakulásban van, amit gyakori fegyveres konfliktusok kísérnek. A régió geopolitikai jelentőségét növeli, hogy három kontinenst köt össze, így természetes ütközőövezetként szolgál a nagyhatalmi érdekek számára. A Közel-Kelet rendkívüli sokszínűsége – etnikailag, vallásilag és politikai berendezkedés szempontjából egyaránt – tovább bonyolítja a hatalmi viszonyokat. Az elmúlt évtizedek sokkhatásai, kezdve a gyarmati rendszerek felbomlásától az arab-izraeli háborúkon át a második öbölháború eredményeként megrendülő Irak és az „arab tavasz" nyomán kirobbant konfliktusok mind hozzájárultak ahhoz, hogy stabil biztonsági architektúra nem tudott kialakulni. Ebben a folyamatosan

[75] SCHENKER 2022
[76] KURTZER 2020: 11-12

változó környezetben az államok stratégiája kettős: egyszerre próbálnak alkalmazkodni a körülményekhez és saját érdekeik mentén alakítani azokat.

A közel-keleti hatalmi egyensúlyt a realista elmélet keretrendszerében vizsgálva megállapítottam, hogy a térség államai folyamatosan a biztonságuk és túlélésük érdekében küzdenek. A hegemónia kialakulásának természetes akadályai – a földrajzi tényezők, az emberi közösségek önvédelmi törekvései és a hatalmi egyensúlyozás dinamikája – a Közel-Keleten különösen erősen érzékelhetők, így a régiót a többpólusú rend jellemzi. Az elméleti keret rávilágít, hogy az államok nem pusztán a hatalom eloszlására, hanem az egymásra jelentett fenyegetésre reagálnak, ami összefügg az egyes államok által birtokolt hatalommal, de azt befolyásolja a vizsgált szereplők egymásra vonatkozó offenzív szándéka, képességeik és a földrajzi közelségük is. A Közel-Kelet sajátossága, hogy az államoknak nemcsak külső, hanem belső egyensúlyozást is kell folytatniuk, ami jelentősen nehezíti például az Izraellel való együttműködést számos arab állam számára. Az egyensúly megteremtésére használt eszközök – szövetségkötés, rugalmas együttműködés, egyoldalú feltartóztatás és külső segítség bevonása – mindegyike megjelenik a régióban, de megállapítottam, hogy a térség viszonyainak dinamikus jellege miatt különösen a kevésbé formális, rugalmasan alakítható biztonsági együttműködések nyernek teret.

A közel-keleti hatalmi dinamikák elemzése során megállapítottam, hogy a "revizionista" és "status quo" hatalmak közötti hagyományos felosztás valójában egy összetettebb multipoláris regionális rendszert takar. Míg a status quo oldalt az Amerikai Egyesült Államok biztonsági garanciáihoz fűződő érdekek jellemzik (Szaúd-Arábia, Izrael), a revizionista tömb (Irán és az "ellenállás frontja") az amerikai jelenlét csökkentésében, így a konkurens globális nagyhatalmak szerepének erősítésében érdekelt, miközben Törökország és Katar átmeneti, mérsékelten revizionista blokkot alkotnak. Fontos azonban felismerni, hogy minden regionális szereplő bizonyos szempontból revizionista és status quo nézeteket is képvisel, saját biztonsági érdekeinek megfelelően. A Közel-Keleten jelenleg a revíziók korát éljük, ahol a hatalmi dinamikák gyorsan változnak, és a szereplők komplex egyensúlyozási stratégiákat követnek, ami egyszerre nyit teret az együttműködések elmélyítésére és a konfliktusok eszkalációjára is.

Végezetül rámutattam, hogy a Közel-Kelet biztonsági architektúrájának kialakítása továbbra is kihívásokkal teli folyamat, amelyet a regionális és külső hatalmak eltérő érdekei és törekvései nehezítenek. Jelenleg három fő alternatíva verseng egymással: az amerikai támogatással formálódó izraeli-arab együttműködés, az orosz-kínai hátterű iráni "ellenállás frontja", valamint a török-katari konzervatív szunnita iszlamista alapokon nyugvó szövetség.

A három versengő blokk közötti küzdelem aszimmetrikus, és egyik sem képes még olyan stabil keretet nyújtani, amely hatékonyan kezelhetné a régió biztonsági kihívásait. A tartós stabilitás elérésének kulcsa egy olyan érett biztonsági architektúra kialakítása lenne, amelyben az együttműködő felek elegendő hatalommal rendelkeznek a kihívások elrettentéséhez vagy elhárításához, miközben a regionális és külső szereplők között kialakul egy olyan minimális érdekegyezés, amely lehetővé teszi a térség pacifikálását.

3. IZRAEL, MINT REGIONÁLIS HATALOM

Ebben a fejezetben Izraelt, mint regionális katonai nagyhatalmat mutatom be, az ország meghatározó jellemzőit, katonai stratégiáját és az általa vívott fegyveres konfliktusok típusait. Elsőként az országot jellemzem három fő jellemzőjének mentén, amelyek a zsidó, demokratikus és katonai karakterek. A második alfejezetben Izrael biztonsági környezetének átalakulását vizsgálom egészen napjainkig, fókuszálva a legaktuálisabb, 2023-2025 között lezajlott változásokra. A harmadik egységben az izraeli katonai és nemzetbiztonsági stratégia doktrinális alapjait és fő dilemmáit ismertetem a biztonsági környezet elmúlt évtizedekben végbement átalakulásának függvényében, az iráni „ellenállás frontjával" szemben zajló küzdelem katonai eljárásaira összpontosítva.

3.1 Izrael alapvető jellemzői, mint zsidó, demokratikus és katonai állam

Izrael saját, az 1948-as függetlenségi nyilatkozatban lefektetett önmeghatározása szerint, egy zsidó és demokratikus állam.[77] Az ország e két alapvető karakterét a későbbiekben az alkotmányos kereteket nyújtó alaptörvényekbe építették, bezáróan a 2018-as Izrael- a zsidó nép nemzetállama alaptörvénnyel.[78] Ez a kettős természet azonban kiegészül az állam és társadalom minden részét átszövő harmadik alapvonással, amely az állam militarizált, katonai jellege. Izrael három fő jellemzőjéből levezetve hat egymással összefüggő tulajdonságát mutatom be. Elsőként bemutatom a (1) rendkívül érzékeny izraeli biztonságpercepciót és ez alá rendelve az (2) önsegély elsődlegessége mellett a (3) vágyat az elfogadottságra és tehermegosztásra. Ezt követően ismertetem az ország katonai képességeit, alátámasztandó, hogy valóban egy (4) katonai nagyhatalomról beszélhetünk, amely ugyanakkor (5) nem potenciális regionális hegemón hatalom. Az állam katonai jellegéhez kapcsolódóan kifejtem az izraeli civil-katonai kapcsolatokat, aláhúzandó, hogy (6) az ország a biztonsági szektor logikája mentén alakítja kül- és biztonságpolitikáját. Összességében tehát Izrael rendkívül eltér a többi közel-keleti regionális nagyhatalomtól, amelyből véleményem szerint következik, hogy egyedi szerepet kell játszania a regionális hatalmi dinamikákban és így a lehetséges biztonsági együttműködési rendszerekben.

[77] A „zsidó állam" jelzővel párhuzamba állított és Izrael kettős természetét meghatározó „demokratikus" kifejezés ugyan kikerült a Függetlenségi Nyilatkozat véglegesen kihirdetett verziójából, azonban a leírt egyenlő civil és polgári jogok és egyéb rendelkezésekből ez a politikai jellemző egyenesen következik. Lásd: Jewish Virtual Library 2025

[78] Knesset 2025

3.1.1 Az izraeli biztonságpercepció

Elsőként az izraeliek önmagukról és világról alkotott sajátos képét vizsgálom, ennek a kulcselemére, a biztonság kérdéséről való gondolkodásra összpontosítva. Az izraeli állam működésének egészét és így a biztonságról alkotott alapvető vélekedéseket is meghatározza az ország zsidó karaktere. Izrael népességének 73,2 százalékát alkotják a zsidók, 21,1 százalék arab, további 5,7 százalék pedig korábban az „egyéb" kategóriába (nem arab keresztények és a visszatérés törvénye alapján bevándoroltak) tartozott.[79] Az uralkodó biztonságpercepcióra épül a társadalom minden releváns alrendszere, így a politikai, katonai és nemzetbiztonsági szektorok, ugyanakkor ezek az irányító intézmények visszahatnak a biztonságpercepcióra és felerősítik azt, amint azt a civil-katonai kapcsolatok alfejezetben ismertetem.

3.1.1.1 A létfenyegetés szerepe

Az izraeli kül- és biztonságpolitikai stratégiát nem lehet megérteni a zsidó történelemnarratíva nélkül. Szinte minden vallási, kulturális és történelmi momentum legalább részben arra emlékezteti az izraeli társadalom döntő részét, hogy a külső csoportok feltehető szándéka előbb-utóbb a zsidóság és államuknak az elpusztítása.[80] Ha sorba vesszük a zsidó vallás ünnepeit, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy nagy részük a túléléshez és üldöztetésekhez kötődik, megjelölve a történelem során fellépő kézzelfogható ellenségeket. Hanuka ünnepén a hellén Szeleucid dinasztia i.e. 165-ös inváziójáról emlékszik meg a zsidóság, Purim ünnepén a Perzsa Birodalomban ellenük tervezett genocídiumról, Pészáh ünnepén az egyiptomi kivonulás tragédiájáról, amihez kapcsolódóan Szukkótkor a sivatagban való vándorlás és a hazátlanság szenvedéseiről, végezetül pedig Tisá BeÁv gyásznapján az első és második jeruzsálemi zsidó templom lerombolásáról emlékszik meg a zsidóság, előbbit a babiloniak, utóbbit a rómaiak követték el. A vallási ünnepeken túl (amelyek a zsidóság etnikai-vallási jellege miatt a történelmi narratíva alapját is képzik) a zsidóság megemlékszik a spanyol inkvizíció borzalmairól, a különböző kelet-európai pogromokról és természetesen a legfontosabb történelmi tragédiájáról a Holokausztról.

Izrael állam függetlenségét követően az arab koalíciók Izraellel szemben viselt háborúi, a terrorfenyegetés és az iráni „ellenállás frontja" jelentette kihívás és a „cionista rezsim megsemmisüléséről" szóló retorikája mind azt eredményezik, hogy Izraelben továbbra is tartanak a megsemmisítéstől, így az oktatás, kultúra, politika és a haderő mind erre a

[79] Central Bureau of Statistics 2024
[80] FREILICH 2018: 259

történelemnarratívára épül és ezt erősíti fel. Jellemző rémkép volt a hidegháború során (és még mindig él az izraeli köztudatban) az ellenséges arab államok jelentette, Izrael alapvető biztonságát érintő veszély, amint a győzedelmes arab seregek beleszorítják, beletaszítják, belefojtják a zsidókat a tengerbe.[81] A narratívát tovább erősítik, az ország objektív adottságai, hogy Izrael egy kis területű, mindösszesen kevesebb, mint 10 milliós lakosságú állam. Az általános izraeli önkép ennek keretében, ahogyan azt Israel Tal izraeli tábornok megfogalmazta, hogy az ország háborúi a „kevesek harca a sokak ellen".[82] Ezt a körülményt és az ország hátrányos adottságait kiemelkedő katonai és politikai szervezéssel, asszertív, vagy más értelmezésben agresszív katonai magatartással, technológiai és gazdasági eredményekkel kompenzálja és mint bemutatom, egy sajátos, szélsőségesen militarizált államot épített ki.

A történelmi emlékezetre is építve, a jelenkori kihívások is megerősítik az izraeli katonai elit azon véleményét, hogy az ország folyamatos létfenyegetésnek van kitéve.[83] Az izraeli katonai stratégia ennek eredményeképpen a háborúra, azon belül is a létért vívott háborúra koncentrál, vészhelyzeti és rutin szintek ezt csak kiegészítik. A gondolati síknál maradva egyelőre azonban ki kell emelni, hogy egy állandó „ostrommentalitás" alakult ki az izraeli társadalomban.[84] Minden politikai vita mellett az izraeli társadalomban nagyfokú egyetértés uralkodik a biztonsági kihívások jellegét illetően.[85] Ugyan az elmúlt években, a hagyományos fenyegetések mérséklődése eredményeképpen az izraeli társadalom bizonyos mértékben hamis biztonság érzése irányába mozdult el, a Hamász 2023. október 7-én indított támadása visszabillentette az izraeli biztonságpercepciót a hagyományos meggyőződések irányába. A terroristák kegyetlenkedéseinek képei és videói, valamint a túlélők, a szemtanúk elbeszélései újra felerősítették a zsidók alapvető félelmét azzal kapcsolatban, hogy számos külső csoport célja alapvetően az ő elpusztításuk.[86] Ennek következtében a katonai államon való semmifajta enyhítés nem elfogadható, hiszen Izrael ellenségei csak az ország gyengeségének egy pillanatára várnak.

A jelenkorban az izraeli társadalom és politikai katonai vezetés szempontjából érzékelt létfenyegetésben egy átmeneti időszak tapasztalható. Az Izraelt létében fenyegető nagy

[81] HECHT – SHAMIR 2023
[82] FINKEL – FRIEDMAN 2021: 47
[83] BARAK – SHEFFER 2013: 1
[84] SHEFFER -BARAK 2013: 37
[85] FREILICH 2018: 145
[86] SHAMIR 2024: 3

ellenséges katonai koalíció kialakulásának esélye a jelenkorban csekély.[87] Ez azonban nem akadályozza meg az izraelieket, hogy ilyen veszélyeket vizionáljanak a határaik mentén, akár radikális szunnita irányból, akár az iráni fenyegetés eredményeképpen. Mint később bemutatom, a még jelenleg is alapvető létfenyegetésnek tekintett Irán és az „ellenállás frontja" meggyengült a 2023-2025-ös eseményeket követően. Visszaerősödése, különösen nukleáris programja továbbra is fenyegetésként van számon tartva Izraelben. Ugyanakkor látva Ankara regionális politikáját, a damaszkuszi rezsimváltást, a zsidó államban felerősödőben vannak azok a hangok, amelyek Törökországgal, mint neo-ottomán birodalmi ambíciókkal rendelkező állammal szembeni felkészülést szorgalmazzák.[88] A konkrét létfenyegetéstől elvonatkoztatva a döntő pont, hogy a veszélyhelyzet érzékelése állandó, és ha egy ellenség meggyengül, a zsidó állam új létfenyegetést keres, mert anélkül nem képzelhető el a világ.[89]

3.1.1.2 Önsegély elsődlegessége

A fentiek eredményeképpen a „létért vívott háborúra" készül Izrael, ez az elsődleges és a biztonságpercepcióból következően mindig aktuális probléma. Az évezredes történelmi tapasztalatból eredően azonban a zsidó gondolkodás nem csak a létében való fenyegetettséget veszi állandó adottságnak, hanem azt, hogy az etnikai-vallási soron végső soron magára van utalva. A zsidó kultúrában, vallásban, történelmi emlékezetben évről-évre felidézett kiirtási kísérletek egyben árulásként is értelmezendőek az elkövető népekkel kapcsolatban. A külvilággal szembeni bizalmatlanságot erősíti, hogy nem csak az aktívan ellenséges népekkel szemben táplál bizalmatlanságot és sugall óvatosságot a zsidó történelmi-vallási felfogás, hanem a zsidóság megvédelmezését elmulasztó népekkel, országokkal, egyéb csoportokkal szemben is. Ez kiemelten releváns a nyugati államokkal kapcsolatban, hiszen például a hidegháború során az Egyesült Királyság és Franciaország elfordulása a fiatal izraeli államtól egy viszonylag friss élmény az izraeli tudatban. Ugyanakkor jellemző, hogy az izraeliek számára még az ősi sérelmek felemlegetése is rendszeres, az Iránnal szembeni narratíva részeként Netanjahu miniszterelnök rendszeresen hivatkozik a Purim ünnepére és a perzsákkal szembeni gyanakvásra, bár az egy kétezer ötszáz éves történet.[90] A zsidóság, mint etnikai-vallási csoport a történelmi emlékezet szerepét is játszó vallási ünnepek során hatékonyan közvetíti és adja át a következő generációknak is a hagyományosan óvatos

[87] KIS-BENEDEK 2023: 262
[88] ETZION 2015
[89] HIRSCHBERGER – PYSZCZYNSKI – EIN-DOR 2020
[90] POMPEO 2019

világképet, a gyanakvást a külvilág szándékaival szemben és azt, hogy a barátokból is gyorsan válhatnak ellenségek vagy közönyös szereplők.

A bizalmatlanságból és sorozatos magárahagyatottság élményéből adódóan, a zsidó állam önerőből való megvédésének igénye és a kiszolgáltatottság minimalizálása kiemelt szerepet játszik az izraeli nemzeti ethoszban. Abba Eban korábbi izraeli külügyminiszter szavaival élve „Izrael aszerint épül, hogy önerejéből védelmezhesse meg magát", azaz saját katonai erejére hagyatkozva harcol és nem várja, hogy mások vívják meg helyette a háborúit.[91] Az önerőre való hagyatkozásnak három következménye van (1) a katonai állam és így a nagyméretű haderő kiépítése (2) a védelemhez szükséges erőforrások lehetőség szerint nemzeti (de nem feltétlenül állami) kézben tartása (3) Izrael döntésszabadságának és önállóságának lehető legnagyobb mértékű megőrzése a katonai műveletek és a biztonsággal összefüggő egyéb kérdésekben.

Elsőként tehát logikus, hogy ha Izrael kis államként végső soron kizárólag saját erejében bízik, akkor a biztonságot szavatoló katonai erőt a lehető legnagyobb méretűre kell növelni. Ennek eredménye a széleskörű sorkatonai szolgálat, tartalékos rendszer és a fejlett fegyverrendszerek nemzeti előállításának képessége. Izrael katonai stratégiájának része a relatív fölény a régió többi államának konvencionális haderőivel szemben.[92] A mennyiségi tényező is nélkülözhetetlen, azonban az izraeli erő hagyományosan a minőségi fölényre törekszik.[93] A jelenkorban ez a minőségi fölény jellemzően technológiai értelemben jelenik meg, azonban fontos hangsúlyozni, hogy a kilencvenes évekig ez alapvetően az emberállomány felkészültségét jelentette.[94] Amennyiben elfogadjuk az izraeli biztonságpercepciót, amelyben minden környező ország potenciális ellenség vagy potenciálisan azzá válhat, akkor mennyiségi hátrányát csak csökkentheti ellenségeivel szemben, de azt nem fordíthatja meg. Izrael hagyományosan egy „vasfalat" képez katonai erejével, amelynek célja, hogy olyan leküzdhetetlen akadályt jelentsen, hogy ellenségeinek ne legyen más választása, mint kelletlenül beletörődni a zsidó állam létébe.[95]

Másodsorban egyéb erőforrások között tarthatjuk számon a földterületet és a védhető határokat. Mivel Izrael nem bízik meg végső soron sem ellenfeleiben sem aktuális partnereiben, ezért a lehető legnagyobb földterület, biztonsági zónák és védhető határok

[91] AMIDROR 2021: 25
[92] MERIDOR – ELDADI 2019: 33
[93] MERIDOR – ELDADI 2019: 23
[94] FINKEL – FRIEDMAN 2021: 51
[95] ORION 2021: 3

rendkívül fontosak számára.[96] Ugyanakkor költség-haszon számítást is végeznek az izraeliek, nem minden áron kívánják öncélúan növelni az általuk uralt területek méretét. Ennek a racionalizációnak a jegyében valósult meg végső soron a 2005-ös gázai kivonulás és a 2000-es libanoni biztonsági övezet feladása. Ugyanakkor az előző két példa kedvezőtlen tapasztalatokkal zárult és a Hamász és a Hezbollah fenyegetése végső soron komoly vitát indított el, megint csak felerősítve az önsegély jelentőségét. A jelenkorban is a legfontosabb védhető határ és biztonsági zóna Izrael számára a Jordán-folyó völgye.[97] A nemzeti önrendelkezés fontos eleme az izraeli hadiipar, amely továbbra is kulcsfontosságú fegyverrendszerekkel képes ellátni az Izraeli Védelmi Erőket, bár már nem az izraeli gazdaság elsőrendű szervező pillérje, azonban a globális jelentőségű fegyverexport által fontos bevételi forrásokat teremt az állam számára.[98]

Harmadrészt a nemzeti erő és uralt terület csak akkor hasznosítható Izrael számára, ha afelett szuverén döntési szabadságot élvez. Nem kíván függeni más fővárosok döntéseitől, amelyeknek első helyen nem az izraeli túlélés a célja, a zsidó történelmi tapasztalat azt tanította meg, hogy végső soron a külső csoportok, államok, szövetségek feláldozhatják a zsidóságot egyéb céljaik elérésének érdekében. Emiatt sem bízik Izrael a békefenntartókban és nem szolgáltatja ki magát külföldi katonai erőknek.[99] A hasznosságukat felismeri, de nem kíván rájuk hagyatkozni a létfenyegetésekkel szemben. Izrael döntéshozatali szabadsága azonban egyáltalán nem abszolút és az Amerikai Egyesült Államoknak, mint nagyhatalmi garantornak komoly befolyása van az izraeli katonai döntésekre, a velük való egyeztetést Jeruzsálem nem mulaszthatja el a kulcsfontosságú kérdésekben.[100] Ugyanakkor a szakértők és izraeli döntéshozók is megegyeznek abban, hogy ha Izrael léte veszélybe kerülne, attól a ponttól kezdve minden más megfontolás lényegtelen, Izrael akár az Amerikai Egyesült Államokkal is szembe fog szállni.[101]

A fentiekből következően a realista külpolitikai iskola alaptételei jól alkalmazhatóak Izraelre, hiszen a történelmi emlékezet és nemzeti ethosz miatt Izrael a saját biztonságát igyekszik maximalizálni a lehetőségekhez képest, elfogadja alaptételként a nemzetközi rendszer anarchiáját, az erő elsődlegességét a kapcsolatok alakításában és a szereplők önérdekkövetésének logikáját. Ebben a felfogásban Izrael is messzemenően önérdekkövető

[96] AMIDROR 2021: 29
[97] KIS-BENEDEK 2023: 270
[98] LIFSHITZ 2020
[99] AMIDROR 2011: 58-59
[100] SANDLER 2023
[101] MERIDOR – ELDADI 2019: 41

magatartást tanúsít, amelynek célja Izrael létének biztosítása mindenfajta fenyegetéssel szemben, mint a zsidóság nemzeti otthona.

3.1.1.3 Támogatók, szövetségesek keresése

Az izraeliek bizalmatlansága és önerőre hagyatkozásának vágya azonban nem jelent elzárkózást a külvilágtól. Éppen ellenkezőleg, az izraeli külpolitika igyekszik minden támogatást elnyerni a külvilágtól annak érdekében, hogy saját költségeit csökkentse és a biztonság érdekében való ráfordításai a lehető leghatékonyabban történjenek. Az önsegély mellett az izraeliek érdekeltek a széles nemzetközi kapcsolatok kiépítésében és fenntartásában, részben a hagyományos nemzetközi jelenlétükből, beágyazottságukból és kapcsolódásaikból természetszerűleg következően, ezzel párhuzamosan Izrael kül- és biztonságpolitikai érdekekből eredően. Az izraeliek kulturális, oktatási, tudományos, vallási, gazdasági, diplomáciai és katonai értelemben mind szorosan integrálódtak a világ legtöbb országával. Izrael a zürichi KOF Swiss Economic Institute globalizációs rangsorának 39. helyét foglalta el, megelőzve számos globális jelentőségű országot, mint Japán.[102] Ennek az integráltságnak kézzelfogható haszna van a fenti területeken, azonban témánk szempontjából a legfontosabb az a segítség, amit a biztonság területén kaphat Izrael. A zsidó állam számára a partnerség két szinten fontos. Az elsődleges, és legnagyobb nyilvánosságot kapó reláció a nagyhatalmi garantorral ápolt kapcsolat, amely a jelenkorban az Amerikai Egyesült Államok.[103] Itt is ugyanakkor bár Izrael nem utasítana el egy biztonsági garanciát, azaz egy formális katonai szövetséget, amennyiben csak hasznot kapna kötöttségek nélkül, azonban ennek árát, a döntési szabadságának korlátozását, tehát a stratégiai autonómiáról való lemondást, illetve annak esélyét, hogy szándéka és akarata ellenére belesodródik egy másik konfliktusba (például Kínával vagy az Oroszországi Föderációval szemben), nem vállalja.[104] Másodsorban, alsóbb szinten Izrael érdekelt a partner közép és kis hatalmakkal ápolt kapcsolatban amelyben segíti őket tudással, technológiával és cserébe az izraeli lépések támogatását várja el.[105] Izrael semmilyen külső segítséget nem utasít vissza, azonban ez nem jelenti, hogy ezekre hagyatkozna végső esetben, mivel mint fent bemutattam nem bízik feltétlenül a partnereiben, így saját önálló képességeit is fenntartja, lehetőségeihez mérten.

[102] KOF Globalisation Index 2024
[103] FREILICH 2018: 271
[104] FREILICH – SHAVIT 2024
[105] AMIDROR 2021: 32

Összességében az izraeli gyanakvás a külvilággal szemben nem akadályozza meg, hogy a külső támogatást, biztonsági segítséget, akár garanciákat igyekezzenek megszerezni, sőt, ez számos izraeli, zsidó és Izrael-barát szervezet kiemelt célja. Ugyanakkor bár ezt a segítséget hasznosnak tartják, nem hagyatkoznak rá, mert átmenetinek tartják a külső szereplők elköteleződését és kitartását Izrael mellett. A fenti attitűd az önsegélyhez hasonlóan jól illeszkedik a realista külpolitikai iskola alaptételeihez, hiszen a támogatás megszerzése alapvetően a haszonmaximalizáció és költségminimalizálás logikája mentén alakul. Ez a három vélemény, a létfenyegetettség érzése, az önsegély és stratégiai autonómia iráni igény, továbbá a támogatás keresésének hármasa határozza meg az izraeli kül- és biztonságpolitika hozzáállását a globális és regionális biztonsági szövetségekben és partnerségekben való részvétel jellegét illetően.

3.1.2 Izrael katonai képességei

Az izraeli politikai vezetés és társadalom előző alfejezetben bemutatott meggyőződéseinek és a külső biztonsági környezet kölcsönhatásának eredményeképpen a zsidó állam nagymértékben militarizált, katonai állammá fejlődött a függetlenségének 1948-as kikiáltását követő évtizedekben. Ez a katonai jelleg meghatározza mind Izrael hasznát, mind lehetséges szerepét a biztonsági együttműködési rendszerekben. Izrael katonai jellegének definiálása érdekében a következőkben annak két fő vetületét mutatom be. A két kiinduló állításom, amelyeket a következőkben bizonyítani kívánok, hogy (1) Izrael kétségkívül egy közel-keleti, regionális katonai nagyhatalom. Szemben a disszertációban korábban tárgyalt többi közel-keleti regionális nagyhatalommal (2) Izrael nem egy potenciális regionális hegemón.

3.1.2.1 Az izraeli katonai nagyhatalmiság állami és katonai alapjai

Izrael a világ egyik legfontosabb geopolitikai gócpontjában helyezkedik el, mivel szárazföldi összeköttetést alkot Ázsia és Afrika között, továbbá Európa irányában a tengeren keresztül nyitott. Mindez azt jelenti, hogy bármely szárazföldi hatalomnak, amely a történelemben hegemóniára tört a térségben, vagy akár azon túl, Izrael ősi és mai területén keresztül kellett haladnia, amely Izrael és népe számára pusztulást, száműzetést, de minimum alárendelt státuszt eredményezett. A terület jelentőségét növeli, hogy a Vörös-tenger és a Szuezi-csatorna melletti elhelyezkedése révén a Földközi-tengert és az Indiai-óceánt összekötő földsávot is alkotja. Tehát maga az állam elhelyezkedésébe is kódolva van annak kiemelt regionális és globális jelentősége. Ugyanakkor a zsidó állam számára történelmi és

vallási okokból ez a terület a szent föld, ahova kétezer éven át sikerült megőrizni a „visszavágyódást”, tehát Izrael története és a geopolitikai ütközőzóna problematikája összekapcsolódik. A stratégiai és szakrális jelentőség mellett azonban egy igen kis méretű lokációról beszélünk. Izrael 22 ezer négyzetkilométeres területe mindösszesen 0,3 százalékát teszi ki a Közel-Kelet 7.2 millió négyzetkilométeres területének, közel tíz milliós lakossága pedig a régió lakosságának 2,5 százalékát teszi ki. Minden egyes nagyhatalom, de még számos középhatalom is jelentősen nagyobb területtel, népességgel és fizikai erőforrásokkal rendelkezik, mint a zsidó állam. Az aszimmetria következtében Izraelnek különleges állami nagystratégiát és ezen belül katonai és nemzetbiztonsági stratégiát kell alkalmaznia, hogy megőrizhesse függetlenségét, megalapozva az izraeliek „kevesek harca a sokak ellen” önképét a fegyveres konfliktusok során.[106]

A zsidó állam nem hagyományos közel-keleti nagyhatalom, mivel ugyan katonai és technológiai szempontból ez a jelző alkalmazható, azonban regionális hegemóniára nem törekedhet, szemben (potenciális) ellenfeleivel, mint Irán, Törökország, Egyiptom vagy akár Szaúd-Arábia. Ezen túlmenően, ha egy regionális hegemón ki tudna emelkedni, akkor az Izraelt legyőzhetné, nem véletlen az eufemisztikusan „stratégiai” elrettentő erőnek nevezett nukleáris képességek kitüntetett helye az izraeli katonai stratégiában. Másik oldalon a teljes regionális összeomlás és egy vagy több az Iszlám Államhoz hasonló szervezet megerősödése fenyegetheti Izrael létét. A modern zsidó állam területe abszolút értelemben nem változott jelentős mértékben megalakulása óta, azonban a változások politikai és katonai szempontok szerint rendkívül jelentősek. Az 1967-es hatnapos háború során elfoglalt Ciszjordánia és a Golán-fennsík ellenőrzésével északkeleti és keleti irányból viszonylagosan védhető határok alakultak ki.[107] A Sínai-félszigetnek Egyiptomnak a békeszerződésért való visszaszolgáltatását követően délen a Negev-sivatag továbbra is stratégiai mélységet nyújt. Összességében azonban Izrael magterülete a Tel-Aviv, Jeruzsálem, Haifa és Beér-Seva városai között elterülő sűrűn lakott szűk földsáv, ebből következően Izrael kiemelt célja a védhető határok megtartása.[108] Izrael területével szemben, amely katonai szempontból inkább minőségi, mintsem jelentős mennyiségi változáson ment keresztül, lakosságszámában jelentős mennyiségi fejlődés tanúi is lehettünk az elmúlt hetvenöt évben. Izrael lakosságszáma mára meghaladja a 9,6 millió főt és gyorsan növekszik, köszönhetően a fejlett államok közötti

[106] FINKEL – FRIEDMAN 2021
[107] DAYAN 2014: 35
[108] AMIDROR 2021: 24-29

legmagasabb termékenységi aránynak és a zsidó bevándorlásnak.[109] Az ország népessége magas szinten iskolázott, jómódú. Az ország technológiai színvonala a világ élvonalában van, köszönhetően a magas, a nemzeti össztermék öt százalékát meghaladó kutatási és fejlesztési ráfordítási aránynak, az állam egy főre eső bruttó nemzeti összterméke meghaladja az 50,000 amerikai dollárt.[110]

A disszertáció fő témája kapcsán a jelenkori izraeli katonai erő a fő tényező, mivel ez határozza meg az együttműködésekben betölthető szerepét. A 2024-es állapotok szerint egy háború esetén Izrael továbbra is minden területen jelentős konvencionális erőkre támaszkodhat, végső esetben pedig számottevő nukleáris arzenál is rendelkezésére áll. Az Izraeli Védelmi Erők (IDF) személyi állománya háromszintű struktúrára épül, (1) erős, de viszonylag kicsi hivatásos magra, (2) a férfi és női sorkatonákra, akik általában a középiskola elvégzése után teljesítenek szolgálatot, és (3) a jelentős számú tartalékos erőre. A békeidőben 169 000 fős izraeli hadsereg első lépcsőben akár 465 000 tartalékossal egészülhet ki.[111] Egy elméleti negyedik szint is elképzelhető totális háború esetén, hiszen a tartalékos szolgálat alól már mentesült egykori hadkötelesek állampolgári milíciaként hasznosíthatók, így további százezrek lennének bevonhatóak abban az esetben, ha a reguláris hadsereg vereséget szenvedne a fronton és az ellenség áttörne. Az Izrael és az ellenségei rendelkezésre álló élőerő-állományának aszimmetriája miatt az izraeli vezetés hagyományosan „kevesek háborúja a sokak ellen” keretben gondolkodott és az aszimmetria ellensúlyozására törekedett a minőségi előny minden területen való megszerzésén, megtartásán és növelésén keresztül, beleértve a képzést, a stratégiát, fegyverzetet és fejlett technológiát.[112]

Anélkül, hogy részletezném az IDF összes katonai felszerelését, pusztán a hagyományos képességek demonstrálására érdemes szem előtt tartani, hogy az izraeli szárazföldi erők 400 Merkava IV alapharckocsija áll bevetésre készen, további 900 Merkava III és IV van raktárban, valamint hozzávetőleg közel hatezer páncélozott szállítójármű áll rendelkezésre.[113] Ez az eszközpark nagy léptékű gépesített hadviselést tesz lehetővé, különösen ahhoz a viszonylag korlátozott szárazföldi műveleti területhez képest, amelyet a háborús forgatókönyvekről szóló fejezetben részletezek. A szárazföldi erők mellett a háborút nagymértékben támogatnák az izraeli légierő, haditengerészet és a ballisztikus rakétaerők, amelyek több mint 300 fejlett vadászgépre és vadászbombázóra támaszkodnak, beleértve az

[109] Central Bureau of Statistics 2023
[110] Világbank 2025
[111] Military Balance 2024: 360
[112] FINKEL – FRIEDMAN 2021: 47
[113] Military Balance 2024: 360

F-35I flottát, amely hálózatba kötött tandemben dolgozik az F-15-tel és F16-tal. Az izraeli haditengerészet német gyártmányú fregattokból és tengeralattjárókból álló flottából áll, amely lehetővé teszi a Földközi-tenger izraeli kizárólagos gazdasági övezetének ellenőrzését (hacsak nem Törökország lenne az ellenség), és képes megtagadni ellenségeinek hozzáférését a Vörös-tengerhez.

Az eszkaláció legfelsőbb szintje Izrael esetében a nemzetközi közösség azon felfogásán alapszik, hogy Izrael rendelkezik nukleáris fegyverekkel, és képes azokat föld-föld, levegő-föld rakétákkal és módosított Delfin tengeralattjáróival célba juttatni.[114] Az izraeli nukleáris triád és a becslések szerint minimum 80, más számítások szerint akár 200-300 nukleáris robbanófeje lehetővé teszi Izrael számára, hogy hagyományos katonai vereség esetén első csapást mérjen, és gyakorlatilag az Egyesült Államokon, az Oroszországi Föderáción, Kínán és Indián kívül bármely államot atomfegyverekkel térdre kényszerítsen. Az a tengeralattjáró-flotta, amelyről úgy gondolják, hogy képes nukleáris csapásokat indítani egy ellenséges állam ellen, azt is jelenti, hogy Izraelnek korlátozott eszközei is vannak egy második csapás lebonyolításához, miután a zsidó államot egy feltételezett első nukleáris csapás során az ellenség megsemmisítené. A második csapás képessége így jelentős elrettentő erőt képvisel Izrael potenciális ellenségeivel, főként Iránnal szemben. Hangsúlyozandó, hogy az izraeli nukleáris stratégia a „nukleáris kétértelműség" keretében hivatalosan se nem erősíti meg, se nem cáfolja a nemzetközi értékeléseket, ugyanakkor számos esetben tettek félreérthetetlen kijelentéseket izraeli állami vezetők is, így mára ez akár „nukleáris átlátszatlanságnak" is nevezhető.[115] A fentiek szerint Izrael rendelkezik eszközökkel egyrészt a nagyarányú gépesített, összhaderőnemi hadviseléshez, emellett számos fejlett képességgel bír a pontos tűzerő alkalmazására a határai közelében és távoli célpontokkal szemben egyaránt. Mindezeken túlmenően fenntartja a nukleáris fegyverek bevetésének fenyegetését, ha ezek a hagyományos képességek elégtelennek bizonyulnának egy háborúban.

3.1.2.2 Az izraeli nagyhatalmiság korlátai

Izrael tehát mind a mai napig a közel-keleti térség egyik katonai nagyhatalma, amelynek hadereje (mozgósítást követő) létszámában, eszközeiben, technológiai színvonalában, kiképzésében és nukleáris csapásmérő képességében egy kategóriába emeli a másik négy regionális nagyhatalommal, vagy bizonyos területeken (nukleáris fegyverek,

[114] SIPRI 2020: 375-377
[115] N RÓZSA – PÉCZELI 2013: 90

légierő) meg is haladja azokat. Izrael állami képességei ugyanakkor erőteljesen limitáltak a többi regionális nagyhatalomhoz képest, sajátos szerepet jelölve ki a zsidó államnak. Összességében az izraeli haderő nem lehet egy potenciális hegemón hatalom magja, nem egy modern „birodalmi hadsereg" előképe. Az izraeli katonai képességek kapcsán három fő limitációt említek, amelyek a (1) védelmi orientáció (2) az állam fizikai adottságai (3) az ország zsidó identitása.

Az első kérdés tekintetében szem előtt kell tartani, hogy ez a viszonylag nagy haderő egyetlen célt szolgál, a zsidó és izraeli biztonságpercepciónak megfelelően garantálni az állam létezését és megfizethetetlenül magas árat követelni meg az esetleges agresszortól. A katonai stratégia kapcsán a későbbiekben bemutatom, hogy ugyan a védelmi célú stratégia offenzív eszközökkel való megvalósítása az IDF jellemző módszere, azonban ez nem írja felül azt a tényt, hogy az izraeli haderőnek a legitimitása a szélesen értelmezett eszközökkel és területre vonatkozóan, de végső soron védelmi célú műveletekre korlátozódik.[116] A terület és az izraeli lakosság megvédelmezése ennek a kitételnek katonai stratégia szempontjából megfelel, még akkor is, ha az nem Izrael szuverén területén történik, mint Szíria, Dél-Libanon, Ciszjordánia, Gáza, vagy korábban a Sínai-félsziget, ami nem zárja ki, hogy súlyos nemzetközi jogi aggályokat vessen fel. Ugyanebbe a kategóriába sorolhatunk távoli csapásméréseket, amelyeket egy egzisztenciális fenyegetés elhárítása érdekében hajtana végre az izraeli haderő, például a jövőben az iráni vagy korábban az iraki és szíriai nukleáris programok kulcslétesítményeivel szemben.[117] Nagy kiterjedésű idegen területek öncélú leigázása azonban nem felel meg sem a zsidó állam ethoszának, sem az IDF céljainak. A katonai erő egyetlen célja a védelem lehet, még akkor is, ha ezt (paradox módon) jellemzően támadó műveletekkel igyekszik elérni az IDF.

A második limitáció a zsidó állam mérete és lakosságszáma. Izrael egy mindösszesen 22 ezer négyzetkilométeres állam, amely ugyan képes néhány ezer négyzetkilométernyi további területet uralma alá hajtani, mint Ciszjordánia vagy korábban a dél-libanoni biztonsági zóna, azonban jelentős hódító, hegemonisztikus háború eredményeit learatni fizikailag sem képes. Izrael lakossága gyorsan növekszik a fejlett gazdaságokhoz képest, azonban tízmillió főhöz közelítő lakosságszáma az arab világhoz képest eltörpül. Izrael minden tekintetben a kedvezőtlen aszimmetriára készül fel szomszédjaival szemben, ami tökéletes ellentéte a hegemónia megszerzésének.[118] Továbbá, visszakapcsolódva Izrael zsidó

[116] AMIDROR 2021: 29
[117] ORION 2021: 3.
[118] MERIDOR – ELDADI 2019: 11.

jellegéhez, minden meghódított terület a jelenleg kisebbségi arab lakosság számát növelné, ezzel alapvetően belülről erodálva Izraelt, mint zsidó és demokratikus államot. A fentiek tükrében, ugyan Izrael képes szuverén területiumán túl korlátozott területeket, különösen a zsidó vallás számára fontos földeket (Ciszjordánia), védhető határokat és szűk biztonsági zónákat uralni, azonban hegemóniára törni területek meghódításával nem képes.

Végezetül, az állam zsidó jellege jelenti a megkerülhetetlen és fő tényezőt, ami miatt Izrael nem válhat hegemón hatalommá. Szemben a többi közel-keleti nagyhatalommal, vagy akár a kis államokkal, amelyeket különböző mértékben, de etnikai és/vagy vallási kapcsolatok fűzik az egész régióhoz, a zsidó nép minden kapcsolat ellenére végső soron mégis a másság archetípusa a Közel-Keleten. Tekintetbe véve, hogy a zsidóság egy önálló etnikai és vallási csoport, amely ráadásul nem is egy térítő vallás, így nincs esélye kiterjeszteni hatalmát a szomszédos területekre és tömegesen asszimilálni az idegen lakosságot. A zsidó etnikai és vallási csoport továbbá nem csak különbözik az etnikailag arab, török, perzsa és vallásilag szunnita, síita többségű államoktól, de még ezen túlmenően jelentős mértékben el is utasított, ha nem éppen gyűlölt közösség.[119] Izrael nem lehet egyszerre zsidó állam (amely létezésének a célja) és terjesztheti ki befolyását és olvaszthat magába nem zsidó népesség tömegeit, a zsidóság világszintű össznépessége (definíciótól függően mintegy 16-20 millió fő) pedig akkor sem adna a hegemóniához szükséges demográfiai hátteret, ha a világ összes zsidója Izraelbe költözne. Izraelnek is lehetősége van ugyan külső nem-állami csoportokkal együttműködve bizonyos befolyási övezetet kiépíteni (libanoni keresztények, szíriai drúzok, esetleg a kurdok)[120], azonban itt is eredendő limitációk korlátjaiba ütközik. Irán, mint a fő síita állam a kisebb síita milíciákat képes dominálni a szomszédos államokban, Izraelnek azonban semmifajta identitásbeli ütőkártyája nincs a lehetséges partnereivel szemben, hacsak nem éppen az, hogy nem az adott állam domináns, etnikai, vallási és/vagy ideológiai többségét képviseli, így egyedül a pragmatikus, haszonmaximalizáló együttműködésekben bízhat. Ez első látszatra egy álproblémának tűnhet, hiszen a világ államainak többsége sem potenciális hegemón. A közel-keleti hatalmi rendben, mint azt bemutatom a disszertáció utolsó fejezetében ez egy jelentős kérdés, mivel az összes többi katonai nagyhatalom rendelkezik a hegemónia megszerzésének esélyével, egyedül Izrael nem. Összességében tehát Izrael egy katonai hatalom, több területen meghaladja ellenfeleinek és vetélytársainak katonai képességeit, azonban zsidó államként az egyedüli, amely nem potenciális regionális hegemón,

[119] Pew Research Center 2010: 23
[120] PUDER 2024

így ezen az úton nincs esélye garantálni az abszolút biztonságot, más jellegű katonai stratégiához és nemzetközi együttműködésekhez kell a biztonságának maximalizálása érdekében folyamodnia.

3.1.3 Civil-katonai kapcsolatok Izraelben

Az izraeli civil politikai elit és intézményrendszer fenti területen meglévő hiányosságaiból és elmaradásaiból következően nagy szerep hárul a haderőre, hogy meghatározza saját helyét és integratív szerepet töltsön be az izraeli kül- és biztonságpolitikai döntéshozatalban.[121] Az első nyilvános dokumentum, amely ezt a hadsereg oldaláról megtette, a civil útmutatás hiányában, a 2015-ös Izraeli Védelmi Erők Stratégiája című anyag, amely Gadi Eizenkot korábbi vezérkari főnök aláírásával került hitelesítésére. Ez a dokumentum egyértelműen fenntartja a hadsereg és a civil politikai vezetés szétválasztását. Ezzel párhuzamosan azonban messzemenő befolyást ad a fegyveres erők vezetése számára, hogy a fennálló veszélyhelyzet szintjének meghatározásával, a politikai elittel való párbeszéd fogalmainak rögzítésével, majd a lehetséges katonai opciók kidolgozásával uralja a biztonságpolitikai döntéshozatal sarokpontjait.[122] A dokumentum kihirdetésének idején a vezérkari főnöki tisztségben lévő Eizenkot által jegyzett stratégiai dokumentumból kiolvasható, hogy a hadsereg vezetésének autonómiáját mindenek feletti értéknek tartja, miközben a tágabb célok kialakítása érdekében konzultációs jogkört kíván meg.[123] Önmagában természetesen logikus a hadsereg részéről az igény, hogy a politikai vezetéssel párbeszédben kerüljön kialakításra a nemzeti biztonsági gondolkodás, azonban a haderő befolyásának további tényezőivel együtt vizsgálva válik igazán kritikussá ez az elem és messze túlmegy a nyugati demokráciákban megszokott gyakorlatokon.

3.1.3.1 A civil ellenőrzés elmélete és az izraeli gyakorlat

A fegyveres erők feletti ellenőrzés évezredes politikai kérdést jelent, azonban a modernkori tudományos vizsgálódás két úttörője Samuel P. Huntington: A katona és az állam[124] és Morris Janowitz: A hivatásos katona (The Professional Soldier)[125] című műveikben felvázolt iskolái voltak, melyek eltérően közelítik meg a civil és katonai szféra egymáshoz való viszonyrendszerét. Izrael szempontjából ez a dilemma különösen fontos, mivel egyszerre

[121] PERI 2006: 59
[122] SHEFFER – BARAK 2010: 61
[123] MICHAEL – EVEN 2016: 15
[124] HUNTINGTON 1994
[125] JANOWITZ 1971

van jelen az igény a szétválasztott professzionális haderő meglétére és ezzel párhuzamosan a civil szektorral folytatott szoros dialógusra. Richard Kohn definíciója szerint a civil ellenőrzés legfontosabb szerepe, hogy a biztonság a tágabb nemzeti érdeket szolgálja, ne pedig ennek fordítottja legyen a logika.[126] A zsidó államban közjogi értelemben megvalósul a hadsereg civil ellenőrzése, ahol az 1976-os, a haderő helyzetét szabályozó Alaptörvény lefekteti, hogy a fegyveres erő a mindenkori kormány fennhatósága alatt áll, azon belül is a védelmi miniszter utasításait követi, a vezérkari főnök irányítása alatt.[127] A gyakorlatban ez az idealizált állapot nem érvényesül és az izraeli haderő a civil-katonai kapcsolatokat alapvetően meghatározva a parlamentáris demokráciáktól szokatlan társadalmi szerepet tölt be.

A civil-katonai kapcsolatok elméletei feltételezik, hogy az adott ország szerkezetében a professzionális katonai és a civil szektor különállása garantált, amelyek egymással párbeszédet folytatnak, azonban nyugati demokráciákban a megválasztott civil vezetés irányítja az állam katonai és nemzetbiztonsági szerveit. Ez a szétválás és konszolidáció az állandó biztonsági fenyegetések miatt Izraelben nem mehetett végbe.[128] A biztonsági szektor (katonai, nemzetbiztonsági és rendvédelmi vezetés együttvéve) és annak értékei áthatják az izraeli társadalom minden szintjét, a legalapvetőbb közösségektől, az államalkotó ideológiáig és a politikai elit döntéshozataláig. Az izraeli katonai vezetés abból a feltételezésből indul ki, hogy az állam folyamatosan létében van fenyegetve. Ez az alapfeltételezés megakadályozza a civil és katonai szektorok szétválását, és az állandó végveszély érzete szükségessé teszi a politikai szektor döntéshozatalának alárendelését a biztonság szempontjának.[129] Mindennek következtében éppen a civil-katonai kapcsolatok kohni alapvetése, a biztonság alárendelése a tágabb nemzeti céloknak nem valósul meg, éppen ellenkezőleg, a zsidó állam létezésének oka, hogy szolgálja a zsidóság biztonságát. Izrael ennek következtében az euroatlanti államoktól tehát alapvetően eltérően működik, mint katonai-politikai szereplő. A disszertációban ezt objektív adottságként kezelem, nem pedig értékítéletként vagy az izraeli parlamentáris demokrácia kritikájaként. Így, amit vizsgálni szükséges, az nem a belpolitikai rendszerre gyakorolt fenyegetés, hanem a biztonsági szektor (személyek, intézmények és értékek) befolyása az izraeli parlamentáris demokrácia keretei közt létező kül- és biztonságpolitikai tervezésre és gyakorlatra.[130]

[126] KOHN 2017
[127] Knesset: Basic Law: The Military 1976
[128] BARAK – SHEFFER 2007: 1-27
[129] CSEPREGI 2022a
[130] BEN-MEIR 1995: 235

3.1.3.2 Izraeli társadalom és hadsereg

A civil-katonai kapcsolatokat vizsgáló elméletek egy elkülönült, professzionális haderőt feltételeznek, ez azonban Izraelben nem valósul meg. Az állam és a társadalom szerkezetét minden ponton áthatják a fegyveres erők. Amit vizsgálni szükséges, az állam értelmének meghatározása, a sorozás és a politikai kiválasztás szempontjai. A sorozási politikával nagyban összefüggő tény, hogy Izrael 2021-ben a világ leginkább militarizált társadalma volt és 2022-ben is csak Ukrajna előzte meg a katonai ráfordítások nagy arányú növekedése miatt.[131] Valószínű, hogy a 2023-2025-ös Izrael-Hamász háború következtében a zsidó állam továbbra is a világ leginkább militarizált országa lesz. Az izraeli polgárok jelentős többsége tizennyolcadik életévüket betöltve hadkötelesek, így a szavazópolgárok nagy többsége, férfiak és nők, több mint két évig sorkatona, mielőtt továbbtanulna. Az Izraeli Védelmi Erők ebből eredően a társadalmi és politikai szocializáció egyik legfontosabb terepe. A leszerelést követően az izraeli férfiak a nők többségétől eltérően a tartalékosi szolgálat során továbbra is megőrzik a kapcsolatot bajtársaikkal és a haderő intézményével. A sorkatonai szolgálat és az ahhoz kapcsolódó életszakaszok a legfontosabb terepei a haderő értékeinek és általános ethoszának átadására a polgárok számára. Erre az alapra épül a hadsereg vezetőinek társadalom számára megfogalmazott üzenetei, a katonai vezetők állandó és megbecsült szereplői az izraeli közbeszédnek.

Izrael Állam függetlenségének megőrzése és minden polgárának megvédelmezése az Izraeli Védelmi Erők feladata.[132] Az állam öndefiníciójának két oldala sajátságos követelményeket ró a hadseregre. A demokratikus jelleg garantálja, hogy a haderő elkötelezett a civil ellenőrzés fenntartása irányában, bár ennek eredendő hiányosságait vázoltam. A zsidó karakter ugyanakkor messzemenő világnézeti következményekkel jár az Izraeli Védelmi Erőkben uralkodó stratégiai szemléletet illetően is. A sajátos történelemszemléletből következően az izraeli biztonságpercepció különösen érzékeny.[133] Az állam biztonságát garantáló szervek alapfeltételezése, hogy a zsidó állam és a zsidó nép általában folyamatosan létében fenyegetve van, ebből következően a civil-katonai kapcsolatok nyugati teóriái korlátozottan alkalmazhatóak.[134] Érdemes azt is számításba venni, hogy az IDF a nép hadseregeként határozza meg magát, azonban a zsidó teológiában a védelem nem a nép joga, amit elvárhat az államtól és a professzionális katonai szektortól, hanem kötelessége, amivel a

[131] Global Militarisation Index 2021, 2022
[132] Izraeli Védelmi Erők Stratégiája 2018: 2
[133] FREILICH 2018: 259
[134] SHEFFER – BARAK 2010: 3

polgároknak szolgálnia kell a népet.[135] Ezek az alapfeltevések megalapozzák a zsidó állam és társadalmának alapvető militarizált jellegét. Ahogy az állam teljessége, úgy az izraeli haderő is egyszerre érdekelt az együttműködésben külső szereplőkkel, ugyanakkor képes kíván lenni önerőből megvédelmezni az állam alapvető érdekeit.[136] Ennek eredménye a világra való nyitottság és az azzal kapcsolatos bizalmatlanság kettőssége, amelyet az izraeli haderő világnézete és értékrendszere táplál, tágabb stratégiai értelemben pedig az önsegély és a haszonmaximalizálás és költségminimalizálás kettőse.

Végezetül az izraeli haderő a politikai vezetők kiválasztásán keresztül hat az ország politikájára. Fontos hangsúlyozni, hogy a fegyveres testületek aktív tagjai nem vehetnek részt az izraeli pártpolitikában. A katonai vezetők, különösen a vezérkari főnökök leszerelését követően bizonyos időnek el kell telnie, amíg választásokon indulhatnak. A politikai kiválasztás két szinten jelentős, egyrészt a haderő élén álló vezérkari főnökök megjelenése a politikai életben, másrészt a politikusok általános katonai háttere. A fegyveres szolgálat során elért katonai rang alapvető eleme minden izraeli politikus imázsának, amit jól jelez, hogy a parlamenti honlapon a képviselők neve alatti ötödik információ a leszereléskori katonai rang (születési idő és hely, lakhely és végzettséget követően).[137] A vezérkari főnökök leszerelést követő politikai karrierje kiemelt kérdés az izraeli rendszerben. A hadsereg vezetőjeként a katonai szolgálatot befejező izraeli tábornokok gyakran a politikai életnek a társadalom széles körei bizalmát élvező kulcsszereplőivé váltak az ország történelme során.[138] A katonai vezetők tapasztalatával és gyakorlatával együtt a sajátos katonai gondolkodásmódjuk is szerves részévé vált a politikai életnek, mind a közbeszéd tematizálása, mind a politikaalkotás befolyásolása terén.[139] Ebből kiindulva logikus, hogy mivel az ország fenyegetettsége a legfontosabb kérdés, ezért a megfelelő szaktudás birtokában lévő visszavonult katonai vezetőket a politikai közösség magas civil pozícióban kívánja tartani. A katonai vezetők leszerelésüket követően tehát általánosan és rendszerszinten behozzák a politikai életbe az Izraeli Védelmi Erők helyzetértékelését az ország képességeiről, helyzetéről, a regionális és globális fenyegetésekről és lehetőségekről az ezekről való gondolkodás logikájával.

3.1.3.3 Politikaformálás és a hadsereg

[135] SOLOMON 2005
[136] EIZENKOT – SIBONI 2019: 10
[137] Knesset: Current Knesset Members of the Twenty-Fourth Knesset.
[138] PERI 2020: 2
[139] KOPLOW 2016

Az Izraeli Védelmi Erők tehát több csatornán keresztül gyakorol hatást az izraeli társadalomra és politikai elitre. Milyen gyakorlati következményei vannak az ország kül- és biztonságpolitikájára és ezen keresztül a közel-keleti régióra? Az izraeli állam és társadalom militarizáltságának foka várhatóan nem fog csökkenni a közeljövőben és az Izraeli Védelmi Erők, mint politikai rekrutációs bázis továbbra is kulcsfontosságú marad. Az izraeli haderő közvetlen és közvetett hatása biztosítja, hogy a biztonsági percepció továbbra is az állam létében való fenyegetését fogja hangsúlyozni, az alapvető önkép, a „kevesek harca a sokak ellen". A rendkívüli mértékben militarizált állam a fenti tényezők alapján tehát továbbra is meg fogja követelni a társadalom széles és egyre szélesebb rétegeitől, hogy a sorozási rendszeren keresztül vegyenek részt a katonai erő további építésében. Ezzel párhuzamosan a professzionális haderő léte mellett a szavazópolgárok döntő részének meghatározó élménye lesz a sorkatonai szolgálat és a haderő által vallott értékek és helyzetértékelések elsajátítása. Ennek megfelelően a haderő uralkodó biztonságpercepciója garantálja, hogy az azt képviselő politikai erők döntő részben képviselik magukat a Knesszetben. Ugyanakkor az izraeli haderő biztonságpercepciója az alapvető létben való fenyegetettség hangsúlyozása mellett heterogén véleményekre ad lehetőséget az egyes ügyek, többek között a palesztin állam megteremtése vagy az iráni fenyegetéssel szembeni fellépés területén. Az izraeli haderő tehát nem konkrét politikai döntéseket diktál, hanem részt vesz az intézmények közötti és azokon belüli párbeszédben, továbbá gondolkodási kereteket és alapvetéseket határoz meg.

Az izraeli haderő nem csupán az ország és társadalom militarizáltságának szintjét tartja a lehető legmagasabb szinten, hanem tervezésében is az országot létében is fenyegető háborúra készül.[140] Az aszimmetrikus fenyegetések jelenlegi túlsúlya mellett az izraeli katonai stratégia megváltoztatására alapjaiban nincs lehetőség, az arab tavasz jelensége is mutatja, hogy konvencionális katonai fenyegetés bármikor újra megjelenhet a zsidó állam viszonylatában.[141] Mindebből három következmény adódik: az ország védhető határairól nem mond le, keresi a partnerségeket, de minimalizálja a külső erőkre való hagyatkozást. Biztonsági stratégiából következően (védelmi stratégia offenzív kivitelezéssel) asszertív módon fogja továbbra is bevetni katonai erejét a regionális fenyegetési forrásokkal szemben. Mindez azt jelenti, hogy a védelem pillérével szembeni bizalmatlanságból eredően Izrael nem a hagyományos passzív elrettentést választja katonai képességeinek megőrzésével, hanem a támadóműveletekre helyezi továbbra is a hangsúlyt.[142] Az összetett fenyegetésekkel szemben

[140] MERIDOR – ELDADI 2019: 22
[141] KIS-BENEDEK 2019: 239-240
[142] EISENKOT – SIBONI 2019

és a gyorsan átalakuló közel-keleti hatalmi viszonyok között a civil politikai elitnek lehetetlen állandó politikai célt megfogalmazni a hadsereg felé, így a formális civil ellenőrzés fennmaradása mellett a hadsereg értelmezése és ajánlásai érvényesülhetnek.[143] Ezért is maradt az Izraeli Védelmi Erők intézményére, hogy saját dokumentumban írják le részletesen feladatukat. Ennek következtében a hadsereg azt teszi, amihez a legjobban ért már évtizedek óta, háborúra készül és háborút vív az ellenségekkel legyenek azok valósak vagy potenciálisak. A fenti magatartás egyenes következménye, hogy Izrael az elrettentés mellett biztonsági dilemmát is generál a térségében, mivel a zsidó állam növekvő katonai erejét és annak offenzív alkalmazását a környező országok fenyegetésként érzékelhetik.

3.2 Izrael biztonsági környezetének átalakulása napjainkig

Az egyedi tulajdonságokkal rendelkező zsidó állam egy rendkívül komplex regionális környezetben helyezkedik el, mint azt az első fejezetben bemutattam. A következőkben az izraeli kül- és biztonságpolitikai tervezés több mint negyven éve tartó kihívásait ismertetem, ahogy Izrael biztonsági környezete átalakult. A fő kérdés, amelyre fókuszálok, hogy a konvencionális katonai fenyegetések miként adták át helyüket a nem hagyományos fegyveres kihívásoknak. Izraelnek folyamatos egyensúlyt kellett találnia, ellenséges szomszédjait nem engedheti megerősödni, ugyanakkor a regionális anarchiában sem érdekelt, mivel megint csak a zsidó identitása miatt a hatalmi vákuumot kihasználó radikális csoportok számára Izrael elsőrendű ellenség. Ez, a következőkben végigvezetett dilemma jelenti a fő koncepcionális kihívást a zsidó állam számára az objektív limitációi mellett. A biztonsági környezet átalakulását a modern zsidó állam kikiáltásától kezdődően tárgyalom, azonban a fő fókuszt a 2023-2025-ös eseményekre helyezem.

3.2.1 Az ellenséges arab koalíciók kora (1948-1978)

Az állami függetlenség kikiáltása egyet jelentett Izrael számára egy létért vívott háború megindulásával 1948-ban, amely mintegy egy évig tartott. A zsidó állam ellenségei nem voltak megfelelően szervezettek és nem áldoztak elegendő erőforrást a fiatal Izrael elpusztítására.[144] Nem jelentkezett olyan külső nagyhatalom sem, amely érdekelt lett volna Izrael elpusztításában, szemben a későbbi arab-izraeli háborúkkal, amelyek egyben a hidegháborús szuperhatalmak közötti helyettesítő konfliktusokként is szolgáltak. Az alapvető

[143] MICHAEL 2010: 47-51
[144] FREILICH 2018: 47

szembenállás lényege a hidegháború első három évtizedében a függetlenségüket kivívó arab államok és Izrael között állt fent, amelyek számára elfogadhatatlan volt és megaláztatásnak számított az iszlám megszületése óta muszlim kézen lévő terület zsidó uralom alá kerülése, különösen, hogy az a korábbi nyugati gyarmatosító hatalmak politikai machinációi nyomán jöhetett létre. Az arab-izraeli konfliktus azonban Nasszer hatalomátvételével az arab államok közötti hatalmi küzdelem alanya lett, Egyiptom egyértelműen a regionális hegemóniája előtti akadályt látott Izraelben.[145] Az arab szocialista államok a Szovjetunió támogatásával vívták küzdelmüket a nyugati államok által támogatott Izraellel szemben. A zsidó állam számára tehát egyértelmű létfenyegetés állt fent legalább 1973-ig.

A hatnapos háború során Izrael bizonyította túlélőképességét a három szomszédos arab állam legyőzésével a preemptív háború során, védhető határok megteremtésével.[146] Ugyan Izrael a területi hódítás nyomán átmenetileg elszigetelődött, azonban megszületett a lehetőség, hogy a „status quo ante" állapot szerint, a „területet a békéért" elv alapján idővel békét köthessen az arab államokkal. Az 1967-es győzelem ugyanakkor megteremtette a Gázai-övezet, Ciszjordánia és Kelet-Jeruzsálem (amely valójában a déli, északi és keleti részeit is jelenti a városnak) hovatartozásának és a palesztinok államhoz való jogának a problematikáját. Ugyan az izraeli-palesztin konfliktust külön alfejezetekben tárgyalom, azonban látni kell, hogy a regionális együttműködési rendszerekben való részvétel legfontosabb akadálya ekkor, a hatnapos háború során elért döntő győzelem nyomán alakult ki. Az utolsó nagy arab-izraeli háborúra megváltozott körülmények között került sor 1973-ban. Nasszer halálát követően Anvar Szadat már az egyiptomi nemzeti önrendelkezés helyreállítását tűzte ki célul, amihez szükséges volt a Sínai-félsziget visszaszerzése az izraeli megszállás alól. A jom kippuri háború során, bár Izrael képes volt megfordítani az egyiptomi és szír erők meglepetésszerű inváziójá, az megnyitotta az utat az amerikaiak közvetítésével az izraeli-egyiptomi békeszerződéshez. Ezzel valójában megszűnt Izrael létében való fenyegetettsége az ellenséges arab államok gyűrűje által.[147] A hidegháború első évtizedeiben az Egyesült Államok képében a zsidó állam nagyhatalmi partnert nyert, megszerezte az uralmat Jeruzsálem teljes területe fölött, védhető határokat alakított ki a Golán-fennsíkon és a Jordán-folyó völgyében, így összességében rendkívül megerősödve került ki az első három évtized háborúiból.

[145] ROSTOVÁNYI 2011: 156-157
[146] STRAUSS 2017
[147] EILAM 2023: 3

3.2.2 Paradigmaváltás Izrael fenyegetettségében (1978-2003)

Az állam születésétől kezdve érvényes biztonsági környezet tehát alapvetően megváltozott 1978-1979 között. Az Egyiptommal megkötött békeszerződés eredményeképpen Izrael déli határa biztonságossá vált, a többfrontos támadás közvetlen veszélye megszűnt. Nem maradt olyan közel-keleti regionális nagyhatalom, amely közvetlenül képes lett volna fenyegetni Izraelt. Az arab államok túlságosan megosztottak voltak ahhoz, hogy egy Izraelt létében fenyegetni képes, a korábbi egyiptomi-szír együttműködéshez mérhető erőt jelentő északi front kialakulhatott volna, az Irak és Szíria közötti ellentéteknek köszönhetően. Az iráni iszlám forradalom következtében ugyan megjelent egy Izrael szempontjából új, ellenséges rezsim, azonban a nyolcvanas években ez még közvetve hasznára is volt, mivel az Irak-Irán közötti háború lefoglalta Irakot és a két Izraellel szemben ellenséges regionális nagyhatalom kölcsönösen meggyengítette egymást. A nyolcvanas években Izrael fokozatosan belesodródott a libanoni polgárháborúba, amely egyszerre jelentett a palesztin fegyveres mozgalommal szembeni katonai fellépést, továbbá egy helyettesítő konfliktust Szíriával szemben.[148] Összességében azonban leszögezhető, hogy Izrael szempontjából a nyolcvanas évek számottevő külső létfenyegetés nélkül teltek el és befelé, gazdaságának megerősítésén dolgozhatott. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy biztonsági fenyegetések ne érték volna, azonban ezek egyre inkább a palesztin terrorszervezetek és fegyveres mozgalom részéről érkező nem-hagyományos kihívások voltak, mivel az első intifáda is 1987-ben kezdődött meg. Továbbá megjelent a libanoni fronton az Irán által támogatott síita Hezbollah. Tehát a jelenkori konfliktusok több szempontból éppen ebben a korszakban, a hidegháború utolsó szakaszában lezajlott átalakulásban gyökereznek.

A kilencvenes években a Szovjetunió összeomlása és az első öbölháború eredményeként Izrael biztonsága javult és új lehetőségek kezdődtek meg. A Szovjetunióval kiesett az egyedüli olyan külső, globális nagyhatalom, amely korábban az Izraellel szemben álló arab államokat hatékonyan támogatta. Ezzel párhuzamosan Irak regionális hegemónia megszerzésére irányuló kísérlete, Kuvait kudarcba fulladt annektálása eredményeként olyan mértékben gyengült meg, hogy a továbbiakban Izraellel szemben jelentéktelen fenyegetést jelentett, azonban annyira nem gyengült meg, hogy Irán nyugati terjeszkedését ne tudta volna akadályozni. A bipoláris világrend végével, az új helyzethez alkalmazkodva a szomszédos arab államok igyekeztek alkalmazkodni, aminek része volt az Izraellel való *modus vivendi* keresése. Izrael haszonélvezője volt ennek a folyamatnak, 1994-ben sikerült békét kötni

[148] RABINOVICH – BRUN 2017: 20

Jordániával, amellyel ugyan 1967 óta nem zajlott fegyveres konfliktus. A fő fókusz az Izrael és a palesztinok közötti békefolyamatra helyeződött, abban a hiszemben, hogy ha sikerül elérni a kétállamos megoldást, akkor az arab-izraeli konfliktus maradványai is rendeződhetnek. Az oslói folyamat azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket és az évtized végére kifulladt. Izrael számára azonban egyértelműen a palesztinokkal vívott konfliktus került az elsődleges biztonsági kihívás helyére. Ezzel azonban a zsidó állam együtt tudott élni, nem jelentett létfenyegetést, így nem volt a végsőkig érdekelt annak megoldásában. Hasonlóan a nyolcvanas évekhez, itt is a későbbi konfliktus gócpontjai kerültek megalapozásra. A Szovjetunió után Szíria Iránhoz közeledett, a palesztin nemzeti mozgalmon belül pedig az iszlamista alternatívát nyújtó Hamász fokozatosan megerősödött, különösen Gázában. Tehát bár Izrael a kilencvenes években tovább erősödött, külső biztonsági környezete javult, csak idő kérdése volt egy új létfenyegetés kialakulása, mivel komoly erők továbbra is szemben álltak a zsidó állammal. A palesztin konfliktus nem került megoldásra és a meglévő partnerekkel nem sikerült valódi nyílt együttműködést kialakítani. Izrael továbbra is csak eltűrt, de nem elfogadott szereplője maradt a közel-keleti regionális rendnek.

3.2.3 Az „ellenállás frontjának” megerősödése (2003-2023)

Izrael számára a sorfordító változást éppen a leginkább Izrael-barát amerikai vezetés közel-keleti aktivitása hozta el. Az ifjabb Bush elnöksége alatt, Irak demokratizálása érdekében 2003-ban végrehajtott katonai művelet hatására a szunnita diktatórikus Husszein rezsim megdőlt, ezzel az Iránt nyugatról korlátozó ellenállás végzetesen meggyengült. Iránnak sikerült kihasználni és hozzájárulni nyugati szomszédjának destabilizálásához, jelentős katonai és politikai befolyást szerezni a síita milíciák kiépítésén és támogatásán keresztül. Irak egyben szárazföldi összeköttetést nyújtott Szíria és Libanon felé, ezzel a kétezres években megindulhatott az „ellenállás frontjának” összefüggő kiépítése Izrael északi határai mentén. Ugyancsak a Bush adminisztráció nyomására 2006-ban választásokat rendeztek a palesztin területeken, aminek az eredményeként az Izrael létét elutasító Hamász kerülhetett hatalomra Gázában, miután egy évvel korábban Izrael egyoldalúan kivonta katonai erőit az övezetből. Ennek eredményeképpen újra megnyílhatott 2007-ben a déli front Izraellel szemben, miután a Hamász kiűzte a Fatah erőit az övezetből. A kétezres években továbbra sem jelentkezett létfenyegetés, azonban a Hamász, Hezbollah és Irán fenyegetése érezhetővé vált a különböző limitált fegyveres konfliktusok sorozatos kitörése nyomán.

Az arab tavasz folyamatával és Szíria polgárháborúba sodródásával egyértelművé vált, hogy nem létezik a jelenkorban az államok olyan koalíciója, amely rendelkezne a szándékkal és a katonai képességgel, hogy Izraelt hagyományos háború során megsemmisítse, így a konvencionális háború fenyegetése visszaszorult.[149] A 2023-2025-ös háborút megelőzően Izrael biztonsági kihívásai főként Iránról és szövetségeseitől erednek, mint a szír kormányerők és a Hezbollah terrorszervezet, a Hamász, valamint a gázai dzsihádista csoportok.[150] Az izraeli politikai és katonai vezetés, valamint a biztonsági szektor szerint a legfőbb és jelenleg egyetlen lehetséges veszélyt Izrael létére Irán és az általa vezetett „ellenállás frontjának" tagjai jelentik.[151] Ez a fenyegetés eltér a korábbi, hagyományos fenyegetéstől, amikor egyiptomi, szíriai és iraki gépesített brigádok törtek át Izrael határain, az ország elpusztításának szándékával, megölve és kiűzve lakosságát. Irán a korábban bemutatott szimmetrikus és többnyire aszimmetrikus képességekkel rendelkezik, akár önmagában, akár regionális szövetségesein keresztül, amelyek együttesen közel egyenrangú hatalmat biztosítanak számára Izraellel.[152] Azt is meg kell jegyezni, hogy Izrael és Irán maga is hasonló a védelmi kiadások tekintetében.[153] Az „ellenállás frontján" és a frontok egysége stratégia mentén jelentett iráni fenyegetés, kombinálva a nukleáris fegyverek megszerzésének lehetőségével, alapvetően megváltoztatta az izraeli biztonsági számításokat és vegyes, hagyományos és aszimmetrikus fenyegetési komplexumot hoztak létre.[154]

A függetlenség első négy évtizedére jellemző ellenséges arab katonai szövetséget – válaszul a nem hagyományos kihívásokra – fokozatosan felváltotta az Izraellel immáron nyíltan vagy titkosan partnerségi kapcsolatot ápoló, egyre növekvő számú közel-keleti államok sora. Irán regionális fellépése több Öböl-menti arab államot is arra kényszerített, hogy a külpolitikai realizmus hagyományai mentén ellensúlyozzák a potenciálisan regionális hegemóniára törekvő államot. Az iráni stratégia az Irakon, Szírián és Libanonon át, továbbá Jemenig nyúló ágaival igyekezett a terrorista és egyéb fegyveres csoportokkal megerősíteni befolyását. Izrael mind a határaival szomszédos frontokon (Gázai övezet, Libanon, Szíria), mind attól távol (Irak, Irán) igyekezett az iráni befolyást, beleértve a nukleáris programot, a háborús küszöb alatti katonai és nemzetbiztonsági műveletek sorozatával, egyfajta

[149] Izraeli Védelmi Erők Stratégiája 2018: 6
[150] YADLIN 2019: 111-112
[151] Izraeli Védelmi Erők Stratégiája 2018: 16
[152] MCKENZIE 2023: 2.
[153] ROME 2023: 10.
[154] RÉMAI 2020

„árnyékháború” vívásával ellensúlyozni.[155] A nem-arab potenciális hegemónokkal ellentétben a szunnita monarchiák a közös ellenséggel szemben Izraellel működtek együtt fedett módon, amerikai pártfogás mellett már legalább három évtizede. A változó biztonsági környezettel ez a reláció csak tovább fejlődött. A 2020-as év fordulata volt, hogy több arab állam szakított a „szerető-szindróma” keretében végzett titkos együttműködéssel és megindította a nyílt normalizáció folyamatát Izraellel.[156] Így tett az Egyesült Arab Emírségek és Bahrein mellett, amelyek földrajzi közelség miatt leginkább kitettek az iráni fenyegetésnek, Marokkó és Szudán is (utóbbival a ratifikálás a polgárháború kitörése miatt megakadt). Az izraeli katonai stratégiának tehát az egyiptomi és jordán együttműködés mellett azzal is számolnia kell, hogy miképpen terjeszti ki a kooperációt az eddig normalizáló államokkal és a folyamatba esetlegesen bekapcsolódó további államokkal. Izrael igyekszik nem kiszolgáltatni magát, de a stabilitás fenntartása érdekében együttműködik a status quo hatalmakkal a potenciális regionális hegemónok (Irán, Törökország) felemelkedésével és a radikális dzsihádista terrorszervezetekkel szemben.

3.2.4 Izrael 2023-2025-ös gázai háborúja és regionális hatásai

Minden objektív mérce szerint Izrael 2023-ban sosem volt nagyobb biztonságban, mint az elmúlt két évtizedben, hiszen a számos biztonsági kihívás ellenére, nem létezett olyan állami kihívó, amely az országot létében közvetlenül fenyegethette.[157] Ebben a relatív biztonságban valósulhatott meg a Hamász 2023. október 7-i terrortámadása, amely a zsidó nép Holokausztot követő történelmének legtragikusabb napjaként lett számon tartva.[158] A következőkben a biztonsági környezet radikális átalakulására kívánok összpontosítani az első tizennyolc hónap eseményei alapján, tehát 2025 márciusig bezárólag.

3.2.4.1 Az Izrael-Hamász háború első tizennyolc hónapja

2023. október 7. szombat hajnalban, hat óra harminc perckor a Hamász és kisebb részben a Palesztin Iszlám Dzsihád több ezer rakétát indított Izraelre, amelynek ernyője alatt a következő órában megindult a terroristák első hulláma, több ponton áttörve az Izraelt és a Gázai övezetet elválasztó határkerítést. A támadók több hullámban hatoltak be, a korábbi beszivárgások szintjét jelentősen meghaladva, egyfajta terrorista inváziót végrehajtva. A

[155] CSEPREGI 2022b
[156] KIBRIK 2020
[157] KIS-BENEDEK 2023: 267
[158] SCHNEIDER 2024

becslések kezdetben mintegy 2-3000 főre tették az Izraelbe áttörő erők számát, de 2024 augusztusában az új izraeli becslések már 7000 főre becsülték a támadásban közvetlenül résztvevő Hamász és PIJ erők létszámát és mintegy ezer főre, akik a Gázai övezetből végezték a ballisztikus rakétatámadásokat Izraellel szemben.[159] A támadók döntő részét sikerült a Gázai övezethez legközelebb eső településeken feltartóztatni, nagy áldozatok árán, több mint 1200 izraeli halála és 250 túsz elhurcolását követően.

Az izraeli vezetés, 1973 óta először hadiállapotot hirdetett.[160] Ez lehetővé tette a nagyarányú katonai mozgósítást és a különleges jogi lépések bevezetését.[161] A mozgósítás keretében a reguláris és sorkatonai szolgálatukat töltő katonák mellé a háromszázhatvanezer fős jóváhagyott mozgósítási keretből mintegy kétszázhúszezer tartalékos katonát hívták be.[162] Ezzel átmenetileg Izrael rendelkezett a világ egyik legnagyobb fegyverben lévő erejével, ami természetszerűleg meghatározta az ország lehetőségeit. A mozgósított katonai erők jelentős része Joáv Gallant akkori izraeli védelmi miniszter parancsára az északi határra indult, egy esetleges Hezbollah és Szíria felől indított offenzíva feltartóztatására.[163] Ciszjordániából se vonták el az erőket, mivel tartottak egyrészt a Hamász helyi terrorista sejtjeinek aktiválódásától, másrészt ezen túlmenően egy általános felkelés, akár a harmadik intifáda kitörésétől. Összességében tehát Izrael egy többfrontos, Izrael létét fenyegető támadástól tartott az iráni „ellenállás frontjának" tagjai részéről.[164]

A háború célja hivatalosan a Hamász teljes elpusztítása, valamint a túszok kiszabadítása volt.[165] Mindez alapvető mértékben különbözik a korábbi „fűnyíró" konfliktusköröktől, amelyek célja a Hamász visszavetése és elrettentése volt, de nem a döntő győzelem kivívása.[166] A háborús cél, azaz a Hamász teljes elpusztítása kizárta a totális szárazföldi offenzívától eltérő megoldásokat.[167] Az izraeli politikai vezetés tehát a háborús cél megvalósítása érdekében a mozgósítás nyomán közel félmilliósra bővült fegyverben álló erő mintegy egyötödét, négy hadosztályt[168], azaz akár összesen százezer katonát vont össze a Gázai övezet határainál, majd október 13-án megkezdte a fokozatos bevonulást a Gázai övezetbe. A részletes bemutatástól eltekintek, azonban érdemes kiemelni, hogy a Gázában

[159] Jewish News Syndicate 2024
[160] Izraeli Miniszterelnöki Hivatal 2023
[161] Library of Congress 2023
[162] HEIMANN 2024
[163] GALLANT 2025
[164] SHAMIR 2024: 3
[165] SATLOFF – ROSS – MAKOVSKY 2023
[166] SHABTAI 2024: 1
[167] LAISH 2024: 6.
[168] GAT 2024

harcoló katonák gyakorlatilag töredékét teszik ki az IDF mozgósítást követő létszámának, mégis, ilyen mennyiségű jól kiképzett szárazföldi katona bevetése meghaladja a világ legtöbb államának lehetőségeit.

A ciszjordániai és az Izraelen belüli helyzet a háború során, nem feltétlenül azért releváns, ami történt, hanem sokkal inkább, ami nem. Izrael félelme a többfrontos háború kapcsán részben beigazolódott a Hezbollah és a jemeni húszik támadásai miatt, azonban a nagyarányú felkelés nem indult meg Ciszjordániából kiindulva[169], Izraelben pedig nem indultak zavargások, ami megbéníthatta volna a háborúban álló országot. A ciszjordániai helyzet természetesen komplex, hiszen szinte folyamatosan zajlott az elmúlt egy évben az alacsony szintű konfliktus és a rajtaütések a terrorista sejteken az izraeli erők által. Az izraeli arabság többségében kategorikusan elítélte a Hamász terrortámadását, ezzel a gyakorlatban stabil hátteret teremtve Izraelnek a háború megvívására.[170] Látható tehát, hogy Izrael alapvető ellensége Irán és az „ellenállás frontja", nem annyira a nagyrészt az izraeli katonai uralom által pacifikált ciszjordániai palesztinok és legkevésbé sem Izrael arab polgárai.

A Hamász terrortámadását és az izraeli ellenoffenzívát nem lehet elválasztani a tágabb közel-keleti dinamikáktól. Az alapvető keretet az Izrael és az Irán vezette „ellenállás frontja" közötti küzdelem adta, amelynek része, azonban nem központi eleme a Hamász.[171] 2023. október 7-én, mint bemutattam, Izrael azzal kalkulált, hogy a Hamász terrortámadása figyelemelterelés lehet, az „ellenállás frontja" által indított átfogó offenzíva nyitánya. Ez azonban nem következett be, Izrael létét nem próbálták meg Irán és proxijai eltörölni. Felmerül tehát, hogy a Hamász saját érdekei miatt cselekedett, és erős érvek szólnak amellett, hogy ebben a formában nem is állt Irán érdekében a konfliktus.[172] Irán több ponton vonakodott belépni az eszkalációs spirálba, mind a Hamász támadás kezdeti szakaszában, mind a Hezbollah elleni 2024 szeptemberi izraeli offenzíva idején. Kérdéses, hogy Irán milyen tanulságokat szűr le a háborúból és hogy fenntartható-e a „frontok egysége" stratégia vagy Iránnak új megközelítést kell találnia.

Mint említettem, egy Izrael létét valóban fenyegető támadás nem indult a Hamász eredeti terrorműveletét követően, azonban változó mértékben, de az összes iráni proxi kivette a részét a küzdelemből. Ezeknek a célja az Izraelre és az amerikai blokkra gyakorolt nyomás erősítése volt, nem a Hamász felmentése és különösen nem Izrael elpusztítása. Ez

[169] BYMAN 2023
[170] RUDNITZKY 2023
[171] ZIMMT 2024b: 6
[172] SHABAN 2024

nyilvánvalóan komoly presztízsveszteség az „ellenállás frontja” számára. A Hamász felszólításai a felkelésre és Izrael elsöprésére érdemi válasz nélkül maradtak, a zsidó állam pedig az eredeti *casus bellit* felhasználva és kiterjesztve sorra gyengítette meg ellenségeit, ahogy a Gázai övezet után a hadműveleteit kiterjesztette Libanonban, Szíriában, Jemenben és Iránban is. Terjedelmi korlátok miatt itt csak a leginkább releváns tényezőket, a Hezbollah kérdését, majd Iránt, valamint a szíriai rezsim összeomlását tárgyalom.

3.2.4.2 A libanoni Hezbollahhal szembeni harc

Az Izrael-Hamász háború kitörését követően a libanoni terrorszervezet, amely ugyanakkor kormányzati pozíciókat is betölt parlamenti pártként, saját képességeihez mérten szinte csak szimbolikusan vette ki a részét az Izraellel szembeni harcból. Ez ugyanakkor érthető, hiszen sem Irán, sem a Hezbollah vezetői nem kívánták feláldozni a szervezetet a Hamász harcának oltárán. Izrael a Hezbollah viszonylag alacsony intenzitású, de mindennapos támadásaira hasonló sporadikus válaszcsapásokat mért. Mint Joáv Gallant beszámolójából mára tudjuk, Netanjahu miniszterelnök megvétózta a Hezbollahval szemben tervezett elsöprő erejű támadást 2023. október 11-én, amely közel egy év múlva valósulhatott csak meg.[173] A Hamásszal szemben vívott küzdelem intenzitásának fokozatos apadása nyomán az izraeli vezetés 2023 decemberétől kezdődően jelezte, hogy északra fog fordulni a harctevékenységének fókusza, amennyiben a Hezbollah nem hátrál meg.[174] Az izraeli formálódó ultimátum szerint a Hezbollahnak be kellett volna szüntetnie a csapásokat és a határtól legalább 15 kilométerrel, a Litáni folyó mögé vonni vissza erőit.[175] Az izraeli vezetés 2024. szeptember 16-án a hivatalos háborús célok közé emelte a Hezbollah rakétatámadásai nyomán kitelepített több tízezer észak-izraeli civil hazatérésének biztosítását, előrevetítve egy szárazföldi offenzívát.[176] Az új háborús cél kitűzését követő napon, szeptember 17-én több ezer Hezbollah tag gyorshívó készülékét robbantották fel egy koordinált titkosszolgálati akció keretében, amelyet Netanjahu közel két hónappal később ismert el.[177] Az akcióban mintegy háromezer, többségében Hezbollah militáns sebesült meg, jelentősen gyengítve a terrorszervezet harci és koordinációs képességeit. Másnap a Hezbollah több száz walkie talkie készüléke robbant fel, közel ezer főt megsebesítve, hozzájárulva a terrorszervezet további szétzilálásához és a félelem elmélyítéséhez.

[173] GALLANT 2025
[174] DETTMER 2023
[175] Jewish News Syndicate 2024
[176] LUKIV 2024
[177] BERMAN 2024

2024. szeptember 19-én Izrael átfogó légioffenzívát indított a Hezbollah libanoni állásai ellen, a terrorszervezet vezetőit sorban likvidálta. Szeptember 27-én nagyszabású izraeli légitámadás során végzett Bejrútban Hasszán Naszrallah, a Hezbollah fejével.[178] Az izraeli haderő október első hetében szárazföldi offenzívát indított Dél-Libanonban, az átfogó légihadjárat folytatása mellett, a Hezbollah jelentette fenyegetés felszámolása, Észak-Izrael biztosítása és a közel-keleti hatalmi egyensúly radikális megváltoztatása Izrael javára Iránnal és tengelyével szemben.[179] A Hamásszal szembeni küzdelemről tehát elfordult a fókusz és Izrael tágabb, regionális stratégiai célok megvalósítására váltott. November 26. éjszakáján lépett érvénybe a tűzszünet, amelyben a megrendített Hezbollah hajlandó volt elfogadni az izraeli ultimátum fő pontjait a szervezet maradékának megőrzéséért cserébe.[180]

3.2.4.3 Iránnal szembeni közvetlen kinetikus konfliktus

Irán, az „ellenállás frontját" vezető regionális nagyhatalom hosszú hónapokon keresztül igyekezett egyszerre felhasználni proxijait, ugyanakkor maga kimaradni a közvetlen harcokból Izraellel és az Amerikai Egyesült Államok térségi erőivel szemben.[181] Ez a politika 2024 tavaszán vált tarthatatlanná az iráni politikai és katonai vezetés számára, miután Izrael légicsapást mért a damaszkuszi iráni nagykövetség épületére, több magas rangú, az „ellenállás frontjának" koordinációját végző iráni tisztet megölve.[182] Ezt Irán olyan közvetlen kihívásként értékelte, amire válaszul nagyszabású, eredményében azonban szimbolikusnak tekinthető drón, ballisztikus- és cirkálórakéta-támadást indított Izraellel szemben. A támadás kivédésében eddig példátlan nemzetközi koalíció vonult fel a zsidó állam oldalán.[183] A védelem sikere lehetővé tette, hogy Izraelnek nem volt szüksége pusztító választ adni, mivel az iráni támadásnak nem sikerült átrendezni a regionális hatalmi viszonyokat.

A második hasonló támadás már egy Teherán területén végzett, feltételezhetően izraeli művelet eredménye volt, mivel 2024. július 31-én éppen az új iráni elnök teheráni beiktatására való látogatása során vált merénylet áldozatává Iszmáil Hanije, a Hamász politikai vezetője. Ez súlyos presztízsveszteséget jelentett a teheráni rezsim számára, így a válaszadás nem volt kétséges, ugyanakkor komoly kalkulációk előzték meg.[184] Az események azonban 2024 őszén kezdtek még inkább kicsúszni Teherán befolyása alól, a Hezbollah ellen

[178] Foundation for Defense of Democracies 2024b
[179] HAZUT – SHELAH 2024
[180] RADFORD et. al. 2024
[181] ZIMMT 2024b: 5
[182] HAID 2024
[183] SHAIKH 2024
[184] MCCABE 2024

indított, katonai és nemzetbiztonsági eszközöket alkalmazó gyors izraeli hadjárat eredményeként. Az október elsejei újabb iráni rakétacsapás célja tehát megint csak az volt, hogy megállítsa az „ellenállás frontja” és Izrael közötti hatalmi viszonyok teljes átrendeződését az utóbbi javára. A támadás komolyabb eredményeket ért el, mint az első, azonban átütő sikerről nem beszélhetünk. Az izraeli ellencsapás azonban jelenlegi ismereteink szerint súlyos károkat okozott Irán ballisztikus rakétaépítési és kisebb részben nukleáris programjában. Emellett bizonyította, hogy Izrael az iráni légvédelmet le tudja küzdeni és szinte szabadon megsemmisíteni a kijelölt célpontokat.[185] Az értekezés lezárásának időpontjáig Izrael nem használta ki a háború lehetőségét, hogy átfogó, preventív csapást mérjen az iráni nukleáris létesítményekre, azonban ez komolyan felmerült.[186]

3.2.4.4 Az Aszad-rezsim bukása

A 2024-es év közel-keleti eseményei közül talán a legváratlanabb fordulat az Aszad-rezsim gyors, néhány nap alatti bukása volt. A Törökország által támogatott felkelők Idlib városából kiindulva, a HTS vezetésével előbb bevették Aleppó városát, majd dél felé fordulva december 9-re elfoglalták Damaszkuszt. Az Aszad-rezsim bukása közvetett módon volt köszönhető Izrael több mint egy éve tartó intenzív küzdelmének az „ellenállás frontjával” szemben.[187] A Hezbollah rendkívül meggyengült az izraeli offenzíva nyomán, így nem állt lehetősége a szír kormányerők segítségére sietni. Irán ugyancsak nem volt képes pótolni azt az élőerőt, amelyre Aszad hatalomban tartására lett volna szükség. A fő ok azonban maguknak a szír kormányerők súlyos demoralizációja volt, amelyet így egy partner sem tudott kipótolni és az orosz légierő támogatása sem volt elégséges. A damaszkuszi rezsim tehát saját mulasztásai miatt bukott el, azonban komoly nyomás nehezedett rá és partnereire Izrael részéről, amely így indirekt módon felelőssé tehető Aszad hatalomból való eltávolításáért.

Az Aszad-rezsim komoly csapás volt az „ellenállás frontja” számára, mivel Szíria fontos koordinációs központ, felvonulási terület és szállítási terep volt Irán számára, főként a Hezbollah ellátására és Izrael fenyegetésére. Izrael biztonsági környezete ennek következtében legalábbis rövidtávon jelentős mértékben javult, Szíria, mint állam fenyegetése gyakorlatilag megszűnt és az „ellenállás frontja” meggyengült, a zsidó állam körbekerítettsége enyhült. Izrael azonban kihasználta a helyzetet abban a tekintetben is, hogy szárazföldi

[185] HOKAYEM 2024
[186] COHEN – HERB – MARQUARDT 2025
[187] ADAR et al. 2025

erőkkel elfoglalta a két állam közötti ütközőzónát, valamint a Hermon-hegy szíriai felét, légierejével és haditengerészetével pedig intenzív, többnapos kampányban elpusztította az Aszad-rezsim hadiflottáját, ballisztikus rakétaarzenálját, légierejének jelentős részét, valamint katonai kutatóintézeteket.[188]

Az új szíriai rezsim ugyanakkor kiszámíthatatlan, hogy milyen pályára vezeti az országot, így a zsidó állam nem véletlenül alkalmaz támadóműveletek egész sorát, hogy növelje biztonságát. Izrael számára a szír vezetés közeledése az Öböl-menti államokhoz akár kedvező folyamatokat is eredményezhet, és a regionális együttműködés előtt nyitja meg az utat. Amennyiben azonban a HTS folytatja a Törökországhoz való szoros viszonyát, ez esetben Izrael egy újabb regionális nagyhatalom proxiját kaphatja határai mentén, amely ugyan nem olyan mértékben, mint Irán, de mindenképpen ellenséges hangnemet üt meg és alátámasztja az izraeli félelmeket. Végezetül a szíriai káosz is komoly fenyegetést jelent, akár az Iszlám Állam és más dzsihádista szervezetek megerősödését. Összességében tehát Aszad bukása kedvező fejlemény Izrael számára, mivel az „ellenállás frontjának" szorítása és képességei meggyengültek, azonban a lehető legrosszabbra készülve, azonnal megtagadta a fenyegető katonai eszközöket a HTS vezette új szír kormánytól.

3.3 Izraeli katonai és nemzetbiztonsági stratégia

A biztonságról való izraeli gondolkodást és az ennek nyomán kialakuló katonai stratégiát három tényező alakítja, melyek a nemzeti biztonságpercepció, az ország adottságai és képességei, továbbá az állam biztonsági környezete. A harmadik fejezet elején ismertettem az Izraelben uralkodó biztonságpercepciót, az ország katonai jellemzőit, valamint a közel-keleti biztonsági környezet átalakulását kifejezetten Izrael szemszögéből. Ezt követően áttekintem az izraeli katonai stratégiát, annak négy fő pillérjére, majd annak három alapvető eszkalációs szintjére koncentrálva, valamint bemutatom a stratégia alakulásának fő dilemmáit. Külön tárgyalom Izrael palesztinokkal kapcsolatban követett stratégiáját. Mindezen tényezők együtt határozzák meg Izrael szerepét a regionális biztonsági együttműködési rendszerekben.

3.3.1 Az izraeli katonai stratégia alapjai

Az Izraeli Védelmi Erők 2018-as stratégiai dokumentumában négy nemzeti célt jelöl meg: az ország létének, területének és állampolgárainak biztonságának garantálása; az ország zsidó és demokratikus jellegének megőrzése, a zsidó nép otthonaként való fenntartása; a

[188] ORION 2024

gazdasági és társadalmi ellenállóképesség biztosítása; valamint Izrael nemzetközi és regionális helyzetének erősítése, miközben békére törekszik a szomszédjaival.[189] A hivatalos katonai stratégia védekező célú, de kivitelezésében a támadó műveletekre épít. A klasszikus izraeli katonai stratégia a támadást nem csupán a lehető legjobb, hanem az egyetlen lehetőségként tartotta számon, amely az ország területének sebezhetőségét és lakosságszámában meglévő hátrányát kívánta kompenzálni.[190] Az ország fent leírt geopolitikai környezetéből és adottságaiból következően a stratégia három hagyományos pillérét jelenti az elrettentés, a korai riasztás és a döntő győzelem, amelyek mellett negyedikként jelenik meg a védelem. Utóbbi később, az átalakuló biztonsági környezet hatására az izraeli katonai doktrína egyik alapvető, azonban a domináns katonai gyakorlattal ellentmondásos viszonyban lévő pillére lett.[191]

Az egyes pilléreket külön-külön röviden megvizsgálva az első három hagyományos pillér logikus összekapcsolódását láthatjuk, míg a védelem összetett és vitatott szerepet játszik a katonai stratégiában. Az izraeli biztonságpercepció kapcsán kifejtettem, hogy a létért vívott háború jelenti a nemzeti védelmi tervezés fő fókuszát. Mivel Izrael egyetlen konvencionális háborút sem veszíthet el fennmaradásának kockáztatása nélkül, ezért az elrettentés segítségével a háború elhalasztása állt leginkább Izrael érdekében. Amennyiben ellenségeit nem képes elrettenteni és küszöbön áll a támadás, Izraelnek mindenképpen megelőző csapást kell mérnie a szembenálló erőkre, amelynek feltétele a korai riasztás, azaz a küszöbön álló háború előrejelzése. Ez a pillér szükséges ahhoz is, hogy a lehető legkevesebb ideig legyen szükség arra, hogy a haderő hivatásos magja és a sorkatonai szolgálatukat töltő fiatalok feltartsák az ellenséget Izrael határainál, amíg a riasztást követően mozgósított tartalékosok megérkeznek a frontokra. A katonai doktrína kulcsfontosságú eleme, hogy az ország földrajzi adottságai és a stratégiai mélység hiánya miatt a fegyveres harcot a lehető legrövidebb időn belül az ellenség területére szükséges áthelyeznie.[192] A korai riasztáshoz szorosan kapcsolódik a preventív katonai műveletek kérdése is, amelyet Izrael hagyományosan preferált a fenyegetések felszámolása vagy legalább a konfliktus során kedvezőbb helyzet kialakítása érdekében.[193] Ennek példája volt a hatnapos háború során az egyiptomi légierő preventív megsemmisítése az izraeliek által. A prevenció speciális esetét képezi, hogy Izrael a Begin-doktrína keretében megsemmisíti az ellenséges államok vélelmezhetően nukleáris fegyver

[189] Izraeli Védelmi Erők Stratégiája 2018: 11
[190] BEN-HOUIN – POSEN 1981: 29
[191] MERIDOR – ELDADI 2018: 24
[192] Izraeli Védelmi Erők Stratégiája 2018: 32
[193] MERIDOR – ELDADI 2018: 11

előállítását célzó létesítményeit, ahogy tette 1981-ben Irak, majd 2007-ben Szíria reaktorai esetében.[194] Fontos kérdés, hogy Izrael szándékában áll-e a közeljövőben a doktrínát érvényesíteni Iránnal szemben is.[195]

Végezetül, a kulcspillér, hogy Izrael számára a katonai konfliktusok egyetlen elfogadható kimenetele a győzelem, amennyiben nem lehet megelőzni a háborút.[196] A döntő győzelem dominálja mind a mai napig az izraeli katonai stratégiát, miközben kétséges, hogy képes teljesen megsemmisíteni ellenfeleit, legyen szó nem-állami szereplőkről, mint a Hamász és a Hezbollah, nem is beszélve az állami ellenségekről, mint Irán. Ezt az izraeli katonai gondolkodók úgy fogalmazzák meg, hogy nincsen egy „Berlin pillanat", egy olyan katonai siker, amelynek kivívását követően olyan politikai környezet teremthető, amelyben ne lenne Izrael továbbra is létében fenyegetve a Közel-Keleten összességét tekintve.[197] Mindemellett létezik az izraeli felfogásban a nagystratégiai győzelem, amely egy adott ellenséget képes megtörni és elfogadtatni vele, hogy az Izraellel szemben viselt konfliktus hiábavaló.[198] A döntő győzelemnek tehát egy korlátozott, viszonylagos értelmezését kell alkalmaznunk, Izraelnek az ellenséges állam katonai képességeit és támadószándékát kell megtörnie a lehető legrövidebb időn belül.[199]

A fenti három pillér alkalmazása sikeresen vértezte fel Izraelt, hogy függetlenségének első négy évtizedében az ellenséges hatalmakkal körbevéve fennmaradjon, azonban a hidegháború végéhez közeledve az új típusú kihívásokkal szemben elégtelenné vált a három hagyományos pillér alkalmazása. Az első öbölháború során az iraki Scud rakéták voltak azok, amelyek a gyakorlatban is ráébresztették az izraeli katonai döntéshozókat, hogy a hátország nincs biztonságban, új katonai eljárások szükségesek. Ezek a rakétatechnológiák és más aszimmetrikus fenyegetések jelentősen növekedtek az elmúlt három évtizedben és lehetővé tették az ellenség számára, hogy Izrael konvencionális haderejét megkerülve a zsidó állam területére helyezze át a harcot.[200] Mindez szükségessé tette a védelmi pillér doktrinális elfogadását és folyamatos megerősítését. Minden erőfeszítés ezen a két téren a nagyarányú izraeli technológiai fölényre épít, amely a zsidó állam nemzeti biztonságának alapját képezi.[201] A védelem megjelenik az erődített határok (kerítés, falak, biztonsági zónák, alagutak elleni

[194] YADLIN 2018
[195] TALBOT 2023
[196] KIS-BENEDEK 2018: 191
[197] AMIDROR 2021: 23
[198] SHABTAI 2024: 3
[199] ORTAL 2024: 21
[200] Izraeli Védelmi Erők Stratégiája 2018: 15
[201] FINKEL – FRIEDMAN 2021: 53-56

fellépés) jelentőségének növekedésében, továbbá az aktív és passzív rakétavédelemben. Az előbbi eljárások a terrorista beszivárgás és gerillaakciók ellen nyújtanak biztonságot, míg a rakétavédelem a több fronton egyszerre alkalmazott, különböző hatótávolságú ballisztikus rakéták ellen kerül kidolgozásra és fejlesztésre.

Miközben a védelmi pillér erőforrásokat von el a hagyományos három pillér végrehajtása elől, ugyanakkor a hátország védelmezésével elősegíti, hogy a harcoló alakulatok a döntő győzelemre összpontosíthassanak. Látni kell azonban, hogy a négy pillér, azaz valójában a három plusz egy pillér összehangolása jelentős vitát vált ki az izraeli biztonsági szektor tagjainak körében. A legfontosabb kérdés, hogy képes-e még Izrael döntő győzelmet elérni, amely katonai stratégiájának továbbra is az alapja és elrettentési képességének fő forrása.[202] Nem beszélhetünk természetesen arról, hogy bármely komoly katonai szakértő teljesen leépítené a rakétavédelmi rendszert vagy másik oldalon felszámolná a páncélos erőket. Egy olyan spektrumról van szó, ahol Izrael igyekszik megtalálni a helyes egyensúlyt a hagyományos, nagy katonai manőverek, a tűzerő és tűzpontosság növelésére szolgáló precíziós csapások és a védelmi eljárások között. Ennek az egyensúlyi pontnak a megtalálása azonban jelentős mértékben attól függ, hogy Izrael milyen fenyegetésekkel szembesül, illetve, hogy maguk az izraeliek milyen jellegű kihívás-rendszert tartanak valószínűnek a következő években, évtizedekben.

Az izraeli katonai stratégia az államot érintő fegyveres konfliktusok eszkalációs szintje kapcsán három szintet különböztet meg. Ezek a rutin, a vészhelyzeti és a háborús szintek, amely utóbbi minden hangsúlyeltolódás ellenére továbbra is egyértelműen a fő kihívásként kerül azonosításra a katonai stratégiában.[203] A katonai stratégia meghatározása szerint a rutin szint a viszonylagos béke időszaka, amelyet Izrael nemzeti építkezésre és az ellenség pusztítására használ fel. A vészhelyzeti szint az IDF nagyobb szabású bevetését igénylő katonai műveletet jelent, azonban általános mozgósítás nélkül. A háborús állapot olyan veszélyt feltételez, amelynek leküzdéséhez Izrael általános mozgósítást rendel el. A létért vívott háború esetére fenntartott konvencionális katonai kapacitások (különös tekintettel a páncélos erőkre) látszólagos leépítése csupán egy részleges átalakulás, amely egy gyors reaktiválást lehetővé tévő formában valósult meg.[204] A hidegháború nagy páncéloscsatáira készülő Izraeli Védelmi Erők, tekintettel a konvencionális háború veszélyének (átmeneti) csökkenésére és a nem hagyományos kihívások erősödésére, azaz a rutin és vészhelyzeti

[202] TIRA 2016: 152-153
[203] Izraeli Védelmi Erők Stratégiája 2018: 12-13
[204] BROWER 2020: 32-35

eszkalációs szintek váltakozására, áthelyezte a hangsúlyt a fegyvernemek összehangolt, precíziós tűzerő növelésére irányuló fejlesztésére, amely szorosan kötődik az izraeli „hadjárat a háborúk között" koncepcióhoz.[205] Ennek a háborús küszöb alatti eljárásnak a célja a fedett és nyílt katonai csapások által elrettenteni az ellenfeleket és elpusztítani katonai erőforrásaikat, amelyek az esetleges háború során elősegítik a győzelem kivívását.[206] Izrael limitált katonai műveletei 2023 októberéig a legfontosabb frontokon (Szíria, Libanon, Gázai-övezet) mind ennek a koncepciónak a jegyében zajlottak.

Mint bemutattam, elsődleges szempont, hogy Izrael képes legyen önerőből megvédeni magát bármiféle külső fenyegetéssel szemben, amely így a katonai stratégia alapját is képezi.[207] Ez a tényező jelentős szerepet játszik a katonai stratégia alapelemei közötti egyensúly megtalálásában. Ezzel párhuzamosan a zsidó állam törekszik a lehető legszélesebb külső támogatói rendszer kiépítésére katonai és nemzetbiztonsági dimenzióban is, ezzel párhuzamosan egyre jobban függ is külső partnereitől.[208] A két célkitűzés között nincs ellentmondás. Az izraeli döntéshozók tisztában vannak vele, hogy az elszigeteltség potenciálisan végzetes és elviselhetetlen terhet jelentene az állam számára. A külső támogatás, különösen legalább egy nagyhatalom patronálása (jelenkorunkban az Amerikai Egyesült Államok, amely az izraeli biztonság „sarokköve") elengedhetetlen.[209] Ettől függetlenül az izraeli tervezés mindig készen áll a lehető legrosszabb forgatókönyv szerint is biztosítani az állam védelmét. Ennek legfontosabb eleme az izraeli nukleáris kétértelműség politikája. Ellentmondás nincs tehát az önerő és a külső partnerségek egyidejű fenntartása között, mivel folyamatos az egyensúlykeresés a nemzetközi szövetségek és partnerségek fenntartása és mélyítése, másik oldalon pedig a külső kiszolgáltatottság minimalizálása és a stratégiai autonómia maximalizálása között.

3.3.2 Izrael stratégiája a palesztinokkal kapcsolatban

Mielőtt rátérnék a két legfontosabb katonai eljárás ismertetésére, röviden elemzem Izrael palesztinokkal kapcsolatos stratégiáját, annak katonai vetületére összpontosítva, ismertetve azt a három eszkalációs szinten. Az izraeli stratégia a Hamász 2007-es gázai hatalomátvételét követően egyre annak Fatahtól való megosztására törekedett és a palesztin

[205] PERL FINKEL 2020
[206] EISENKOT – SIBONI 2019
[207] AMIDROR 2021: 25
[208] GOLOV 2010: 46
[209] EISENKOT – SIBONI, 2019: 48

egységkormányok megalakítását blokkolta.[210] Ciszjordánia és Gáza megosztásával az izraeli vezetés képes volt megakadályozni, hogy a két területen élő palesztinok egységes politikai és/vagy katonai erőfeszítést tegyenek Izraellel szemben. Ugyancsak érvként lehetett hangoztatni, hogy ameddig nincs egységes palesztin fél, addig Izraelnek nincs kivel tárgyalnia a konfliktus lezárásáról, így a palesztin állam megalapításába sem kell beleegyeznie Izraelnek. A fő érv, hogy ha megegyezne a Fatah vezetésével Izrael, azt a Hamász nem fogadná el és folytatná a fegyveres harcot. Izrael számára tehát a megosztáshoz való hozzájárulásnak kettős haszna volt. A Fatah vezetésével nem kellett egy olyan szereplővel tárgyalnia, amely jogosan állíthatja, hogy valóban képviseli az összes palesztint, így mindenkire vonatkozó megállapodásokban vehet részt és azokat ki is kényszerítheti a palesztin területeken. A másik oldalról a Hamásznak sem állt rendelkezésére két terület, amelyekről kiindulva többfrontos támadást indíthatott volna Izraellel szemben. Fontos hangsúlyozni, hogy az izraeliek ugyan hozzájárultak a megosztottsághoz, de az a versengő palesztin vezetések közötti mély konfliktus nélkül nem sikerülhetett volna.

Az izraeli tervezés a megosztásból eredően két különböző stratégiát követett Ciszjordánia és Gáza esetében. Gáza esetében a stratégia alapvetően a konfliktuskörökhöz kötődött, Izrael igyekezett különböző engedményekkel tartós tűzszünetet kötni és stabilizálni a Hamász uralmát, azonban eszkaláció esetén a „fűnyírás" stratégia mentén elpusztítani a Hamász és a Palesztin Iszlám Dzsihád rendelkezésére álló katonai eszközöket.[211] Ciszjordánia esetében, ahol a Fatah lemondott a fegyveres harcról Izraellel szemben, a zsidó állam vezetése igyekezett itt is stabilizálni a Fatah uralmát, de nem engedve, hogy az államot alapítson. A leválási stratégia keretében kerítéseket és falakat, kisajátított utakat és ellenőrzőpontokat hoztak létre, hogy az izraeli lakosságot mind a szuverén izraeli területeken, mind a zsidó telepeken elszeparálják a palesztinoktól és párhuzamos életet élhessenek. Emellett a telepesmozgalom állami támogatás, tűrés és tiltás hármasán keresztül összességében folyamatosan egyre nagyobb területeket vont, de facto és részben de jure (bár nem annexió által) izraeli uralom alá.[212] A biztonsági együttműködésen keresztül a Hamász terrorsejteket és a Fatah és Izrael hatalmával szembeni más kihívókat, mint az Oroszlánverem terrorszervezet folyamatosan számolták fel közösen.[213] Emellett a békefolyamat összeomlását követően az előremutató jövővízióval kapcsolatban az egymást követő, egy kivételével

[210] KURZ 2015: 91
[211] SHAMIR 2023a
[212] ROBINSON 2024
[213] TZOREFF 2022

Benjamin Netanjahu által vezetett izraeli kormányok ellenséges vagy apatikus magatartást mutattak a palesztinok irányában.

Az izraeli vezetés számára a palesztin felek részéről érkező biztonsági fenyegetések mellett az egyetlen lényeges szempont az volt, hogy a konfliktus ne akadályozza Izrael regionális és globális együttműködéseinek kiterjesztését. Netanjahu külpolitikai víziója eltért a kilencvenes évektől követett „belülről kifelé" stratégiával, amelyben a palesztinokkal megkötött békéért és területért „cserébe" az arab államok is normalizálják viszonyukat a zsidó állammal.[214] Ennek legjobb példája az Arab Liga szaúdi vezetéssel meghirdetett 2002-es béketerve volt. A koncepció sarokpontja, hogy Izrael számára plusz érv a kompromisszum megkötése volt a palesztinokkal annak érdekében, hogy regionálisan megnyíljanak előtte az együttműködés lehetőségei és biztonsági garanciákat nyerjen az arab államoktól. A „kívülről befelé" békefolyamat keretében ezzel szemben a cél a távolabbi arab és muszlim országokkal való békekötés Izrael felé befelé haladva. Izrael számára ennek előnye, hogy ezekért a normalizációkért semmiről nem kell lemondania. Végül a palesztinok olyan helyzetbe kényszerülnének, hogy már nem a zsidó állam, hanem a palesztinok lennének elszigetelve az arab világtól, így az izraeli érdekek mentén kellene *modus vivendit* találniuk és lezárni az izraeli-palesztin konfliktust. Ez utóbbi folyamat komoly sikert ért el az Ábrahám-megállapodásokkal, azonban az első három államot követően a folyamat nem haladt látványosan előre, a 2023. október 7-én kitört háború megakasztotta a tárgyalások előrehaladását Szaúd-Arábiával.

3.3.2.1 Terrorelhárítás és sporadikus rakétatámadások

A rutin biztonság alsó szintjén két fő fenyegetés-típust különböztethetünk meg a palesztin militánsok részéről. Ezek a Ciszjordániából kiinduló terrortámadások és a Gázai övezetből indított rakétatámadások, amennyiben azok nem tömegesek vagy tartósak. A rutin jellegből következően, ezek olyan szinte állandó veszélyforrások, amelyekkel Izrael megtanult együtt élni, igyekszik minimalizálni előfordulásukat és az általuk okozott kárt, azonban nem hajlandó jelentős mértékű katonai fellépést végrehajtani egy-egy támadást követően. A ciszjordániai helyzet rendkívül összetett, hiszen a Fatah biztonsági erői és a terület katonai uralmát ellátó COGAT alá tartozó izraeli csapatok közösen végzik a terrorelhárítás feladatát. Alapvetően három különböző fellépést láthatunk megvalósulni. Az első a védelem, Izrael igyekszik falakkal és kerítésekkel, védett utakkal és katonai

[214] Ziv 2024: 78

ellenőrzőpontokkal[215] a lehető legkisebbre csökkenteni az esélyét, hogy a támadók sikerrel járjanak. Másrészt az elrettentés tényezője is megjelenik, mivel a terrorcselekményt elkövető személyek otthonait az izraeliek lerombolják, súlyos károkat okozva a családjának többi tagjának.[216] Ezzel a sok belső és külső kritikát kiváltó módszerrel érdekeltté teszik az esetleges támadó közösségét, hogy igyekezzenek a személyt lebeszélni a merénylet elkövetéséről vagy akár jelenteni terveit, ugyanakkor megtorlásként is hat. Harmadsorban a korai előrejelzés eszközével Izrael igyekszik felfedezni a felfejlődő terrorszervezeteket Ciszjordániában és azokat a Fatahhal közösen felszámolni még mielőtt nagyszabású akciót hajthatnának végre. Ez vonatkozik a Hamász ciszjordániai terjeszkedésére és új terrorcsoportok megjelenésére is, mint ahogy az Oroszlánverem csoport elleni fellépés jellemezte ezt a stratégiát. Izrael ezeket a sporadikus terrortámadásokat nem képes teljes mértékben felszámolni, ritkítani igyekszik őket és az okozott károkat enyhíteni.

A rendszertelen és nem tartós rakétatámadások a Gázai övezetből a másik, a rutin szint alján lévő biztonsági fenyegetés, amellyel Izraelnek szembe kell néznie. Ezeket jellemzően nem a Hamász, hanem kisebb palesztin terrorszervezetek indítják, amelyeknek érdeke a figyelem felhívása és hogy a Hamász 2023. október 7. előtti látszólag megalkuvó és opportunista hozzáállásával szemben meghatározzák magukat.[217] Adott esetben a Hamász jelzésértékkel indíthatott ilyen egyszeri támadásokat, annak érdekében, hogy jelezze, nincs elrettentve Izrael által. A támadásokat az izraeli Vaskupola rendszer jó aránnyal tudta elhárítani, amennyiben azok lakott területet veszélyeztettek volna. Az ilyen támadásokra Izrael jellemzően arányos, vagy kissé magasabb intenzitású válaszcsapással felelt, annak érdekében, hogy az eszkaláció elkerülhető legyen. Az egyszeri támadások jellemzően nem koordináltak és külföldi szereplő által csak közvetetten támogatottak, például az adott technikai eszközzel. Önmagában azonban ezek a támadások minimális biztonsági kihívást jelentenek, azonban a konfliktus mindennapi és hosszú távon a közösségeket felőrlő velejárói.

3.3.2.2 Konfliktuskörök Gázában

A 2005-ös gázai kivonulást és a 2006-os palesztin törvényhozási választásokat követően a Hamász került hatalomra a Gázai övezetben. Ez megnyitotta az utat egy olyan palesztin területi entitás létrejöttéhez, amely nem áll közvetlen izraeli katonai uralom alatt és az Izraellel szembeni fegyveres küzdelmet alapvetőnek tekinti céljainak eléréhez. A Hamász

[215] B'tselem 2024
[216] HaMoked 2025
[217] Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center 2019

jelentette fenyegetés a kisebb volumenű, Izraelben és Ciszjordániában elkövetett terrortámadásokon túlmenően egészen 2023. október 7-ig az úgynevezett „konfliktuskörökben" jelent meg. Ezek között tartjuk számon a 2008-as Öntött Ólom, 2012-es Felhőoszlop, 2014-es Erős Szikla, valamint a 2021-es harcokat, amelyek során a Hamász jellemzően több száz, vagy akár több ezer különböző lövedéket és rakétát lőtt ki Izraelre, ezzel fenyegetve az izraeli hátországot.[218] A 2021-es konfliktus volt az első, amelynek során nagymértékű Izraelen belüli zendülésre is sor került az izraeli arab lakosság bizonyos csoportjai részéről.[219] Ugyanakkor a 2021-es, Hamásszal szemben vívott konfliktuskört követően 2022-ben és 2023-ban, az október 7-i terrortámadást megelőzően csak a Palesztin Iszlám Dzsiháddal szemben vívott kisebb konfliktuskört Izrael. Izrael számára ezek a konfliktuskörök a 2023-mas terrortámadáshoz viszonyítva korlátozott emberáldozatokkal jártak, köszönhetően a Hamász fegyvereinek viszonylag gyenge minőségére és az izraeli rakétavédelmi képességekre. A helyzet természetesen nem volt fenntartható, így Izrael bizonyos fokú ellencsapásokat hajtott végre, amelyeknek célja nem a döntő győzelem elérése, pusztán a Hamász katonai infrastruktúrájának erodálása volt. Mint említettem, ezt nevezik az izraeli biztonságpolitikai zsargonban „fűnyírásnak". Izrael részéről a legfőbb célpont a Hamász és a Palesztin Iszlám Dzsihád fegyvergyártó kapacitása és rakétaarzenálja volt, amelyeket igazoltan legalább részben Iránból és az „ellenállás frontjának" többi szereplőjétől szerezhettek be.[220]

A Hamásszal szemben vívott korábbi konfliktuskörök mind azzal fenyegettek elviekben, hogy egy nagyméretű ciszjordániai felkeléssel, vagy az északi front csatlakozásával kiegészülve meghaladják a vészhelyzeti kihívások felső szintjét és átérnek a háborús szintű biztonsági kihívások körébe. A második intifádát követően Izraelnek minden esetben sikerült ezt a fenyegetést visszaszorítani rövid időn belül és megakadályozni, hogy valódi többfrontos konfliktus robbanjon ki. Három fő tényező tette ezt lehetővé, elsőként, (1) hogy a nagyarányú palesztin felkelés, egy harmadik intifáda nem valósult meg, (2) a Hamász a szárazföldön nem volt képes nagyarányú támadást indítani, legfeljebb egy-egy izraeli túszt ejteni, továbbá, (3) hogy az „ellenállás frontjának" más tagjai nem avatkoztak be a konfliktuskörökbe, tehát nem valósult meg az iráni „frontok egysége" stratégia Izraellel szemben.

[218] American Jewish Committee 2023
[219] KUPERWASSER 2021
[220] HINZ 2021

Izrael nem szembesült tartós, a konfliktuskörök eszkalációs szintjét meghaladó fegyveres kihívással a palesztinok részéről a második intifáda lezárulását követően. 2023. október 7-ét megelőzően az izraeli vezetés álláspontja szerint a Hamásznak se szándéka, se képessége nem volt arra, hogy a rutin konfliktusköröknél súlyosabb fenyegetést jelentsen Izraelre, mert sikerült ettől elrettenteni.[221] Felmerülhet, hogy nem cáfolja-e állításomat, hogy a gázai háború önmagában nem éri el az izraeli stratégia szerinti háborús biztonsági szintet, annak ellenére, hogy Izrael 1973 óta először hadiállapotot hirdetett. Amint azonban azt kifejtettem, ez preventív hadiállapot, amelynek célja az „ellenállás frontjának" többi tagjának elrettentése, így a létért vívott háború elkerülése. A palesztinok által jelentett fenyegetés négy lehetséges tényezőjéből három valósult meg részlegesen, mondhatni, közepes és alacsony intenzitással a gázai háború során. Ezek a tényezők a drónok és rakétacsapások, a tömeges terrortámadás, külső támogatás és végezetül a felkelés. Ezeket vizsgálva megállapítható, hogy minden tragédiája ellenére izraeli szempontból a gázai háború nem érte el a létfenyegetés szintjét, azonban az eszkalációs potenciál létezett.[222]

3.3.2.3 Jelenthetnek-e létfenyegetést a palesztinok egy fegyveres konfliktusban Izraelre?

Összességében tehát áttekintem, hogy milyen szintű biztonsági fenyegetéseket jelent az izraeli-palesztin konfliktus katonai értelemben a zsidó állam számára az eddigi tapasztalatok alapján. A rutin és vészhelyzeti kihívásokat meghaladóan képesek-e a palesztin fegyveres csoportok az izraeli katonai stratégia fókuszát képező létfenyegetés szintjét elérő fenyegetést jelenteni? A válaszom egy feltételes igen, amely azonban aláhúzza a regionális dimenziót mind a fenyegetés, mind az elhárítás tekintetében. Azt az állítást, amely szerint a 2023. október 7-i támadás létfenyegetést jelentene Izrael számára nem tartom katonai értelemben hitelesnek, tekintettel az átmenetileg elfoglalt izraeli területek kis méretére és az áldozatok számának arányára a teljes izraeli lakossághoz viszonyítva. Ez azonban nem jelenti azt, hogy amennyiben a négy vizsgált tényező kapcsán nagyságrendekkel nagyobb mértékű támadás történne, akkor ne eszkalálódhatna egy hasonlóan kezdődő támadás létfenyegetéssé. Elsőként tehát a rakétaarzenál tekintetében belátható, hogy ha a háború első napján indított több mint 4000 különböző lövedék nem volt elegendő, hogy Izraelben jelentős számú halálos áldozatot okozzon és hogy megbénítsa az izraeli katonai készültséget, akkor az első napot követő lövedékek, amelyek ennek töredékét tették ki, önmagukban nem jelenthettek komoly

[221] LUPOVICI 2024: 74
[222] CSEPREGI 2023e

veszélyforrást. Tekintettel arra, hogy ennél hatványozottan nagyobb tartalékokat a palesztin csoportok nem tudnak felhalmozni egy összecsapásra készülve, itt külső, főként a Hezbollah vagy Irán támogatása kell, hogy ebben a vetületben létfenyegetésbe torkolhasson egy palesztin támadás.

A szárazföldi beszivárgásnak és támadásnak ugyancsak legalább egy vagy inkább két nagyságrenddel jelentősebbnek kell lennie, hogy kihívást jelenthessen az izraeli reguláris haderőnek és még azelőtt fenyegesse Izrael létét, mielőtt a közel négyszázezer izraeli tartalékos mozgósításra kerül. A szárazföldi támadásnak emellett több irányból kell kiindulnia, hogy hatékonyan megossza az izraeli védelmi erőket. A felkelés területe a leginkább potens eszköz a palesztinok kezében, mivel egy átfogó ciszjordániai intifáda komoly izraeli erőket lenne képes lekötni. Egyelőre azonban úgy tűnik a feltételek nem álltak készen erre és a második intifádának véget vető Vaspajzs hadműveletet követően Ciszjordániában nem sikerült a rutin biztonsági szintnél jelentősebb fenyegetésre képes terrorista és felkelő kapacitást kiépítenie a Hamásznak és a kisebb terrorszervezeteknek. Mindezt összevetve tehát a külső támogatáson áll vagy bukik az, hogy a palesztinok által jelentett biztonsági fenyegetés képes lehet-e létében veszélyeztetni a zsidó államot. Amennyiben egy nagyszabású palesztin hibrid offenzíva nyomán, vagy azzal akár párhuzamosan és koordináltan az „ellenállás frontjának” többi tagja is belépne a konfliktusba, akkor jelenhetne meg létfenyegetés Izraelben, önmagában a palesztinok nem jelentenek katonai értelemben létfenyegetést Izraelre nézve. Ez így egy aszimmetrikus viszonyt eredményez tehát, ahol a palesztinok legfőbb biztonsági fenyegetése Izrael, Izraelnek azonban Irán és az „ellenállás frontja”, a palesztinok pedig ennek elemeként, kiegészítő frontokként jelenthetnek tényezőt a közvetlen létfenyegetésben. Ez azonban visszavezet ahhoz a kérdéshez, hogy Izrael számára a regionális együttműködés célja nem a palesztinok által jelentett fenyegetés elhárítása, hanem az iráni fenyegetés ellensúlyozása, így a következőkben erre fogok összpontosítani.

3.3.3 „Hadjárat a háborúk között” eljárás

Mint bemutattam, Izrael biztonsági környezete jelentős átalakuláson ment keresztül az elmúlt hetvennégy évben, és a hagyományos fegyveres konfliktusok helyett az aszimmetrikus kihívások váltak meghatározóvá. Mindez jelentős hatással volt Izrael katonai és nemzetbiztonsági stratégiájára, megkövetelve új eljárások kifejlesztését és alkalmazását az új típusú fenyegetésekkel szemben. A szomszédos államokkal korábban vívott hagyományos háborúk és a háborús szint alatti kihívásokkal szembeni állandó fellépés mellett az elmúlt

húsz évben megjelentek azok a szervezetek, amelyeknek a fenyegetéseivel szembeni izraeli fellépés minden szinten megkövetelték a fenyegetések árnyaltabb szemléletet és új eljárások alkalmazását. Az Irán és szövetségesei által jelentett sokszínű biztonsági kihívásokkal való megküzdésre kellett kialakítani egy új katonai és nemzetbiztonsági eljárást a háborús szint alatt.[223] Ez az új fenyegetési rendszer kulminálódott a 2023. október hetedikei terrortámadásban és az azt követő háborúban, amely, bár megváltoztatta a regionális körülményeket, nem szüntette meg a fenyegetéseket, így a háború után az izraeli „hadjárat" folytatása reális lehetőség.

3.3.3.1 A „hadjárat a háborúk között" eljárás alapvető jellemzői

A „hadjárat a háborúk között" kifejezés a héber haMaarahat bein haMilhamot (המלחמות בין המערכה) kifejezés tükörfordítása, melynek nyomán a MABAM rövidítést használom a továbbiakban. Az eljárás neve is illeszkedik az érzékeny izraeli biztonságpercepcióhoz és hogy az izraeli katonai gondolkodásban a következő háború kirobbanása csupán idő kérdése, az addig tartó időszakban azonban egy folyamatos, egységes elgondolás szerint vívott hadjáratot kell viselni az ellenfelekkel szemben. A 2006-os libanoni hadjárat viszonylagos kudarca miatt volt szükség egy új elgondolás szerint folytatni az ellenfél teljes legyőzésére nem alkalmas katonai műveleteket, amelyek célja az elrettentés és az ellenfél erőinek felmorzsolása.[224] A MABAM ennek érdekében a háborús szint alatti, alacsony intenzitású, preventív katonai és nemzetbiztonsági műveletek sorozata.[225] A MABAM eljárás sajátossága, hogy gyökerei az Izrael által az arab szomszédjaival szemben vívott háborús küszöb alatti műveletekben erednek, különösen a szír és egyiptomi fronton végzett műveletekre. Ezeknek a rutin biztonság fenntartása érdekében végzett műveleteknek nem volt célja katonai döntés elérése (ellentétben a fundamentális biztonságot garantáló hagyományos háborúkkal).[226]

Mivel a jelenkorban Irán vált Izrael elsőszámú ellenfelévé, emiatt a mai érett formájában a MABAM elsősorban Irán és regionális szövetségeseivel szemben kerül alkalmazásra. Mindazokat a ballisztikus rakétákkal, légicsapásokkal, különleges erők műveleteivel végzett kinetikus támadásokat, amelyeket Izrael 2023. október 7. előtt főként Szíriában, kisebb mértékben Libanonban, Irakban és (az iráni nukleáris programmal szemben) Iránban végzett, a MABAM részének tekinthetjük. A MABAM keretében végrehajtott szíriai

[223] Izraeli Védelmi Erők Stratégiája 2018: 17
[224] FREILICH 2018: 225
[225] YOSSEF 2021
[226] CSEPREGI 2023b

támadások 2020-ra meghaladták az évi harminc katonai akciót, amelyeknek 2023-mas adatok szerint mintegy fele irányult az Aszad rezsim erői ellen, a maradék pedig fele-fele arányban a Hezbollah és Irán helyi erői és létesítményei ellen irányult, valamint öt százalékban fegyverszállítmányokat pusztított el.[227] Az izraeli katonai és politikai elit narratívája az iráni regionális hatalmi ambíciót jelöli meg az izraeli társadalom felé, mint létfenyegetést.[228] Fontos hangsúlyozni tehát, hogy a MABAM, ahogy a nevében is szerepel egy hadjárat, nem pedig egy valódi háború, amelyre Izrael valójában készül, és amely a biztonságpercepció tekintetében megkérdőjelezhetetlen állandója a katonai tervezésnek. A MABAM célja a rutin biztonság garantálása, emellett a vészhelyzeti és a háborús, akár a létet fenyegető kihívások elrettentése, késleltetése és kedvezőbb feltételek kiharcolása eszkaláció esetére. A MABAM eljárás tehát olyan, a háborús küszöb alatti katonai és nemzetbiztonsági műveletek sorozata, amelyeknek a célja az ellenség elrettentése és erőinek felőrlése.[229]

3.3.3.2 A MABAM regionális hatásai és tanulságai

A jelenkorban folytatott izraeli katonai és nemzetbiztonsági tevékenységek regionális hatását három külső szempontból elemezhetjük, Izrael ellenségeinek, (lehetséges) közel-keleti partnereinek és a térségen kívüli államok szemszögéből. Irán tekintetében a MABAM eljárás megállapítható, hogy jelentős elrettentő hatással bír, azonban csupán igen korlátozott eredményeket ért el a síita állam szövetségeseinek fizikai visszaszorítása terén. Irán szövetségesei és a Hezbollah erői Libanonban továbbra is uralmuk alatt tartják az Izraellel szomszédos területeket, nem beszélhetünk semmilyen általános katonai győzelemről az izraeli oldalon. Ugyanakkor ahogy az Aszad-rezsim Szíriában megbukott, a MABAM eljárás, ahogy Netanjahu is állította, legalább közvetett szerepet játszhatott.[230] Ez tekintettel arra, hogy a 2024-es év során Izrael nagymértékben növelte a szíriai csapások intenzitását, logikus magyarázat.[231] Ezt követően Izrael a MABAM jelentősen megnövelt intenzitású változatát végrehajtva semmisítette meg a szíriai stratégiai fegyverrendszereket, hogy ne kerülhessenek az új rezsimhez. Ezt a MABAM eljárás logikus folytatásának tekintem már csak a hírszerzési eszközök felhasználása tekintetében is. Mint azonban a fentiekben bemutattam, a MABAM célja nem az ellenfél megsemmisítése, hanem uralmának gyengítése, energiáinak lekötése és támadóképességének csökkentése.

[227] SHELAH – VALENSI 2023: 50
[228] KOHAVI 2021
[229] EISENKOT – SIBONI 2019
[230] BERMAN 2024
[231] KELLER-LYNN – JONES 2024

A MABAM alkalmazásának érzékelhető földrajzi korlátjai voltak az elmúlt években, a műveleti területnek a szíriai hadszíntér volt a fő terepe, ahol több szereplő közötti versengés és a hatalmi vákuum miatt az Izraelre mért válaszcsapás esélye csekély volt. Szíria nem rendelkezett az erővel, hogy Izraellel szemben felvállaljon egy eszkalációs ciklust, így Izraelnek megvolt az akciószabadsága, hogy a MABAM keretében műveleteket hajtson végre.[232] Ezzel szemben a MABAM Libanonban jóval kevesebb eredményt ért el a Hezbollah elrettentőképessége miatt. Ugyanígy a műveletek jóval összetettebbek Irakban és Iránban a távolság miatt, így a MABAM eredményei ezeken a műveleti területeken is jóval korlátozottabbak, mint Szíriában. A Gázai övezetben a Hamásszal szemben Izrael más stratégiát követett, amelyet a palesztinokkal szemben folytatott katonai és terrorellenes műveletekről szóló alfejezetben tárgyaltam. Tehát a MABAM alkalmazását alapvetően meghatározza a környezet, ahol azt megvalósulni láthattuk.

A regionális partnerek szempontjából Izrael a MABAM eljárás alkalmazásával egyrészt leköti Irán és szövetségesei erejét, hiszen mindaz, ami Izraellel szemben kerül bevetésre, az nem vethető be a török vagy szunnita arab államokkal szemben. Másrészt azzal, hogy Izrael módszeresen pusztítja az iráni és szövetségeseinek fegyverarzenálját gyengíti ezeket a szereplőket. Ennek eredményeképpen nem csupán Izrael szempontjából lesz kedvező az Iránnal szembeni katonai erőegyensúly, hanem a Teheránnal ellenséges viszonyt ápoló többi állam számára is. Az izraeli katonai és nemzetbiztonsági tevékenységek alapján lehetséges a közel-keleti biztonsági együttműködés fejlesztése.[233] Mindazok az erőforrások, különösen a felderítés, amelyet Izrael a MABAM keretében végez, felajánlható a partnerállamok számára, cserébe pedig Izrael is több információhoz juthat Iránhoz közelebbi forrásokból. Mindez segíti Izraelt a MABAM kivitelezésében, emellett párhuzamosan elősegíti az előzetes felderítést a háború esetére is. Fontos szempont azonban, hogy nem szükséges aktív partnerség megléte Izraellel ahhoz, hogy a MABAM hasznos legyen a többi regionális szereplő számára. Egyszerűen az, hogy Izrael önérdekéből következően végrehajtja a MABAM eljárást, már elősegíti a hatalmi egyensúly kedvező alakulását Törökország és az arab államok számára Iránnal szemben, miközben nem kell attól tartaniuk, hogy Izrael képében egy regionális hegemón felemelkedését nézik tétlenül.

Hasonló okok miatt jelentős lehetőségeket nyújt a Közel-Keleten kívüli állami szereplők számára is a MABAM eljárás. Izrael saját biztonsági érdekeiből eredően

[232] ORTAL 2021
[233] EIZENKOT – SIBONI 2019

ellensúlyozza a közel-keleti regionális hegemóniára törekvő erőket, amely jelenkorunkban Irán. Ezzel előnyt nyújt a térségen kívüli államok számára, elsősorban az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió országai számára, mivel azok számolhatnak azzal, hogy Izrael „horgonyállamként", biztonságot kivetítő térségi szereplőként elvégzi helyettük a munka egy részét, amit a közel-keleti hatalmi egyensúly fenntartása érdekében kellene végrehajtaniuk.[234] Izrael számára minden esetben fontosabb lesz a közel-keleti hatalmi egyensúly kérdése, mint bármely más külső hatalom számára. Minden egyéb tényezőtől függetlenül végezni fogja a MABAM eljárást és készülni fog, vagy adott esetben megvívja a létéért való háborút. A MABAM célja éppen a háború elkerülése, azonban nem zárható ki, hogy a felek közötti félrekalkuláció miatt egy háborús küszöb feletti konfliktus alakul ki.[235] A 2023-2025-ös háború továbbá nem jelenti a MABAM végét, éppen ellenkezőleg, az izraeli katonai szakértők az eljárás kiterjesztését szorgalmazzák, különösen Libanonban, mivel a Hezbollah bár meggyengült, de továbbra is fontos fenyegetés maradt.[236] Ugyancsak valószínű, hogy a gázai háború bizonyos formájú lezárását követően, Izrael megőrzi akciószabadságát, hogy a MABAM egy helyi feltételeknek megfelelő változatával pusztítsa a megmaradt Hamászt vagy más fenyegető erőket, megakadályozva az október hetedikei támadáshoz elvezető erők felépítését.[237]

3.3.3.3 A MABAM és a létért vívott háború különbözősége

A MABAM eljárás minden esetben a létért folytatandó háború összefüggésében kerül kivitelezésre. Izrael számára fontos a háború előtt elpusztítani az ellenség minél több támadóeszközét és minél messzebb kitolni a létért való háborút, hogy az addig tartó időben Izrael tovább erősödhessen és ellenfeleit tovább gyengíthesse. A cél azonban a háború megnyerése, amelyhez a MABAM értékes ismereteket nyújt mind az ellenséges célpontok összegyűjtésével, mind a saját fegyverrendszerek és katonai műveletek tökéletesítéséhez való hozzájárulással. A szürke zónában vívott hadjárat tehát egy felkészülési szakasz az örökké fenyegetést jelentő, de késleltethetőnek tartott létért vívott háborúra.

Fontos hangsúlyozni minden esetben, hogy a MABAM egy kiegészítő, köztes eljárás az izraeli katonai stratégián belül, de nem a hadviselés izraeli módja. A MABAM egy korlátozott, lineáris, viszonylag lassú eljárás, míg az izraeli háború a létért egy tömeges,

[234] ELLEHUUS – RUY 2020
[235] INBAR 2021
[236] SHAMIR 2024: 5
[237] USHER 2024

párhuzamos és gyorsan lezajló művelet lesz. A MABAM-ból tehát következtethetünk az esetlegesen elkövetkezendő létért vívott izraeli háború egyes elemeire, amelyre fél évszázada nem került sor, azonban nem szabad, hogy hamis következtetéseket vonjunk le. A kiegészítő jellege miatt azonban állandó tényezőnek tekinthető az izraeli katonai stratégiában, amelyet a 2023-2025-ös háború után is folytatni fog, akár kiterjesztett földrajzi területen (főként Libanon és Gáza, de akár Jemen és Irak), különösen, hogy az eddigi limitációk a Szírián kívüli műveleti területeken a háború nyomán visszaszorultak.

A külső partnerek számára a MABAM eljárás fontos tanulságokkal szolgál a nemzetbiztonsági eszközök és katonai műveletek összehangolása és a szürke zónás eljárások tekintetében. Ugyanakkor a jelen fejezetben amellett érveltem, hogy a MABAM legfontosabb vetülete az, hogy az izraeliek önérdekükből eredően azt elvégzik. A külső felek, legyenek azok közel-keleti vagy azon túli államok vagy szövetségek, választhatnak, hogy azt akadályozzák, vagy pedig közös nevezőt igyekeznek találni Izraellel. Az Ábrahám-megállapodások és a 2022-es kiegyezés Törökországgal arra mutatnak rá közvetlenül, hogy a közel-keleti államok többsége igyekszik saját hasznára fordítani az izraeli stratégiát. A nyugati államok számára, amelyeknek ugyancsak célja a közel-keleti hatalmi egyensúly fenntartása és egy ellenséges regionális hegemón felemelkedésének megakadályozása, fontos eszközként tekinthetnek az izraeli „hadjárat a háborúk között” eljárásra.

3.3.4 Alapvető biztonság és a létért vívott háború

Ennek a fejezetnek a célja, hogy bemutassa miképpen garantálná végső esetben egy háború során Izrael az alapvető biztonságát, azaz a létét. Az izraeli háború megvívásának módja nem csak a konkrét katonai hatásai, hanem annak elrettentőereje, lehetséges regionális hatásai miatt is fontos eleme a regionális együttműködések kialakulásánál és a hatalmi dinamikák alakulása során. Ennek keretében elemzem a hipotetikus izraeli „létért vívott háborút”, azaz hogyan használná Izrael fegyverrendszereit, hagyományos és nem konvencionális katonai képességeit egy vetélytársa, egy feltörekvő regionális hegemón ellen. Az alapvető biztonsági szint vizsgálatának nehézsége, hogy szemben a rutin és vészhelyzeti szinttel, Izrael léte nem volt közvetlenül fenyegetve a jom kippuri háború óta. Biztosan állíthatjuk, hogy a mai izraeli hadviselési mód alapvetően különbözne az 1973-as legutóbbi hagyományos háborújától egyrészt a biztonsági környezet megváltozása, másrészt a technológiai fejlődés eredményeképpen is.

3.3.4.1 A háborúvívás módja: doktrína, képességek és fegyverrendszerek

Izrael létért vívott háborújának módja levezethető a korábban bemutatott nemzeti biztonsági stratégiájának vonatkozó alapvetéseiből. A létért vívott háború egyértelműen az alapvető biztonság szintjén jelentkezik, azaz az állam létével szembeni közvetlen katonai kihívás, vagy annak fenyegetése váltja ki, ez az IDF Stratégia szerint a háborús felkészülés „iránytűje".[238] Hadiállapot robbanhat ki Izraellel szemben indított hagyományos háború, vagy az ország ellen indított tömeges ballisztikus rakéta vagy közvetlen nukleáris fenyegetés következtében. Izrael akkor viselne háborút, ha vezetői azt érzékelnék, hogy az ország alapvető biztonsága megkérdőjeleződik, ami egy olyan fordulópontot jelentene, ahol Izrael szabadjára engedné hadviselési képességeit elvezetve tehát egy „létért vívott háborúhoz".[239]

A fő doktrinális pillér a létért vívott háború esetén a döntő győzelem, amennyiben azt nem sikerül elrettentéssel elhalasztani, megakadályozni. A hangsúly a „döntő" kifejezésen van, a győzelemnek nem a korlátozott értelmezését kell itt érteni, tehát Izrael nem csak taktikai és műveleti szinten kíván felülkerekedni ellenségein, hanem stratégiai, vagy akár nagystratégiai szinten is győzelmet kíván kivívni. Ez azt jelenti, hogy az ellenség támadóképességét évekre, évtizedekre megtöri és tartós, számára kedvező változást ér el a biztonsági környezetében. Ilyen stratégiai győzelem volt a jom kippuri háború után az Egyiptommal kötött békeszerződés kivívása.[240] Ez is mutatja, hogy nem kell stratégiai győzelemhez az ellenség minden katonai erejét elpusztítani, a lényeg Izrael számára a katonai eszközökkel bizonyítani, hogy léte megkérdőjelezhetetlen és megmásíthatatlan. A döntő győzelemre való felkészülés ugyanakkor visszahat az elrettentés pillérjére, hiszen a stratégiai győzelmet célul kitűző Izrael olyan potenciális célpont, amellyel szemben háborút indítani rendkívül kockázatos vállalkozás. Még az erre vonatkozó szándék jelzése is veszélyes Izrael ellenségeire nézve, mivel Izrael, hasonlóan a hatnapos háborúhoz, megelőző csapást indíthat ellenségével szemben, a legnagyobb előny elérése érdekében a létért vívott háborúja során. Az október hetedikei kudarc eredményeképpen a preventív műveletek esélye megnőtt, mivel Izrael a relatív biztonság éveit követően újra a „elkerülhetetlen háborúk" korát vélelmezi (lehetséges) ellenségei örök gyűrűjében.[241]

A döntő győzelem elérése háború esetén megköveteli a teljes izraeli katonai arzenál bevetésére való hajlandóságot és képességet. Szemben a rutin és vészhelyzeti biztonsági szinten mozgó műveletekkel a létért vívott háború során nincs mire tartalékolni az erőket, a

[238] Izraeli Védelmi Erők Stratégiája 2018: 13
[239] CSEPREGI 2024
[240] SHABTAI 2024: 3
[241] FINKEL 2024

zsidó állam minden rendelkezésére álló kapacitást bevetne. Ez mennyiségi és minőségi különbséget is jelent a rutin és vészhelyzeti műveletekhez képest. A mennyiségi különbség azt jelenti, hogy a teljes mozgósítást követően Izrael mintegy hatszázezer katonával vívná a döntő győzelem elérése érdekében vívott háborút, bevetve konvencionális fegyverrendszereinek összességét. Alkalmazásukban is – szemben a rutin és vészhelyzeti műveletekkel – nem fokozatos katonai csapásokról lenne szó, hanem a döntő győzelem elérésének szándékával alkalmazott nagyszabású manőverező-hadviselés, a területfoglalás, és a tömeges precíz tűzerő lenne meghatározó. Az alfejezetben külön tárgyalom, hogy a létért a mindeddig nem alkalmazott, csak elrettentésként tartott izraeli nukleáris fegyverrendszerek is bevethetőek lennének.

2. táblázat: Izraeli biztonsági szintek és a fenyegetéstípusok (szerző szerkesztése)

Izraeli biztonsági állapot/szint	Kiváltó cselekmény
Alapvető biztonság – „Háború a létért”	Tömeges rakétacsapás // tömeges szárazföldi támadás // nukleáris csapás/közvetlen fenyegetés
Vészhelyzet – „Konfliktuskörök”	Korlátozott rakétacsapás hullám // korlátozott szárazföldi támadóművelet/beszivárgás
Rutin biztonsági helyzet – „Viszonylagos nyugalom”	Alapvető biztonsági helyzet a konfliktusban, amelyet Izrael a terrorelhárítási műveletekkel és a MABAM-on keresztül kezel

3.3.4.2 A harcoló felek stratégiái

Az Izrael és egy kihívója közötti hipotetikus, létért vívott háború elemzéséhez a legvalószínűbb forgatókönyvet fogom használni, amely egy Izrael és Irán között kirobbanó háború, annak összes vagy néhány kliensével együtt. Valószínűtlen, hogy Irán bármilyen jelentős fegyveres konfliktust vívhatna Izrael ellen a partnereinek támogatása és összehangolt fellépése nélkül, mivel a két országot több mint 900 kilométer választja el egymástól. Egy izraeli létháború ezért nagy valószínűséggel több irányból, többek között Libanonból, a Gázai övezetből, Szíriából és potenciálisan Iránból és Irakból érkező tömeges rakétatámadással indulna.[242] Izraelnek először több ezer különféle típusú rakéta és tüzérségi csapás első óráival kellene megbirkóznia, és esélye sem lenne teljesen megsemmisíteni azokat, mielőtt becsapódnának a területén.[243] Egy több fronton indított támadás túlterhelhetné az izraeli

[242] SHELAH – HAYMAN – ANTEBI 2023: 77
[243] Britain Israel Communications and Research Centre 2019: 11

védelmi rendszert Irán és szövetségeseinek egyidejű, precíziós csapásainak eredményeképpen.[244]

Érdemes azonban kiemelni, hogy Izraelnek viszonylag magas a tűrőképessége a tömeges drón és rakétatámadások kapcsán, amelyet bizonyít, hogy 2024. április 14-én majd október 1-én Irán saját területéről kiindulva több száz drónnal és különböző rakétával indított támadást a zsidó állam területével szemben. A proxik részéről azonban csak szimbolikus támogatásra került sor, így a támadás nem tudta túlterhelni az izraeli védelmi rendszert. A támadóeszközök mintegy 95 százalékát sikerült semlegesíteni, részben az izraeli védelmi rendszereknek és a légierőnek, részben pedig (a téma szempontjából kulcsfontosságúan) nemzetközi együttműködés eredményeként részben már a jordán légtérben. Tekintettel arra, hogy számottevő károk nem keletkeztek Izraelben, így a zsidó állam vezetése mindösszesen szimbolikus ellencsapás mellett döntött és nem eszkalálódott a közvetlen konfliktus Iránnal a gázai háborúval párhuzamosan. Ez az eset is mutatja, hogy a háborús küszöb milyen magasan van, hiszen kevés állam hagyna megtorlás nélkül egy ilyen támadást, igaz, kevés állam tudna jelentős károk nélkül elviselni egy ilyet. Mindemellett az „ellenállás frontja" 2025-re jelentősen meg is gyengült, azonban az iráni erők újjáépítését továbbra is jelentős fenyegetésként tartják számon Izraelben.[245]

Két rendkívül eltérő stratégia egymással szembeni alkalmazását látnánk egy háború kitörése során. Izrael célja a nagyarányú gyors csapásmérés és a háború befejezése azáltal, hogy a lehető legrövidebb időn belül, minimális veszteségekkel döntő győzelmet érjen el ellenségei felett. A másik oldalon pedig Irán és kliensei a háború elhúzódásában lennének érdekeltek, ameddig Izrael ki nem merül, és a kis földterületre összpontosuló vagyona és lakossága el nem pusztul. Izraelnek esélye sem lenne Irán államként való teljes megsemmisítésére, csak a háború kedvező feltételekkel történő befejezését célozhatja meg. Az iráni katonai eszközök és képességek jelentős hányadát megsemmisítheti, esetleg megtizedelheti néhány kliensét, valamint belső konfliktust gerjeszthet Iránban a rezsim megdöntése, vagy legalább belső felfordulás kiváltása érdekében. Izrael viszont elpusztítható, ami a létezésért folytatott háború kiinduló oka. Paradox módon a két nagyon eltérő stratégia hasonló taktikában csúcsosodna ki a háború első óráiban és napjaiban, azaz mindkét fél rendkívül intenzív csapásokat mérne a másik oldalra, de eltérő szándékkal. Az iráni fél célja Izrael meggyengítése mindaddig, amíg az iráni és helyettesei rakétakilövő képességeinek

[244] KIS-BENEDEK 2023: 263-264
[245] ZIMMT 2024b: 9

nagy része érintetlen és üzemképes marad, és az izraeli mozgósítás még folyamatban van, hogy meglegyen a kapacitása és viszonylagos előnye, hogy aztán hosszú ideig elhúzza a háborút, amíg Izrael ki nem merül. Izrael tömeges csapásokat mérne Iránra és a kliensei rakétakilövő képességeire, hogy elvegye az Izraelre mért csapásmérés lehetőségét, biztosítsa hazai frontját, és ezáltal cselekvési szabadságot biztosítson a mozgósított szárazföldi erői számára, hogy az ellenséges fegyveres erők képességeinek elpusztítására összpontosíthassanak. Izraelnek olyan mértékű pusztítás elérése lenne a célja, hogy az ellenség részéről egy másik hasonló támadás hosszú évekig elképzelhetetlen legyen.[246] Azonban, ahogy az izraeliek mondják, Izrael számára nincs „Berlin-pillanat", amikor egy katonai győzelem után átfogó békeszerződést írhatna alá ellenségeivel, csak abban reménykedhet, hogy megnyeri a háborút, legyőzi ellenségeit, hatékonyan elrettenti őket és lehetősége van felkészülni a következő létért vívott háború megvívására.[247]

3.3.4.3 A háború feltételezhető lefolyása

A konfliktus kezdeti szakaszában látnánk az új izraeli háborúvívás módjának kibontakozását, amely minden jel szerint sokkal több lesz, mint a háborúk közötti hadjárat felnagyított változata. Az izraeli erők fő célja az ellenség légvédelmének, rakétakilövő képességeinek és egyéb alapvető eszközeinek megsemmisítése lesz az ellenséges területek mélyén, szemben az ellenséges erőkkel való közvetlen összecsapással a határok mentén.[248] Ezt a mélységi csapásmérést elsősorban precíziós tűzerővel, az F-35 és F-15/F-16 repülőgépekből álló harci repülőgép-flotta rakétatámadásaival, drónokkal, ballisztikus rakétákkal és az izraeli haditengerészet fregattjaival lehetne elérni. Csak becsléseink vannak arról, hogy Izrael mekkora tűzerőt tudna bevetni a háború kezdeti óráiban, de a MABAM-mal ellentétben a fő cél, hogy az adatbázisában lévő érvényes célpontokat a lehető leggyorsabban elpusztítsa, cselekvési szabadságot biztosítva az IDF számára a háború későbbi szakaszaiban. Az izraeli haderő erre a hálózatba szervezett tömeges alkalmazásra lett optimalizálva az elmúlt években, miközben a MABAM csak a képességek felszínét mutatta meg. Az izraeli haditengerészet valószínűleg részt venne az ellenséges rakétakilövő állomások elpusztításában, és fejlett harci hírszerzési platformként szolgálna, de fő célja az izraeli tengeri eszközök, köztük a gázmezők biztonságának megőrzése, a tengerek felőli behatolás megakadályozása és a tengeri ellátási vonalak biztosítása lenne, hogy Izrael a tengeren is utánpótlást tudjon bevonni a háború

[246] Izraeli Védelmi Erők Stratégiája 2018: 20-22
[247] AMIDROR 2021: 23
[248] MERIDOR – ELDADI 2019: 36

alatt.[249] A kinetikus műveletek mellett mindkét fél arra törekedne, hogy a másikat a kibertérben támadja, és amennyire csak lehetséges, digitálisan megbénítsa.

A szárazföldi manőver-hadviselés kérdése is fontos kérdés, Izrael érdekelt lenne-e az ellenséges terület azonnali elfoglalásában, vagy a védekezésre összpontosítana és területét őrizné az ellenséges behatolás elleni első fázisban? Itt amellett érvelek, hogy az izraeli szárazföldi csapatok korlátozott behatolást hajtanának végre a háború első óráiban, a légierőre és rakétacsapásokra támaszkodva.[250] Ezt csak azért tennék, hogy tüzérségüket kedvezőbb lőállásokba helyezzék és jobban védhető határokat alakítsanak ki. Ennek az az oka, hogy egy földi manőver támogatásának szükségessége elvonná azokat az eszközöket, amelyek a precíziós tűz masszív alkalmazásához szükségesek a létfenyegetést jelentő ellenséges lőállások kiiktatásához. Izrael többfrontos háborút vívna, és bár kezdetben a rakétakilövő helyek megsemmisítésére összpontosítana, a döntő győzelem megszerzése érdekében elkezdené megtörni az ellenséges szereplőket, és az elért sikerek szerint a csataterek között helyezné át a támadásának fő irányvonalát.[251]

Amennyiben a létért folyó küzdelem felőrlő háborúvá válik, ahol Izraelnek szárazföldi manőver-hadviselést kell alkalmaznia az egzisztenciális fenyegetés ellen, ez rendkívül kedvezőtlen helyzet. Izraelnek mindig is az ellenség területére kellett áthelyeznie a háborút, ez még mindig a katonai doktrínájának fő eleme. Ugyanakkor nehéz elképzelni egy izraeli gépesített támadóműveletet Damaszkusztól vagy Bejrútottól északra, konvencionális hadseregek, egy potenciális hegemón (iráni, esetleg török) expedíciós erők és egyéb milíciák ellen. Izraelnek kevés esélye és még kevesebb szándéka van elfoglalni olyan módon több tízezer négyzetkilométernyi ellenséges területeket Szíriában és Libanonban, mint tette ötven évvel ezelőtt a ritkán lakott Sínai-félszigeten. Azzal párhuzamosan, hogy a szárazföldi erőknek az izraeli határoktól távol kell működniük, hogy felszámolják az ellenséges rakétaállásokat, egy felőrlő háború elegendő időt biztosítana a lakosság ellenállásának kibontakozásához Ciszjordániában és potenciálisan a szuverén izraeli területeken is, létrehozva egy „kettős többfrontos háborút” külső és belső ellenségekkel szemben, amelyek egymással párhuzamosan zajlanának, potenciálisan túlterhelve és megosztva az izraeli biztonsági erőket. Ezért ez a középső szakasz nehéz helyzetbe hozná Izraelt, ha nem tudja elkerülni. Ha a tömeges precíziós csapásmérő stratégiája a kezdeti órákban sikertelen, akkor egy másik lehetőségre van szükség a háború viszonylag kedvező feltételekkel történő

[249] LAPPIN 2021
[250] EILAM 2023: 2
[251] AMIDROR 2021: 30

befejezésére, és a földi manőver-háború ezt nem tudja biztosítani ilyen bonyolult körülmények és nagy távolságok mellett.

Az első szakasz eredménye dönti el a háború kimenetelét. A nagyarányú izraeli sikerek egy utolsó szakaszhoz vezetnének, amelyben Izrael légifölény mellett, a hátország viszonylagos sebezhetetlenségével folytathatja a háború lezáró szakaszát, ideértve limitált támadó szárazföldi hadműveleteket. Izraelnek továbbra sem adódna a fent említett „Berlin-pillanat", hogy leüljön a legyőzött ellenfelekkel békeszerződést aláírni, csak megbüntetheti az ellenségeit olyan mértékben, hogy azokat elriasztaná vagy hogy képtelenek lennének a jövőben Izraellel szemben közvetlen kihívást intézni. A fontos tényező, hogy Izrael bármit is tesz, és függetlenül attól, hogy mekkora kárt okoz ellenségeinek vagy mekkora területet foglal el, az ország sajátos zsidó természete miatt még a potenciális hegemón kihívójával szembeni sikeres és eredményes háború után sem tudna maga regionális hegemónként felemelkedni. Ebből eredően a többi regionális hatalomnak és más államoknak nem lenne oka, hogy visszatartsák Izraelt a kihívóval szembeni döntő győzelem elérésétől.

A háború kimenetele egészen más lenne, ha Izrael bármely ponton azt érzékelné, hogy elveszíti vagy elvesztette a háborút. Egy bizonyos fokú vereség után, amely az izraeli határokon keresztül a lakossági központok felé történő ellenséges csapatok hagyományos áttörésében, az izraeli városokban rakétacsapások miatti tömeges áldozatokban, az izraeli csapásmérő képességek kimerülésében vagy a közvetlen nukleáris fenyegetésben nyilvánulhat meg, Izrael a nukleáris csapások mellett döntene ellenségeivel szemben, ez az úgynevezett „Sámson Opció".[252] Kétséges, hogy a puszta nukleáris fenyegetés elegendő lenne, mivel egy Izraelt ért döntő vereség után Izraelnek sokszoros elrettentő erőt kellene felmutatnia, új tényeket lefektetni, és visszaszerezni a háború során meggyengült hatalmi pozícióját. Egyrészt meghátrálásra kell kényszerítenie az agresszort, ugyanakkor el kell riasztania minden más állami és nem állami szereplőt, amely az IDF meggyengülését érzékelve újabb kihívást intézne Izraellel szemben. Az izraeli nukleáris csapással szembeni hatékony védelem nélkül, vagy az ellenség oldalán lévő hasonló nukleáris elrettentő erő nélkül, végső soron nem lehet háborút nyerni Izrael ellen a hagyományos értelemben. Vagy Izrael győz, vagy mindkét fél és a teljes Közel-Kelet veszít. Ebből következően minden racionális számítás azt tanácsolná Izrael ellenségeinek, hogy ne támadják meg Izraelt, és ne kényszerítsék olyan sarokba, ahol azt érzékelné, hogy háborút vív a létezéséért. Ugyanakkor a háborúk nem mindig pusztán racionális számításokon alapulnak, ezért a fent részletezett forgatókönyvvel számolni kell.

[252] BERES 2023: 9

3.3.4.4 Izrael létért vívott háborújának regionális hatásai

Ebben a részben három fő hosszú távú kérdést elemezek, amelyek egy izraeli-iráni háború kimenetelével kapcsolatosak. Az első az izraeli győzelem hatásai, a második az izraeli vereség és az Irán elleni nukleáris csapás következményei, és végül részletezem a háború elméleti lehetőségének legfontosabb hatását, amely Izrael elrettentő ereje és annak hatása a közel-keleti erőegyensúly rendszerére. Az Irán és kliensei elleni háborúból győztesen kikerülő Izrael megerősítené a közel-keleti nagyhatalmi státuszát, megszüntetve az egyetlen lehetséges egzisztenciális fenyegetést, amellyel jelenleg leköti erejét. A katonai győzelem arra bátoríthatja Izraelt, hogy új biztonsági környezetet teremtsen, például egy biztonsági övezet létrehozásával Dél-Libanonban és Délnyugat-Szíriában, vagy új politikai folyamatba kezdjen a palesztinokkal, kihasználva megerősödött pozícióját. Az izraeli biztonsági felfogás és a bizonytalanság mély érzése azonban nem engedné meg azt a helyzetet, amelyben a nemzeti pszichéjéből hiányozna a potenciális egzisztenciális fenyegetés, hanem csak visszaszorulna. Ezt a forgatókönyvet láthattuk részlegesen megvalósulni a 2023-2025-ös háború eredményeképpen, bár döntő győzelmet nem sikerült elérni Irán felett, illetve erre Irán nem is adott esélyt az eszkalációval.

Az iráni oldalon a vereség következménye sokkal súlyosabb lenne, hiszen mit ér az „ellenállás frontja”, ha az még Izraelnek sem tud ellenállni? Noha Izrael bizonyos mértékig felbátorodhatna a külföldi beavatkozásra, hiányzik belőle az erőforrások és az akarat, hogy Dél-Libanonon és Délnyugat-Szírián kívül bármilyen jelentős területet elfoglaljon. A valódi veszélyt Iránra és annak partnereire a szunnita erők, az arabok, a drúzok, a kurdok, a törökök/azeriek és a potenciálisan libanoni keresztények jelentenék, amelyek célja az iráni oldalon kialakuló hatalmi vákuum és káosz kihasználása lenne az Öböl-menti államok és más államok támogatásával. Mivel a Közel-Keleten a hatalmi versenyt gyakran nulla összegű játéknak tekintik, logikus lenne, hogy a többi hatalom nem hagyná, hogy az esetlegesen ellenséges erők kiterjesszék uralmukat Irán visszavonulása után, és betöltsék az űrt, megtagadva a hatalmi pozíciókat az olyan csoportok előtt, mint az Iszlám Állam. Teheránban természetesen napirendre kerülne a rendszerváltás kérdése, hiszen a ciklikus tiltakozási hullámok új indokot kapnának, nevezetesen miért költötték az iráni pénzeket a Földközi-tenger felé irányuló „ellenállási front” kiépítésére, ha az könnyen legyőzhető.

Abban az esetben, ha Izrael egy Irán elleni nukleáris csapással ellensúlyozná a hagyományos katonai vereségét, a kérdés az, hogy az izraeli katonai vezetők mekkora pusztítást tartanának szükségesnek egyrészt a háború megállításához, másrészt a tartós

elrettentéshez. Nagyon valószínűtlen, hogy egy lakatlan területen tartott csapást elegendőnek tartanának. A középút az lenne, ha Iránban katonai bázisokat, kutatási létesítményeket és kritikus infrastruktúrát semmisítenének meg nukleáris fegyverekkel, amelyeket a háború kezdeti (sikertelen) szakaszában nem pusztítottak el. Harmadszor, Izrael fontolóra vehet egy még erősebb elrettentő eszközt, és csapást mérhet az iráni lakossági központokra. Irán a világ egyik leginkább városiasodott országa, így nukleáris csapások által sebezhető állama. Szimulációk alapján, amennyiben Izrael nukleáris arzenáljának mintegy negyedét-felét sikeresen vetné be, Iránban mintegy húsz millió polgár esne áldozatul, gyakorlatilag romokba döntve az államot.[253] Izrael bizonyos mértékben helyreállítaná elrettentőerejét, de így az első országgá válna, amely a második világháború óta nukleáris fegyvereket használt, és így bizonyos fokig pária nemzetté válna. A változás Izraelben is hasonlóan súlyos lenne, és egy ilyen háború hozzájárulna az állam radikalizálódásához és további militarizálódásához, mivel a nemzeti psziché végső félelme megvalósult, a zsidó állam léte valóban veszélyben forgott, és csak a legszélsőségesebb katonai eszközök voltak elegendőek a további létezés biztosításához. A regionális államok és a nem állami szereplők ezen a ponton még inkább motiváltak lennének a nukleáris fegyverek beszerzésére, mivel bebizonyosodna, hogy immáron senki sincs biztonságban az izraeli nukleáris megtorlástól. Irán nem szűnne meg létezni, de radikalizálódna a nukleáris csapások elszenvedését követően, a síita iszlámban benne rejlő kulturális szimbolikát, miszerint az üldözött oldal, nagyban megerősítené, ha Izrael lakosságának tömegeit pusztítaná el.

A fentieket figyelembe véve a legvalószínűbb kimenetele az izraeli háborúvívási potenciálnak, és az a tény, hogy vereség esetén izraeli nukleáris csapások sorozatával még mindig a lehető legsúlyosabb árat követelheti meg az agresszortól, az az, hogy Izrael nagy fokú elrettentő potenciált teremtett a „létért vívott háború” koncepciójával. Izrael folyamatosan jelzi eltökéltségét és tolerancia hiányát minden olyan biztonsági kihívással szemben, amelyet egzisztenciális fenyegetésnek tart. Az elrettentés két pillére kiegészíti egymást, a tömeges precíziós csapás és a tömeges manőver-hadviselés képessége az elrettentés első szintjét jelentik, mivel egyetlen agresszor sem lehet biztos abban, hogy eszközei túlélik az első órákat és a háború elegendő ideig tart ahhoz, amíg Izrael ki nem merül. De még ilyen körülmények között is Izrael nukleáris kétértelműségen alapuló politikája és az a nemzetközi konszenzus, hogy Izrael fejlett nukleáris csapásmérő képességekkel rendelkezik, azt jelenti, hogy még amennyiben az ellenség Izraelre

[253] EISENSTADT 2022: 25

hagyományos katonai vereséget mérne, végső soron az agresszor erőinek jelentős pusztulásával végződne. Függetlenül attól, hogy mi történne Izraellel a létért vívott háború után, a zsidó állam olyan mértékben meggyengítené ellenségét, hogy az lemaradna a többi regionális vetélytárs mögött, akik készen állnak arra, hogy az Izrael által teremtett réseket kihasználják, és így előnyt szerezzenek a regionális hatalmi versenyben. Hasonlóképpen, az egyébként Izrael elpusztításában érdekelt nem állami szervezetek vonakodnának részt venni egy ilyen háborúban, mert először saját katonai képességeik semmisülnének meg, másodszor pedig a háború után egy olyan ország oldalán találnák magukat, amely súlyosan legyengül a háború eredményeképpen, akár a hagyományos eszközökkel kivívott izraeli győzelem, akár a megtorló (nukleáris) csapások miatt.

A tömeges precíziós csapásokon alapuló hagyományos hadviselés kettős elrettentésének, valamint a feltörekvő új hálózati és pilóta nélküli képességeknek, a szárazföldi manőverhadviselésnek és a nukleáris elrettentésnek a leple alatt Izrael felhasználhatja a MABAM-ot, hogy továbbra is elrettentse az ellenséges közvetlen katonai tevékenységektől és pusztítsa az ellenség fegyveres erőt a háborús küszöb alatt. A háborús küszöb alatti műveletek csúcsát jelentené az iráni nukleáris létesítményekre mért átfogó támadás, amelyre a kiszivárgott információk szerint 2024-ben Izrael újfent komoly szándékot mutatott az iráni front meggyengülése miatt.[254] A „létért való háború" koncepció nélkül Izrael ellenségei kísértésbe esnének, hogy a korlátozott izraeli katonai műveletekre eszkalációs lépésekkel reagáljanak, de tudva, hogy Izrael érzékeny a fenyegetésekre, vissza kell fogniuk reakcióikat. Nem véletlen, hogy a térségben állomásozó amerikai erők részesülnek válaszcsapásokban az izraeli katonai akciók miatt, mivel Irán és kliensei tudják, hogy az Egyesült Államok nem tekinti az ilyen csapásokat létfenyegetésének, így jóval kisebb a félrekalkuláció veszélye.[255]

3.3.5 Az izraeli katonai stratégia fejlődésének fő kérdései

A külső fenyegetések jellegében és a külső környezetben végbement fenti átalakulások hatására tehát az izraeli haderő jelentős strukturális átalakuláson ment keresztül, mind katonai eljárásait, mind tervezési folyamatait, mind eszközrendszereit tekintve. A fent vázolt nem hagyományos veszélyekkel szemben a korábbi, hagyományos hadseregek ellen kifejlesztett izraeli haderő és alappillérei (döntő győzelem, korai előrejelzés, elrettentés) csupán

[254] COHEN – HERB – MARQUARDT 2025
[255] KADURI 2023: 7-9

korlátozottan alkalmazhatóak.[256] Az aszimmetrikus, az iráni „ellenállás frontja" által jelentett fenyegetés hatására megindult fejlesztéseket megakasztotta a 2023-ban kitört háború, amelynek lezárulásának jellege meghatározza majd Izrael jövőben követendő és követhető stratégiáját.

A háború legfontosabb tanulsága, hogy Izrael számára mindig is fenyegető lehetőségként fog felmerülni a teljes izoláció és a környező államok és nem állami szereplők által indított tömeges támadás. Ezt súlyosbítaná a nukleáris csapásmérő képesség megszerzése bármely, de különösen egy ellenséges közel-keleti állam által. Ebből következően az izraeli katonai stratégia megváltoztatására nincs lehetőség, mivel már az Izrael-Hamász háború előtt is, például az arab tavasz is azt mutatja, hogy a katonai fenyegetés az instabil közel-keleti térségben bármikor újra megjelenhet.[257] Az izraeliek biztonságpercepciója és a közel-keleti turbulens viszonyok és gyenge államiság együttesen nem teszik lehetővé, hogy az elmúlt években tapasztalt, rutin eszkalációs szint kezelésére kidolgozott izraeli katonai eljárások elnyomják a zsidó állam katonai vezetőinek gondolkodását dominálló támadó eljárásokra építő katonai stratégiát.[258]

Izrael nem választhat és nem is képes választani a rutin és vészhelyzeti szintű, aszimmetrikus fenyegetésekkel szemben való felkészülés és a konvencionális és aszimmetrikus elemeket vegyítő létért vívott háborúval való tervezés között.[259] A létért vívott háború megvívására szolgáló képességek fenntartásának és fejlesztésének szükségessége kódolva van mind a külső környezetbe, mind az izraeli tapasztalatba és gondolkodásba. A választás valójában arra a kérdésre irányul, hogy azon a spektrumon, amelynek két végpontját határoztuk meg, milyen pozíciót vegyen fel Izrael rövid, közép és hosszútávon. Az egyik végpontban helyezkedik el az a megoldás, amely a hangsúlyt a védelemre és az ellencsapásokra helyezi. Ez az álláspont jelent meg a Meridor Bizottság által kidolgozott dokumentumban.[260] Ez az álláspont komoly ellenállást vált ki a hagyományos katonai elitből, mivel szembemegy a hagyományos katonai kultúrával. Másik oldalon a hagyományos megközelítés szerinti nagyszabású szárazföldi manővereket előtérbe helyező álláspont is létezik és aggodalmát fejezi ki, miszerint a haderő képes-e még szükség esetén olyan nagyszabású hadműveleteket végrehajtani, mint tette azt a hatnapos és a jom kippuri háború során.

[256] MERIDOR – ELDADI 2019: 33
[257] KIS-BENEDEK 2020: 239-240
[258] CSEPREGI 2023a
[259] CSEPREGI 2023e: 41
[260] MERIDOR – ELDADI 2019: 33

Azonban az értekezés szempontból látni kell, hogy a vita eredménye az, hogy egyik oldal sem enged és az izraeli adottságok lehetővé teszik, hogy mindkét katonai eljárásrend, a „hadjárat a háborúk között” koncepció szerinti háborús küszöb alatti konfliktusokra és a létért vívott háború megvívására készülve egyaránt, párhuzamosan fejlessze képességeit. A fent vázolt eszkalációs spektrum nem kizárólagos döntést jelent, hanem eszkalációs szinteket a konfliktusok esetén, így, amennyiben nem képes győzedelmeskedni egyik szélsőséges álláspontot képviselő katonai stratégiai irányzat, úgy Izrael rugalmas és gazdag eszköztárral rendelkező katonai tényező maradhat.

3.4 Fejezeti összefoglaló

A fejezetben bemutattam Izraelt, mint a közel-keleti hatalmi rend egyik kiemelt tényezőjét. Megállapítottam, hogy Izraelt, mint zsidó, demokratikus és militarizált államot szükséges elemezni. A három tulajdonságából következik szélsőségesen érzékeny biztonságpercepciója, különállása az őt körülvevő régiótól, sajátos, a katonai logika által alapvetően meghatározott politikai rendszere és az, hogy a Közel-Kelet egyetlen katonai nagyhatalma, amely még elméletileg sem válhat regionális hegemónná. A fentiekből kiindulva Izrael hat fő tulajdonságát mutattam be, amelyek meghatározzák az általa követett katonai stratégiát és lehetőségeit a regionális együttműködési rendszerekben való részvételre. Izrael (1) érzékeny biztonságpercepciója és létfenyegetésekre való összpontosítása a katonai és nemzetbiztonsági tevékenységének alapja. Ezen belül kettősség érvényesül, amelyek ugyanakkor nem egymással ellentétesek, mivel Izrael (2) igyekszik önerőből garantálni létét és megvédelmezni magát, elkerülendő a kiszolgáltatottságot idegen hatalmak felé, emellett azonban (3) érdekelt a külső támogatás bevonzásában, hogy lehetőségeit növelje és költségeit csökkentse, valamint tart az elszigeteltségtől. Ennek megfelelően Izrael egy militarizált állam, amely (4) a közel-keleti térség katonai nagyhatalma, hadseregének ütőképessége mérhető a többi regionális nagyhatalomhoz, mindazonáltal (5) sajátos helyzetben van, mivel zsidó államként nem potenciális regionális hegemón. Végezetül bemutattam, hogy a fenti sajátosságok összességeként egy rendkívüli mértékben katonai jellegű állam és militarizált társadalom jött létre, a civil-katonai kapcsolatok eredményeként pedig az izraeli döntéshozatalt (6) a katonai és biztonsági igények határozzák meg, mivel a biztonsági szervek az állam és társadalom minden szintjének működését átszövik és a stratégiaalkotási, politikaformálási kereteket meghatározzák.

Megállapítottam, hogy a zsidó állam biztonsági környezete nagymértékben átalakult a függetlenségének kikiáltását követő hetvenhét évben. Az ellenséges szomszédos arab államok

gyűrűje jelentette konvencionális katonai fenyegetést sikerült megtörni és békét kötni az ellenséges államokkal, vagy neutralizálni a korábbi ellenfeleket. A hagyományos katonai kihívás helyett azonban megerősödött aszimmetrikus fenyegetésekkel szemben készül Izrael, amelyet Irán és az „ellenállás frontja" jelent a határain és azon túl. Az izraeli-palesztin konfliktusban továbbra sincs megoldás, hanem két rendkívül eltérő terület, a Fatah kooperációjával nagyrészt izraeli katonai igazgatás alatt álló Ciszjordánia és a Hamász terrorszervezet irányítása alatt álló Gázai övezetre szakadt szét, utóbbinál példátlan eszkalációig eljutva 2023-ra.

A regionális együttműködések tekintetében bebizonyosodott, hogy a hatalmi egyensúly Irán és tengelye felé való eltolódása ugyanúgy fenyegeti a szunnita arab, az Amerikai Egyesült Államokkal és így Izraellel is partnerséget ápoló *status quo* államokat, így bár ezek az országok kritizálják Izrael gázai és libanoni fellépését, gyakorlatban semmit nem tettek, hogy azt akadályozzák.[261] Ennél továbbmenve, különösen az áprilisi iráni támadás során hathatós regionális koalíciót sikerült az Amerikai Egyesült Államoknak létrehozni, amely a zsidó állam rakétavédelmét biztosította. Amiben az arab államok azonban nem tudnak és nem is kívánnak egyelőre hatékony segítséget nyújtani az a Hamász utáni gázai stabilitás garantálása, békefenntartók küldése és gyakorlatilag átvállalni Izrael költségeit a gázai háború után, amennyiben az nem kötődik a Palesztin Hatóság megerősítéséhez a Gázai övezetben is.[262]

A 2023-2025-ös események hatására az „ellenállás frontja" megroppant, de meg nem tört, Izrael továbbra is számol vele, mint létfenyegetéssel, különösen egy iráni atomfegyver megszerzésére irányuló kísérlettel. Emellett Szíria több kérdést vet fel, mint amennyit a rezsimváltás megoldott, hiszen az értekezés írása idején nem lehet megjósolni milyen irányt vesz az ország, milyen jellegű fenyegetést jelenthet Izraelre nézve, különösen, ha az Izraellel szemben ellenséges retorikát folytató Törökország vezetésével épülne ki valamifajta hatalmi tengely. A zsidó állam tehát továbbra is állandó létfenyegetésben érzi magát, amellyel szemben összetett katonai és nemzetbiztonsági stratégiát dolgozott ki és alkalmaz.

Megállapítottam, hogy a zsidó állam biztonsági kihívásai két fő irányból érkezhetnek, amelyek egyrészt az izraeli-palesztin konfliktus, valamit az Irán vezette „ellenállás frontja" által jelentett fenyegetés. A két kérdés számos ponton, mint bemutattam, összekapcsolódik, azonban a palesztinok mégsem egészében részei az iráni tengelynek. Az izraeli katonai

[261] KHOURI 2024
[262] MAGID 2024

stratégiát és biztonságról alkotott elméleteket alapul véve vizsgáltam meg az egyes fenyegetés-típusokat az eszkalációs skála három fő szintje mentén. Megállapítottam, hogy Izrael számára az alapvető biztonságot érintő, az országot létében fenyegető kihívást kizárólag egy több állam és szervezet együttműködésen keresztüli nagyszabású, több irányból és dimenzióban indított támadás jelentheti. Ezzel párhuzamosan rámutattam, hogy Izrael katonai stratégiájából eredően maga is fenyegetést jelent a régióra nézve, mivel egy rendkívüli mértékben militarizált, érzékeny biztonságpercepcióval rendelkező állam, amely asszertív, azaz a támadást előtérbe helyező katonai magatartást gyakorol, mindenek felett pedig atomhatalom.

A létért vívott háború kapcsán bizonyítottam, hogy Izrael elrettentő ereje révén a közel-keleti erőegyensúly záloga lett, mivel egyetlen racionális szereplő sem lehet érdekelt abban, hogy sarokba szorítsa, létháború megindítását kikényszerítve. Izrael status quo hatalom, mivel maga nem válhat regionális hegemónná, ezért érdeke, hogy megakadályozza, hogy bármely más hatalom hegemónná, és ezáltal olyan erőssé váljon, hogy képes legyen elviselni az izraeli megtorló csapásokat, és ne kelljen félnie a többi regionális hatalomtól egy pirruszi győzelem esetén sem. Izrael mindig is érdekelt lesz, hogy együtt dolgozzon a távoli kiegyensúlyozó hatalommal ebben a tekintetben, mivel jelenleg az Amerikai Egyesült Államok is érdekelt a közel-keleti erőegyensúlyban és egy regionális hegemón hatalom felemelkedésének megállításában. Izrael hasznos partnere a régió többi status quo hatalmának egy felemelkedő hatalommal szembeni egyensúlyozó koalíció megteremtésében. Ez az izraeli szerep azonban egy paradoxonon alapul, hiszen bár racionálisan elképzelhetetlen háborút indítani Izrael ellen, de csak azért, mert abból következően, hogy Izrael meg van győződve arról, hogy bármikor küszöbön állhat a létének eltörlésére irányuló háború kitörése, így szélsőségesen militarizált államot építettek ki, amelynek célja elsöprően erősebbnek lennie az ellenségeinél, mind hagyományos, mind nukleáris katonai eszközök terén. Bármikor, amikor Izrael szubjektív biztonságban érezné magát ennek következtében elveszítené objektív biztonságát. Ez azonban nem fog megtörténni, és állandó tényezőnek tekinthetjük a rendkívül érzékeny izraeli biztonsági felfogást, és a zsidó állam ebből született bizalmatlan, hegemónia megszerzésére képtelen, de támadóműveletekkel a hatalmi egyensúlyért dolgozó, együttműködésekre nyitott katonai nagyhatalmiságát.

4. A KÖZEL-KELETI REGIONÁLIS SZEREPLŐK ÉS IZRAEL KAPCSOLATA

A zsidó állam földrajzi elhelyezkedéséből eredően beékelődik a Közel-Kelet ázsiai és afrikai részei közé, így külkapcsolatai is ebből eredően sokszínűek és minden irányba kiterjednek. A következőkben bemutatom a Közel-Kelet négy (Izrael melletti) regionális nagyhatalmának legfontosabb jellemzőit, fő hatalmi ambícióikat és a közel-keleti rendben betöltött szerepüket. A nagyhatalmak mellett ismertetem a regionális biztonsági architektúra, és az Izraellel kapcsolatos együttműködésben is kulcsfontosságú két ország, Jordánia, valamint az Egyesült Arab Emírségek és utóbbi kapcsán a 2020-ban aláírt Ábrahám-megállapodások szerepét.

A fejezetben a stratégiai, különösen a biztonsági architektúra kialakítása és dinamikái terén játszott jelentőség keresztmetszetében vizsgálom a regionális szereplőket és azoknak az Izraellel ápolt kapcsolatait. Elsőként az Izraellel ellenséges viszonyt ápoló Irán állami adottságait, valamint regionális és nukleáris stratégáját mutatom be, folytatva, hogy az előző fejezetben izraeli szempontból elemeztem a két állam szembenállásának gyakorlati vetületét. Ezt követően a születőben lévő nyílt együttműködést elemzem Szaúd-Arábiával, amely az új közel-keleti biztonsági architektúra alappillérje lenne az amerikai stratégia szerint. Harmadsorban vizsgálom az Ábrahám-megállapodásokat megkötő államokkal meglévő viszonyt, kiemelten az Egyesült Arab Emírségekkel gyorsan fejlődő kapcsolatot. Ezt követően Törökország szerepét elemzem, amely ugyan korábban elismerte Izraelt, azonban nem szomszédos vele és sosem állt háborúban a zsidó állammal, ebből eredően a reláció stratégiai jelentősége a jelenkorban csekélyebb. Végezetül a két szomszédos, Izraellel békeszerződéssel rendelkező arab államot vizsgálom Egyiptomot és Jordániát.

Izrael összetett kül- és biztonságpolitikájára visszautalva, a regionális együttműködésekben a következő öt tényezőt vizsgálom. Első, hogy mennyiben tekintheti Izrael potenciális fenyegetésnek az adott államot, amennyiben az (adott esetekben újra) szembefordulna vele. Második, hogy az kérdéses állam közvéleménye mennyiben ellenséges Izraellel szemben és ez annak politikai berendezkedésétől függően mennyiben limitálhatja az együttműködést. Harmadik, hogy az Egyesült Államoknak milyen érdekei fűződhetnek az együttműködés fenntartásához, vagy annak további elmélyítéséhez. Negyedrészt, hogy mit adhat Izrael az adott országnak az együttműködésen keresztül. Végezetül pedig Izrael számára milyen hasznot nyújt az együttműködés. A fenti öt tényező eredőjeként állapítható meg az együttműködés intenzitása és lehetséges korlátjai. A tényezőket az elméleti hátteret biztosító fenyegetési egyensúly, komplex egyensúlyozás, valamint a realista, azaz haszonmaximalizáló

és kárminimalizáló követelmények mentén értékelem. Ezek alapján vezetem le, hogy a biztonsági együttműködések milyen foka jöhet létre az államok között.

4.1 Irán

A regionális szereplők bemutatását Iránnal kezdem, mivel ez a legnagyobb, a térségen átívelő hatalommal rendelkező állam, amelynek képességei lehetővé teszik a közel-keleti rend alapvető megváltoztatását. Ennek tükrében az izraeli értékelések szerint a legfőbb létfenyegetést jelenti, így fő mozgatórugója mind a zsidó állam katonai és nemzetbiztonsági stratégiájának, valamint regionális együttműködésre vonatkozó szándékának. Irán középhatalmi pozíciója sokrétű adottságaira épül. A következőkben tárgyalom földrajzi elhelyezkedését, demográfiai jellemzőit, gazdaságát és bemutatom katonai képességeit, valamint partneri hálózatát. Ezt követően Irán fő kül- és biztonságpolitikai kihívásait elemzem a 2023-2025-ös események hatásaival bezárólag.

4.1.1 Irán állami adottságai

Irán államisága több évezredes történelmi gyökerekkel rendelkezik a perzsa birodalmak képében. Az ország identitását alkotó elemek sokrétűek, hiszen a mai Irán perzsa jellege mellett, egy birodalmi állam örököseként a lakosság közel felét más etnikai csoportok tagjai alkotják, a domináns síita vallási jelleggel párhuzamosan jelentős a szunnita kisebbség. Irán politikai berendezkedése is sokrétű, mivel egyszerre forradalmi-teokratikus, ugyanakkor létező demokratikus vonásokkal is rendelkező hibrid rezsimnek tekinthető. Irán 1 648 195 négyzetkilométeren elterülő ország és mintegy 87,5 millió lakosa van[263], amelyet minden irányból hegyvonulatok, tengerek és sivatagos területek védelmeznek. Ez a viszonylagos védhetőség azonban sosem jelentett és ma sem jelent sebezhetetlenséget. Az elmúlt évezredek során mind északnyugatról, Anatólia felől, mind nyugati irányból az Eufrátesz és a Tigris völgyét uraló nagyhatalmak részéről, valamint Közép-Ázsia és a Kaukázus felől érték támadások a modern Iránt megelőző perzsa államalakulatokat. Ezek az összetett fenyegetések a birodalomépítésen keresztüli terjeszkedésre, különösen a nyugati befolyási övezet szerzésére sarkallta Perzsiát, amelynek visszhangja mind a mai napig alapvető hatással van az ország kül- és biztonságpolitikai stratégiájára, mint azt a következőkben bemutatom.

Demográfiai szempontból a szűken vett perzsa etnikum az ország lakosságának mintegy felét teszi ki, a legnagyobb arányú kisebbségeket az azeriek, kurdok, arabok és

[263] CIA Factbook

beludzsok alkotják, de számos más kisebb közösség is jelen van. Izrael szempontjából kiemelendő, hogy Irán ad otthont a Közel-Kelet Izraelen kívül megmaradt legnagyobb zsidó közösségének. Az etnikai sokszínűség egyben biztonsági fenyegetést is jelent Irán számára. A kisebbségek által lakott területek, különösen a kurd és beludzs régiók tüntetések, sztrájkok és zavargások gócpontjaként szolgáltak a múltban és szolgálnak mind a mai napig a központi hatalommal szemben.[264] Hiba lenne azonban az iráni identitást az európai értelemben vett szűk etnikai jelentésében vizsgálni, ez annál egyszerre többet és kevesebbet is jelent. Az iráni identitás teljesen megfér azzal, hogy az egyén nem perzsa etnikumú, de beszéli a fárszi nyelvet, és azonosul az állammal. Míg szűk etnikai értelemben az állam a legkevésbé sem homogén, vallási szempontból a síita iszlám dominanciája meghatározó és az államiság kiemelt pillére, különösen az Iráni Iszlám Forradalom 1978-as lezajlását követően.[265] A síita iszlámban meghatározó mártírtudat,[266] a muszlim világ többségét adó szunniták általi többszáz éves elnyomás és szembenállás az elemzés szempontjából fontos párhuzamot képez a zsidóságban meghatározó üldöztetésekből eredő biztonsággal kapcsolatos érzékenységgel szemben és segít megmagyarázni Izrael és Irán biztonságpercepciójából eredő jelenkori ellentéteket is.

Végezetül fontos megemlíteni, hogy Irán gazdasága több ellentétes, kettős vonással rendelkezik. Egyrészről a földrajzi környezet igen nehéz körülményeket nyújt a földművelés számára, a talaj jellemzően gyenge minőségű és a vízzel való ellátottság szűkös. A kihívásokkal teli mezőgazdasági körülmények mellett Irán ugyanakkor egy erősen iparosodott és regionális összehasonlításban fejlett technológiai színvonallal rendelkező állam.[267] Az iráni mérnöki képességek magas szintjéhez nem férhet kétség, amely a modern korban a nagyhatalmiság egyik alapvető tényezője. Ami a mezőgazdaság tekintetében hátrány, abban Iránt kárpótolja a kőolaj és földgázzal való ellátottsága, amelyekből jelentős exportképességekkel rendelkezik. A kapacitásait azonban messze nem használja ki, 2023 szeptemberében valamivel több mint napi egy millió hordó kőolajat exportált, amely ugyan háromszorosa a 2020-as értéknek, azonban messze elmarad a 2018-as két és fél millió hordós napi kitermeléstől.[268] Két kiemelt jelentőségű gát áll Irán gazdasági potenciáljának kiteljesedése előtt, mindkettő az ország kül- és biztonságpolitikájához kötődik. Az első a nemzetközi szankciós rezsim és általában az Amerikai Egyesült Államokkal ápolt ellenséges

[264] N. RÓZSA 2020: 39-40
[265] ROSTOVÁNYI 2011: 196-197
[266] BOOYSEN 2021
[267] SZIGETVÁRI 2020
[268] ROME-RAYDAN 2023

viszony. Ez jelenleg is súlyosan akadályozza, hogy Irán képes legyen külföldi tőkét és fejlett technológiát behozni az országba, hogy a szénhidrogénkincseiért megszerezhető maximális bevételt elérje.[269] Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy Irán sikeresen küzdött meg a kőolajfinomító kapacitásában évtizedek óta meglévő kapacitáshiánnyal és 2019-ben önellátóvá vált a legtöbb kőolajszármazék tekintetében.[270] Emellett az Iráni Iszlám Forradalmat követően az ország anyagi forrásai is a forradalmi célok befolyása alá kerültek, amelynek egyik aspektusa, hogy az Iráni Iszlám Forradalmi Gárda jelentős gazdasági irányítóvá vált a stratégiai iparágakban, másrészt a befektethető tőke jelentős mértékben külföldi befolyásszerzés céljából kiáramlott az országból az otthoni építkezés helyett.[271]

4.1.2 Irán regionális stratégiája

Irán hagyományos katonai befolyása a Közel-Keleten, mint említettem, évszázadok óta nem tapasztalt mértékűre nőtt az elmúlt két évtizedben. 2003-ban az amerikai vezetésű koalíció megdöntötte Szaddám Huszein szunnita és arab nacionalista rezsimjét Irakban és utat engedett a viszonylagosan Irán-barát síita kormányzatoknak. Irán így szabad utat kapott a nyugati terjeszkedésre.[272] Gyakorlatilag a Földközi-tenger keleti medencéjéig erő befolyási övezetet, az úgynevezett „ellenállás frontját" hozta létre, melynek elemei Irakon, Szírián át Libanonig nyúltak egészen 2024 végéig. Az iráni partnerségi hálózat déli elemét a húszi felkelők jelentik Jemenben. Irán legszorosabb partnere a nyugati szárnyon, Libanonban, a Hezbollah terrorszervezete. Szíriában az Aszad kormányzat jelentette Teherán regionális hatalmának biztosítékát, amelynek kiesésével komoly kérdőjelek merülnek fel az „ellenállás frontjának" jövőjével kapcsolatban. Az iráni befolyást a katonai erőinek elitjét adó Forradalmi Gárda „katonai tanácsadói" és annak bázisai adják ezekben az államokban.[273] Ehhez járulnak hozzá a több tízezres létszámúra tehető síita milíciák, melyek a libanoni Hezbollah mintájára épültek ki Irakban, amelyek azonban nem tekinthetőek monolit szervezeteknek.[274] Emellett Irán a pakisztáni és afgán síita közösségből toboroz milíciákat, regionális érdekeit szolgálandó bevethető erőként alkalmazva őket befolyási övezetében.[275] A nyugati befolyási övezetben kifejtett katonai beavatkozás és támogatás jelentős anyagi és humán erőforrásokat szív el Iránból, amely a nukleáris programhoz hasonlóan komoly vitákat generál a társadalom

[269] GHODSI-FATHOLLAH-NEJAD 2020
[270] EIA 2023
[271] DAGHER 2020
[272] N. RÓZSA 2015: 198
[273] MARAS 2016: 385
[274] ALAALDIN 2017: 2
[275] STEINBERG 2021: 19

körében. Irán azonban kényes egyensúlyt kénytelen fenntartani, hiszen befolyási övezetében számos kihívás éri az Öböl-menti arab államok támogatását élvező szunnita felkelők, Törökország déli ambíciói, valamint az izraeli erőkivetítés és az Amerikai Egyesült Államok jelenléte révén.

Az iráni vezetés legfontosabb célja magának a rezsimnek, a forradalom politikai eredményeinek a megőrzése és védelmezése mind a belső, mind a külső ellenségektől. A külső ellenfelekkel szemben, amelyre a disszertációban koncentrálok, a katonai dimenzióban Irán biztonságról alkotott koncepciójának alapja az „abszolút biztonság" elérése a „hálózatos biztonság" stratégiáján keresztül, amelyet hagyományos, állami katonai képességei és a határain túli (az Aszad-rezsim bukásával immár kizárólag) nem-állami partnerszervezetekkel való együttműködés révén igyekszik garantálni.[276] Az „ellenállás frontja" főként hibrid és aszimmetrikus képességekkel igyekszik ellensúlyozni a vele szemben álló hatalmak szimmetrikus képességek terén meglévő fölényét és elrettenteni azokat az „aktív elrettentés" és proxikonfliktusok stratégiáját alkalmazva.[277] Ennek három fő eleme a ballisztikus rakétaarzenál, cirkálórakéták és a támadódrónok.[278] Az aszimmetrikus képességek mellett Irán nagyhatalomként jelentős hagyományos katonai képességekkel is rendelkezik. A katonai feladatokat az ország felosztja, az állam védelmének feladata közvetlen katonai támadás esetén az iráni hadseregre tartozik, míg az Iráni Iszlám Forradalmi Gárda a fő külföldi műveletekért és az említett aszimmetrikus képességekért felel.[279] Az értekezésben Izrael miatt az iráni fegyveres képességekre fókuszálok, azonban fontos kiemelni, hogy Irán érdekelt a feszültségek enyhítésében és az együttműködésben a szomszédjaival, kiemelten Szaúd-Arábiával és ezzel az ellene irányuló fenyegetés és ellenállás csökkentésében.[280]

A síita tengely nyugati kiterjedése ugyanakkor azt is jelentette, hogy Teherán fegyveres erői és katonai bázisai közvetlen szomszédságba kerültek Izraellel. Az Izrael elpusztításra való agitáció korábban politikai tőkét hozhatott Irán számára az arab világban, azonban nem szabad alábecsülni a mély ideológiai meggyőződést, amely szerint az iráni forradalmi vezetés kötelessége a szembenállásban élen járni a zsidó állammal szemben.[281] A fő elrettentő erőt azonban nem közvetlenül az iráni haderő vagy a Forradalmi Gárda, hanem proxijai, a Hezbollah, és kisebb mértékben a Gázai övezetet uraló Hamász töltötte be a zsidó

[276] KRASNA – MELADZE 2021: 13
[277] ABLAKA 2021: 124.
[278] MCKENZIE 2023: 2
[279] ROME 2023: 2
[280] KAMRAVA 2024
[281] ZIMMT 2024a

államal szemben.[282] A Golán-fennsíkhoz érve azonban Iránnak meg kell fontolnia minden lépését, mivel 2017 második felét követően megszaporodtak az izraeli légicsapások az iráni állásokkal szemben.[283] Teherán nem engedhette meg magának, hogy a számos ellenérdekelt szunnita hatalom mellett a fejlett katonai erővel rendelkező zsidó állammal is nyílt konfliktusba kerüljön. Emellett a szír hadszíntéren Irán sosem volt független, teljhatalmú aktor, köszönhetően az orosz katonai jelenlétnek és érdekeknek.[284]

Az iráni stratégia, amely az „ellenállás frontján" keresztül igyekezett az ország regionális befolyását és így biztonságát maximalizálni súlyos csapást szenvedett el 2023. október 7. és 2024 vége között. Az első csapást a Hamász és a Palesztin Iszlám Dzsihád meggyengülése jelentette a Gázai övezetben az izraeli hadjárat eredményeként. Ennél súlyosabb visszalépés volt a 2024 szeptemberében kiteljesedő izraeli hadművelet a Hezbollahhal szemben, amely lefejezte a szervezetet és amely láthatóan nem tudta beváltani az Izrael elrettentéséhez fűzött iráni reményeket. Végezetül 2024 december elején megbukott a szíriai Aszad-rezsim, ezzel már nem csak az „ellenállás frontjának" meggyengüléséről, hanem megroppanásáról beszélhetünk. A szíriai rezsimváltás mindenképpen komoly visszalépés volt Irán stratégiai mélység fenntartását célul kitűző törekvéseiben, azonban a stratégiai adaptáció iránya még nem dőlt el.[285] Az iráni-izraeli harcokat bővebben tárgyaltam a harmadik fejezetben, de mielőtt azok regionális hatását részletezném, itt annyit kívánok leszögezni, hogy az „ellenállás frontja" semmiképpen nem lett felszámolva és Irán továbbra is az egyik legerősebb nagyhatalmi aktor a Közel-Keleten, kiterjedt, még ha meggyengült, partneri hálózattal. Ugyanakkor a „hálózatos biztonság" stratégiájának kudarca felértékelte a nukleáris elrettentő erő vonzását az iráni tervezésben, amely beláthatatlan következményekkel járhat a jövőre nézve.

Iránnak a többi közel-keleti nagyhatalommal ápolt kapcsolatai egymástól igen eltérő jellegűek, így különböző hatást gyakorolnak a regionális dinamikákra. Izrael nevezhető Irán egyértelmű ellenségének, amely, az iráni vezetés szemszögéből, minden tekintetben fenyegetést jelent.[286] Irán kapcsolata a másik két regionális nagyhatalommal, Szaúd-Arábiával és Törökországgal kevésbé direkt módon ellenséges, azonban rendkívül összetettek, mivel ezek a zsidó államtól eltérően Iránhoz hasonlóan hegemonisztikus potenciállal rendelkeznek. A török-iráni kapcsolatot vetélytársak közötti viszonyként határozom meg, mivel mindkét

[282] MIZRAHI-DEKEL-BAZAK 2021: 14
[283] ORTAL 2021
[284] BORSHCHEVSKAYA 2023a: 4-5
[285] DOROH – HEIRAN-NIA 2024
[286] ZIMMT 2024a: 48, 54

állam regionális szerepének kiterjesztésére törekszik, miközben számos területen együttműködnek.[287] Az Irán és Szaúd-Arábia közötti viszony természetét tekintve a két országot ezzel szemben ellenfelekként határozom meg. Ezt alátámasztja, hogy a két nagyhatalom között egyfajta „hidegháború" dúl, amelyet intenzív proxikonfliktusok, időlegesen közvetlen korlátozott összecsapások, ugyanakkor kiegyezési kísérletek és korlátozott együttműködés is jellemez.[288] A szaúdi vezetés igyekszik összefogni az Öböl-menti arab államokat az iráni terjeszkedéssel szemben, azonban mivel ez tovább növeli a kisebb államok kitettségét Szaúd-Arábia irányában, azok változó mértékben érdekeltek a szilárd Teherán-ellenes külpolitikában.[289] Izrael bekerítettségéhez hasonlóan Szaúd-Arábia körül is értelmezhető az „ellenállás frontja" egyfajta bekerítésként, északon a szíriai és iraki síita erők általi fenyegetése miatt, délen a jemeni polgárháború felőrlő küzdelmei hatására, keleten, a Perzsa-öböl túloldalán pedig magával Iránnal összefüggésben.[290] Emellett Szaúd-Arábia kőolajban gazdag, így a stratégiai jelentőségű keleti tartományaiban élő síita arabsága körében kifejtett iráni aktivitás miatt is paranoid és szembehelyezkedik a teheráni rezsimmel. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy bár gyakran vádolják az iráni teokratikus vezetést radikális ideológiai meggyőződéssel, az elmúlt közel négy évtized külpolitikai lépései nem igazolják, hogy az ideológiából irracionális külpolitikai döntések következtek volna. Törökország ugyancsak jelentős látens kihívást jelent Irán számára, mivel alternatív, a politikai iszlám talaján álló tengelyépítést folytat Katarral és esetleg az új damaszkuszi rezsimmel közösen, amely ugyancsak veszélyes lehet a perzsa állam regionális érdekeire nézve.

A külső hatalmakkal kapcsolatban Irán távolabbi, ugyanakkor alapvető célja, hogy elrettentse az Amerikai Egyesült Államokat és annak közel-keleti partnereit. Teherán számára természetszerűleg fenyegető egy amerikai vezetésű regionális biztonsági architektúra megszilárdulása, amely gúzsba kötné Iránt és kockázatot jelentene rezsimbiztonságára. Irán a hatalommaximalizálás, elrettentés és minimum követelményként a hatalmi egyensúly elérése érdekében jelentős befolyási övezetet és aszimmetrikus katonai képességeket fejlesztett ki.[291] Irán reálpolitikai érdekei mentén képes kihasználni a vallási törésvonalakat, azonban, ha érdekei úgy kívánják, magára hagyja a síita arab csoportokat küzdelmükben, mint tette 1991-ben a Szaddám Huszein elleni síita felkelés idején, miután kimerítette erőforrásait a nyugati

[287] N. RÓZSA 2020: 64
[288] GAUSE 2014
[289] N. RÓZSA 2020: 56-57
[290] GUZANSKY – BARAK 2021: 2
[291] KAM 2021: 30

szomszéddal vívott közel évtizedes háborúban.[292] Amennyiben a korábban követett stratégiák nem bizonyulnak elegendőek az Irán számára kedvező, de legalábbis elviselhető regionális rend garantálására, ebben az esetben a nukleáris fegyver előállítása, mint végső biztosíték, egyre vonzóbb alternatívának, vagy akár elkerülhetetlen szükségszerűségnek is tűnhet a teheráni vezetés számára. Az iráni teokratikus rezsim azonban mindent összevetve messzemenően pragmatikus, képes a rugalmas irányváltásra; vezetése megmarad a realista politika, azaz a hatalommaximalizáció és elrettentési politika gyakorlása mellett.

4.1.3 Irán nukleáris programja

Kevés olyan állam létezik a Közel-Keleten, amelynek geopolitikai helyzete olyan mértékben javult volna a 2001 és 2003-as amerikai beavatkozások nyomán, mint Iránnak.[293] A teheráni teokratikus politikai vezetés, amely az 1978–1979-es iráni iszlám forradalom nyomán került hatalomra, az arab tavaszt követően a perzsa/iráni nagyhatalmi törekvések évszázadok óta nem tapasztalt szintjét volt képes elérni a térségben. Befolyása kézzelfogható a Földközi-tenger keleti partjaitól egészen Afganisztánig, a Kaszpi-tengertől az Ádeni-öbölig. Minden pozícióny erés ellenére a forradalmi Irán megmaradt a nyugati hatalmak és szövetségeseik szemszögéből nézve páriaállamnak, az országot ellenségek és vetélytársak veszik körül minden oldalról, emellett belső stabilitása is megkérdőjelezhető. Az ellenséges környezetből és egy világhatalmi státusszal rendelkező szövetséges hiányából adódóan Irán nem zárkózhat el a világtól, hanem aktív és összetett külpolitikai célokat kell követnie, minden lépésnél figyelembe véve a globális, regionális és lokális biztonságpolitikai szempontokat. Az iráni külpolitikai célok két jelentős területét érdemes megvizsgálni, méghozzá a nukleáris politikáját és a hibrid stratégián keresztül folytatott regionális befolyásszerzését.

Az iráni nukleáris ambíciók elméleti szinten szétválaszthatóak a békés felhasználás (energetika, gyógyászat, mezőgazdaság) valamint a fegyverkezési vetületekre. Az energetikai kérdés a disszertáció szempontjából nem elsődleges fontosságú, azonban megállapítható, hogy annak hármas haszna lenne. Egyrészt megerősítené az ország energiafüggetlenségét, másrészt több szénhidrogén állna rendelkezésre export és így bevételnövelés céljára, harmadrészt kulcsfontosságú lenne a tengervíz sótalanításához szükséges villamosenergia előteremtéséhez. Irán jelenleg egy működő atomerőművel rendelkezik, amelyhez a nukleáris hasadóanyagot Oroszország szállítja, emellett orosz és kínai segítséggel további két-két

[292] LITVAK 2014: 363–364
[293] N. RÓZSA 2010: 268–269

erőművet épít.[294] A nukleáris program regionális politikát alakító fő hatása azonban legfőképpen az atomfegyver esetleges megszerzése miatt releváns. Irán nukleáris programja már a nyugatbarát sah uralma alatt megjelent amerikai támogatással, azonban az iszlám forradalmat és a hidegháborús rend összeomlását követően, Mahmud Ahmadinezsád konzervatív–populista elnöksége alatt (2005-2013) gyorsult fel.

A Nemzetközi Atomenergia-ügynökség jelentése alapján Teherán 2003-ig olyan rejtett tevékenységet végzett, amely arra utal, hogy igyekezett atomfegyverhez jutni.[295] Ezzel megszegte az Atomsorompó Egyezményben vállaltakat, azonban az erősödő nemzetközi nyomásgyakorlás hatására néhány évre befagyasztotta ezen erőfeszítéseit. A nukleáris robbanószerkezethez felhasználható magas tisztaságú uránérc előállításához szükséges centrifugák telepítése, a titkos katonai üzemek napvilágra kerülése ritka nemzetközi koalíciót és szankciós rezsimet hívott életre Iránnal szemben. A szankciós rezsim 2006-tól kezdődően közel tíz éven át egyre súlyosabb korlátozásokkal sújtotta a perzsa államot, beleértve a nukleáris programjának, fegyverkereskedelmének, kőolajexportjának és általában gazdasági életének egyre fokozódó korlátozását.[296] A szankciók bénító gazdasági hatásainak eredményeképpen az ENSZ BT öt állandó tagja és Németország, az úgynevezett P5+1 formula keretében képes volt rábírni Iránt az átfogó akcióterv (*Joint Comprehensive Plan of Action*, JCPOA) aláírására, a 2013-ban megválasztott Haszán Rouháni mérsékelt elnöksége alatt (szem előtt tartva, hogy a valódi vezetői hatalmat nem az iráni elnök, hanem a legfelsőbb vezető gyakorolja). Teherán ennek keretében a 2016 januárjától életbelépő szerződéssel az adott területtől függően 10–15 évre önkorlátozást fogadott el cserébe az államot már évtizedek óta sújtó gazdasági szankciók nagy részének feloldásáért.[297]

Irán szemszögéből azonban indokolt lenne a nukleáris elrettentő erő kifejlesztése, mivel az Oroszországi Föderáció, Pakisztán, Izrael és az Egyesült Államok térségben állomásozó erői jelentette potenciális fenyegetés révén minden irányból atomhatalmak veszik körbe. Ugyanakkor a perzsa atomfegyver kifejlesztése láncreakciót indítana el a Közel-Keleten, Szaúd-Arábia nyíltan kijelentette, hogy maga is katonai nukleáris programba kezdene, ha Irán atombombához jut.[298] Minden bizonnyal Törökország sem késlekedne nukleáris paritást elérni keleti szomszédjával szemben. A JCPOA megállapodást 2018-ban Donald Trump amerikai elnök egyoldalúan felmondta, amely egy négyéves folyamatot

[294] SZIGETVÁRI 2020: 82-83
[295] Nemzetközi Atomenergia Ügynökség 2003:10
[296] THOMAS 2022: 11
[297] ROBINSON 2023
[298] SALMAN 2018

indított el a megállapodásban szereplő hézagok betöltése érdekében. A 2022-es év elején került volna sor a frissített, előzetes hírek szerint a korábbinál gyengébb megállapodás megkötésére.[299] Ezt a lehetőséget azonban az orosz-ukrán háború bizonytalan időre eltolta. Az iráni nukleáris program keretében minden korábbinál magasabb tisztaságú uránércet állítottak elő 2023-ban, 60%-os tisztaságú uránércből mintegy két kilogrammot.[300] Ennek már semmilyen energetikai vagy gyógyászati haszna nincs, kizárólag nyomásgyakorlásra vagy további finomítást követően nukleáris robbanótöltet előállítására használható fel. Iránnak négy lehetősége van a nukleáris programjával: (1) felhasználni azt tárgyalási célokra, (2) fokozatosan és óvatosan közelíteni a küszöbország-státuszhoz, (3) nukleáris küszöbországgá válni vagy (4) megkísérelni a kitörést és bevethető fegyvert előállítani.[301] Az izraeli katonai stratégia az utóbbi lehetőség miatt is számol létfenyegetésként Iránnal, amellyel szemben a preventív csapásmérés így állandóan napirenden lévő kérdés.

4.2 Szaúd-Arábia

Folytatva a közel-keleti nagyhatalmak bemutatását, az egyetlen nem közvetlen birodalmi hagyományokkal rendelkező potenciális regionális hegemónnal, Szaúd-Arábiával folytatom a sort. Annak ellenére, hogy bár a szaúdi állam demográfiai és katonai képességei nem érik el a többi muszlim nagyhatalomét, éppen viszonylagos kiszolgáltatottsága és kőolaj és földgázkincséből eredő anyagi javaiból eredően játszik jelentős szerepet a regionális hatalmi dinamikában. A kiszolgáltatottság okán az együttműködésben is jelentős szerepet játszik az ország, hiszen hiányos állami és katonai képességeit a partnerségeken keresztül igyekszik pótolni. Ebből következően az amerikai vezetésű biztonsági architektúra tervek Izrael melletti legfontosabb pillérévé válhat a későbbiekben.

4.2.1 Szaúd-Arábia állami adottságai

A fejezetben bemutatott másik három regionális nagyhatalommal szemben Szaúd-Arábia egy viszonylag új államalakulat. Gyökerei a 18. századi első szaúdi államban keresendőek, amely az Arab-félsziget belsejéből, a Najd régióból terjesztette ki a hatalmát az iszlám két szent városára, Mekkára és Medinára. Az ország alapvető identitása kettős, egyik részről az al-Szaúd királyi család nomád, harcos és puritán arab identitása, emellett az ultrakonzervatív vahábita szunnita iszlám vallási vezetés határozza meg. Az al-Szaúd család,

[299] MASTERSON 2022
[300] Nemzetközi Atomenergia Ügynökség 2023: 13
[301] EISENSTADT 2022: 6

majd dinasztia által uralt ország 1932-ben érte el jelenlegi formáját, köszönhetően az Ottomán Birodalom korábbi felbomlását követő hatalmi vákuumnak és a brit érdekeknek.[302] Az ország kiemelt szerepét vallási jelentőségén túlmenően a területén található jelentős kőolaj és földgázkincs adja. A hidegháború során a szénhidrogének világgazdaság számára való zavartalan biztosítása érdekében részesült az Amerikai Egyesült Államok védelmében, különösen 1971-től.[303] Fontos azonban leszögezni, hogy az amerikai-szaúdi viszony, hasonlóan az amerikai-izraeli relációhoz, mind a mai napig nem egy valódi nemzetközi szerződésben rögzített katonai szövetség vagy védelmi garancia, hanem egy rugalmas biztonsági együttműködés. Jelentős presztízst és legitimitást ad Szaúd-Arábia számára a területén elhelyezkedő, így szaúdi uralom alatt álló két szent város Mekka és Medina. Ennek tükrében regionális szerepvállalása során nem csak állami képességeire, hanem a (szunnita) iszlámban betöltött kiemelt szerepére is támaszkodhat. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy Szaúd-Arábia nem nevezhető teokratikus államnak, hanem vallásos állam, amely külpolitikájában egyszerre szolgál vallási célkitűzéseket, ugyanakkor legfőképpen vallási alátámasztást ad a reálpolitikai céljai megvalósításának.[304]

Szaúd-Arábia 2 149 690 négyzetkilométeres területe még Iránénál is kevésbé művelhető meg, tekintettel arra, hogy az Arab-sivatagra terjed ki. Az állam területe főként stratégiai mélységet és a föld alatt rejlő szénhidrogéneket képes biztosítani. Ami azonban befelé egy invázió akadályát képezi, az kifelé az erőkivetítési képességet csökkenti. Az oázisok által alkotott Szaúd-Arábia magterülete leginkább délnyugatról, Jemen irányából kitett egy, az iszlám partmenti szent városai felé tartó szárazföldi inváziónak.[305] Iránitól eltérően azonban jóval kevésbé hegyekkel tarkított terület, így az infrastruktúra megépítése legalább függőleges akadályokba nem ütközik. Ugyanakkor sivatagos területen vasutat, autópályát építeni ugyancsak jelentős tőkét emészt fel, a légiközlekedés fontosságáról nem is beszélve. Az anyagi tőke azonban jelentős mértékben rendelkezésére áll a szaúdi államnak, amelyből olyan nagyszabású beruházásokat valósít meg, mint az 500 milliárd dolláros beruházásnak tervezett Neom ultramodern városának építése az ország északnyugati részében.[306] A szénhidrogénkincsből származó bevételeken túlmenően azonban gazdaságának diverzifikációja az ambiciózus tervek ellenére jelenleg is zajlik. A folyamat eredménye, hogy míg 2005 és 2010 között az állam bevételeinek közel 90 százaléka származott az olajiparból,

[302] ROSTOVÁNYI 2011: 87
[303] AKBARZADEH – BAXTER 2018: 121
[304] PARTRICK 2018: 26-27
[305] KAPLAN 2019: 263
[306] BOSTOCK – PORTER 2023

ezt a 2017 és 2022 közötti időszakra sikerült a 60 százalékhoz közelíteni.[307] Bár az ország 36 milliós lakossága fiatal, és jelentős összegeket költ az oktatás fejlesztésére, diverzifikált iparról nem beszélhetünk. Az ország dinamikus gazdasága alsó szinten vendégmunkásokra, felső szinten a külföldi cégek szaktudására épül. Elegendő megnézni a megaberuházásokat tervező és kivitelező cégek listáját, hogy láthassuk, hogy minden igyekezet ellenére a szaúdi gazdaság rendkívül kiszolgáltatott a szénhidrogének világpiaci árának, amelyből képes megfizetni a külföldi munkaerőt és szakértelmet.

A lakosság ugyan etnikailag homogén, arab, azonban ezen belül a szunnita-síita megosztottság feszíti szét az ország kohézióját. Ráadásul éppen a keleti, szénhidrogénekben gazdag Keleti Tartományban lakik az ország lakosságának 10-12 százalékát kitevő síita kisebbség.[308] Ezen túlmenően a szaúdi arabságot törzsi széttagoltság is jellemzi, ami ugyancsak gátja a hatékony egységes fellépésnek és modern nemzettudat kialakításának.[309] A lakosság megosztottságát erősíti a többi Öböl-államhoz hasonlóan a külföldi, különösen ázsiai vendégmunkások nagymértékű jelenléte, amely egyes becslések szerint a népesség közel egyharmadát teszi ki.[310] A szaúdi állam célja az állampolgárok munkanélküliségének csökkentése és a munkavállalási hajlandóság erősítése a „Vision 2030" állami modernizációs program keretében. Ugyanakkor mindkét területen korlátozott eredményeket értek csak el, a munkanélküliségi ráta a polgárok körében lassú ütemben csökken és 8,7 százalék volt 2023-ban is, ami pedig talán még nagyobb probléma, hogy a munkaerőpiacon csak a polgárok mintegy fele vesz részt aktívan.[311] Mindebből arra következtethetünk, hogy a regionális nagyhatalmiság gazdasági alapját még mindig szinte kizárólag a kőolajipar és az onnan a modernizációs kísérletbe átirányított tőke által mesterségesen gerjesztett beruházások szolgáltatják, azonban robosztus, diverzifikált gazdasági szerkezetről nem beszélhetünk.

Az ország politikai berendezkedését tekintve abszolút monarchia.[312] Ez megkülönbözteti a többi közel-keleti nagyhatalomtól, amelyek köztársasági formában léteznek és bár változó mértékben, de a demokratikus intézmények részei a politikai működésüknek. Szaúd-Arábiát nominálisan a király vezeti, azonban szakértők megegyezése alapján a gyakorlatban már a koronaherceg Mohamed Bin Szalman irányítja az ország napi működését és szabja meg stratégiáját. A trónörökös ambiciózus tervei megjelennek az ország

[307] MATI – REHMAN 2023
[308] U.S. Mission Saudi Arabia 2023
[309] PARTRICK 2018: 8-9
[310] Asian Development Bank 2023: 55
[311] REUTERS 2023b
[312] Szaúd-Arábia Washingtoni Nagykövetsége 5. cikkely

modernizálásában, mind gazdasági, mind társadalmi értelemben is. A „Vision 2030" modernizációs programjának a gazdasági diverzifikáció, munkahelyteremtés és modernizáció mellett kiemelt célja globális befektetési centrumként megerősödni és a három szomszédos kontinens összekötő központjaként működni.[313] A mindeddig az ultrakonzervatív vahábita iszlám iránymutatásai szerint működő állam átalakítása a huszonegyedik század követelményeinek azonban még várat magára. A nők jogai, a véleményszabadság és általában a fejlett technológia oktatása terén volt előrelépés, azonban a felülről vezérelt modernizáció eredményei egyelőre leginkább csak abban nyilvánulnak meg, amit pénzért meg lehetett venni, minden más évtizedes folyamatot igényel, ha egyáltalán sikeres lesz. Az ország belső kihívásai, törékenysége hatással van az ország erőkivetítő képességére és katonai potenciáljára. Szaúd-Arábia a lehető legfejlettebb nyugati fegyverrendszereket vásárolja meg, azonban kérdéses, hogy az azt működtető haderő azt hatékonyan és motiváltan lenne-e képes alkalmazni összhaderőnemi katonai műveletek során. Ennek egyik fő oka, hogy a fegyveres testületekben is megjelenik a törzsi, kláni, családi szerveződés, így a más államokban professzionálisnak tekinthető haderő itt érvényesül a legkevésbé. Ugyanakkor az elmúlt években Szaúd-Arábia több térségbeli fegyveres konfliktusban is aktívan részt vett, így Szíriában és Jemenben, aminek következtében jelentős harci tapasztalat halmozódott fel, igaz, csak korlátozott területeken (légierő és rakétavédelem), és csak adott körülmények közötti harcban.[314] Szaúd-Arábia tehát annak ellenére, hogy rendkívül tőkegazdag állam, etnikailag arab, mégsem tekinthető potenciális regionális hegemónnak rövid és középtávon a jelenlegi kihívásainak tükrében.

4.2.2 Szaúd-Arábia regionális politikája

Szaúd-Arábia számára két fő fenyegetés létezik, amelyek a monarchia legitimitását és az államot veszélyeztethetik. A kihívásokat két nagy csoportra oszthatjuk. Az első a szunnita vallási irányzatot képviselő politikai iszlám különböző formáinak, különösen a Muszlim Testvérekhez köthető ideológiák terjedéséből, a szaúdi királyi család uralmát aláásó mozgalmakból és az ezeket támogató államokból ered. A másik kihívást összefoglalóan az iráni fenyegetésnek nevezhetjük. Az első kihívás tekintetében fontos hangsúlyozni, hogy az Arab-félsziget legnagyobb állama az arab tavaszt követően, Egyiptomtól és más államoktól eltérően nem közvetlenül a belső elégedetlenség következtében került súlyos nyomás alá a 2010-es években, hanem a kihívások leginkább külföldről érkeztek. Az arab tavasz nyomán

[313] SALMAN 2016
[314] KIS-BENEDEK 2018: 138-139

kitörő esetleges felkelésekkel szemben a rijádi központi hatalom két eszközt vetett be, egy pozitív és egy negatív előjelűt. Egyrészt a rendelkezésére álló kőolajvagyon elegendő volt, hogy jóléti intézkedésekkel és a királyi családtól induló, a törzsi struktúra alsó fokaiig tartó patrónushálózaton keresztül kezelni tudja a feltámadó tiltakozáshullámot. Másrészt a közvetlen anyagi intézkedések mellett az évtized második felében a trónörökös, Mohamed Bin Szalman ambiciózus reformtervei mindeddig képesek voltak a belső rendvédelmi struktúrákkal és a szólásszabadság korlátozásával együtt pacifikálni a társadalmat.

Miután a belső kihívást sikerült megfékezni, a valódi veszélyt Szaúd-Arábia számára tehát az arab tavasz következtében fokozódó regionális instabilitás terjedése jelentette, a tiltakozáshullám és a kapcsolódó politikai ideológiák terjedése a szélrózsa minden irányából, amely három, egymással összefüggő fő veszélyt hordozott magában. Az első, leginkább közvetlen fenyegetés Egyiptomhoz, a Muszlim Testvériség hatalomra kerüléséhez volt köthető. A szaúdi vezetési modellel versengő politikai szervezet térségbeli befolyásának megerősödése egy sikeres kormányzás által a vahábita iszlámmal szimbiózisban abszolút monarchiaként működő szaúdi uralkodócsalád leváltásával fenyegetett.[315] Ez a veszély a Muszlim Testvérek kudarcos kormányzása és az egyiptomi haderő által végrehajtott 2013-mas ellenforradalom okán visszaszorult. A rijádi kormány ugyanakkor jelentős pénzmennyiséggel és olajszállítmányokkal stabilizálja a Muszlim Testvéreket leváltó restaurációs Szíszi-rezsimet, annak érdekében, hogy ne jelenjen meg politikai fenyegetés a Vörös-tenger szomszédos oldaláról.

A második fenyegetés ugyancsak a politikai iszlámhoz kötődik, annak Katar általi támogatásához, amely az Öböl-államokon belül egy versengő, a status quo megváltoztatására irányuló hatalmi központot épített ki.[316] Katar a Muszlim Testvérek térségbeli térnyerését támogatja anyagi forrásokkal, célja éppen a szaúdi hegemónia elkerülése. Annak függvényében összetett ez a kérdés, hogy Katar vezetése felhasználja a politikai iszlámot, ugyanakkor az veszélyeztetné saját hatalmát is. Mindenesetre a szaúdi-katari szembenállás Katar elleni súlyos blokádhoz vezetett 2017-től kezdődően, amely azonban végső soron megbukott, mivel már a legsúlyosabb, kezdeti első évben Törökország, Irán és a nyugati államok sem voltak partnerek Katar térdre kényszerítésében.[317] A felek 2021-ben kiegyeztek és a Katar ellen hozott intézkedéseket feloldották, cserébe a többi Öböl-menti állammal jobban szinkronban lévő politikájáért. A feszültségek és különböző stratégiai érdekek

[315] PARTRICK 2018: 23
[316] CSICSMANN 2020: 50
[317] NEGRI 2018

azonban nem szűntek meg, ahogy Katar Muszlim Testvéreknek nyújtott támogatása sem.[318] Törökország kérdését szükséges érinteni, amely ugyan nyíltan nem áll szemben Szaúd-Arábiával, azonban Katar szövetségeseként mégis a rijádi érdekekkel szemben dolgozik. Ankara ugyancsak érdekelt a Muszlim Testvérek támogatásában, amely a kormányzó iszlamista AKP stratégiája szerint a török befolyás közel-keleti elterjesztését szolgálhatná, így Szaúd-Arábiának számolnia kell az uralkodócsaláddal ellenséges iszlamista csoportok török támogatottságával is a katari mellett. A szaúdi ambíciókkal szembeni török-katari kihívás legfontosabb terepe lesz Szíria, ahol az Iránnal partnerséget ápoló Aszad-rezsim bukását követően hatalomra került szunnita csoportok újfent a politikai iszlám terjedésével fenyegetik az erre érzékeny Szaúd-Arábiát. Fontos kérdés tehát Rijád szempontjából is, hogy egy felemelkedő és kihívást jelenő török-katari-szír blokk van kiemelkedőben, vagy az új szíriai rezsim egyensúlyozó politikát folytat-e az egymással versengő tengelyek között.

A harmadik fenyegetést a közel-keleti térség több területén kialakuló hatalmi vákuum jelenti Szaúd-Arábia számára, amelyet nem sikerült teljes mértékben felszámolni az elmúlt évtizedben, de sikerült keretek közé szorítva kezelni. A szétbomló államszervezet helyén megjelenő dzsihádista csoportok komoly veszélyt jelentenek a szaúdi uralkodói család számára, annak a nyugati államokkal, különösen az Amerikai Egyesült Államokkal való együttműködése miatt. Ebből következően a Sínai-félsziget, Jemen, és a Libanontól Szírián és Irakon át Iránig tartó sávban elterjedő szunnita dzsihádista terrorszervezetek megerősödése (ideértve az Iszlám Államot, az al-Kaidát és ezek különböző csoportosulásait) a következő nagy kihívást jelentik mind a mai napig.

Rátérve az iráni fenyegetés kérdéskörére, ez a közel-keleti régió legalapvetőbb, nagyhatalmak közötti szembenállása geopolitikai okokból, amelyet a közel-keleti hidegháborúnak is nevez a szakirodalom.[319] A Perzsa-öböl határolja el a két országot, Iránnak pedig megvannak a maga ambíciói a síita közösségek befolyásolásával kapcsolatban az öböl délnyugati oldalán. A szaúdi rendvédelmi szervek az arab tavaszt követően is kemény eszközökkel fojtották el a Keleti Tartományban kirobbant tüntetéshullámot a síita lakosság körében.[320] A hatalmi küzdelem regionális aspektusa, hogy a két ország között egy folyamatos biztonsági dilemma áll fenn, mindkét ország igyekszik befolyási övezetét növelni, vezető hatalomként fellépni a Közel-Keleten. Ez gyakran nulla összegű konfliktushoz vezet a két ország között. Az Irán felől érkező kihívás kvázi harapófogóba szorítja Szaúd-Arábiát

[318] JACOBS 2023
[319] GAUSE 2014
[320] ABOUZZOHOUR 2021

annak iraki, (korábban) szír, libanoni tengely és a jemeni ágai mentén a síita és azokhoz közelálló kormányerők és/vagy milíciák által. Az arab tavasz lehetőséget adott továbbá, hogy a Rijád legközelebbi szövetségesének, akár kliensének számító Bahreinben áttörést érjen el Teherán, mivel az ország lakosságának mintegy hetven százaléka síita, az uralkodócsalád ellenben a kisebbségi szunnita közösséghez tartozik. Egy bahreini síita fordulat nem csupán szövetségesének elvesztésével fenyegette Szaúd-Arábiát, hanem az észak-keleti síita többségű, kőolajban gazdag tartományainak elvesztését is. Ebből következően nem véletlen, hogy Jemen mellett Bahreinben avatkozott be Szaúd-Arábia közvetlenül fegyveres erővel, határozottan elnyomva bármifajta bahreini rezsimváltást.

A jemeni polgárháború eredményeként az Irán által támogatott húszik kerültek hatalomra az ország északnyugati részében, amelyet a szaúdi vezetés kemény katonai eszközökkel kívánt elfojtani. A 2015-től nyolc évig tartó aktív konfliktus közvetve hozzájárult a húszik feltartóztatásához, azonban komoly humanitárius ára volt az alapvetően légicsapásokkal operáló szaúdi katonai műveleteknek. A jemeni polgárháború 2024-re befagyott és Szaúd-Arábia is, belátva a küzdelem kilátástalanságát, tűzszünetet kötött a húszi felkelőkkel, miután alapvető biztonsági érdekeit nem veszélyeztették, azok pedig felhagytak a szaúdi területekre mért támadásokkal. Irán a helyettesítőin keresztül a szembenállás legsúlyosabb éveiben rakéta és drónok általi csapásokat mért a szaúdi kőolajlétesítményekre, amelyek közvetlen fegyveres összecsapással fenyegettek. A két országnak ugyanakkor 2023-ra sikerült normalizációs megállapodást kötniük, azonban a konkrét ellentéteket a biztonság területén nem sikerült feloldani.[321]

Összefoglalva elmondható, hogy Szaúd-Arábia az arab tavaszt követő évtizedet sikeresen menedzselte, a rendelkezésére álló külpolitikai eszközökből a háborútól a puha diplomáciáig mindent felhasznált annak érdekében, hogy a regionális viszonyok ne változzanak a kárára. Minden erőfeszítésétől függetlenül látható azonban, hogy a nem-arab regionális hatalmak előretörése és asszertivitása jellemezte az évtizedet, és Szaúd-Arábia nem tudta betölteni azt a központi szerepet, amelyet magának vindikál a leggazdagabb és az iszlám szent városait őrző arab állam képében. A rijádi vezetésnek az összetett regionális viszonyok között ellensúlyoznia kell a nem-arab nagyhatalmakat, ehhez pedig együttműködési politikát kell folytatnia az ebben hasonlóan érdekelt közel-keleti és azon kívüli államokkal. Szaúd-Arábia számára a legnagyobb biztonságot az amerikai garanciák és az Izraellel való együttműködés jelentené, a zsidó állam megkérdőjelezhetetlen elrettentő erejének

[321] DIVSALLAR 2023

felhasználása saját érdekei szempontjából. Ezt célozták a háromoldalú izraeli-szaúdi-amerikai tárgyalások két közel-keleti állam normalizációjáról.[322] Ennek a megállapodásnak a megkötése azonban elhalasztódott, ha nem meghiúsult a 2023. október 7-én indult Hamasz támadás következtében.[323] A kérdés tehát a jövőre nézve és az értekezés utolsó fejezetében feldolgozva, hogy a regionális biztonsági architektúra keretében milyen izraeli-szaúdi együttműködés körvonalazódik.

4.2.3 Szaúd-Arábia és Izrael kapcsolatai

A közel-keleti hatalmi rend jövője szempontjából kiemelt jelentőségű, hogy milyen kapcsolatot sikerül kialakítani az izraeli, szaúdi, amerikai hármas együttműködésben. Ez jelenti ugyanis a washingtoni elképzelések szerint azt a két helyi pillért, amelyre építeni lehet a kívánt közel-keleti biztonsági architektúrát.[324] A két regionális nagyhatalmat összeköti hasonló biztonságpercepciójuk három alapvető eleme. Egyrészt mindkét ország tart Iránától, annak térségi hegemóniára vonatkozó ambícióitól. Másrészt kihívást jelentenek mindkét ország számára a politikai iszlám különböző válfajai és azok terjedésének hatásai, úgy a zsidó állam Izraelnek, mint a konzervatív monarchia Szaúd-Arábiának. Végezetül mindkét ország alapvetően érdekelt az Amerikai Egyesült Államok külső támogatásában és bizonyos fokú védelmi garanciáiban, valamint a biztonság költségeinek lehetőség szerinti megosztásában más térségi szereplőkkel olyan módon, hogy saját biztonságukat ez ne veszélyeztesse. Az izraeli-szaúdi megállapodás logikus folytatása, egyben koronája lenne az Ábrahám-megállapodásoknak, azonban azoknál minden bizonnyal egy átfogóbb megállapodás része, meghaladva azok jelentőségét.[325] Szaúd-Arábia pozíciója azonban igen sajátos, mivel egyrészt a legjelentősebb képességekkel rendelkező szunnita arab állam (Egyiptom magába fordulásának köszönhetően), ugyanakkor, Izrael után a legsebezhetőbb regionális nagyhatalom. Ez a kettősség, amelyet mindkét fél oldalán megtalálhatunk, ugyanakkor fontos szinergiákat teremt a két állam együttműködésében és az amerikai regionális elképzelésekhez is igazodik.

4.2.3.1 Szaúdi fenyegetés és közvélemény

[322] KURTZER-ELLENBOGEN et. al. 2023
[323] ULRICHSEN 2023
[324] MICHAEL – SIBONI 2023: 2
[325] LEITER 2023

Szaúd-Arábia minden sebezhetősége ellenére a Közel-Kelet egyik nagyhatalma, amely minden potenciális előny mellett bizonyos körülmények között komoly fenyegetést jelenthet Izrael biztonságára nézve. Szét kell azonban választani a szaúdi állam (vagy utódja) által jelentett aktív fenyegetést és az együttműködés hiányából, elidegenedésből eredő passzív veszélyforrásokat. Az aktív fenyegetések legfőképpen a szaúdi rezsimbiztonsághoz kötődnek, mivel nehéz elképzelni, hogy a társadalmi és gazdasági transzformációval elfoglalt, Iránnal és Törökországgal konfliktusos viszonyt ápoló, az Amerikai Egyesült Államoktól biztonsági garanciákat, de legalább hathatós katonai segítséget elváró rijádi vezetés szembe fordulna a zsidó állammal. Az ellenséges viszonnyal egyrészt lekötnék erőforrásaikat egy nem potenciális hegemónnal szembeni küzdelemben és magukra vonzanák a zsidó állam káros figyelmét. Másrészt Washingtonban is komoly lobbierőt fordítanának magukkal szemben azzal, hogy Izraellel szemben lépnek fel, és tágabb értelemben az amerikai közel-keleti terveket ásnák alá. Ugyanakkor, az erősödő szaúdi társadalmi elégedetlenség és az uralkodóházzal jelenleg szövetséges ultrakonzervatív vallási vezetés az alapját képezheti egy olyan arab szunnita iszlamista államnak, amely kőolajjövedelmére, nagy lélekszámú lakosságára és stratégiai elhelyezkedésére támaszkodva hathatós kihívója lehet Izraelnek, és amelynek ugyancsak legitimációt adhatna, hogy a kritikusai szerint „korrupt” és „megalkuvó” jelzőkkel illethető jelenlegi szaúdi vezetéstől eltérően a zsidó állammal szemben határozza meg magát. A szaúdi államban léteznek azok a belső radikális és szélsőséges szalafista hagyományok és ezeknek az irányzatoknak a külső támogatásának gyakorlata, amelyek veszélyt jelenthetnek a monarchiára és szélsőséges irányba tolhatják el a nagyhatalmat.[326] Izrael számára tehát elsődleges fontosságú, hogy Szaúd-Arábiában a jelenlegi vezetés maradjon hatalmon, sikeresek legyenek a vallási mérsékletet tartalmazó reformok és az ország együttműködő viszonyt igyekezzen ápolni az Amerikai Egyesült Államokkal, valamint a zsidó állammal. Ennek alternatíváit jelentheti a belső szerkezet radikális átalakulása, a monarchián belüli eltérő érdekcsoport hatalomra kerülése, a politikai iszlám térnyerése vagy akár szélsőséges esetben egy Iszlám Államhoz hasonló dzsihádista csoport feltűnése a szaúdi állam romjain, ahogy történt Szíriában és Irakban. Enyhébb változata szerint a fenyegetést a szaúdi külpolitika egy olyan fordulata jelenti, amely visszatér a radikális szalafista csoportok regionális támogatásához, ezzel hozzájárulva egy Izraellel ellenségesebb Közel-Kelet kialakulásához.[327]

[326] JONES 2011
[327] ALGHANNAM 2024

A Szaúd-Arábia által jelentett potenciális veszélyek passzív változata a rezsimváltásból eredő kihívásokkal szemben azáltal jelentkezne, hogy nem maga a rijádi vezetés jelentene fenyegetést, hanem politikájával elősegítené egyéb fenyegetések felerősödését. Ennek legaggasztóbb változata, hogy amennyiben Szaúd-Arábia eltávolodna az Irán-ellenes koalíciótól, ez esetben Izrael pozíciói jelentős mértékben romlanának Iránnal szembeni konfliktusában.[328] Ennek megjelenési formája leginkább abban képzelhető el, hogy Szaúd-Arábia nem engedné át az izraeli harcigépeket a területén, gyakorlatilag megvédelmezve Iránt egy izraeli csapásméréstől. A másik oldalról Szaúd-Arábia dönthet úgy, hogy passzívan támogatja Iránnak egy jövőbeni Izrael elleni csapásmérését azáltal, hogy átengedi légterét és sem információval, sem kinetikus eszközökkel nem segíti Izrael védelmét. Ehhez az szükséges, hogy a rijádi vezetés valamilyen okból ne az Amerikai Egyesült Államokat tekintse elsődleges biztonsági garantorának, részben annak kivonulása, részben más szereplők, különösen az Oroszországi Föderáció, Kína és más globális hatalmak relatív térnyerése esetén. Izrael számára ez rendkívüli fenyegetés. Végezetül elképzelhető, hogy Szaúd-Arábia meggyengülése, rezsimválság következtében, a síita lakta területek kiválnak és bár lakosságuk arab etnikumú, valamilyen formában Irán érdekeit kezdik erőforrásaikkal szolgálni a regionális hatalmi küzdelemben. Mindez Teherán regionális pozícióit erősítené, közelebb hozva a perzsa államot a regionális hegemóniához.

A szaúdi közvélemény Izraelhez fűződő viszonya ellenségesebb, mint az Egyesült Arab Emírségeké vagy más, nyitottabb arab és muszlim társadalmaké. Szaúd-Arábia az ultrakonzervatív vahábita iszlám tanításain nyugszik, amely általában véve szigorúan ítéli meg a nem-muszlim csoportokat és ezek közül is kiemelten a zsidóságot, annak ellenére (vagy éppen azért), mert a vallási hagyomány épít a zsidó vallási hagyományokra, tanításokra és prófétákra. Emellett Szaúd-Arábia az arab béketerv kihirdetőjeként és a szunnita iszlám vezető hatalmaként komoly felelősséggel bír a palesztin államiság támogatása tekintetében. Ebből következően a szaúdi vezetés részéről minden eddigi nyilvános hivatalos kommunikáció a palesztin államiság létrehozásához, vagy – bizonyos mértékű mozgásteret hagyva – a folyamat jelentős előrehaladáshoz kötötte az Izraellel való normalizációt.[329] A politikai lépések hátterét képező társadalmi reformok, amelyeket Mohamed Al-Szaúd trónörökös vezénylete alatt az elmúlt években végrehajtottak, csak lassan haladnak, olyan minimális lépések telnek évekbe, például a nők helyzetével kapcsolatban, amelyek más arab

[328] KOZHANOV 2023
[329] BLANCHARD 2024: 8-9

és muszlim társadalmakban kérdésként sem merültek fel. A társadalmi reformokat a trónörökös a gazdasági reformokkal és infrastrukturális beruházásokkal párhuzamosan szükségesnek tartja, hogy országát járadékgazdaságból egy dinamikus, 21. századi hatalommá alakítsa át. Ezeknek a reformoknak a része a kapcsolatok megnyitása a világ nem-muszlim országai felé, az elfogadás növelése annak érdekében, hogy lazítsanak a szaúdi társadalmat béklyóba fogó konzervativizmuson, amely gátolja a gazdasági fejlődést és így feszültségekhez vezet, különösen a munkanélküli fiatalok körében. Ennek a folyamatnak a része az izraeliek és a zsidók elfogadása. A gázai háború ugyanakkor jelentősen rontotta az izraeli kapcsolatokkal összefüggő szaúdi elfogadottságot, a társadalom 68 százaléka elutasítja azokat és mindösszesen három százalék támogatja. Ez közel dupla akkora elutasítottság, mint 2022-ben volt ugyanazon közvéleménykutatás szerint.[330] Ugyanakkor, ahogy a nők autóvezetése is ellenállást vált ki a szaúdi társadalomban, a zsidókkal kapcsolatos nyitottság és az Izraellel ápolt kapcsolatok is feszültséget keltenek a társadalomban. A számos területen párhuzamosan zajló reformok és a palesztin ügy kapcsán meglévő felelősség esetleges elhárítása ugyanakkor veszélyeztetik a rezsim biztonságát. Ennek tükrében a szaúdi vezetés óvatos politikát követ és nem haladhat olyan gyorsan az Izraellel való normalizáció terén, mint tehette azt az Egyesült Arab Emírségek, amely kedvezőbb pozícióból indult az Ábrahám-megállapodások aláírása előtt.

4.2.3.2 Az Amerikai Egyesült Államok érdekei és a biztonsági architektúra pillérei

A szaúdi-izraeli kapcsolatok fejlődése terén az Egyesült Államok érdekei megközelítőleg ugyanolyan fontosak, mint a két közel-keleti államé. Washingtont, mint globális szuperhatalmat a tágabb Közel-Keleten gyakorolt beavatkozásaiból eredő kudarcok (Afganisztán, Irak, Szíria és Líbia) arra ösztönözték, hogy helyi partnerein keresztül igyekezzen szavatolni a békét és stabilitást. A közvetlen beavatkozások kudarcai mellett ugyancsak nyomós érvet szolgáltatnak azok a példák, ahol az Egyesült Államok a közvetett és korlátozott műveleteken keresztül igyekezett kezelni adott konfliktusokat, mint a szíriai polgárháború, az iraki válság az Iszlám Állam offenzívája nyomán és a jemeni polgárháború. A válságövezetek mögött felsejlik az iráni befolyási övezet, amely azzal fenyeget, hogy a globális revizionista hatalmak, különösen Kína lépéselőnybe kerülnek a szabályalapú világrendet szorgalmazó Amerikai Egyesült Államok és szövetségeseivel szemben.[331] Ennek

[330] Arab Center for Research & Policy Studies 2024: 23
[331] CARAFANO 2025

következtében tehát Washington számára olyan regionális biztonsági architektúrára van szükség, amelynek gócpontjában egy vagy több olyan regionális nagyhatalomra áll, amely köré megszerveződhet a blokk és csökkenthetik az Amerikai Egyesült Államok közel-keleti költségeit.[332]

Ez a kettős kizárásos alapon csak Izrael és Szaúd-Arábia lehet, mivel a másik két, az Amerikai Egyesült Államokkal szoros partnerséget ápoló regionális nagyhatalom nem jelent megoldást, mint azt a következőkben ismertetem. Egyiptomnak nyomasztó belső kihívásai vannak, így nem képes biztonságot kivetíteni, sokkal inkább maga is támogatásra szorul és csak kulcsfontosságú alkotóeleme, de nem fő motorja lehet az architektúrának. Törökország Erdoğan kormányzása alatt nem érdekelt egy olyan együttműködésben, amely miatt fel kellene adnia saját céljait, köztük a kurd „fenyegetés" elhárítását. Alternatív megoldásokat keres biztonságának szavatolása és befolyásának terjesztése érdekében, másik oldalon pedig nem is szorul az Amerikai Egyesült Államok biztonsági garanciáira semelyik másik közel-keleti hatalommal szemben. Így marad Izrael és Szaúd-Arábia, amelyek azonban egyesével elégtelen magállamok lennének. Izrael az ilyen kulcsszerephez túl kis méretű állam és zsidó jellege elszigeteli a régiótól, míg Szaúd-Arábiában hiányzik az erős nemzeti alap, amely Irán, Törökország és Egyiptom valódi erejét adja, továbbá egy évtizedes gyorsított transzformációs folyamaton megy végbe és még legközelebbi szövetségesei is féltik önállóságukat tőle.

Az Egyesült Államok tehát Izrael és Szaúd-Arábia normalizációján dolgozik hosszú évek óta, építve az évtizedes titkos együttműködésre és érdekegyezésre. Az Ábrahám-megállapodások aláírását követően a Trump kormányzat, majd a Biden adminisztráció is azon dolgozott, hogy Szaúd-Arábia is csatlakozzon a megállapodásokhoz, vagy, tekintettel Szaúd-Arábia kiemelkedő jelentőségére, szülessen egy háromoldalú, vagy még inkább három kétoldalú szerződés a felek közt. A disszertáció írásának idejéig ez nem történt meg és Rijád a „lopakodó normalizáció" stratégiáját választotta, azaz adott kérdésekben, területeken megkezdte az együttműködést Izraellel, de nagy ünnepélyes diplomáciai megállapodásra nem került sor.[333] A biztonsági együttműködés szempontjából a legfontosabb lépés az Egyesült Államok Központi Parancsnokságához (CENTCOM)[334] való izraeli csatlakozás engedélyezése volt, amely különös tekintettel az amerikaiak által szorgalmazott

[332] BLANCHARD 2024
[333] GUZANSKY et al. 2023: 42
[334] Egyesült Államok Központi Parancsnoksága a Közel-Kelet, Dél- és Közép-Ázsia huszonegy országáért felel, továbbá a körülöttük lévő hajózási útvonalak biztonságáért (CENTCOM)

rakétavédelem terén jelent előrelépést.[335] Joggal nevezhetjük ezt az új biztonsági architektúra keretének, azonban az még nem áll stabil alapokon. A szaúdiak számára a legfontosabb probléma, hogy a palesztin nép helyzetében nem történt pozitív változás, enélkül pedig a kiegyezést Izraellel a palesztin ügy elárulásaként értelmeznék a monarchia kritikusai. Ezt a kockázati tényezőt a rezsimbiztonságra oly érzékeny uralkodóház nem tudja a jelenlegi körülmények között vállalni. Kétséges tehát, hogy Szaúd-Arábia újabb csatlakozó lenne-e az Ábrahám-megállapodásokhoz, vagy pedig új, a szaúdi állam méretéhez és befolyását tükröző diplomáciai keretekre lenne-e szükség. Meg kell azonban jegyezni, hogy Bahrein részvétele az Ábrahám-megállapodásokban minden bizonnyal nem történhetett volna meg a szaúdi vezetés jóváhagyása nélkül, jelezve, hogy Szaúd-Arábia összességében már hosszú évek óta érdekelt a térségi kiegyezésben.[336] Bármilyen módon is valósuljon meg az évek óta lassan haladó rendezés az minden bizonnyal dominóhatást váltana ki az arab és muszlim országok között, amelyek érdekeltek a zsidó állammal folytatott együttműködésben, azonban nem vállalják a nyílt együttműködés kockázatait, ameddig Szaúd-Arábia a maga sokrétű presztízsével nem legitimálja azt. A folyamat új eleme a második Trump-adminisztráció erőfeszítései, amelyek keretében 2025 elején felmerült, hogy Szaúd-Arábia nem köti a palesztin államisághoz az Izraellel való nyílt együttműködést. Ezt a királyság határozottan tagadta.[337] A fejlemények, amelyek a párhuzamosan futó, a Gázai-övezet amerikai átvételével összekapcsolódva zajlanak a disszertáció írásának pillanatában nem forrták még ki magukat. Mindenesetre amint megtörténik a normalizáció, az helyére teszi a Washingtonban elgondolt két fő pillérét az új regionális biztonsági architektúrának, amely egyrészt Irán befolyását képes feltartóztatni, másrészt a radikális szunnita csoportok ellen is hathatósan léphet fel újraalkotva a közel-keleti hatalmi rendet és dinamikákat.

4.2.3.3 Kölcsönös előnyök

Izrael és Szaúd-Arábia közös érdekei és együttműködési lehetőségei jelentősek, amelyek nem függetlenek a regionális rend átfogó kérdéseitől és az amerikai elképzelésektől. Izrael ugyanazt nyújthatja a szaúdiaknak, mint az Ábrahám-megállapodásokat aláíró két Öböl-menti arab államnak, azzal a különbséggel, hogy míg ott két viszonylag kiszolgáltatott kis országról van szó, addig Szaúd-Arábia saját jogon egy regionális nagyhatalom. A zsidó állam, mint katonai nagyhatalom, a korábbiakban bemutatottak szerint, komoly elrettentőerőt

[335] SHAMIR 2023b
[336] ZALAYAT – GUZANSKY 2024
[337] EHAB – ALASHRAY 2025

és hatékony partnert képvisel még egy másik nagyhatalom számára is, nem csak kis államok vagy külső szereplők részére. Szaúd-Arábia és Izrael a közös stratégiai kihívások kapcsán intenzívebbé tehetik közös tervezésüket, hírszerzési együttműködésüket és rakétavédelmük összehangolását.[338] Szaúd-Arábia igyekszik szinte kizárólag fegyverexportra hagyatkozó államból fegyverzet terén csökkenteni kiszolgáltatottságát és (Irán kényszerű példáját követve) növekvő arányban önellátó lenni.[339] Ebben Izrael képes segítséget nyújtani, amennyiben az olyan keretek között valósul meg, ahol Izrael nem érzi fenyegetésnek az ütőképesebbé váló szaúdi fegyveres erőket.

Az Izraellel való együttműködés kedvező feltételeket biztosíthat Szaúd-Arábia gazdasági átalakulásához, a védelmi technológiákon túl a fenntartható fejlődéshez kapcsolódó megoldások azok, amelyek különösen fontosak lehetnek a szaúdi földrajzi adottságok keretében is. Mindent összevetve azonban az izraeli segítség legfontosabb aspektusa a washingtoni kapuk megnyitása. Az Amerikai Egyesült Államok elvárja, hogy két közel-keleti partnere együttműködjön, ezzel csökkentve terheit és növelve hatékonyságukat. A legfontosabb segítség, amelyet a szaúdi vezetés elvár, az egy védelmi paktum keretében megszerezhető fejlett amerikai (és nem izraeli) fegyverrendszerek.[340] Ugyanakkor az Izraelhez köthető befolyás kedvezően hathat Washingtonban, amennyiben Jeruzsálem ilyen irányú befolyást gyakorol, de súlyos gátat is képezhet, ha Izrael veszélyként érzékeli az amerikai-szaúdi együttműködést. Végezetül pedig a szaúdi trónörökös kezdeti lépései, különösen a Dzsamál Hasogdzsi ellen elkövetett merénylet és a liberális demokrácia hiánya mind olyan tényezők Washingtonban, amik akadályozták a Biden kormányzat idején az amerikai-szaúdi kapcsolatok fejlődését, ebben pedig az Izraelhez való közeledés segíthet. Tehát Szaúd-Arábia érdekei Izraellel kapcsolatban legalább annyira szólnak az Amerikai Egyesült Államokról és a regionális biztonságról, mint konkrétan a zsidó államról.

Izrael számára Szaúd-Arábia együttműködése kiemelten fontos, tekintettel arra, hogy a másik két regionális nagyhatalom közül Törökország egyre inkább elfordul Izraeltől és Egyiptom továbbra is befelé fordul. Ennek tükrében az Iránnal szemben folyó konfliktusban Szaúd-Arábia hathatós támogatása, mint feltartóztató hatalom rendkívüli mértékben javítaná Izrael helyzetét. Ugyanakkor nem szabad túlbecsülni sem a kooperáció lehetséges mértékét.

[338] GUZANSKY 2022
[339] ROME 2023
[340] RUMLEY 2023

Minden bizonnyal közös stratégiai tervezésre és a szaúdi légtér szabad használatára az izraeli gépek által egy Irán elleni támadás során nem lenne lehetőség.[341]

A szaúdi átalakulás ígérete, az elfogadóbb muszlim és arab társadalmak, a régión átívelő infrastrukturális beruházások, mind vonzó perspektívák lehetnek Izraelnek, amely évtizedekig elszigeteltségben élt két kontinens találkozási pontjában. A szaúdiakkal való normalizáció jelentős legitimációt nyújtana a zsidó államnak, hiszen Szaúd-Arábia nem csupán a legnagyobb mozgósítható hatalommal rendelkező arab állam, de a két szent muszlim város őrzője is, míg Izrael a gyakorlatban katonai értelemben uralja Jeruzsálemet és a Templom-hegyet vagy muszlim terminológiában az Al-Akszát. A szaúdiakkal folytatott nyílt együttműködés jelentősen javítaná Izraelnek a palesztinokkal szembeni pozícióját, mivel ez esetben minden arab nagyhatalom gyakorlatilag magára hagyta a palesztinokat Izraellel szemben. Ez természetesen azt feltételezi, hogy a kapcsolatok rendezését megelőzően, vagy annak feltételeként Izrael nem kényszerül jelentős engedményt tenni a palesztinoknak. A fent említett dominóhatás eredményeképpen a szaúdi normalizációt követően minden bizonnyal újabb sor kisebb arab és muszlim állam lenne hajlandó nyíltan együttműködni Izraellel, legyőzve az Ábrahám-megállapodásokat követően beállt fennakadást. Összességében azonban itt is hangsúlyozni kell, hogy bár Izrael minden bizonnyal arányaiban többet profitálna a szaúdiakkal való kétoldalú együttműködésből, mint fordítva, a lényeg a zsidó állam számára is a regionális biztonsági architektúra kialakítása. Ebben három olyan egymással összefüggő cél érhető el, mint az Amerikai Egyesült Államok közel-keleti jelenlétének biztosítása, Irán ellensúlyozása, akár további visszaszorítása és a térség stabilitásának garantálása. A kétoldalú kapcsolatok fejlesztése tehát kívánatos tényezőket tartalmaz mindkét állam számára, azonban ezen túlmutatóan, az Amerikai Egyesült Államok térségi politikáját és a közel-keleti hatalmi egyensúlyt összességében meghatározó eredmények teszik ezt stratégiai prioritássá a zsidó állam szempontjából is.

4.3 Az Egyesült Arab Emírségek és az Ábrahám-megállapodások

Az Egyesült Arab Emírségek a közel-keleti hatalmi egyensúly, stabilitás fontos pillére, annak ellenére, hogy maga nem nagyhatalom. Szerepét egy történelmi hasonlattal úgy jellemezhetjük, hogy bár a második világháború után Franciaország, az Egyesült Királyság és a Német Szövetségi Köztársaság közötti együttműködés volt a nyugat-európai biztonsági architektúra fő kérdése, Belgium és Hollandia részvétele is kulcsfontosságú volt. A két ország

[341] PARTRICK 2018: 158

motivációi és lehetőségei eltérőek, azonban a maguk módján mindkettő kulcsfontosságú tevékenységet végez a kialakulóban lévő regionális biztonsági architektúra előremozdítása érdekében. Az Egyesült Arab Emírségek geopolitikai helyzetéből eredő kötöttségei miatt a rugalmas biztonsági együttműködésben érdekelt és mozgásszabadságát meg kívánja őrizni. Miközben az Emírségek Irán és Szaúd-Arábia között elhelyezkedve egyszerre kell, hogy támaszkodjon nagyobb arab szomszédjára, hogy Iránt ellensúlyozza, elrettentse és féltve őrizze önállóságát a szaúdi dinasztiától. Ebben kiváló erőforrás számára a partnerségeinek diverzifikálása és a nem-hegemón Izrael és a távoli Amerikai Egyesült Államok szerepének megerősítése egy regionális biztonsági architektúra keretében. Az ország ugyancsak jelentős erőforrásokkal rendelkezik minden téren, amelyet a regionális biztonsági együttműködés érdekében fel tud ajánlani. A következőkben tehát az Egyesült Arab Emírségek állami adottságait, valamint a közte és Izrael között 2020-ban megkötött Ábrahám-megállapodásokat elemzem.

4.3.1 Az Egyesült Arab Emírségek állami adottságai

Az Egyesült Arab Emírségek a Közel-Kelet egyik legdinamikusabban fejlődő államalakulata, amely gazdasági, technológiai és geopolitikai jelentősége révén kulcsszerepet játszik a térség stabilitásának elősegítésében és a regionális együttműködések elmélyítésében. Izraelhez hasonlóan nem hagyományos hatalom, népessége nem teszi lehetővé, hogy egy sorban versenyezzen a térség nagyhatalmaival, mégis meghatározó államként emelkedett ki stratégiai elhelyezkedéséből és az erre épülő innovatív kül- és biztonságpolitikájából eredően. Szaúd-Arábia és Irán között elhelyezkedve az Emírségek egyensúlyozó szerepet tölt be, miközben konzervatív politikai berendezkedésével és nyugatbarát orientációjával egyértelműen az amerikai vezetésű biztonsági architektúra-kísérlet fontos alkotóeleme.[342] Az Egyesült Arab Emírségek földrajzi elhelyezkedése, különösen a Hormuzi-szoros közelsége, amelyen keresztül a világ kőolaj-szállítmányainak jelentős része halad, geopolitikai szempontból kiemelkedő szerepet biztosít az országnak. A térség politikai és biztonsági helyzetét alapvetően meghatározza a szunnita többségű Szaúd-Arábia és a síita Irán közötti rivalizálás, amelyben az Emírségek érdekeinek megfelelően Szaúd-Arábia szövetségeseként jelenik meg az Öböl-menti Együttműködés Tanácsának második legerősebb államaként. Irán több, az Emírségekhez tartozó szigetet magáénak tart, így Abu-Dzabi számára logikus, hogy inkább a politikai párhuzamosságokat mutató szunnita arab közösséghez tartozó

[342] HARRISON 2018: 8

szomszédjával működik együtt intenzíven. Ez nem jelenti azt, hogy ne lennének nézetkülönbségek, továbbá egyfajta versengés Szaúd-Arábiával, amelytől védelmezi önállóságát és döntési szabadságát.[343] Az ország, hogy függetlenségét megőrizhesse, a környező nagyhatalmak között önálló kül- és biztonságpolitikája arra törekszik, hogy egy regionális nagyhatalmi háború kitörését elkerülje, miközben Irán ellensúlyozása és a stabilitás megőrzése céljából Izraelhez hasonlóan, de annál jóval kevésbé intenzíven, részben önálló katonai műveletektől sem tartózkodik a tágabb szomszédságában, legyen szó a jemeni polgárháborúról, vagy a katonai bázis és jelenlét fenntartásáról Líbiától Csádon át Szomáliáig.[344]

Az Egyesült Arab Emírségek politikai rendszere konzervatív monarchikus alapokon nyugszik, amelyben a hét emírség – köztük Abu-Dzabi és Dubaj – uralkodóinak tanácsa irányítja az országot. A politikai rendszer stabilitását az emírségek közötti szoros együttműködés és az uralkodó családok közötti konszenzus biztosítja. A politikai vezetés kiemelt prioritása a belső stabilitás megőrzése és a gazdasági fejlődés előmozdítása, amihez nagy mértékben hozzájárul az ország Nyugat-barát orientációja. Az Egyesült Arab Emírségek szoros kapcsolatot ápol az Amerikai Egyesült Államokkal és az európai hatalmakkal, amely partnerség különösen a biztonságpolitikai és gazdasági területeken mutatkozik meg. Az ország fontos szerepet játszik a terrorizmus elleni küzdelemben, valamint a regionális stabilitás előmozdításában, miközben technológiai és infrastrukturális beruházásaival globális elismerést vívott ki.

Az Emírségek gazdasági ereje jelentős részben kőolaj- és földgázkészleteire épül, különösen Abu-Dzabi esetében. Ugyanakkor az ország tudatosan diverzifikálta gazdaságát, hogy csökkentse az energiahordozókra való túlzott támaszkodást. Dubaj, az ország második legnagyobb emírsége, a globális kereskedelem, a pénzügy, a turizmus és a technológiai innováció egyik központjává vált. Az Emírségek hosszú távú stratégiája a tudásalapú gazdaság fejlesztésére és a világ egyik technológiai központjává válásra irányul. Az ország jelentős összegeket fektetett az oktatásba, a mesterséges intelligenciába, a megújuló energiákba és az űrkutatásba. A modern infrastruktúra és a kedvező üzleti környezet révén az Emírségek globális befektetési célpontként is kiemelkedik. A gazdasági és társadalmi modernizációs tervek, amelyek ugyanúgy az ország tartós fennmaradását szolgálják, nem

[343] GUZANSKY 2023
[344] ARDEMAGNI 2024

képzelhetőek el a globális integráció erősítése mellett a regionális biztonsági architektúra támogató környezete nélkül.

A regionális biztonsági architektúra irányába történő előrelépés mérföldköve volt az Egyesült Arab Emírségek történelmi lépése 2020-ban, amikor az Ábrahám-megállapodások keretében, az Amerikai Egyesült Államok közvetítésével normalizálta kapcsolatait Izraellel. Ez a lépés nemcsak az Emírségek és Izrael közötti gazdasági és technológiai együttműködés új korszakát nyitotta meg, hanem a Közel-Kelet hatalmi viszonyainak átrendezését is elősegítette a status quo erők javára.[345] Az Ábrahám-megállapodások egyik fő célja az Irán jelentette fenyegetés ellensúlyozása volt, amely mind Izrael, mind az Emírségek számára közös érdek. Az együttműködés kiterjed a védelmi, technológiai és gazdasági területekre, miközben a két ország közötti kereskedelem és turizmus is gyors ütemben fejlődik. Ez szembeállítja az Emírségek által felmutatott politikát a zsidó állammal hideg békét fenntartó Egyiptommal és Jordániával és az óvatos, nagyrészt titkos kapcsolatokat ápoló arab országokkal és igazolta, hogy sok haszon nyerhető az Izraellel való nyílt együttműködésből. Az Ábrahám-megállapodások révén az Emírségek a mérsékelt arab államok vezetőjeként pozícionálta magát, amely nyitott a békés és formabontó megoldásokra és hajlandó kockázatokat vállalni a regionális stabilitás erősítéséért.[346]

Az Egyesült Arab Emírségek politikája arra irányul, hogy Irán növekvő befolyását korlátozza, miközben elkerüli a nyílt katonai konfliktust. Az ország jelentős összegeket fordít védelmi képességeinek fejlesztésére, beleértve a legmodernebb nyugati fegyverrendszereket és a katonai technológiát. Ugyanakkor az Emírségek, részben a földrajzi fenyegetettségéből eredően, az intenzív diplomáciai párbeszédet is fenntartja Iránnal, különösen a gazdasági kapcsolatok és a kereskedelem terén.[347] Az Emírségek célja, hogy stratégiai egyensúlyt teremtsen a régióban, miközben megőrzi saját belső stabilitását és gazdasági fejlődését. Iránnal való viszonyában az ország gyakran alkalmazza a "soft power" eszközeit, beleértve a kulturális és gazdasági kapcsolatok ápolását, miközben szoros szövetséget tart fenn Szaúd-Arábiával és az Egyesült Államokkal.

Az Egyesült Arab Emírségek ma a Közel-Kelet egyik legfontosabb stabilizáló ereje, amely gazdasági és politikai befolyásával jelentős hatást gyakorol a térség jövőjére. Az ország azon képessége, hogy összhangot teremtsen a különböző érdekek között, miközben belső stabilitását és gazdasági növekedését is megőrzi, példamutató a régió más államai számára.

[345] AMR 2021: 12-13
[346] AL-KETBI 2022
[347] KRASNA – MELADZE 2021: 10

Az Emírségek gazdasági és technológiai sikerei, valamint az Ábrahám-megállapodások keretében végzett diplomáciai tevékenysége révén a térség hosszú távú békéjének és fejlődésének egyik kiemelt pillérévé vált. Az ország szerepe a jövőben is meghatározó lesz, azonban középhatalmi státusza korlátozza is, hogy az amerikai vezetésű regionális biztonsági architektúra mennyiben támaszkodhat rá, a nagyhatalmi arab szereplőt, amely jelenleg csak Szaúd-Arábia lehet, nem képes kiváltani.

4.3.2 Az Ábrahám-megállapodások nyújtotta együttműködési keretek

A 2020-ban megkötött Ábrahám-megállapodások fontos mérföldkövet jelentettek a közel-keleti béke és biztonság támogatásában, amelyek az Amerikai Egyesült Államok közvetítésével jöttek létre és három bilaterális, a kapcsolatokat normalizáló egyezményt tartalmaznak Izrael, valamint az Egyesült Arab Emírségek, Bahrein, és Marokkó között.[348] Szudán a szerződést aláírta, azonban azt nem ratifikálta. A megállapodások Izrael szempontjából a legfontosabb kedvező közel-keleti diplomáciai lépésnek tekinthető a Jordániával megkötött béke, tehát 1994 óta. A megállapodások átalakították a regionális folyamatok dinamikáit, azokat az együttműködés és egy stabil térségi biztonsági architektúra kialakulásának lehetőségét hordozva.[349] Ugyanakkor szükséges hangsúlyozni, hogy a megállapodások nem voltak előzmény nélküliek. Izraelnek a konzervatív, különösen az Öböl-menti arab államokkal széleskörű együttműködése volt már a hidegháború óta. Ezt izraeli terminológiában „szerető szindrómának" nevezik, tekintettel a kapcsolat teljesen vagy félig titkos jellegére, amelyben az arab államok nem kívánták, és többségükben ma sem kívánják elismerni, hogy kapcsolatban állnak a zsidó állammal és intenzív együttműködést is folytatnak vele bizonyos területeken.[350] Az együttműködés logikus volt, nem egymással határos államokról van szó, amelyeknek nincsenek közvetlen konfliktusaik, területi vitáik, ellenben mind az Amerikai Egyesült Államok biztonsági garanciáiban bíznak más fenyegető államokkal szemben. A közös fenyegetés a hidegháború során a Szovjetunió és az arab szocialista államok voltak míg ma Irán és a radikális terrorszervezetek.

Tehát bár a kapcsolat egyáltalán nem előzmények nélküli, a 2020-as Ábrahám-megállapodások megkötéséhez több folyamat beérése, több azt támogató tényező együttállása volt szükséges. Három fő okot kell említeni, a három fő részvevő kapcsán, amelyek az Amerikai Egyesült Államok, Izrael és a résztvevő arab államok. Itt szükséges kiemelnem,

[348] U.S. Department of State 2020
[349] SEENER 2024: 22
[350] PODEH 2022

hogy az Ábrahám-megállapodásokat hivatalosan aláíró majd ratifikáló három állam közül, amelyek Bahrein, az Egyesült Arab Emírségek és Marokkó, itt a két Öböl-menti állammal foglalkozom, mivel Marokkó bár kulcsfontosságú arab állam és középhatalom, az a Mashrek térségtől messze, a maghrebi biztonsági alkomplexum nyugati végén helyezkedik el, az Iránnal folyó hatalmi vetélkedésben csak egészen közvetett szerepet játszik. Negyedik államként említendő Szudán, amely nem ratifikálta a megállapodást és nem csak hogy messze helyezkedik el, 2023-ban polgárháborúba sodródott, így ennek a relációnak a vizsgálatától is eltekintek. Végezetül megemlítem, hogy bár gyakran felmerül kérdésként, hogy Szaúd-Arábia csatlakozhat-e az Ábrahám-megállapodásokhoz, az izraeli-szaúdi kapcsolatokat külön alfejezetben vizsgáltam mivel azok jelentősége meghaladja az Ábrahám-megállapodásokét.

A három kulcstényező tehát a következő: (1) Az Amerikai Egyesült Államok hosszú évek óta követett „kivonulási" stratégiájának része, hogy a közel-keleti stabilitás fenntartását minél inkább közvetetten kívánja biztosítani, a terheket és felelősséget minél inkább a térségi partnereire átcsoportosítva.[351] Ehhez azonban szükséges ezeket az államokat egy blokkba terelni és megteremteni a hatékony koordinációs kereteket.[352] Ennek a folyamatnak volt kulcsmomentuma Donald Trump első elnöksége alatt az Ábrahám-megállapodások szorgalmazása és az Öböl-menti arab államok és Izrael közötti kapcsolatok intenzitásának erősítése és felszínre hozatala. Összességében mindez a stabil közel-keleti biztonsági architektúra megteremtését szolgálná amerikai érdekek mentén.

(2) Izrael hosszú évek óta ugyancsak azon munkálkodott, hogy a „szerető szindróma" keretén belül folytatott együttműködést a felszínre hozza. Ennek keretében fokozni kívánja az együttműködést az arab államokkal, hogy ezzel megerősítse nemzetközi legitimitását és erősítse biztonságát az együttműködés által. A fő cél, hogy javítsa pozícióit a közel-keleti hatalmi versengésben azáltal, hogy hatékonyabban tudjon ellenállni a vele szemben ellenséges potenciális regionális hegemónnak, Iránnak.[353] Izraelben emellett Netanjahu békekoncepciója az oszlói folyamatban követett „területért békét" koncepció helyébe a „békét békéért" elképzelést helyezi.[354] A „belülről kívülre" megegyezés helyett a „kívülről befelé" béke, amelyben a kapcsolatok normalizálása Marokkóval, Bahreinnel, Egyesült Arab Emírségekkel logikus első lépésnek tekinthető, amely (izraeli szempontból) remélhetően újabb arab

[351] JEFFREY 2023
[352] VAKIL – QUILLIAM 2023
[353] NORLEN – SINAI 2020
[354] MURCIANO 2020

államokat bátorít békekötésre vagy a kapcsolatok normalizálására anélkül, hogy területekről kellene lemondania a palesztinok javára.

(3) Az Öböl-menti arab államok számára a legfontosabb szempont rezsimjeik biztonsága a belső és külső ellenfelekkel szemben. Ennek keretében az izraeli tőke és technológia, biztonsági együttműködés jelentős értéket képvisel, azonban ennél is fontosabb szempont, hogy az Egyesült Államok új stratégiája mentén így biztosíthatják a távoli egyensúlyozó hatalom támogatását a közeli ellenfeleikkel szemben.[355] Itt leginkább az iráni fenyegetésre kell összpontosítani, amely a Perzsa-öblön keresztül éri a résztvevő államokat. Marokkó esetében megjegyzendő, hogy Irán szerepe közvetett, Algéria és a Nyugat-Szahara jelenti azt a kihívást, ahol az Amerikai Egyesült Államok támogatására számít az észak-afrikai királyság.[356]

4.3.3 A kapcsolatok fejlődését meghatározó tényezők

A közel-keleti regionális nagyhatalmaktól eltérően a kis Öböl-menti arab államok, amelyek aláírták az Ábrahám-megállapodásokat (és azok is, amelyek nem) rendkívül csekély közvetlen lehetséges fenyegetést jelentenek Izraelre, mivel távol helyezkednek el és kis államokról van szó. Hagyományos katonai kihívást tehát ezek az államok nem jelentenek és még csak Izraellel szomszédos előretolt támaszpontként sem tudja egy nagyhatalom felhasználni területüket, mint Libanon vagy Jordánia esetében. Ugyanakkor a kis Öböl-menti arab államok is jelenthetnek fenyegetést két tekintetben. Az első (1) ezeknek az országoknak az anyagi javai ahhoz elegendőek, hogy Izraellel ellenséges csoportokat támogassanak. Ennek legfontosabb példája az Ábrahám-megállapodásoktól távol maradó Katar által a Hamásznak és más, a Muszlim Testvériséghez kötődő iszlamista szervezetnek nyújtott támogatás. Izrael szempontjából paradoxon, hogy miközben Katar nyíltan támogatja a Hamászt és ad otthont a Gázai övezeten kívül élő politikai vezetőinek, emellett szoros kapcsolatot ápol az Amerikai Egyesült Államokkal, tehát hatékony egyensúlyozó politikát folytat.[357] A katari példa is bizonyítja tehát, hogy Izraelnek érdeke ezeket az államokat együttműködésbe vonni és nem engedni, hogy azok a zsidó állam ellenfeleit támogassák. A második (2) szempont, hogy a közel-keleti hatalmi küzdelemben a Perzsa-öblön befolyását kiterjeszteni kívánó Iránnal szemben ezek az államok sikeres feltartóztató politikát kövessenek és ne segítsék Irán

[355] VAKIL – QUILLIAM 2023
[356] ZAAIMI 2024
[357] STEINBERG 2023

hatalmának növekedését a hegemón pozíció felé vezető úton.[358] Az Ábrahám-megállapodásokat aláíró két Öböl-menti állam talán a leginkább kitett az iráni befolyásnak. Bahrein lakosságának többsége síita arab, szemben az uralkodó elit szunnitákkal, amely jó alapot teremt a síita Irán hatalmának kiterjesztésére, a belső feszültségek kiaknázására.[359] Az Egyesült Arab Emírségek összetett viszonyt ápol Iránnal, amelyet egyrészt intenzív gazdasági kapcsolat jellemez, ugyanakkor három, az Emírségekhez tartozó sziget kapcsán területi vitáik vannak.[360] Izrael és az Amerikai Egyesült Államok számára fontos lezárni Teherán előtt ezt az áttörési pontot, mivel a Perzsa-öböl mindkét oldalát és a Hormuzi-szoroson áthaladó kőolaj és földgázszállítást közvetlen, vagy közvetett uralma alatt konszolidáló Irán, az „ellenállás frontjának" többi államával egyetemben már a regionális erőforrások többségét megszerezheti, azaz a hegemón pozíció közelébe kerülne, veszélyeztetve Izrael létét.

Az Ábrahám-megállapodásokat aláíró három állam mind az Izraellel legkevésbé ellenséges államok közé tartoznak, különböző okokból, tehát a társadalmi ellenállás is a legkisebb volt. Az Egyesült Arab Emírségek fejlesztési programja aláhúzza az iszlám toleráns variánsának promotálását, amelyben a másik két ábrahámi vallás elfogadása kulcselem.[361] Ennek keretében a zsidó közösségek támogatása és az antiszemitizmus elleni küzdelem mind fontos elemei annak, hogy Izrael, mint zsidó állammal szembeni elutasítás is természetes módon lecsökken. Ugyanakkor a zsidóság és Izrael csak egyik része a világra nyitott Emírségek képének, amely a globális konnektivitás gócpontja kíván lenni. A vallási tolerancia előtérbe helyezése egyben fontos kül- és biztonságpolitikai eszköz is az Emírségek számára, hogy nyugati támogatást szerezzen a politikai iszlámmal szembeni stratégiájához. Bahrein is hasonlóan a nyitottságot és elfogadást hirdeti hivatalos kommunikációjában és a zsidó hit és zsidó közösségek pozitív szerepét az iszlám előtti utat kikövező fejlődésben. Bahreinben kulcsmomentum volt a manamai születésű Houda Nonoo nagykövetasszony 2008-as kinevezése Washingtonba, aki prominens zsidó kereskedőcsalád tagjaként személyében is megtestesítette Bahrein toleráns politikai irányvonalát.[362] Érdemes megemlíteni, hogy a marokkói királyság intenzív kapcsolatot ápol a zsidósággal, zsidó örökséggel és mintegy nyolcszázezer izraeli polgár rendelkezik marokkói felmenőkkel, ebben az esetben tehát egy élő kapcsolatról beszélhetünk, nem csak a másság tolerálásáról.[363] Ugyanakkor a kedvező

[358] MUDIE-MANTZ – WITTE 2024
[359] ZALAYAT – GUZANSKY 2024
[360] CAFIERO 2022
[361] Permanent Committee for Human Rights
[362] DUIN 2012
[363] LEVI 2018

tényezők mellett a palesztin kérdés ezekben az arab államokban is megterheli a viszonyt Izraellel és óvatosságra sarkallja az uralkodó rezsimeket, különösen az izraeli-palesztin konfliktus fellángolása idején. Azonban a kapcsolat kiállta a 2023-mas Hamász terrortámadás és az azt követő izraeli invázió próbáját és bár a kapcsolatok fejlődésében szünet állt be, nem történt visszalépés.[364] Az Ábrahám-megállapodások megkötése is felhasználta a konfliktust, mivel az egyik érv az volt mellettük, hogy Izrael a megállapodások megkötéséért cserébe mondott le a ciszjordániai területek tervezett annektálásáról, tehát a kommunikációs stratégia szerint nem a palesztinok elárulása volt a normalizáció ára, hanem éppen az ő érdekeiket szolgálta.[365]

Az Amerikai Egyesült Államok érdekeltsége (3) az Ábrahám-megállapodások megkötésében, tartalommal való megtöltésében és kiterjesztésében rendkívül magas, ennek is köszönhető, hogy a Trump-adminisztráció időt és energiát nem kímélve járta azt ki a feleknél. A megállapodás az új közel-keleti biztonsági architektúra első eleme, amelyben a felek közös érdekeire építve a legkisebb ellenállás irányából közelítve igyekezett az amerikai vezetés nyílt kooperációra bírni a térségben lévő partnereit.[366] A szándék egyértelmű, az amerikaiak támogatását élvező blokknak képesnek kell lennie az együttműködés által hatékonyan ellensúlyozni és feltartóztatni Iránt és idővel garantálni a térség stabilitását a globális revizionista hatalmak, az Oroszországi Föderáció és a Kínai Népköztársaság tevékenységével szemben. Az Ábrahám-megállapodások amerikai kezelése élesen eltér a stratégiai szempontból kulcsfontosságú izraeli-egyiptomi és izraeli-jordán békékkel szemben, amelyekben az intenzív biztonsági együttműködést nem kíséri és támogatja széleskörű kooperáció. Ezzel szemben az Ábrahám-megállapodásokban azonosíthatjuk a reálpolitikai, geopolitikai érdekeket a biztonsági architektúra és Irán ellensúlyozása kapcsán, a gazdasági együttműködés nyújtotta ösztönzőket és a társadalmi párbeszéd, elfogadás ideológiai elemeit. Ezek a tényezők mind elősegítik, hogy a biztonsági együttműködés minél inkább stabil alapokon nyugodjon és ne zökkenthessék ki a különböző válságok. A washingtoni vezetés számára az első három arab állam csak a kezdőszakasz volt és Szudán és Szaúd-Arábia mellett más arab államok felé is történtek próbálkozások, hogy ki lehessen terjeszteni a béke és normalizálók körét és így az együttműködés terét. Logikus jelöltek voltak a többi GCC tagállam, Kuvait, Katar és Omán, amelyek azonban nem kívántak csatlakozni sem az első, sem 2025-ig a második köréhez az Ábrahám-megállapodást aláíró államoknak. Ez azonban

[364] GROSSMAN 2024
[365] AL-KETBI 2021
[366] SCHENKER 2022

nem jelenti azt, hogy ne sikerült volna a tabut megtörni és ne lenne hatása a megállapodásokat nyíltan alá nem író, de fedetten évtizedek óta Izraellel együttműködő államokra. Emellett a hideg békéket fenntartó Egyiptom és Jordánia számára is megnyitja az utat az intenzívebb civil együttműködés felé a tabuk ledöntése.[367] Az Amerikai Egyesült Államok szempontjából a megállapodások beváltották a hozzá fűzött minimum reményeket, mivel megágyaztak az intenzív együttműködésnek, és ezzel párhuzamosan az Amerikai Egyesült Államok áthelyezte Izraelt a CENTCOM ernyője alá és a megállapodások kiállták a gázai háború próbáját. Ugyanakkor nem sikerült azokat kiterjeszteni és kétséges, hogy az Iránnal szembeni feltartóztató ereje milyen a megállapodásoknak így önmagukban, a biztonsági architektúra kiépítésének kezdeti szakaszában.

Végezetül mit adhatnak egymásnak az aláíró államok? Az Öböl-menti arab államok (4) által a zsidó államnak nyújtott előnyök számosak. Az első, átfogó cél a zsidó állam számára a kedvező, amerikai katonai és politikai jelenlétet biztosító környezet, ehhez Bahrein és az Emírségek fontos állomást szolgáltatnak. Különösen Bahrein az amerikai ötödik flotta állomáshelyeként kulcsfontosságú az Izrael számára is garanciát jelentő amerikai jelenlét támogatása szempontjából. A két állam Izrael számára is biztosíthat katonai és nemzetbiztonsági szolgálatai számára jelenlétet, ezen keresztül hatékony koordinációt, információmegosztást és megfigyelési állomást Irán ellen, akár a CENTCOM-on keresztül akár bilaterális alapon, vagy a jövőben más, akár multilaterális módon. A két arab állam Izrael számára legitimitást nyújt a térségben, precedenst adva arra, hogy az izraeli-palesztin konfliktus lezáratlansága ellenére is lehet intenzív együttműködést folytatni a zsidó állammal.[368] Végezetül tagadhatatlan, hogy a két ország önálló jogon és kapuként is fontos gazdasági lehetőségekhez juttatják az izraeli cégeket. Az öböl-menti államok és Izrael közötti kereskedelem fejlesztése egyben tágabb geopolitikai érdekeket is szolgál azáltal, hogy redukálhatja a kínai gazdasági jelenlétet a térségben, amely kedvez az Amerikai Egyesült Államok globális stratégiájának.[369]

Izrael (5) számos tekintetben szolgálhatja az Öböl-menti arab államok érdekeit. A technológia kézenfekvő, tekintettel arra, hogy ezek az államok hasonló környezeti kihívásokkal néznek szembe, mint Izrael, amelynek azonban sikerült édesvíz exportőr országgá válnia köszönhetően a technológiai innovációknak. Az üzleti partnerségekben mindkét fél jelentős tőkével rendelkezik így kölcsönösen előnyös megállapodásokat és

[367] AMIDROR 2022
[368] VAKIL – QUILLIAM 2023
[369] CSEPREGI 2021

partnerségeket képesek kötni.[370] Az ideológiai kérdéseket tekintve a zsidó állam képes szimbolikusan és a gyakorlatban is megadni azt a legitimációt, ami a világra nyitott, globálisan becsatornázott, toleráns országok képét sugározni kívánó országok igényelnek. A biztonság kérdésére rátérve Izrael különleges szerepet játszik, mivel az együttműködésen keresztül egy regionális katonai nagyhatalom képességeihez férnek hozzá a kis Öböl-államok, amely Iránnal ellenséges, azonban nem potenciális hegemón, így nem kell katonailag tartaniuk tőle. Izrael katonai technológiával, együttműködéssel és korlátozott elrettentő erővel is képes javítani az Öböl-államok közel-keleti hatalmi dinamikában betöltött helyzetét. Ezt nevezem „konvencionális kétértelműségnek", amely a nukleáris téren gyakorolt izraeli kétértelműség példájára se nem erősíti meg, se nem tagadja, hogy Izrael a közel-keleti partnerei oldalán aktív hadviselő féllé válna egy előre megjósolhatatlan mértékben. Izrael önmagában is sokat adhat az együttműködésen keresztül, azonban az Öböl-államok számára legalább ennyire fontos, hogy Washingtonban erőforrásokhoz vezető út nyílik meg előttük, vagy egyszerűsödik számukra, ha ezeket Izraellel partnerségben igyekeznek megszerezni. Izrael a tevékeny segítség mellett már azzal is javíthatja pozícióikat, ha legalább nem akadályozza fejlett katonai technológiák megszerzését. Ehhez azonban Izraellel partnerségi viszonyt kell ápolniuk és gesztusokat tenni, hogy az Amerikai Egyesült Államokban aktív és sokszínű „Izrael-lobbi" ne használja befolyását az Öböl-államok diplomáciai ambícióinak ellehetetlenítése céljából.[371] Tekintettel arra, hogy az Amerikai Egyesült Államok a legfontosabb biztonsági garantora a kis Öböl-államoknak (mivel Szaúd-Arábia szándékai potenciális hegemónként legalábbis kétségesek), ezért az izraeli tényező kiemelt jelentőségű Bahrein és az Egyesült Arab Emírségek számára.

4.4 Törökország

A közel-keleti nagyhatalmak között egyedüliként Törökország rendelkezik a történelmi távlatokban nézve közelmúltbeli regionális hegemón hagyományokkal. Az Oszmán Birodalom a huszadik század elejéig dominálta a térséget, még ha soha nem is egyedül. A Perzsa Birodalom felől mindig is érték kelet felől kihívások, továbbá Egyiptom elszakadási kísérletei, majd ezzel is összefüggésben a nyugati gyarmatosító hatalmak a tizennyolcadik századtól kezdődően megkezdték a török hegemónia aláásását a térségben. A modern török nemzetállam az örökség ellenére nem képes olyan hegemón szerepben feltűnni,

[370] FREDMAN 2023
[371] MAZZUCCO – ALEXANDER 2022

mint az Oszmán Birodalom, tekintettel török nemzetállami jellegére. Az állam karaktere még saját országhatárain belül is, a kurd kisebbség körében akadályozza ambícióit, nem beszélve befolyásának déli, arab térségekre való kiterjesztéséről. Mindemellett Törökország az egyik, ha nem a legjelentősebb állami képességekkel és hatalmi potenciállal rendelkező regionális nagyhatalom.

4.4.1 Törökország állami adottságai

A török állam Európa és Ázsia találkozásánál fekszik, azonban az Oszmán Birodalom hanyatlása nyomán a 20. század elejére súlypontja az ázsiai Anatóliára tevődött át. A Török Köztársaság kikiáltását követően 1923-ban lett Ankara az állam fővárosa a kozmopolita, két kontinens találkozásánál fekvő Isztambul helyett. Ez azonban semmiképpen sem egy közel-keleti nyitás politikáját vetítette előre azáltal, hogy a főváros több száz kilométerrel közelebb került a délnyugati szomszédos területekhez. Ezzel szemben a valóságban az ország az ankarai központ vezetésével hosszú évtizedekre viszonylag befelé fordult, török és szekuláris nemzetállamiságát igyekezett megerősíteni mind a második világháború előtt, majd a hidegháború kontextusában.[372] A modern török állam 783 562 négyzetkilométeres területe jelentős, azonban elmarad a másik három vizsgált nagyhatalomhoz képest, miközben 85 milliós lakosságszámával Egyiptom után a legnépesebb közel-keleti állam. Populációja jól képzett, korfája egészséges, jó alapot biztosítva egy erős gazdaság és ütőképes hadseregnek. Szemben Iránnal és Szaúd-Arábiával az ország gazdasága iparosodott és diverzifikált, egyáltalán nem jellemezhető járadékgazdaságként. Ugyanakkor a török állam gazdasága az erős alapjai mellett jelentős, ciklikus válságjelenségeket is mutat, amelyek magas inflációban és a produktivitás elmaradásában jelennek meg.[373]

Az ország kohézióját a népesség jellegének megosztott etnikai jellemzője veszélyezteti. Az első, hogy a jelentős számú kurd népességével való megegyezés nem vált valóra, integrálásuk nem volt sikeres. Az Oszmán Birodalommal szemben, amelynek muszlim jellege összekovácsolóan hatott a kurd népességre, az atatürki államépítési folyamat egymással szembe állította a török identitást és a kurd aspirációkat.[374] A Kurd Munkapárt terrorszervezettel szemben Ankara évtizedes háborút vív, hol intenzívebb, hol kevésbé intenzív fegyveres konfliktusnak teret adva az ország határain belül.[375] A kurdok térségi

[372] ROSTOVÁNYI 2011: 81
[373] SZIGETVÁRI 2020: 56-58
[374] EGERESI 2013: 140-141
[375] CSICSMANN – N. RÓZSA 2013

jelenléte egyben meghatározza Törökország külső lehetőségeit, tekintettel a Szíria és Irak északi részén és Iránban élő kurd közösségekre, különösen amennyiben ezekben az államokban meggyengül a központi hatalom.[376]

Törökország hatalmi potenciálja tehát erős kettősséget mutat. Egyrészt az ország földrajzi pozíciója, lakosságának mérete, fejlettsége és hagyományai jó alapot képeznek a regionális ambíciók számára, mind gazdasági mind katonai értelemben. A török haderő NATO tagállamként is fejlett és ütőképes, gazdasága nem függ a természeti kincsektől, hanem magas szinten iparosodott és része az európai beszállítói hálózatnak. Szemben más térségbeli államokkal nemzeti hadiipara Izrael mellett a legfejlettebb. Lakosságának döntő többsége a szunnita iszlámot követi, ami összekapcsolja a közel-keleti lakosok többségével. Ugyanakkor belső politikai, gazdasági válságjelenségei és politikai, etnikai és identitásbeli törésvonalai komoly fékező tényezőt jelentenek a hatalmi potenciáljának érvényesítése során.

4.4.2 Törökország regionális politikája

A modern török nemzetállam a nyugati szekularizáció és török identitás talaján született, ezzel szükségszerűen több évtizedre eltávolodva a Közel-Kelet többi országától. A hidegháború második felében, majd a kilencvenes években több kísérlet is történt ennek megváltoztatására. Ennek török szempontból két vetülete van, egyrészt jelenti a többi, főként közép-ázsiai török néphez és az azeriekhez való közeledést, másrészről a kapcsolatok fejlesztését az arab országokkal. Utóbbi a leginkább releváns kérdés a disszertáció szempontjából. Az arab országokkal ápolt kapcsolatok tekintetében a korábbi török miniszterelnök Ahmet Davutoğlu által meghirdetett stratégia az aktív közeledést jelölte ki célul, szemben a korábbi „kölcsönös elszakadás pszichológiájának" jelenségével.[377] A 2009 és 2014 között hivatalban lévő külügyminiszter külpolitikai víziója rövid időn belül gyakorlati jelentőséget nyert. A 2010 decemberében kirobbant arab tavasz folyamata Törökország szempontjából a Szovjetunió összeomlását követő legfontosabb geopolitikai fordulópontként volt értelmezhető. A populáris forradalomhullám kezdeti szakaszában, az Egyiptomban demokratikus úton hatalomra kerülő Muszlim Testvériség azt a perspektívát ígérte Ankarának, hogy az iszlamista demokrácia hajnala elérkezett a Közel-Kelet arab államaiban is, ahol az AKP kormányzását, a konzervatív társadalompolitika melletti gyors gazdasági fejlődést politikai minta-modellnek tekinthetik.[378] Az Ankara-Kairó tengely a régió

[376] ÉVA 2016: 287
[377] DAVUTOĞLU 2016: 365-372
[378] KIRISCI, 2013

erőviszonyait alapjaiban változtatta volna meg, ha kitartott volna az egyiptomi politikai átmenet.

A 2011 márciusában kirobbant szír polgárháború során az Erdoğan és Aszad közötti korábbi partnerségi viszony azonnal megszakadt, mivel Aszad nem fogadta el a török vezető tanácsait a felkeléshullám visszafogott kezelésére. Emellett ugyanakkor a szunnita felkelők esetleges gyors győzelme ugyancsak azt a lehetőséget nyújtotta, hogy a török muszlim demokrácia-modell szíriai importálásával, egy damaszkuszi szunnita, iszlamista rezsim majd a török regionális ambíciók támpillérjeként fog szolgálni. Török szempontból a fenti lehetőségek, kiegészülve a líbiai polgárháború iszlamista erőknek kedvező esetleges kimenetelével példanélküli geopolitikai előretörési lehetőséget biztosíthatott volna a közel-keleti térségben, megkoronázva az erdoğani külpolitika addigi évtizedét. A korábbi „zéró probléma a szomszédokkal" stratégiát az arab tavaszt követően már nem a status quo jegyében a központi kormányzatokkal ápolt kapcsolatra, hanem az ellenzéki és felkelő erőkkel fennálló kapcsolatban került alkalmazásra. Ezzel Törökország nagy kockázatot vállalt, abban bízva, hogy a szunnita, politikai iszlámhoz köthető csoportok hatalomra kerülése Ankara számára regionális áttörést jelenthet.[379]

Ankara geopolitikai érdekei szempontjából azonban minden tekintetben hatalmas kudarc volt az „arab tavasz" forradalmainak eredménytelensége és a belső és külső folyamatok összességében Törökországot rosszabb helyzetbe sodorták, mint az 2010-ben volt. A Muszlim Testvériség 2013 nyarán elvesztette hatalmát Egyiptomban, és Abdel Fatták esz-Szíszi korábbi vezérkari főnök elnökké választásával Egyiptomban erőteljes politikai visszarendeződés ment végbe. Törökország hevesen reagált a stratégiai veszteségre, ellenben Szíszi hatalomra kerülése közelebb hozta Egyiptomot és Szaúd-Arábiát, a szunnita arab világ két vezető hatalmát. A szunnita arab blokk egyetlen repedése, amelyben Törökország képes volt hatékonyan behatolni, az a korábban ismertetett katari-szaúdi szembenállás. A Muszlim Testvérekhez köthető iszlamista mozgalmakat támogató különutas katari rezsim otthont biztosít Törökország katonai bázisának a Perzsa-öbölben. Mindez azonban messze elmarad attól az átfogó befolyási zónától, amelyben az átrendeződést követően Ankara reménykedhetett, ezért 2021-ben megindult a csendes normalizációs kísérlet Egyiptommal.[380]

Szíria hosszú évekig nem váltotta be a török reményeket, míg Erdoğan gyorsan szakított Aszad elnökkel, felégetve minden hidat, addig a várakozásokkal ellentétben a

[379] ÉVA 2016: 288
[380] ALTUNIŞIK 2021

felkelők nem voltak képesek megtörni az Aszadhoz lojális erőket.[381] Ennél fontosabb felismerés volt a török vezetés számára, hogy a kritikus geopolitikai érdekek ütközésénél a „zéró probléma a szomszédokkal" külpolitikai stratégia fenntarthatatlan. Irán a kormányerők támogatása mellett döntött, így Ankara és Teherán Szíriában képviselt érdekei eltértek egymástól.[382] A két regionális nagyhatalom ugyanakkor kényesen ügyelt arra, hogy a kapcsolatok ne süllyedjenek olyan mélypontra, mint a Kairó és Ankara közötti ellentét. A szunnita arab országok által „síita tengelyként", Irán és Szíria által „az ellenállás frontjaként" jelölt, nem intézményesített együttműködés, amely Iránból kiindulva, Bagdadon és Damaszkuszon keresztül a libanoni Hezbollah terrorszervezetét öleli fel, falként tornyosul Törökország déli hatalmi ambíciói előtt. A szíriai polgárháború nyomán súlyosbodott az ellentét Törökország és az Egyesült Államok között is, köszönhetően utóbbinak a szíriai kurdok számára nyújtott támogatása miatt. Washington szempontjából, mint később bemutatom, logikus a kurd erők (korlátozott) támogatása a terrorszervezetek és az iráni ambíciók ellensúlyozása érdekében. A szíriai kurdok megerősödése azonban Ankara szempontjából súlyos nemzetbiztonsági fenyegetést jelent, így alapvető érdekkülönbség alakult ki a NATO első és második számú haderejével rendelkező országai között, amelyet mind a mai napig nem sikerült feloldani.

Törökország Szíria politikája azonban nem várt sikert hozott a 2024-es év végén, miután egy gyakorlatilag néhány napos hadjárat során az Ankara által támogatott Hayat Tahrir Al-Sham (HTS) fegyveres csoport vezetésével a felkelők megbuktatták az Aszad-rezsimet és átvették az ország irányítását december 8-ra. A szunnita iszlám radikális szárnyáról indult csoport ugyan jelentős mérséklődést mutatott, annak érdekében, hogy Szíria vezetését különösebb külső ellenállás nélkül átvehesse. Törökország számára komoly potenciált jelent a szunnita hatalomátvétel Damaszkuszban, a török-katari blokk megerősödését hozhatja és hogy Irán visszaszorulása után Törökország befolyási övezete növekszik a déli irányba és Szírián keresztül más államokba. A HTS mellett Törökország a Szíriai Nemzeti Hadsereg elnevezésű, sokkal szorosabban irányított fegyveres csoporttal közösen vívja harcát az észak-szíriai kurdok ellen, amely a befolyási övezet kiterjesztésénél is kiemeltebb stratégiai érdeke. Ankara ugyanakkor nagy reményeket fűz az új damaszkuszi rezsimhez, amelyet az infrastrukturális beruházási tervek, különösen a kőolaj- és

[381] ZALEWSKI 2013
[382] PAMUK 2015

földgázvezetékek összekapcsolása, egy katari-szír-török kapcsolat megteremtése jól jellemez.[383]

Törökország számára Irak is új problematikát jelent, a destabilizálódott, három részre széteső államban Ankara elsőre meglepő szövetségkötés mellett döntött, és az észak-iraki Kurdisztán autonóm tartományt támogatta reálpolitikai érdekeinek megfelelően. Törökország ugyancsak folyamatos, korlátozott hadműveletet folytat Észak-Irakban. Ennek keretében főként drónokkal végrehajtott légicsapásokkal likvidálja a Kurd Munkapárt helyi fegyvereseit, ezzel megsértve déli szomszédjának szuverenitását. Törökország a 2015-ös évet követően a hidegháború óta nem látott biztonsági fenyegetéssel találta szemben magát, miközben sikerült elidegenítenie magától Kataron kívül a Közel-Kelet összes potenciális állami szövetségesét, az új partnerek pedig nem hozták meg a kívánt külpolitikai hasznot.

Összességében elmondható, hogy egy évtizednyi kudarc és helytelen döntéseket követően Ankara 2022-2023-ban stratégiát váltott és miközben fenntartotta a Kurd Munkapárttal szembeni harcot a többi versenytársával kiegyezésre törekedett. Ezt a folyamatot ugyan részben megakasztotta a gázai háború és a Hamász, leginkább retorikai támogatása, azonban Izraellel sem került sor teljes szakításra, mutatva, hogy Ankara tanult az elmúlt évek kudarcos politikájából. A 2024 végi szíriai fordulat új lehetőségeket nyújthat egy török vezetésű blokk, de legalább befolyási zóna kialakítása felé, amely egyrészt kedvezhet a hatalmi egyensúly megteremtésének ugyanakkor feszültségeket is gerjeszthet. A szíriai jelenléttel megerősödő Törökországot a többi blokk természetszerűleg ellensúlyozni kívánná, amely törekvés megjelent már az izraeli kommunikációban is, amely a Törökországgal szembeni háborús készülést kezdte el előtérbe helyezni az Iránnal összefüggésben felmerült feladatok mellett. Törökország NATO tagállamként, ugyanakkor Szaúd-Arábia és Izrael vetélytársaként összetett kérdést jelent az amerikai vezetésű biztonsági architektúra kialakítása szempontjából.

4.4.3 Törökország és Izrael kapcsolatai

Törökország, mint bemutattam, a Közel-Kelet egyik meghatározó, nem arab, de muszlim többségű hatalma, amely egyben potenciális regionális hegemónként is funkcionálhat. Az Izrael és Törökország közötti aszimmetria több dimenzióban is megfigyelhető, különös tekintettel arra, hogy Törökország NATO-tagsága révén szorosan kötődik a transzatlanti biztonsági rendszerhez, valamint területének egy része az európai

[383] RETTIG 2025

kontinenshez tartozik. Ennek következtében a két állam stratégiai helyzete és geopolitikai orientációja jelentős mértékben eltér, miközben közvetlen földrajzi határ sem köti össze őket. Mindazonáltal mindkét ország kulcsszerepet játszik a közel-keleti regionális rend formálásában, és mint befolyásos hatalmak, aktívan alakítják a térség politikai és biztonsági dinamikáját. Érdekeik számos ponton metszik egymást, ugyanakkor több területen ütköznek is, ami kapcsolatukat különösen összetetté teszi. Az alábbiakban ezen komplex viszonyrendszert részletesen elemzem.

4.4.3.1 A kapcsolatok történeti háttere

Az Egyesült Királyságot megelőzően a Török Birodalom uralta évszázadokig Izrael mai területét, megalapozva ezzel a két állam történelmi kapcsolatát. Ugyanakkor a két ország sosem állt háborúban és Törökország volt az első muszlim állam, amely 1949 márciusában elismerte Izrael függetlenségét.[384] A két ország együttműködése az 1958. augusztus 29-én aláírt „Periferiális Paktum" aláírásával lépett stratégiai szintre, amely a titkosszolgálati és katonai együttműködést alapozta meg, közös ellenségként meghatározva a pán-iszlamizmust és a kommunizmust.[385] A hidegháború során geopolitikai harapófogóval fenyegetett két nyugatbarát közel-keleti állam kapcsolatában ugyanakkor megjelentek az elhidegülés időszakai és a palesztin kérdés miatti ciklikus feszültség. A kilengések ellenére a két ország kapcsolata összességében fejlődött és a kilencvenes éveket tekinthetjük a kapcsolatok aranykorának, mivel az izraeli-palesztin békefolyamat Törökország számára is kevésbé költségessé tette a zsidó állammal folytatott együttműködés elmélyítését. Az együttműködés kiemelt két kiemelt terepe a Szíria elleni koordináció és a hadiipar volt, ahol Izrael a fejlett haditechnika beszállítójává vált.

Ugyanakkor érdemes szem előtt tartani, hogy míg az izraeliek stratégiai együttműködésnek aposztrofálták a projektet, a török fél „csupán" egyszerű, pragmatikus katonai beszerzésként utalt rá, jól jelezve az izraeli-török biztonsági együttműködés aszimmetrikus voltát. A kapcsolatok a kétezres években túljutottak a zenitjükön, amelynek négy oka volt.[386] Az első (1) az oslói folyamat kudarcával a palesztin nép iránt érzett török szimpátia újra ránehezedett az izraeli-török viszonyra; (2) az EU-hoz való csatlakozási folyamat keretében Törökországnak fejlesztenie kellett a politikai berendezkedés demokratikus jellegét, amely együtt járt a hadsereg szerepének leértékelődésével és az

[384] COHEN – FREILICH 2014: 39
[385] BENGIO 2005: 53-56
[386] CSEPREGI 2016

Izraellel szemben legalábbis kritikus politikai iszlám megerősödésével; (3) Törökország a kilencvenes években kiépítette saját modern hadiiparát, többek között az izraeliekkel ápolt partnerségeken keresztül, így a kétezres évek elejétől kezdve jóval kisebb szükség volt az izraeliek további segítségére. Végezetül pedig (4) Törökország stratégiai környezetének átalakulása volt, miután Szíriával megoldódtak a területi és vízmegosztási viták, és 1999-ben kiutasították Abdullah Öcalan PKK vezetőt Szíriából, amelynek következtében a törökországi kurd szeparatizmus jelentette veszély is jelentősen csökkent. Mindez kettős csapást jelentett az izraeli kapcsolatra nézve, hiszen egyrészt Szíria ellen sem volt Törökország ráutalva, mint elrettentő erőre, másrészt a kurdokkal szemben nyújtott titkosszolgálati támogatás jelentősége is leértékelődött.

A kapcsolatok erőteljes romlása 2008-ra vezethető vissza, amikor Izrael a Hamász rakétacsapásaira válaszul megindította az Öntött Ólom Hadműveletet. Erdoğan elnök ennek hatására megváltoztatta álláspontját és nyíltan szembehelyezkedett a zsidó állam politikájával, miközben az Ankara által támogatott szíriai-izraeli béketárgyalások határozatlan időre megszakadtak. A 2010-es Mavi Marmara incidens nyomán a török-izraeli diplomáciai kapcsolat gyakorlatilag befagyott, a nagyköveteket visszahívták, a korábbi hadiipari megrendeléseket Törökország felmondta. Érdemes megemlíteni, hogy az incidenst megelőzően egy 800 millió dolláros radarbeszerzés és egy 5 milliárd dollár értékű tankfejlesztési együttműködés zajlott a két állam között, tehát az AKP kormány még az Öntött Ólom Hadműveletet követően is főként csupán a retorika szintjén szakított Izraellel.[387] A Mavi Marmara botrány azonban a civil kereskedelmi kapcsolatokon kívül mindenfajta együttműködést befagyasztott, és a két ország viszonyában a kiegyezés kérdése, azaz egy izraeli bocsánatkérés problematikája került napirendre. A diplomáciai kapcsolat ugyan elmozdult a mélypontról Netanjahu 2013-as bocsánatkérését követően, azonban továbbra is árnyéka volt a korábbi stratégiai viszonynak.

Ahogy korábban bemutattam, az Erdoğan-i török vezetés geopolitikai érdekei a politikai iszlám térnyerésére építettek Katarral és a Muszlim Testvériséggel együttműködésben. A stratégia fontos eleme volt a palesztin ügy képviselete és ezen belül a Hamász támogatása. Ezzel Törökország szükségszerűen folyamatos feszültséget vállalt fel mind Izraellel, mind az Egyesült Államokkal. A török külpolitika azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket és 2024 decemberéig nagyrészt visszaszorult befolyási övezete, Szíria vékony északi határsávjába és az iraki Kurdisztán területére. Ez szükségessé tette a

[387] ÇAĞAPTAY – EVANS 2016

térségi normalizációban való részvételt, amely a zsidó állammal is enyhüléshez vezetett. A kapcsolatok javulását mutatta, hogy 2022-ben Ichák Herzog izraeli államfő hivatalos látogatást tett Ankarában, az enyhülés gyümölcseit azonban nem tudta a két ország learatni. Az együttműködés új mélypontja a 2023. október 7-i Hamász támadását követően fokozatosan következett be. Törökországban a választásokat övező erős Izrael-ellenes retorika betagozódik egy szélesebb iszlamista, Nyugat-ellenes ideológiai vonulatba, amely a török kormánypártot jellemzi.[388] A kétoldalú kapcsolatok tekintetében 2024-re a török-izraeli kapcsolatok mélypontra jutottak, kiterjedve a korábban jelentősége miatt tabu gazdasági bojkottra, valamint, arra, hogy Ankara csatlakozott a hágai nemzetközi bíróságon az Izrael ellen népírtás vádjával indított perhez.[389]

4.4.3.2. A kapcsolatokat befolyásoló tényezők

Törökország kisebb közvetlen katonai fenyegetést jelent Izraelre nézve, mint Egyiptom, mivel a zsidó állammal nem határos, két arab állam, Libanon és Szíria területe választja el a két országot. Ugyanakkor Izraelnek hosszútávon számolnia kell és számol is azzal, hogy bizonyos forgatókönyvek szerint a török terjeszkedés, mint potenciális regionális hegemón, katonai fenyegetést jelenthet. Erdoğan elnök 2024 júliusában egészen a zsidó állam megszállásával fenyegetett, amennyiben az nem változtat gyökeresen a palesztinokkal szembeni politikáján.[390] Az iráni „ellenállás frontját" ért 2024-es csapások és azt követő meggyengülését követően Izraelben meg is jelentek a legmagasabb kormányzati szinten olyan vélemények, amelyek Törökországgal szembeni háborúra való felkészülésre szólítottak fel.[391] A fenyegetés jellegét több kérdés mentén határozhatjuk meg, amelyek a palesztin-ügy támogatása, a politikai iszlám és a török regionális ambíciók. Ezek a kérdések nem elválaszthatóak egymástól, nem külön utakat jelölnek, hanem összeolvadhatnak egy török hegemonisztikus ambíció keretében.[392] A közvetlen fenyegetésen túlmenően a fő kérdés nem annyira a török katonai erők Izraellel szembeni tevékenysége, hanem jóval inkább a palesztinok támogatása. Tekintettel az AKP vezetés Hamásszal kapcsolatos szimpátiájára, amelyet az október hetedikei támadás sem tört meg, Izraelnek számolnia kell azzal, hogy Törökország a palesztin csoportok támogatásán keresztül Iránhoz mérhető vagy annál is potensebb fenyegető hegemón jelöltként jelenik meg, akár kiegészülve más szunnita többségű

[388] AYDINTAŞBAŞ 2023
[389] ÇEVIK 2024
[390] CIDDI – EPLEY 2024
[391] ETZION 2024
[392] CAGAPTAY 2009

területek befolyásolásával, mint a szunnita felkelők által uralt Szíria.[393] Ezeknek a negatív forgatókönyveknek rövidtávon minimális az esélye, azonban Izrael Törökországra a politikai iszlám előretörése nyomán jelenleg egyértelműen fenyegető hatalomként tekint, a politikai konfliktus miatt akadozó együttműködés mellett is. A török regionális politika emellett indirekt módon is jelenthet fenyegetést a zsidó államra nézve, amennyiben az nem ellensúlyozza vagy akár együtt is működik Iránnal annak Izrael-ellenes tevékenysége kapcsán. Kérdéses, hogy Törökországnak miért válna hasznára egy másik, történelmileg ellenséges potenciális hegemón segítése, azonban számos példáját láttuk annak, amikor a revizionista tömb felé sodródó Törökország Irán érdekeit szolgálta a térségben.[394]

A török társadalom Izraelhez kapcsolódó viszonyát ugyanaz a megosztottság jellemzi, mint az egész országot, a politikai iszlám pártján állók, a szélsőséges nacionalisták és a kemalista erők hármasa. Míg a kemalista tömb elfogadóbb Izraellel kapcsolatban annak szekuláris irányultsága miatt, a politikai iszlám, bár az AKP hosszú évekig fenntartotta az Izraellel ápolt együttműködést, legalábbis érzékenyebb mindenfajta költségnövekedésre a kapcsolatok fenntartása tekintetében. Ugyanakkor Törökországban is érzékelhető egy általános palesztin pártiság és Izrael-ellenesség, még ha nem is olyan mértékben, mint Jordániában, ahol a népesség többsége palesztin származású. Az Izrael-ellenes narratíva emellett a kormányzati kommunikáció része és különösen kampányidőszakban Erdoğan és az AKP kedvelt eszköze a szavazók megnyerésére. Mindez az ellenséges közhangulat ugyanakkor nem teljes akadálya a pragmatikus együttműködésnek, azonban mindenképpen megnehezíti azt és rendkívül érzékeny az izraeli-palesztin válsághelyzetekre. Ennek eredménye volt a két állam közötti teljes kereskedelem megtiltása török részről Izrael gázai offenzívája miatt 2024 május elején, amely a 6,8 milliárd dollár volumenű éves kereskedelmet veszélyeztette.[395] Ugyanakkor a valóságban ez nem következett be, mivel különböző utakon, de a kereskedelem Törökország és Izrael között a hivatalos embargó után és ellenséges retorika mellett is folytatódott.[396] A kereskedelmi kapcsolatok blokkolásával párhuzamosan a disszertáció témája szempontjából kiemelten releváns, hogy Törökország a NATO-Izrael együttműködés blokkolásával is fenyeget a gázai háború és a palesztinok helyzete miatt, veszélybe sodorva a biztonsági együttműködés alapjait is.[397]

[393] BEN MENACHEM 2025
[394] LARRABEE – NADER 2013
[395] REUTERS 2024
[396] CAN – GÜNEŞ 2024
[397] CIDDI 2024

Az Amerikai Egyesült Államok érdekei kapcsán újfent hangsúlyozni szükséges, hogy a két állam nincsen egy kategóriában, tekintettel arra, hogy bár Izrael kiemelt amerikai partnerállam, a kapcsolat intézményes jellege gyengébb, mint a közös NATO tagságból eredő formális szövetség Törökországgal. Mindemellett a két, alapvetően a nyugati szövetségi rendszerhez tartozó közel-keleti állam együttműködése, de legalábbis a feszültségek enyhítése az Amerikai Egyesült Államok alapvető érdeke. A közvetlen fegyveres konfliktus Törökország és Izrael között nem valószínű rövidtávon, azonban Ankara blokkolhatja a NATO-Izrael együttműködést, amelynek jelentős hatása lenne a Kelet-Mediterráneum biztonságára, és ezt az Amerikai Egyesült Államoknak kiemelt célja megelőzni.[398] Ez az erőfeszítés nyilvánult meg Washington folyamatos erőfeszítéseiben, amelyek a 2008-at követően megromlott török-izraeli viszony javítására fókuszáltak. Az Erdoğan kormányzat politikájának eredményeképpen Törökország hullámzóan ugyan, de szakaszosan lazított a nyugati szövetségi rendszerhez való kapcsolódásán (NATO, EU) és közeledett Iránhoz, az Oroszországi Föderációhoz, Kínához és sajátos, a politikai iszlám alapjain önálló Közel-Kelet politikát folytat. Az Egyesült Államok célja, hogy ezek a kilengések időszakosak legyenek és Törökország a szabályalapú világrend céljait szolgálja kül- és biztonságpolitikájával, ne pedig a revizionista, Washington érdekeivel ellentétes politikát folytasson.[399] Az Amerikai Egyesült Államok számára Izrael tekintetében ennek két alpontja van. Az egyik, hogy ezek a kilengések ne vezessenek jóvátehetetlen eszkalációhoz a két regionális katonai nagyhatalom között, akár közvetlen, akár közvetett konfliktus képében. A másik, pozitív cél, hogy bár az amerikai elképzelésekben a közel-keleti regionális biztonsági architektúra alapvetően Izrael és a konzervatív szunnita államok, különösen Szaúd-Arábia partnerségére épülne, Törökország szerepe kulcsfontosságú ebben és kiegészítő szerepet játszhat az iráni-orosz-kínai revizionista erők ellensúlyozása kapcsán.[400] Ugyanakkor Törökország és az Amerikai Egyesült Államok viszonya rendkívüli mértékben konfliktusos, Izraelen messze túlmutató okokból, mint a kurdokkal kapcsolatos álláspont, a Hamász támogatása, a svéd NATO csatlakozás blokkolása.[401] Ezek a tényezők mind kizárják jelenleg, hogy Washington hosszú távon számíthasson Ankarára közel-keleti stratégiai céljai megvalósításában.

Végezetül mit adhat a jelenlegi feszült viszony javulása esetén a két állam egymásnak, cáfolható-e, hogy a stratégiai együttműködésük túlhaladt a zenitjén? Izrael tőkét és

[398] CAGAPTAY 2024
[399] THOMAS – ZANOTTI 2024
[400] UNLU 2024
[401] BARKEY 2023

technológiát ugyan biztosíthat Törökország számára, ugyanakkor ez jóval kevésbé releváns, mint akár Egyiptom vagy Jordánia esetében, amelyek fejlődő gazdaságok, Törökország ellenben viszonylag fejlett, tudásintenzív gazdaság, jelentős önálló ipari kapacitásokkal. A legfontosabb védelmi ipari technológiákat Törökország már a kilencvenes és kétezres évek elején megszerezte Izraeltől, saját fejlett hadiipart épített ki, nem szorul az izraeli partnerségre.[402] A gazdasági kapcsolatok intenzívek és ebben további fejlődés elképzelhető, amennyiben sikerül tartósan fegyverszünetet kötni Izrael és a Hamász között, azonban a két ország globalizálódott és rendelkezik alternatívákkal. Amiben azonban az együttműködés valójában fejleszthető és új, érett korszakba érhet egy stabil, amerikai vezetésű regionális biztonságpolitikai architektúra égisze alatt, az egymás ellenségeinek ellensúlyozása és elrettentése. Izrael képes ellensúlyozni és lefoglalni Iránt és partnereit, amelyek Törökország déli befolyási övezetében, különösen, az Aszad-rezsim bukásával, Irakban vannak jelen. Izrael ezzel csökkentheti Ankara költségeit a keleti potenciális hegemón befolyásszerzésének ellensúlyozása tekintetében. A két állam közötti biztonsági együttműködésben továbbra is jelentős potenciál van közös ellenségeik kapcsán, amelyek köre azonban az Erdoğan vezetése alatti évtizedek során fokozatosan lezajlott fordulattal jelentősen csökkent. A két ország közötti ellentét és az ebből következő bizalmatlanság rendkívül nagyfokú, hiszen Izrael történelmi kapcsolatot ápol a kurdokkal, míg Ankara a Hamászt támogatja anyagilag, diplomáciailag és retorikailag. Izrael azáltal is segítheti az ankarai rezsim ügyét, hogy a palesztinokkal szemben folytatott politikáján enyhít, a kooperáció irányába mozdul el, ezzel mérsékli a török közvélemény nyomását saját vezetésére, különösen a konzervatív, nacionalista, vallásos szavazócsoportokét. Törökország ennek inverzét teheti meg, ellensúlyozza Iránt, ezzel csökkentve Izrael költségeit. Emellett stratégiai egyetértés esetén a Hamász és más Izrael-ellenes szunnita csoportok támogatása helyett az Izraellel való kooperációt előtérbe helyező palesztin csoportokat támogathat. Mindkét ország közvetetten részese az arab világban zajló politikai küzdelemnek a politikai iszlám és a konzervatív rezsimek között. Törökország Katarral működik együtt, míg Izrael Szaúd-Arábiával és az Egyesült Arab Emírségekkel, így itt is lehetőség nyílhat a kiegyezésre, ahogy az maguk az öböl-menti államok között is megtörtént. Ugyanakkor a jelenlegi török vezetés számára a Muszlim Testvérekkel és Katarral való együttműködés fontosabb, mint bármely más állammal kiépített szövetség.[403] A két ország kölcsönös érdeke végtére is egy prosperáló,

[402] CSEPREGI 2016
[403] PARTRICK 2018: 239

stabil és biztonságos kelet-mediterráneumi térség, amelyben a két ország együttműködése, a görög és ciprusi, továbbá az egyiptomi vezetés és Törökország között feszülő ellentétek mérséklőjeként Izrael fontos szerepet játszhat. Ez a térség biztosítja ugyanis Izraelnek a hátországot, stabil nyugati kijáratot és energiabiztonságot. A Vaskardok hadművelet lezárultát követően tehát megnyílik a lehetőség egy érett stratégiai kapcsolat megteremtése előtt, azonban mindkét ország politikája jelenleg a másik érdekeit sérti, ebben hosszú, amerikai közvetítéssel elvégzendő munka szükséges, hogy a kölcsönös előnyök a kooperáció által kiaknázhatóak és a veszélyek elkerülhetőek legyenek.

4.5 Egyiptom

Az elmúlt ötven évben Irán mellett Egyiptom regionális szerepe változott meg a legdrámaibb mértékben. A hidegháború első felében az arab szocialista és pánarab mozgalom vezetőjeként (amelyet Szíria és Irak ugyanakkor vitatott) Egyiptom komoly esélyekkel indult a regionális hegemónia elérésében. Ennek megszerzésében jelentős részben az Izraellel szemben vívott sikertelen háborúi akadályozták meg. Az egyiptomi-izraeli békeszerződést követően az ország befelé fordult és visszavonult a regionális dominancia elérése, de legalábbis egy hatalmi blokk kiépítésének céljától. Egyiptom, amennyiben önálló államisága megmarad, ugyanakkor sosem lehet annyira gyenge, hogy ne a térség egyik nagyhatalmaként tekintsünk rá. Ebből következően akkor is számolni kell vele, ha rövidtávon nem is valószínű, hogy alapvetően meghatározná a regionális folyamatok alakulását.

4.5.1 Egyiptom állami adottságai

Az egyiptomi adottságokat legismertebb jellemzője határozza meg, ez pedig az életet adó Nílus. Nem túlzás talán azt állítani, hogy nem az országnak vagy folyója, hanem a Nílus körül alakul ki a mindenkori Egyiptom. A folyó lehetőséget biztosít, és szükségessé is teszi, hogy viszonylag hatékony „hidraulikus” állam alakuljon ki a medrében, amely jelenleg 1 010 408 négyzetkilométeren mintegy 110 millió polgárnak ad otthont. Az életet adó Nílus völgye és a deltájának térsége ugyanakkor mederben tartja az ország külső ambícióit is, mivel a termőföldeken túli sivatag elvágja Egyiptomot a szomszédos régióktól.[404] Szaúd-Arábiához hasonlóan a biztonsági zónát nyújtó sivatag egyben szűkíti az erőkivetítésre való lehetőségeket is.

[404] COHEN 2009: 374-375

Egyiptom gazdasági körülményei jelenleg nem teszik lehetővé, hogy aktív államként lépjen fel, a belső stabilitás fenntartása felemészti erőforrásait és az Öböl-államok és nemzetközi szervezetek segítségére szorul. Törökországgal szemben Egyiptom nem rendelkezik stabil ipari alapokkal és Iránitól eltérően a hazai technológiai kapacitás is messzemenően hiányos. Rövid és középtávon semmilyen megoldás nem látszik a külső hitelektől való függőség leküzdésére. A korábbi években a földgázkitermelésében rejlő exportpotenciál lett volna olyan új bevételi forrás, amely növekedési pályára állíthatta volna a gazdaságot. Ezzel szemben 2023 májusában le kellett állítani az egyiptomi földgázexportot a hazai igények kielégítésének érdekében.[405] A gazdasági helyzetet is több szempontból súlyosbította az Izrael és a Hamasz között 2023. október 7-én kitört háború, amelynek következtében a zsidó állam leállította az Egyiptom felé irányuló földgázexportot, amely az egyiptomi felhasználás mintegy 15 százalékát fedezte. A másik jelentős bevételi forrás a Szuezi-csatornából származó járadékok, amelyek megközelítőleg az ország finanszírozásának 10 százalékát teszik ki. Az Új Szuezi-csatorna bővítési projekt célja a bevételek két és félszeresére való emelése volt.[406] A 2023-as pénzügyi évben (amely június 30-án fordul) valóban rekord bevételt sikerült elérni a 9,4 milliárd dolláros összeggel, amely közel 40 százalékos emelkedés a korábbi évhez mérten.[407] Ez az összeg azonban elmarad a 2023-ra tervezett, 13 milliárd dollárt meghaladó bevételtől.[408] A legnagyobb probléma, hogy az egyiptomi gazdasági tervezésnek egy gyorsan emelkedő finanszírozási igényt kell kielégíteni a dinamikusan növekedő népesség miatt. A saját népességén felül Egyiptomnak gondoskodnia kell az országban tartózkodó bevándorlókról és menekültekről, előbbiek száma 2022-ben meghaladta a 9 millió főt.[409] A kritikus gazdasági helyzetet tovább súlyosbítja mindenfajta külső sokkhatás, mint az orosz-ukrán háború, a gázai háború, a menekültválság vagy akár a Nílust érintő ember által okozott vagy természeti eredetű kedvezőtlen jelenségek. Összességében tehát 2025-ban nem látható, hogy az egyiptomi gazdaság miképpen lenne képes biztosítani a nagyhatalmi befolyásának növeléséhez szükséges gazdasági alapokat, valójában a stabilitás megőrzése és az összeomlás elkerülése a fő feladat és a régió közös érdeke. Minden szempontból le van tehát maradva a fent tárgyalt regionális nagyhatalmakhoz képest.

[405] WERR – SAFTY 2023
[406] LOEWE 2015
[407] REUTERS 2023a
[408] New Suez Canal 2023
[409] ReliefWEB 2022

A belső adottságokat tükrözi a politikai rendszer, amely a haderő közvetett vezetésével a stabilitást helyezi előtérbe. Ugyan léteznek parlamenti választások, ezek demokratikus jellege erősen megkérdőjelezhető, tekintettel az ellenzék szűk mozgásterére. Az arab tavaszt követően a Muszlim Testvériségnek sikerült választások során hatalomra kerülnie, 2011-ben megnyerve a parlamenti választásokat, majd 2012-ben Mohamed Murszit választották elnökké. A Muszlim Testvériség számos hibával terhelt rövid kormányzását[410] a haderő Abd el-Fatták esz- Szíszi tábornok vezetésével 2013. július 3-án megdöntötte és 2014-ben már 96 százalék fölötti eredménnyel megválasztott elnökként Szíszi nem ad semmiféle esélyt a Muszlim Testvériség visszatérésére, amelynek vezetőit letartóztatták és terrorszervezetnek minősítették. Az elmúlt évtizedben Szíszi elnök vezetésével tehát egy politikai restauráció ment végbe Egyiptomban. A fentiek tükrében az egyiptomi haderőnek is messzemenően megváltozott a szerepe a hidegháború során. Míg 1973-ig az arab nacionalizmus ideológiáját támogatandó, támadóműveletekre igyekeztek felkészíteni a haderők, addig az ország befelé fordulása a fegyveres erők szerkezetére is hatással volt. Az egyiptomi haderő feladata az ország területének védelme, emellett a rezsimbiztonság garantálása.[411] Utóbbinak létezik közvetett jelentése, amely a fiatal férfiak szocializációjában és a gazdasági szerepvállalásban megjelenik, közvetlen jelentését pedig tapasztalhattuk mind Mubarak elnök, mind Murszi eltávolítása során, majd Szíszi hatalmának fenntartása nyomán.

Összefoglalva tehát, annak ellenére, hogy az egyiptomi haderő nagy létszámú és főként amerikai haditechnikával jól felszerelt, nem egy jelentős expedíciós képességekkel rendelkező erő, így regionális befolyása messzemenően korlátozott. A régió szempontjából a haderő belső stabilitása érdekében végzett munkássága ugyanakkor megnyugtató jelenség. Az ország válsága vagy akár szétesése esetén, földrajzi fekvéséből és nagy népességéből eredően a regionális instabilitás legkomolyabb forrása lehetne, így minden szereplő érdeke az ország nyugalma. Éppen ezért komoly lehetőségek vannak abban, hogy az intenzívebb regionális együttműködésre Kairó nyitottságot mutasson, akár Izraellel is.

4.5.2 Egyiptom regionális politikája

Egyiptom kiemelkedő stratégiai jelentőségét elfedik a gazdasági és társadalmi válságjelenségek és a politikai befelé fordulás. A magasan a legnagyobb népességgel rendelkező arab államként stratégiai pozíciót elfoglaló ország a történelem során többször igyekezett megszerezni a regionális hegemóniát. A modern kori egyiptomi regionális

[410] CSICSMANN 2020: 72-73
[411] KIS-BENEDEK 2018: 85

hegemóniára törekvés a hidegháború első felében az egyiptomi monarchia megdöntését követő időszakhoz köthető. Az arab szocializmus, pánarab nacionalizmus ideológiája szerint az arab területek egyesítésére vállalkozott Gamal Abden-Nasszer elnök. Különböző egyesülési kísérletekben jelent meg ez a szándék, amelynek legékesebb példája Egyiptom és Szíria egyesülésével létrejött Egyesült Arab Köztársaság volt. Emellett Jemennel és Líbiával is hasonló kísérletek történtek. Az egyiptomi vezetéssel való egyesítésnek három, egymással összekapcsolódó külső akadálya és egy belső gátja volt. Legmagasabb szinten az Amerikai Egyesült Államok, amely nem kívánt egy szocialista arab regionális hegemónt a Közel-Keleten. Másodsorban a konzervatív arab államok az Arab-félszigeten nem kívánták feladni uralmukat és ellensúlyozták az arab szocialista törekvéseket. Harmadrészt, legközvetlenebb módon Izrael állt minden szempontból szemben ezekkel a törekvésekkel, zsidó államként az arab világ szívében, Ázsia és Afrika találkozásánál nyugati partnerállamként. Izrael tehát már a hidegháború során ellensúlyozta a legfontosabb regionális hegemón kísérletet, az arab-izraeli háborúk során.

A nasszeri elnökséget követően Anvar Szadat elsőként 1973-ban a jom kippuri, vagy egyiptomi terminológiában októberi háború során bizonyította, hogy képes meglepni és visszaszorítani Izraelt, ha legyőzni nem is tudja. A háborút követően azonban Szadat külpolitikai fordulata nyomán viszonylagos befelé fordulás és az arab államok általi elszigetelés sem akadályozta meg, hogy regionális katonai nagyhatalomként jelenjen meg térségében, még akkor is, ha ez a haderő főként defenzív jellegű, belső stabilitást hivatott fenntartani és expedíciós beavatkozásra korlátozottan alkalmazható. Az „arab tavasz” nyomán kirobbant tiltakozáshullám és ennek következtében a hadsereg politikai szerepvállalásának bizonytalan kimenetelű háttérbeszorulása 2011-ben ennek megfelelően aggodalomra adott okot a térségben. Egy destabilizálódó Egyiptom magával húzhatja a szomszédos államok mellett a nemzetközi gazdaságot is a Szuezi-csatorna lezárása nyomán. Mindezt a negatív forgatókönyvet sikerült elkerülni, azonban további kihívást jelentett a Muszlim Testvériség 2012-2013 között tartó uralma, amelyet a hadsereg vezette ellenforradalom és a status quo ante visszatérése zárt le. A Szíszi elnökség által végrehajtott puccsot a nyugati döntéshozók közel tíz év múltán is szkeptikusan fogadják. A nyugati hatalmak, különösen az Amerikai Egyesült Államok részleges elfordulása Szíszi hatalomra kerülését követően utat nyitott az Oroszországi Föderáció szerepének növekedése előtt Egyiptomban. Egyiptom szempontjából logikus volt, hogy amennyiben a katonai puccs következtében a külső támogatás a hagyományos nyugati partnerek részéről csökken, ez esetben más forrásokból szükséges bevonnia anyagi, katonai, gazdasági és technológiai segítséget, ilyen forrást pedig a nyugati

partnereken és az Öböl-államokon túl egyedül az Oroszországi Föderáció, illetve Kína nyújthat. Ugyanakkor Egyiptom szempontjából az orosz és kínai kapcsolatok fejlesztése egyben nyomásgyakorlás is a nyugati államokra, jelezve, hogy amennyiben nem folytatják a támogatást, Egyiptom külpolitikai orientációja is megváltozhat.

Nem lehet azonban eltagadni a hadsereg legitimációját és az egyiptomi nép alapvetően pozitív hozzáállását a Muszlim Testvériség vezetésének megdöntéséhez, amely az egyiptomi többségi vélemény szerint ugyanúgy legitim, mint Mubarak eltávolítása, amikor nem tudta biztosítani a vezetés és a nép között fennálló társadalmi szerződés érvényesülését.[412] A szunnita arab államok és Izrael üdvözölte a konzervatív regionális politikát folytató Szíszi elnök és így a hadsereg visszatérését a kairói politikai hierarchia csúcsára. Az iszlamista politikát folytató Erdoğan elnök vezette Törökország számára azonban visszalépés volt az ideológiai partner elvesztése a Fölközi-tenger déli oldalán, azonban történelmi példákból tanulva kétséges, hogy hasonló ideológiai alapokon állva is lehetne-e Ankara és Kairó hosszú távon szövetséges, vagy pedig a geopolitika törvényszerűségei konkurenciára kényszerítik a két regionális hegemón potenciállal rendelkező közel-keleti államot. A Szíszi elnökség mindenesetre a regionális stabilitás szempontjából jótékony hatással volt a térségre, visszatérést jelentett a korábbi politikához, a mubaraki nepotizmus népi ellenállást kiváltó melléktermékei nélkül.

Az 1970-es évek végén lezajlott külpolitikai fordulatot követően Egyiptom határozottan nem vállal döntő szerepet a térség fegyveres konfliktusaiban. Egyiptom ugyan korlátozott mértékben még részt vett az 1991-es öbölháborúban, azonban az arab tavaszt követően nem vett részt a Szíriában és Jemenben folyó harcokban, egyedül Líbiában avatkozott be, tekintettel a határai mellett zajló konfliktusra. Befelé fordulása egyrészről előny a regionális szereplők számára, ugyanakkor elmondható, hogy kihasználatlan potenciál is rejlik az országban. A kairói vezetés olyan belbiztonsági kérdésekre összpontosít, mint a rezsimbiztonság garantálása, a terrorcsoportokkal szembeni küzdelem, vagy akár a Nílus által biztosított vízmennyiség garantálása Etiópia gátépítési kezdeményezésével szemben. Mindezek tükrében, a kiemelt elemzési kérdés, hogy milyen jellegű biztonsági partnerségben érdekelt Egyiptom, amely korlátozott mértékben, de feloldhatja befelé fordulását, hogy nagyobb szerepet vállaljon a regionális stabilitás garantálásában.

[412] N. RÓZSA 2019: 81

4.5.3 Egyiptom és Izrael kapcsolatai

A legnépesebb arab állam kétségkívül Izrael legfontosabb ellensége volt a zsidó állam megalakulását követő első huszonöt évben. Egyiptom kulcsszereplője volt mind a négy arab-izraeli háborúnak 1948, 1956, 1967 és 1973-ban is. Méretére, katonai képességeire, lakosságszámára és nemzetközi presztízsére való tekintettel, nagyhatalomként és potenciális hegemónként egyértelműen a legnagyobb fenyegetést jelentette Izraelre nézve. Az egyiptomi fenyegetés alapvetően hagyományos katonai dimenzióban jelent meg, a hidegháború során a fejlett és a szovjetek által jól felszerelt légierő és gépesített szárazföldi csapatok tömeges inváziója képes lett volna Izrael létében való megsemmisítésére. A nasszeri pánarab mozgalom szempontjából a zsidó állam a szó minden – földrajzi és politikai – értelmében is az egyiptomi vezetésű arab egység útjában állt. Nasszer retorikájával szemben, amely Izrael eltörlésével és független arab Palesztina fegyveres erővel való megteremtésével fenyegetett, az izraeliek jogosan tartottak attól, hogy számukra Kairó egzisztenciális fenyegetést jelent.[413] Az egyiptomi fenyegetést súlyosbította, hogy nem csak a délnyugatra elhelyezkedő nagyhatalommal, hegemón-aspiránssal, hanem annak (egyre csökkenő számú) partnereivel kellett Izraelnek felvennie a harcot az arab-izraeli háborúk során. Felvethető ugyanakkor, hogy a négy háború közül kettőben Izrael kezdeményezett az eszkalálódó feszültség spirál hatására. Emellett megjegyzendő, hogy komoly érvek szólnak amellett, hogy 1973-ban a jom kippuri háborúban Anvar Szadat már nem Izrael megsemmisítésére törekedett, hanem a Sínai-félsziget visszaszerzésére az izraeli megszállás alól, annak érdekében, hogy a nemzeti gyalázatot felszámolva új pályára terelhesse Egyiptomot.[414] Mindent összevetve azonban az 1973-mat követő, intenzív amerikai közvetítéssel megkötött izraeli-egyiptomi békefolyamat a lehető legnagyobb mértékben változtatta meg Izrael stratégiai helyzetét, a létfenyegetés gyakorlatilag megszűnt és új hatalmi egyensúly alakult ki a Közel-Keleten.[415]

Az egyiptomi-izraeli béke alapvetően a két ország biztonsági érdekeit szolgálja, továbbá az Egyesült Államok regionális politikáját támasztja alá. Hideg békéről van szó, amely azt jelenti, hogy bár a katonai, nemzetbiztonsági és politikai elit együttműködése a háttérben igen intenzív, a két ország társadalma, akadémiai és gazdasági elitje egymástól eltávolodva, bizalmatlanul, ha nem éppen ellenségesen tekint egymásra és nincsenek intenzív kapcsolatok.[416] A biztonság dimenziója mellett limitált energetikai, turisztikai és

[413] SHARNOFF 2017
[414] ROSTOVÁNYI 2011: 180-181
[415] RABINOVICH 2017: 19
[416] ROLL 2024

kereskedelmi együttműködésről beszélhetünk. A biztonsági dimenziót három részre oszthatjuk. Az első, hogy a békekötés eredményeképpen a két országnak nem kell tartania egymástól, csökkent a kétoldalú fenyegetés. Emellett a turbulens Sínai-félszigeten és a Gázai övezet kapcsán a két ország biztonsági szervei intenzíven együttműködnek a szunnita terrorszervezetekkel, különösen az Iszlám Állam regionális klienseivel szemben.[417] Harmadrészt a regionális hatást az amerikai érdekek kapcsán részletezem a későbbiekben. Visszatérve a kétoldalú fenyegetés lecsökkent mértékére, véleményem szerint a leginkább jelentős tényező, hogy Izraelnek nem kell tartania attól, hogy a határai mellett az egyik nagyhatalom vele szemben ellenséges koalíciókat szervez, mint tette azt Egyiptom 1973-ig. Izrael továbbra is rendkívül biztonságorientált és a világ leginkább katonai állama maradt, azonban rövidtávon nem kellett a létét fenyegető konvencionális háborútól tartania. Egyiptom számára azonban ugyancsak komoly előny, hogy az alapvetően bizalmatlan Izraellel szemben nem kell helyezkednie és nem kell számolnia a jogos vagy jogtalan megelőző katonai csapásokkal. Megint vissza kell utalnom, hogy Izrael volt az, amely 1956-ban és 1967-ben végül átlépte a háborús küszöböt Egyiptommal szemben, mivel úgy vélelmezte, hogy biztonságát csak így garantálhatja és katonai doktrínájának megfelelően egy megelőző háborút kell indítania.

Izrael számára azonban továbbra is rendkívüli fenyegetést jelent Egyiptom politikai elfordulása a mostani hideg békétől. Ez magyarázza, hogy miért aggasztotta olyannyira Izraelt a Muszlim Testvérek hatalomátvétele, és miért szolgálja érdekeiket a katonai restauráció Szíszi elnök vezetésével.[418] Izraelnek tehát mindenekfelett Egyiptom stabilitása és számára kedvező külpolitikai magatartása, azaz pacifikálása szükséges, minden egyéb pozitív előny az együttműködésben másodlagos jelentőségű.

Annak ellenére, hogy az izraeli-egyiptomi békekötés közel fél évszázados, annak az egyiptomi társadalom részéről való elutasítottsága igen magas, mintegy 97 százalékos volt 2024 februárjában.[419] Tekintettel az izraeli-palesztin konfliktus lezáratlanságára, lehetetlen pontosan megállapítani, hogy az Izraellel fenntartott diplomáciai kapcsolatokat milyen mértékben utasítják el az egyiptomiak maga a zsidó állam miatt és mennyiben a palesztinokkal való szolidaritás táplálja az összességében ellenséges társadalmi hangulatot. A politikai és katonai elit nem tűri meg a népharag felszínre törését, annak érdekében, hogy a nem az államhatalom által szervezett „hivatalos” palesztinpárti tüntetések ne rezsimellenes

[417] AFTANDILIAN 2021
[418] SOLIMAN 2016
[419] ABDELAZIZ 2024

zavargásokba forduljanak át, ezzel szemben jól meghatározott levezető eszközökhöz folyamodik.[420] Izrael médiában való kritizálása, a nyílt támogatás hiánya és az együttműködés elhallgatása segít menedzselni a népesség antipátiáját a zsidó állammal szemben. A rezsimbiztonságra olyannyira érzékeny egyiptomi vezetés azonban helyesen érzékeli, hogy a biztonsági együttműködésen túl a hideg béke továbbfejlesztése veszélyezteti az állam stabilitását, így ez egy komoly fék az egyiptomi-izraeli együttműködés előtt.

A belső feszültségekkel szemben az izraeli-egyiptomi együttműködéshez kapcsolódó külső, amerikai és európai érdek kiemelten magas. A hidegháború kontextusában az izraeli-egyiptomi béke fontos eszköze volt a szovjet befolyás visszaszorításának a térségben, Izrael biztonsága pedig amerikai szempontból is garantálva volt azáltal, hogy a legerősebb potenciális közel-keleti hegemón hatalom kiegyezett a zsidó állammal. A két ország békéje regionális szinten a stabilitás kettős pillérét alkotja, mivel az Afrika és Ázsia összekötő kapcsán megteremti a lehetőséget a biztonsági együttműködés számára, amit a két ország nagymértékben ki is használ. A két ország békéje továbbá biztosítja, hogy a Szuezi-csatorna és így a Földközi-tenger és az Indiai-óceán közötti hajózási útvonal legalább a két állam konfliktusa miatt ne sérüljön. A biztonsági együttműködés jelenlegi szintje azonban az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió szempontjából nem elégséges, amit bizonyítanak a 2023-2024-es év eseményei is. Egyiptom a békekötés keretében sem képes hathatósan fellépni, hogy a két ország között elterülő Gázai övezet ne legyen fenyegetések forrása és a két állam közötti feszültségek magas szintet értek el a gázai hadjárat nyomán.[421] Másik oldalon a hajózás biztonsága sincsen garantálva más szereplőkkel szemben, amelyet a jemeni húszik támadásai igazolnak. A fentiek tükrében kijelenthető, hogy bár az együttműködés a külső szereplők részéről hasznos és a minimumkövetelményt, azaz a két katonai nagyhatalom közötti katonai konfliktust minden dimenzióban megszüntette, a benne rejlő potenciál a biztonság regionális kivetítésére azonban messze nincsen kihasználva. A téma szempontjából ez azt is jelenti, hogy a biztonsági architektúra egyik fő pillére nem lehet az egyiptomi-izraeli partnerség, hacsak komoly fordulat nem következik be a két állam viszonyrendszerében, mint például a palesztin államiság kérdésének rendezése.

A két ország együttműködését a biztonság dimenzióján túl egyéb szempontok is alátámasztanák. Mindkét ország érdekében állna az energetikai együttműködés fejlesztése, amely jelenleg a földgázkincs limitált kereskedelmében merül ki. Míg a korábbi években

[420] Al Jazeera 2023
[421] SCHENKER – ORION 2024

Egyiptom exportált földgázt Izraelbe, addig a Leviathán és más izraeli lelőhelyek felfedezését követően Izrael szállít földgázt Egyiptomba, kihasználandó annak cseppfolyósítási kapacitását, amellyel Izrael nem rendelkezik. Ez az együttműködés is korlátozott azonban és függ a békés körülményektől, hiszen a 2023. október 7-i Hamász támadást követően felfüggesztésre került, majd 2024 októberében 20 százalékkal növekedett az exportált mennyiség.[422] Kairó számára azonban minden bizonnyal az izraeli technológia és tőke lenne a leginkább vonzó kérdés, különösen a vízgazdálkodás, megújuló energiák és mezőgazdaság területén. Az izraeli export és vállalkozások tömeges és privát megjelenése a zsidó állammal alapvetően bizalmatlan és ellenséges egyiptomi társadalmi körökben azonban várat magára. Ugyancsak kiemelendő, hogy az izraeli árszínvonal igen magas, tehát megfelelő állami ösztönzők nélkül, pusztán a piaci folyamatok hatására, biztonságos és elfogadó körülmények között sem lenne egyszerű megvetnie magát izraeli cégeknek az állam és azon belül a közvetett és közvetlen módon az egyiptomi hadsereg által dominált piacon. Végezetül Egyiptom szempontjából hangsúlyozandó, hogy a tengeri útvonalak elsődlegességén túl Izrael kapu lehetne szárazföldön a világra, tekintettel arra, hogy nyugaton Líbia, délen pedig Szudán az instabil helyzet miatt inkább beszorítja Egyiptomot, minthogy expanzióra adna lehetőséget. A hűvös egyiptomi-izraeli viszonyból eredően azonban Egyiptom és Szaúd-Arábia összeköttetését is inkább a Vörös-tengeren keresztüli híddal oldják meg, ugyanakkor ehhez is Izrael jóváhagyása kellett.[423] Ez kedvezőtlen hír mind a palesztinok, mind a jordánok számára, amelyek pozitív hatásokat tapasztalhatnának, ha Izrael fizikailag része lenne a Vörös-tenger két partjának összekötő infrastruktúrának, ugyanakkor a hídépítést körülvevő regionális egyeztetés mutatja, hogy a térségi gazdasági kooperáció alapjai léteznek, csak nincsenek kihasználva.

Izrael szempontjából az Egyiptommal folytatott együttműködés kiterjesztése ugyancsak számos előnyt biztosíthatna. Az egyiptomi piac vonzó lehet az izraeli termékek számára, különösen, hogy azok főként tőkeintenzív termékek és technológiai szolgáltatások, nem pedig nyersanyagigényes áruk, tehát elviekben a nagy piac ellátása sem ütközne akadályba a kis állam számára. Mindenekelőtt hangsúlyozni kell, hogy az izraeli gazdaság nem szorul rá az egyiptomi piacra, sokkal inkább érdekelt a stabilitásban és a biztonsági együttműködés fenntartásában. Tehát Izrael számára nem annyira a profitérdek jelent motivációt az egyiptomi életkörülmények és fenntartható fejlődés előmozdítása terén, hanem

[422] New Arab 2024
[423] HENDERSON 2016

hogy ezáltal mennyiben szolgálhatja az egyiptomi rezsim fennmaradását és így a békeszerződés létét.

Összefoglalva tehát, Izrael számára a negatív biztonsági hatások elkerülése a stratégiai érdek, Egyiptomban pedig a lakosság ellenállása miatt nincs lehetőség az egyéb, amúgy hasznos együttműködések kiterjesztésére. Kulcsmomentum ugyanakkor Izrael számára, hogy továbbra is Egyiptomnak az Amerikai Egyesült Államok támogatási ernyője alatt maradását elősegítse, szemben az Oroszországi Föderációhoz és Kínához fűződő kapcsolatok fejlődésével, amely veszélyeztetné a zsidó állam és déli szomszédja közötti béke külső feltételrendszerét is.[424] A fenti mozgatórugók és korlátok együttvéve egy kényes mederben tartják az egyiptomi-izraeli együttműködést, amelyben benne van a növekedési lehetőség, azonban ez csak óvatosan és lépésről lépésre történhet meg. A külső körülmények nagymértékben befolyásolják (pl. palesztinok helyzete) és a külső közvetítő szerepet betöltő Amerikai Egyesült Államok jelentősége alapvető a bizalmatlanság tompítása és a két állam által nyerhető előnyök maximalizálása érdekében. Az egyiptomi-izraeli együttműködés tehát kulcsfontosságú a Közel-Kelet békéjének és stabilitásának megőrzése szempontjából, azonban nem motorja a két államon kívül eső viszonyok amerikai támogatású biztonsági architektúra kiépítése érdekében kedvező átalakításában.

4.6 Jordánia

A regionális biztonsági architektúra létrehozása és fenntartása szempontjából a nagyhatalmak mellett más módon, de ugyancsak jelentős funkciójuk van a középhatalmaknak és stratégiai elhelyezkedésű kisebb államoknak. Ezek közül kiemelt szerepükből eredően Jordániát, azaz a Jordán Hasemita Királyságot tárgyalom a korábban bemutatott Egyesült Arab Emirátusok mellett. A két ország kapcsán három hasonlóságot emelhetünk ki, amellett, hogy mindkettő a közel-keleti rend meghatározó állama, annak ellenére, hogy maguk nem nagyhatalmak. Az első evidens hasonlóság, hogy arab, többségében szunnita államokról beszélünk, amelyek, ha nem is eldöntik, de logikussá teszik, hogy egy szaúdi-egyiptomi tengellyel a legkézenfekvőbb az együttműködésük. A második tényező, hogy mindkettő konzervatív politikai berendezkedésű muszlim többségű állam, amelyek ebből eredően kihívásként tekintenek a Muszlim Testvériségre és mindenfajta a fennálló rezsimmel szemben kritikus vagy ellenséges politikai irányvonalra, különösen a szélsőséges iszlamizmus formáira. Végezetül pedig mindkettő hagyományosan nyugatbarát állam, az Amerikai

[424] SVETLOVA 2021

Egyesült Államok és az Egyesült Királyság szoros partnerei, Izraellel békében élő és vele együttműködő államok, amely megint csak az amerikai támogatású regionális biztonsági architektúrában biztosítja a helyüket.

4.6.1 Jordánia állami jellemzői

Jordánia, a Közel-Kelet szívében fekvő stratégiai jelentőségű állam, amely kulcsszerepet játszik a régió stabilitásának fenntartásában. Annak ellenére, hogy erőforrásokban szegény ország, geopolitikai helyzete, konzervatív politikai berendezkedése és Nyugat-barát orientációja meghatározóvá teszi a térség politikai dinamikájában. Jordánia központi helyzete, a kihívások ellenére fenntartott belső stabilitása és méretét meghazudtoló fegyveres ereje, diplomáciai presztízse és befolyása révén hidat képez a különböző érdekek és hatalmi törekvések között és egy regionális biztonsági architektúra elengedhetetlen alkotóeleme.

A királyság központi földrajzi helyzete egyedülálló a Közel-Keleten, hiszen olyan kulcsfontosságú államokkal határos, mint Irak, Szaúd-Arábia, Szíria, Izrael és a palesztin területek.[425] Mindemellett az Akabai-öblön keresztül kijárattal rendelkezik a Vörös-tengerre és ezen keresztül a világóceánra. Ez a központi fekvés nemcsak logisztikai és kereskedelmi előnyöket biztosít, hanem a geopolitikai érdekek és befolyási övezetek metszéspontjába helyezi az országot. Jordánia egyfajta ütköző- és közvetítő államként szolgál a konfliktusok által terhelt térségben, különösen az Izrael és az arab világ, a szunnita és síita és feltehetőleg a damaszkuszi rezsimváltással a török-katari hatalmi tengelyek között. Az ország egyik legfontosabb határa az Izraellel közösen ellenőrzött Jordán-folyó völgye, amelynek politikai és biztonsági jelentősége kiemelkedő. A palesztin területekkel való közvetlen kapcsolata miatt Jordánia közvetítő szerepe az izraeli-palesztin konfliktusban Egyiptomhoz mérhető és saját jól felfogott érdeke a palesztin területek stabilitása.

Jordánia politikai rendszere monarchikus alapokon nyugszik, és erősen konzervatív jelleget mutat. Az országot a britektől 1946-ban elnyert függetlensége óta a Hasemita dinasztia irányítja, amely legitimációját Mohamed prófétától való leszármazásból eredezteti. Ez a vallási és történelmi háttér különleges tiszteletet biztosít a királyságnak az arab világban, miközben a belső stabilitás egyik biztosítéka is. A hatnapos háború 1967-ben fordulópontot jelentett Jordánia történetében. Az Izraellel vívott fegyveres konfliktus során az ország elvesztette Ciszjordániát, amely mind gazdasági, mind politikai szempontból súlyos csapás

[425] DAJAH 2025

volt, ugyanakkor lehetőséget biztosított az ország konszolidációjára a Jordán-folyótól keletre fekvő területeken. Ezt követően Jordánia politikája jelentősen átalakult, építkezve a királyság azon felismerésére, hogy a katonai konfrontáció helyett a diplomáciai eszközökkel történő rendezés és a közvetítésre épített státusz eredményesebben garantálhatja az ország biztonságát. A jordániai kül- és biztonságipolitika alapvetően Nyugat-barát orientációjú, amely a hidegháború alatt és azt követően is szoros együttműködésben nyilvánult meg az Amerikai Egyesült Államokkal és az Egyesült Királysággal.[426] A királyi család és a nyugati hatalmak közötti szoros kapcsolat nemcsak gazdasági támogatás formájában mutatkozik meg, hanem a biztonsági együttműködés terén is, különösen a terrorizmus elleni küzdelemben. Jordánia továbbá kulcsszereplő a Közel-Keleti békefolyamatokban, mivel második arab államként – Egyiptom után – 1994-ben békeszerződést kötött Izraellel, valamint a palesztin államiság kérdések megoldásának egyik legfontosabb térségi motorja, miközben saját biztonsági érdekeit maximálisan képviseli mindenfajta destabilizációval szemben. Jordánia mindemellett megőrizte státuszát, mint a Templom-hegy őrzője, amely vallási és diplomáciai presztízst biztosít számára a muszlim világban is.

A Jordán Királyság számára számos biztonsági kihívás egyszerre jelenik meg, amelyekkel szemben a stabil biztonsági architektúra, a külső és belső nagyhatalmak támogatása szükséges, hogy fennmaradhasson mind az állam, mind a hasemita uralkodóház. Az első kihívás az iráni regionális ambíciókból ered, nem véletlen, hogy a jordán király fogalmazta meg először a „síita tengely", mint geopolitikai problematikát. Jordánia célja ellensúlyozni és lehetőleg megakadályozni az „ellenállás frontjának" revizionista szándékait, amelyek veszélyeztethetik a királyságot és az „ellenállás" terepévé tennék a központi elhelyezkedésű államot.[427] Másodsorban a politikai iszlám, különösen a Muszlim Testvériség jelent kihívást az uralkodócsalád számára, amelynek érdeke, hogy Jordánia jövője a monarchikus alapokon nyugodjon és alternatív politikai ideológiák ne nyerhessenek teret és ne szivároghassanak be külföldről.[428] Ezzel részben összefüggésben a szélsőséges iszlám radikalizmus, mint az Iszlám Állam és az al-Káida ideológiája hasonló módon veszélyezteti a királyság békéjét, így ezen a téren Ammán fontos együttműködő partner. Végezetül Jordánia népességének jelentős része palesztin származású, amely a demográfiai összetétel szempontjából különleges helyzetet teremt. A palesztin lakosság nagyarányú jelenléte politikai szempontból érzékeny kérdés. A jordániai kormányzat történelmileg igyekezett

[426] MARION 2022
[427] MALIK – KNIGHTS 2024
[428] KÖPRÜLÜ 2017

kiegyensúlyozni a palesztin és a jordániai törzsi eredetű közösségek közötti érdekeket, ám a palesztin ügy támogatása és a belső stabilitás és rezsimbiztonság megőrzése közötti egyensúly fenntartása folyamatos kihívást és folyamatos kötöttséget jelent a regionális politikai szerepvállalásban, felértékelve a stabilitást.[429]

Amman regionális szerepének fontossága, egyben kihívásai megjelennek a szíriai rezsimváltással kapcsolatos megfontolásokban is. Az Aszad-rezsim az iráni hatalmi ambíciók támogatásával és a kábítószercsempészet forrásaként biztonsági fenyegetést jelentett Jordánia számára. A damaszkuszi fordulat is alapvetően kedvező lehetőségek számára nyitotta meg az utat, azonban fenyegetést is jelent, attól függően, hogy az új damaszkuszi vezetés milyen politikát követ, illetve egyben marad-e vezetése alatt a szír állam. A jordán király volt az első arab vezető, amely üdvözölte a felkelők győzelmét, azonban figyelmeztetett a stabilitás megőrzésének fontosságára, jelezve Amman kettős érzéseit.[430] Több hírszerzési értékelés, köztük az izraeli szolgálatok is kifejezték aggodalmukat, hogy a szíriai felkelők győzelme hasonló folyamatokat indíthat be Jordániában is és Szíria déli szomszédja destabilizálódását eredményezheti.[431] A damaszkuszi hatalomátvételt követő első hónapban ez nem következett be, azonban a jordán biztonsági erők nagyfokú készültségben vannak. Ahogy azonban Törökország kapcsán is említettem már, Jordánia számára is komoly lehetőségeket tartogathat egy mérsékelt szír vezetés és egy fejlődő, stabil és békés északnyugati szomszéd.[432] Ez különösen fontos Amman számára, annak érdekében, hogy a szír menekültek hazatérhessenek és megszűnjön a jordán államot sújtó anyagi és társadalmi teher. Az új szíriai vezetéssel való közvetítésben kulcsszerepe lesz Ammánnak, amennyiben az érdekelt egy egyensúlyozó politika és ennek keretében a mérsékelt konzervatív arab államokkal és közvetve Izraellel és az Amerikai Egyesült Államokkal fenntartott konstruktív viszonyban.

Jordánia stabilitása és mérsékelt politikai vonala nélkülözhetetlen a Közel-Kelet hosszú távú békéje és fejlődése szempontjából. Ammán számára ugyanakkor az állam és a királyság léte a tét, amelyet kizárólag kedvező külső körülmények mellett, a megfelelő partnerekkel való együttműködésen keresztül képes garantálni. Ez teszi Jordániát a kialakulóban lévő regionális biztonsági architektúra fontos pillérévé, és közvetítővé Izrael, az Öböl-menti államok és a nyugati partnerek között, fizikailag összekötve a közel-keleti partnereit. A közvetítés mellett, az erőforráshiány mellett a felkészült, brit és amerikai

[429] BDOUR 2024
[430] CNN Arabic 2024
[431] MASWAD 2024
[432] WINTER 2025

kiképzésben részesült vezetéssel rendelkező jordán fegyveres erők fontos képességeket biztosítanak a biztonsági együttműködések terén, tehát egyáltalán nem csak a biztonságot fogyasztó államról, hanem azt termelő és kivetítő államról is beszélünk. Jordánia példája arra emlékeztet, hogy a geopolitikai helyzet és a belső stabilitás közötti egyensúly kulcsfontosságú a térség hosszú távú békéje érdekében, amely így a regionális biztonsági architektúra létrehozásának is kulcsfontosságú eleme.

4.6.2 Jordánia és Izrael kapcsolatai

Izrael és Jordánia viszonya kapcsán érdemes leszögezni, hogy a zsidó állam ideológiai alapját képező politikai cionizmusnak összetett viszonya van a Jordán-folyó keleti partjával kapcsolatban, amelyet a revizionista cionizmus a létrejövő zsidó állam részének tekintett.[433] Ugyanakkor a függetlenség kikiáltását követően a Jordán-folyó keleti partjának Izrael általi meghódítása nem volt realisztikus elképzelés, mégis, a két ország viszonya történelmileg terhelt. A kapcsolatok alakulását meghatározzák a fent kifejtett három alapvető megállapítás Jordániával kapcsolatban, a lakosság, elhelyezkedés és az amerikai kapcsolat tekintetében. A Jordán Királyság lakosságának mintegy kétharmada palesztin származású, amely egyedül adott állampolgárságot az első arab-izraeli háború során elmenekült palesztinoknak. Ez azonban megint csak összetett viszonyt eredményez, mind Jordániában az uralkodóház, az őshonos jordániaiak és a palesztin származású jordán állampolgárok között, mind ezek kapcsolatában Izraellel. Izraellel geopolitikai szimmetriát képez Jordánia központi elhelyezkedése, azzal a különbséggel, hogy nem közvetlenül kontinensek metszéspontjában van, hanem Szíria, Irak, Szaúd-Arábia és Izrael veszi körül, keskeny kijárattal a Vörös-tengerre. Emellett Izraelnek Jordániával van a leghosszabb (részben hivatalosan nem annektált, de közel hatvan éve izraeli katonai ellenőrzés alatt álló) határa, a Jordán-folyó völgye a zsidó állam kevés földrajzilag védhető határai közé tartozik. Végezetül pedig Jordánia a központi elhelyezkedéséből eredő kihívásokat az Amerikai Egyesült Államokkal az Öböl-menti Együttműködési Tanács államaival és mára kisebb mértékben az Egyesült Királysággal ápolt szoros partnerségén keresztül igyekszik kezelni és biztosítani az ország és a Hasemita monarchia túlélését. Ez fontos összekötő kapcsot képez Izraellel, amely ugyancsak az Amerikai Egyesült Államok egyik fő partnere.

Jordánia Izraelre jelentett fenyegetése összetett kérdést jelent, hiszen maga az ország katonai értelemben nem rendelkezik a zsidó állammal összemérhető erővel, hagyományos

[433] SHELEF 2004

ellenséges szomszédos államokhoz, Egyiptomhoz és Szíriához képest nem jelent komoly fenyegetést. Ugyanakkor három szempontból Izraelnek mégis elsőrendű stratégiai érdeke, hogy Jordánia, illetve egy másik politikai entitás jordán területről, ne folytasson ellenséges stratégiát. Az első veszély, hogy ugyan Jordánia önmagában nem jelentős katonai hatalom, de egy ellenséges koalíció részeként komoly nyomást helyezhet Izraelre. Ennek történelmi példáit Izrael megtapasztalta az 1948-as és az 1967-es háborúk során. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy ezen háborúk során a jordán erők még Ciszjordániában állomásozhattak, fenyegetve Izrael vékony tengerparti összekötő sávját. Izrael ma azonban ellenőrzése alatt tartja a Jordán-folyó völgyét, amely ugyan egy hosszú határt képez Jordániával, azonban magas szinten védhető földrajzi körülményeket biztosít.[434] A második, talán legkomolyabb fenyegetés típus, amit Jordánia jelenthet, az ország palesztin többségéből ered, amely így természetszerűleg kapcsolódik a Ciszjordániában, Gázában és más arab országokban élő palesztinok politikai aspirációihoz. Amennyiben a palesztinoknak sikerülne megdönteni a jelenleg regnáló, Izraellel együttműködő jordán monarchiát, úgy az Izraellel szembeni palesztin fenyegetés szintet léphetne.[435] Ennek a kérdésnek egy alváltozata, hogy nem csak palesztin nacionalista fordulat következhet be Jordániában, hanem egy szélesebb, a szunnita iszlám szélsőséges ágához, akár az Iszlám Államhoz köthető politikai fordulat, aminek eredményeképpen, egy államkudarc esetén Izrael keleti szomszédságában egy fundamentalista állam fenyegetése jelenhet meg. Végezetül az iráni befolyás növekedése Jordániában jelenthet veszélyt Izraelre nézve, amely megteremtené a zsidó állam körbekerítettségének újabb lehetőségét is.[436] Az iráni hatalom kiterjedése nem feltétlenül egy rendezett formában betagozódó Jordánia, sokkal inkább a palesztin törésvonalak mentén destabilizálódó királyság képében jelentkezhet, amelynek következtében Ciszjordánia egy „második Gázává" válhat.[437] Jordánia tehát jelenlegi berendezkedése és külpolitikai stratégiája mentén önmagában nem jelent katonai fenyegetést, éppen ellenkezőleg, azonban több Izrael számára kedvezőtlen forgatókönyvet is fel lehet vázolni, amelyekkel számolni kell Izrael és a régió biztonsága szempontjából.

Jordániában az egyiptomi helyzethez hasonlóan jelentős, ha nem még jelentősebb távolság van az uralkodó politikai és katonai elit, valamint másik oldalon a közvélemény között az Izraelhez fűződő viszonyban. Az uralkodóház és az azt szolgáló biztonsági szervek

[434] DAYAN 2014
[435] Middle East Monitor 2024
[436] MANSHAROF – FUZAYLOV 2024
[437] LERMAN 2024

tisztában vannak vele, hogy a monarchia túlélése szempontjából Izrael biztonsága és a palesztin aspirációk kontroll alatt tartása elsőrendű érdekük. A lakosság, különösen a palesztin származású jordán állampolgárok ellenségesek Izraellel és kritikusak országuk vezetésének megalkuvó politikájával szemben.[438] Ez komoly fenyegetést jelent a jordán rezsimbiztonságra nézve, amely kiterjesztve, akadálya az alapvetően biztonsági és energetikai, illetve vízügyi együttműködés más területekre való kiterjesztésével szemben. Ugyanakkor nem akadályozza meg a katonai és nemzetbiztonsági együttműködést a CENTCOM égisze alatt az Amerikai Egyesült Államok koordinációjával. Az Izraellel szemben indított 2024. április 13-i iráni támadás során is bebizonyosodott, hogy Jordánia képes és hajlandó a gyakorlatban is együttműködni Izraellel és az Amerikai Egyesült Államokkal egy regionális partnerségben annak érdekében, hogy a zsidó állam biztonsága garantálva legyen és elkerülhető legyen a régió stabilitását veszélyeztető eszkalációs spirál a két hatalmi tömb között.[439] Az Amerikai Egyesült Államok számára Jordánia stabilitása elsőrendű érdek, bár az amerikai közbeszédben nem járul hozzá az a vallási, politikai, katonai és érzelmi narratíva, mint Izrael támogatásához. Jordánia stratégiai elhelyezkedése, a kialakuló biztonsági architektúrában betöltött központi „sarokkő" jellege és mérsékelt, regionális stabilitásban érdekelt politikája alapján azonban az Amerikai Egyesült Államok (és a korábbi mandátum-hatalom, az Egyesült Királyság) számára kulcsfontosságú partner.[440]

Végezetül tehát felmerül a kérdés, hogy mit adhat a két szomszédos és bonyolult viszonyrendszerben lévő ország egymásnak a jelenlegi hideg békén túlmenően? Izrael, mint tőkében és technológiában gazdag hatalom fokozhatná az energetikai és vízügyi segítségnyújtást a kritikus helyzetben lévő és túlnépesedett Jordánia számára. Emellett üzleti befektetések által segíthetné a monarchia stabilitását erősítő gazdasági konjunktúra megteremtését. A jeruzsálemi politikai vezetés emellett a palesztinokkal kapcsolatban folytatott politikájának enyhítése nyomán mérsékelhetné a jordán lakosságnak a monarchiára gyakorolt nyomását, ezzel hozzájárulva a kulcsfontosságú keleti partnerének stabilitásához. Jordánia a legtöbbet a biztonsági együttműködés további intézményesítésével adhatja Izraelnek, hogy a precedensértékű április 13-i koordinált védelemi művelet akár rutinná is válhasson és magasabb szintű támadások ellen is felkészítse a két országot. Emellett Jordánia jelenlegi berendezkedés melletti stabilitása, Izraellel és az Amerikai Egyesült Államokkal partnerségi viszonyt ápoló mérsékelt politikája önmagában érdek a zsidó állam számára.

[438] AL-SHARAFAT 2023
[439] MAGID 2024
[440] SHARP 2024: 13

Ezzel képes lekötni a palesztinok által jelentett fenyegetés növekedését és kiegészülését a Jordán-folyó keleti oldaláról érkező kihívással, a terrorszervezetek onnan való támogatását, esetleg az iráni tengely jelentette körbekerítettség erősödését. Emellett Jordánia fizikailag keleti kijáratot jelent Izrael számára az Arab-félszigeten található partnerországok felé. Mindezek a potenciális együttműködési lehetőségek léteznek, az alapok működnek, azonban a fejlesztésük komoly politikai akadályokba ütközik. Ennek legfőbb eleme a jordán lakosság ellenségessége a kérdésben és így a rezsimbiztonság elsődlegessége a kockázatvállalással szemben.

4.7 Fejezeti összefoglaló

A fentieket összefoglalva megállapítom, hogy a rendkívül összetett és konfliktusokkal terhelt közel-keleti régióban három, egymással kölcsönhatásban álló hatalmi dinamika érvényesül. Ezek az államokon belüli, a régió államai közötti és a térségen kívülről érkező hatások által alkotott rendszer. A nemzetközi szinten a hatalmi és fenyegetési egyensúly logikája érvényesül az öt nagyhatalom között, mivel a régió biztonsági szerkezete nélkülözi azokat az érett biztonsági intézményeket, amelyek biztosíthatnák a békét és stabilitást. A két jelenség összefügg és nehéz, ha nem éppen lehetetlen megállapítani az ok-okozati összefüggés irányát, hogy azért konfliktusos a régió, mert hiányoznak a biztonsági struktúrák vagy utóbbiak azért nem alakulhattak ki, mert olyannyira konfliktusokkal terhelt a térség. Az eredmény a magyarázattól függetlenül, hogy a rendkívül bizalomhiányos közel-keleti régióban földrajzi fekvéséből és társadalmi sokszínűségéből adódóan is a hatalmi dinamikák nehezen kiszámíthatóak és összetettek. A közel-keleti államok ebben a bizalomhiányos, kihívásokban bővelkedő rendszerben a hatalommaximalizáció és a hatalmi egyensúly kettős logikája mentén igyekeznek a lehető legnagyobb biztonságot elérni. Ennek érdekében a haszonmaximalizáció és a költség és károk minimalizálása jellemzi az országokat. Rendkívül fontos a rezsimbiztonság és a túlzott kockázatok elkerülése. A közös vonások mellett is azonban az egyes államok érdekei eltérőek, mivel a bizalomhiányos rendszer következtében a biztonsági dilemma magas fokon jellemzi az állami és nem-állami szereplők közötti viszonyt. Ezen belül, a nulla összegű játszmákban történő gondolkodás elkerülhetetlen, azaz „az ellenfelem haszna az én károm”.

Izrael regionális partnereivel ápolt biztonsági együttműködésére fókuszálva megállapítottam, hogy bár mindegyik vizsgált reláció igen fontos, azok közül egy kivételével mind alkalmatlan arra, hogy egy regionális biztonsági együttműködési szerkezet alapja legyen, ahogy Izrael ezt önmagában is képtelen ellátni. Röviden összefoglalva a vizsgált

partnereket és korlátjaikat: Egyiptom túl sok belső kihívással néz szembe. Törökország önálló, az izraeli és amerikai érdekekkel ellentétes politikát folytat a térségben. Az Egyesült Arab Emírségek, Bahrein, Jordánia pedig túl kicsik, hogy alapvető pillérként szolgáljanak. Így tehát marad Szaúd-Arábia, amely rendelkezik a nagyhatalmi státusszal, anyagi és katonai képességekkel, hogy biztonságot és stabilitást vetítsen ki a térségben. Ugyanakkor rá is szorul a külső támogatásra, ezért érdekelt az együttműködésekben, hogy ellensúlyozza az iráni regionális ambíciókat, valamint Törökországot. Megjelenik a vallási presztízsből eredő szerepvállalás is, amely ugyancsak komoly erőforrást jelent. A kis- és középhatalmaktól eltérően a szaúdi vezetés megköveteli az együttműködésének az árát, az Amerikai Egyesült Államoktól a katonai és civil nukleáris támogatás képében, Izraeltől pedig a koncessziókat a palesztin államiság megvalósítása terén. A szaúdi állam kötöttségei, főként a társadalmi ellenszenv a zsidó állammal szemben, ugyanakkor limitálja is a lehetőségeit, amelyekkel a biztonsági együttműködés intenzitásában, formájában hatást gyakorol. Hangsúlyosan megjelenik ugyanakkor az Amerikai Egyesült Államok és annak az Oroszországi Föderáció és Kína elleni globális hatalmi harcának kulcsszerepe a közel-keleti biztonsági együttműködések katalizálásában, így a következőkben a globális hatalmak közel-keleti stratégiáit és Izraellel ápolt kapcsolatait vizsgálom meg.

3. táblázat – Közel-keleti szereplők állami adottságai							
Ország	**Izrael**	**Irán**	**Szaúd-Arábia**	**Törökország**	**Egyiptom**	**Egyesült Arab Emírségek**	**Jordánia**
Terület (km²)[441]	21 937	1 648 195	2 149 690	783 562	1 001 450	83 600	89 342
Lakosság (millió fő)[1]	9,4	88,4	36,5	84,1	111	10	11,2
GDP PPP milliárd USD, (2023)[442]	528	1 600	2 033	3 602	2 122	798	119
GDP PPP/fő (ezer USD/fő) (2023)[2]	54 128	17 660	61 103	42 217	18 525	76 110	10 391
Haderő összlétszáma, (tartalékosok) (2024)[443]	169 500 (465 000)	610 000 (350 000)	257 000 (0)	355 200 (378 700)	438 500 (479 000)	63 000 (0)	100 500 (65 000)
Katonai költségvetés, milliárd USD (2023)[3]	19,2	7,41	69,1	16	3,58	20,7	1,85
Külföldi katonai segély, milliárd USD (2024)[3]	3,3	N/A	-	-	1,3	-	0,4
BICC Militarizációs Index 2022 (helyezés(pontszám))[444]	2(257)	28(147)	6(213)	41(135)	39(138)	N/A	14(200)

[441] CIA Factbook
[442] Világbank
[443] IISS Military Balance
[444] Global Militarisation Index

5. A KÜLSŐ NAGYHATALMAK SZEREPE A KÖZEL-KELETEN

A közel-keleti régió mind pozitív, mind negatív okokból kiemelt fontosságú mind a négy vizsgált, globális befolyással rendelkező nagyhatalom számára, amelyeket ebben az alfejezetben tárgyalok. Hangsúlyozom, hogy a vizsgált Amerikai Egyesült Államok, Európai Unió, az Oroszországi Föderáció és a Kínai Népköztársaság nem rendelkezik egyenlő mértékű hatalommal és nem azonos érdekekből vetítenek ki erőt a Közel-Kelet térségére. A következőkben a négy nagyhatalom eltérő stratégiáit és érdekeit vizsgálom, különös tekintettel a közel-keleti hatalmi dinamikák és a biztonsági architektúra kívánt jellegére.

5.1 Amerikai Egyesült Államok

A Közel-Keleten legnagyobb befolyással rendelkező külső nagyhatalom természetszerűleg a globális szinten is legnagyobb hatalommal rendelkező állam. A nemzetközi rendszer megváltozásának viszonylagos gyorsaságát mutatja, hogy a legjelentősebb közel-keleti külső nagyhatalomnak mindösszesen nyolcvan éve, a második világháborút követően vannak számottevő érdekeltségei és befolyása a térségben. Ezzel Washington Peking után a legújabb szereplő a Közel-Keleten aktív négy nagyhatalom közül. Mégis, ez alatt az idő alatt mind stabil partnerségek, mind évtizedes ellenséges viszonyok kialakultak és így jelentős történelmi hagyaték halmozódott fel, amelyre az Amerikai Egyesült Államok jelenkori politikája épülhet és amely alapján az megítélésre kerülhet.

5.1.1 A Pax-Americana fénykora és vége a Közel-Keleten

Az Amerikai Egyesült Államok Közel-Kelet politikájának elmúlt mintegy három évtizedében három korszakot különböztethetünk meg. A Pax Americana szűk két évtizedes korszaka két szakaszból állt, a második öbölháborút követő első évtized viszonylagos békében telt, míg a másodikat, a neokonzervatív amerikai politikai irányzat miatt, két elhúzódó háború jellemzett. Jelenleg a harmadik korszak végén, vagy egy negyedik elején járunk, mint azt az alfejezet végén bemutatom.

A második öbölháborút követően, az Amerikai Egyesült Államok „unipoláris pillanata” a közel-keleti térségben egy évtizedes „csendes” szakasza a katonai művelet helyett a békefolyamatok jegyében telt. A madridi csúcstalálkozót követően az izraeli-jordán béke megteremtése, majd az oszlói folyamat jegyében a palesztin autonómia, majd esetleges állam megteremtése volt az amerikai kormányzat fő fókusza. A két állam, amely ellenérdekelt volt az amerikai tervekkel szemben, Irak és Irán a kettős feltartóztatás politikája jegyében egymást

tartották sakkban.[445] A kettős feltartóztatás politikájának keretében mindkét államra súlyos szankciókat vetett ki és tartatott be az Amerikai Egyesült Államok, amelyekkel szemben se szándéka, se képessége nem volt más nagyhatalomnak kihívást intézni. Ugyanakkor az állami szereplők elrettentése megnyitotta az utat egy új típusú háború kialakulása előtt a kilencvenes években, amelyben nem állami szereplők intéztek kihívást.[446] A Közel-Kelet átalakítására tett amerikai kísérlet azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, Izrael regionális beágyazódása messzemenően hiányos maradt, a palesztin államiság kérdése nem oldódott meg, Irak és Irán problémáját csak konzerválta.

A „csendes" unipoláris pillanat kudarca ugyan nem közvetlenül vezetett a 2001. szeptember 11-én végrehajtott terrortámadáshoz, azonban az amerikai stratégia kudarca a közvélemény számára mindenképpen ekkor vált egyértelművé. A korábban példátlan terrortámadás, amelyet az Afganisztánban kiképzőbázisokat fenntartó Talibánhoz és vezetőjéhez Oszama bin-Ladenhez lehetett visszaköveti, új korszakot nyitott meg. Az „agresszív" unipolaritás jegyében az Amerikai Egyesült Államok támadást intézett Afganisztán ellen és nemzetközi koalíció élén megszállta azt. Nem sokkal ezt követően 2003-ban az állítólagosan tömegpusztító fegyvereket fejlesztő Irakkal szemben is háborút indított a George W. Bush kormányzat. Az Amerikai Egyesült Államok háborúival szemben, még ha akart is volna bármelyik térségi vagy azon kívüli ország ellenállást mutatni, ahhoz nem volt megfelelő hatalma, ezzel Washington pedig maximálisan élt. A háborúk nyomán a két megszállt ország között elhelyezkedő Irán joggal tarthatott attól, hogy a következő célpontja lesz a neokonzervatív amerikai külpolitikai stratégiának, és a „gonosz tengelyének" tagjaként az iráni rezsimet is megdöntik. Ez a harmadik háború azonban nem következett be, viszont a fenyegetés és a háború nyomán keletkezett hatalmi vákuum lehetőséget és motivációt biztosított Teherán számára, hogy kiépítse főként nyugat felé a fent bemutatott befolyási zónáját.[447]

Mind az afganisztáni, mind az iraki háborúnak jól körülhatárolható közvetlen céljai voltak, azonban a mögöttes cél a közel-keleti demokratizációs és államépítési kísérlet volt, amelynek nyomán a szabályalapú világrend és így az Amerikai Egyesült Államok érdekeit szolgáló újabb térségi bástyák emelkedhetnek ki. Végső soron mindkét beavatkozás kudarcot vallott az átfogó célok tekintetében. Ennek tükrében maga az „agresszív" unipoláris Közel-Kelet stratégia is megbukott. Három mérföldkő emelhető ki ennek bizonyítására, a 2009-es

[445] GAUSE 1994
[446] RABINOVICH – BRUN 2017: 48
[447] BARZEGAR 2008

iraki csapatkivonás, az amerikai tétlenség 2011-ben az arab tavaszt követően, majd a 2015-ös orosz beavatkozás a szíriai polgárháborúba, jelezve, hogy az unipoláris pillanat végkép véget ért a térségben.[448]

Ez a viszonylagos kudarc megteremtette az alapját annak a 2010-es években tapasztalt szerepvállalás csökkentésének, amelynek eredményeképpen az Amerikai Egyesült Államok erősen limitált szerepet vállalt az arab tavasz nyomán kitört tiltakozáshullámokban, majd polgárháborúkban.[449] Washington közel-keleti partnereit ez a visszavonulás természetszerűleg nyugtalanította és az önsegély jelentőségét húzták alá számukra.

5.1.2 Az Egyesült Államokat vezérlő elvekről összefoglalóan

Mielőtt rátérnék a legújabb kori amerikai Közel-Kelet politika bemutatására, érdemes összefoglalni milyen szándékok vezérelték Washingtont a térséggel kapcsolatban. Az Amerikai Egyesült Államok szempontjából ugyanakkor nem beszélhetünk egységes, évtizedes Közel-Kelet stratégiáról. Mint fent bemutattam, a stratégia a külső körülményeknek és lehetőségeknek megfelelően egy-két évtizedenként alapvetően megváltozott és jelenleg is egy átmeneti időszakot tapasztalhatunk. Öt állandó érdeket azonban azonosíthatunk az Amerikai Egyesült Államok Közel-Kelet politikája kapcsán, melyek a (1) hatalmi egyensúly fenntartása és a regionális hegemón felemelkedésével szembeni politika, a (2) Izrael biztonságának szavatolása, (3) a terrorizmus elleni fellépés, (4) a kőolaj és földgázhoz való szabad hozzáférés és (5) a tömegpusztító fegyverek előállítása, terjesztése és bevetése elleni fellépés.[450] Ebben a disszertációban legfőképpen az első két pontra térek ki, Izrael biztonságára a harmadik fejezetben, míg a hatalmi egyensúly kérdését a következőkben tárgyalom.

Általánosságban, az egyensúly fenntartása érdekében és így az amerikai hegemónia megőrzése érdekében végzett globális amerikai külpolitikát a „távoli egyensúlyozás" megközelítése jellemzi. Ennek keretében olyan szövetségi és partnerségi rendszert tart fent, amely megakadályozza, hogy globális hegemón emelkedhessen ki, amely fenyegetheti az óceánoktól védett Amerikai Egyesült Államokat. A hidegháború során az ellensúlyozandó állam a Szovjetunió volt, napjainkban pedig egyre inkább a Kínai Népköztársaság jelenik meg ilyen globális vetélytársként.[451] Ennek a nagystratégiának megfelelően a Közel-Kelet térsége

[448] KRASNA – MELADZE 2021: 4
[449] KAMRAVA 2018: 598
[450] BARNES – BOWEN 2015
[451] MEARSHEIMER 2014: 390

másodlagos szerepet tölt be Washington kalkulációiban. Az Amerikai Egyesült Államok célja megakadályozni egy regionális hegemón kiemelkedését, jelenkorunkban ez Irán és az általa vezetett revizionista hatalmi tömb jelentette fenyegetés.[452] Amennyiben a síita tengely segítségével Irán regionális hegemónná emelkedne és csatlakozva a világrend átalakítását célul kitűző valamely globális nagyhatalomhoz (Kína és/vagy az Oroszországi Föderáció), az kihívást jelenthetne az Amerikai Egyesült Államok vezette szövetségesi rendszerrel szemben.

A közel-keleti országok a fentiek tükrében három kategóriába sorolhatóak amennyiben egy skálán kívánjuk elhelyezni őket Washington érdekei szempontjából. A „lator államok" sorába tartozik Irán, amely potenciálisan a szövetségesi rendszert megbontani képes, revizionista célokkal rendelkező potenciális regionális hegemón szerepét tölti be az amerikai gondolkodásban. Állami szereplők közül egyedül a szír rezsim tartozik még ehhez a csoporthoz, köszönhetően a 2003-mas iraki beavatkozásnak és a szudáni politika mérséklődésének. A második csoportba tartoznak a csatatér államok, amelyekben kettős harc folyik. A hatalmi harc egyrészt az iráni erők és Washington partnerei között, másrészt a mérsékelt kormányok és a dzsihádista erők között mutatkozik meg. Ide tartozik Irak, Libanon, Jemen, Líbia. Harmadik sorban következnek az Amerikai Egyesült Államok partnerei, amelyekre támaszkodik a regionális hatalmi rend fenntartása érdekében, különösen, amióta Kína felemelkedése szükségessé tették erőinek fokozatos átcsoportosítását a Csendes-óceán térségére.

A legfontosabb pilléreket Törökország, Szaúd-Arábia, Egyiptom, Izrael adja a washingtoni politika számára. Mind a négy országnak különböző képességeikből eredően van kiemelt szerepe. Egyiptom stratégiai elhelyezkedéséből eredően és méretéből következően fontos. Szaúd-Arábia kőolajkincse nélkülözhetetlen a világgazdaság stabil működéséhez és ellenpólust képez Iránnal szemben. Törökország NATO tagországként Washington egyetlen hivatalos szövetségese a térségben, amellyel szemben kollektív védelmi kötelezettségei vannak. Izrael mind markáns kül- és biztonságpolitikai magatartásából eredően egyszerre eszköze, ugyanakkor támogatandó kliense az amerikai külpolitikai stratégiának. Az Amerikai Egyesült Államoknak azonban nem csak a regionális nagyhatalmak fontosak, hanem az olyan kisebb, de stratégiai jelentőségű államok, mint Jordánia, Katar, Bahrein és az Egyesült Arab Emírségek. Ezek mind egyrészt csatatér állammá válhatnak, másrészt fontos kiegészítő képességeket nyújtanak a hatalmi egyensúly és stabilitás fenntartása során.

[452] CSICSMANN 2020: 37

Összefoglalva elmondható, hogy a Közel-Kelet másodlagos fontosságú az Amerikai Egyesült Államok számára, fő erőit nem kívánja ezen a területen lekötni, azonban a központi elhelyezkedése miatt nem engedheti Washington, hogy az ellenfelei érdekeit szolgálja a térség, illetve az anarchia korlátlan terjedésével destabilizálja a szomszédos területeket is. Ennek megfelelően az Amerikai Egyesült Államok kénytelen a térségben továbbra is jelentős szerepet vállalni, azonban az unipoláris világ- és regionális rend két évtizedének hibáiból tanulva egyre inkább a regionális partnerek támogatására igyekszik helyezni a hangsúlyt és ezen keresztül megvalósítani a másik négy stratégiai célját.

5.1.3 Az Amerikai Egyesült Államok és a közel-keleti biztonsági architektúra

Az afganisztáni és iraki háborúk nyomán kialakuló elhúzódó amerikai katonai jelenlét a Közel-Keleten nem váltotta be a hozzá fűzött neokonzervatív reményeket. Ugyanakkor azt is ki kell emelni, hogy belső és külső nehézségek is megakadályozták, hogy a Bush féle stratégia zavartalanul megvalósulhasson. Az első kihívást a globális pénzügyi válság jelentette 2008-ban, amelynek következtében az Amerikai Egyesült Államok ereje átmenetileg lecsökkent és nagyobb fokú befelé fordulásra kényszerítette. Ami talán ennél is fontosabb, hogy a globális színtéren két kihívó, az Oroszországi Föderáció és Kína is új stratégiára késztette az Amerikai Egyesült Államokat 2008-tól kezdődően. Az Oroszországi Föderáció aktív kihívást intézett a Nyugattal szemben Georgia megtámadásával 2008-ban, válaszul annak NATO csatlakozási aspirációira. Az orosz-nyugati szembefordulásra az Oroszországi Föderáció Közel-Kelet politikájának tárgyalásánál térek ki. Az Amerikai Egyesült Államok szempontjából fontosabb kérdés volt Kína (gazdasági) megerősödése 2008-at követően, amely azonban az Oroszországi Föderációtól eltérően mind a mai napig nem hajtott végre közvetlen fegyveres kihívást az Amerikai Egyesült Államok hatalmával szemben. Ettől függetlenül, felismerve a veszélyét, hogy egy potenciális globális hegemón kihívó emelkedik ki Kína képében az Amerikai Egyesült Államokkal szemben, az Obama-kormányzat meghirdette az Ázsia felé fordulás (*Pivot to Asia*) stratégiát.[453] A folyamatnak fő mérföldkövei a 2015-ös Nemzeti Katonai Stratégia, majd folytatódott a Trump adminisztráció alatt a 2017-es Nemzeti Biztonsági Stratégiájával és a 2018-as Nemzeti Védelmi Stratégiájával. A stratégia szintjén való elmozdulást a gyakorlatban az amerikai csapatok létszámának radikális csökkentése kísérte a Közel-Keleten. A CENTCOM keretén belüli amerikai katonai jelenlét a 2009-es 170 000 főről 2019-re mindösszesen 7 675 főre csökkent,

[453] U.S. Department of Defense 2012

amely az összes tengerentúli amerikai katona 52 százaléka helyett a tíz év alatt már csupán 5 százalék van a Közel-Keleten.[454] Az amerikaiak (részleges) elfordulása a Közel-Kelettől rendkívül érzékeny időszakban történt, mivel az arab tavasz nyomán kialakuló forradalmak, zavargások és polgárháborúk éppen egy nagyobb jelenlétet követeltek volna meg. Az Amerikai Egyesült Államok szövetségesei és partnerei számára mindez rendkívül aggasztó fejlemény volt, amely fokozatosan erősítette az önsegély jelentőségét saját biztonságuk szavatolása érdekében.[455]

Az Amerikai Egyesült Államok közel-keleti érdekei azonban változatlanok maradtak, így az Ázsia felé fordulás mellett is új térségi stratégia kialakítására volt szükség. Különösen fontos volt választ találni arra, hogy kevesebb amerikai katonával és energiabefektetéssel hogyan valósítható meg Irán, mint potenciális regionális hegemón ellensúlyozása, amely 2018-tól kezdődően a fő amerikai célkitűzéssé vált.[456] Irán fenyegetése a közel-keleti hatalmi egyensúlyra nem csak magához a regionális rendhez kötődik, hanem a többi amerikai célkitűzést is akadályozná, mint a terrorizmus elleni küzdelem, Izrael biztonságának szavatolása, tömegpusztító fegyverek terjedésének megakadályozása és a kőolaj és földgáz kitermelés és szállítás (Perzsa-öböl szabad hajózása). A legújabb kori amerikai Közel-Kelet stratégiát, tekintettel az összetett közel-keleti hatalmi rendre, az amerikai érdekeket leginkább szolgáló megoldás egy, a partnereiből álló stabil biztonsági architektúra kialakulása lenne. Az erre való törekvés már az első Trump adminisztráció alatt megjelent, amelyben tehát külső egyensúlyozóként az Amerikai Egyesült Államok támogatásával a regionális partnerei garantálják Washington érdekeinek megvalósulását. Ennek volt egyik fő kezdeti eleme a 2017-ben meghirdetett Közel-Keleti Biztonsági Szövetség (Middle East Security Alliance) elképzelés, amely elnevezése ellenére egy biztonsági együttműködés lenne, nem formális szövetség, nem egy „közel-keleti NATO".[457] Az együttműködés kifejezett célja Irán feltartóztatása és ezzel összefüggésben az Oroszországi Föderáció és a Kínai Népköztársaság közel-keleti pozíciónak gyengítése, ezen túlmenően azonban az arab államok kevés kihívására is reagált volna.[458] A gyakorlatban ez közös stratégiaalkotást, képességfejlesztést és interoperabilitást tűzött ki a felek között. A terv az Öbölmenti Együttműködési Tanács öt tagja, valamint Egyiptom és Jordánia között valósult volna meg, amelyhez később Izrael csatlakozhatott volna az amerikai elképzelések szerint. A terv eredeti formájában nem

[454] CSIKI-VARGA – PÉRCSI 2021: 7
[455] HAYMAN – GUZANSKY 2023: 2
[456] CSIKI-VARGA – TÁLAS 2021: 34
[457] LOPEZ 2019
[458] FAROUK 2019

valósult meg és a mai napig nincs átfogó, integrált amerikai támogatású biztonsági együttműködési keretrendszer. Ezt követően jóval sikeresebbnek bizonyultak a 2020-ban megkötött Ábrahám-megállapodások, amelyekkel a regionális biztonsági architektúra izraeli-arab kezdeti pillérei lefektetésre kerültek.[459]

A rendszer általános jellemzője lenne, hogy ne emelkedjen ki regionális hegemón, ugyanakkor a normákat kikényszerítő térségi partnerek hatalma összességében elegendő legyen a stabilitás fenntartására. Ehhez azonban az Ábrahám-megállapodásokat aláíró országok együttműködése elégtelen, nem véletlenül vált 2023-ra a fő kérdéssé az izraeli-szaúdi paktum megkötése.[460] A két ország sajátos helyet foglal el a regionális hatalmi rendben, mivel a hegemóniára két leginkább képtelen nagyhatalom, azonban fontos képességekkel és megfelelő motivációval rendelkeznek Irán ellensúlyozása érdekében. Érdemes kitérni arra, hogy miért nem Törökország vagy Egyiptom lenne a biztonsági architektúra két fő pillérje. Előbbi túlságosan különutas politikát követ az Erdoğan kormányzat alatt, másrészt potenciális hegemón, míg utóbbi az erőkivetítésre jelenleg csak rendkívül korlátozottan képes. Az amerikai kísérlet az új közel-keleti biztonsági architektúra kiépítésére több mérföldkövet tudhat már maga mögött. A leglátványosabb a 2020-as Ábrahám-megállapodások voltak, amelyek letették az alapjait az Izrael és az Öböl-menti arab államok együttműködésének. A hiányzó fő láncszem Rijád megnyerése volt, amellyel kapcsolatban a 2023-mas év nyarán és őszén jelentős erőfeszítések zajlottak. Három fő kérdés adódik, (1) hogy milyen mértékű biztonsági garanciákat hajlandó adni Washington (2) engedélyezi-e az elméletben békés célú urándúsítást Szaúd-Arábiának és (3) képes-e nyomást gyakorolni Izraelre, hogy az Rijád által elvárt mértékű gesztusokat tegyen a palesztinoknak.

Itt azonban érdemes megemlíteni, hogy mérföldkő volt, és adott esetben mintát is nyújthat a biztonsági architektúra kialakítását lehetővé tevő amerikai támogatásra a 2023. szeptember 13-án aláírt Átfogó Biztonsági Integráció és Prosperitás Megállapodás (Comprehensive Security Integration and Prosperity Agreement) Bahreinnel.[461] Ez a szerződés védelmi kötelezettség nélküli, de erős biztonsági együttműködést kodifikált Bahreinnel, amely megbízható partnere Washingtonnak, tekintettel az amerikai haditengerészeti és más koordinációs katonai erők jelenlétére a kis államban. A szerződés úgy fogalmaz, hogy a szerződő államok területe elleni támadást a lehető legnagyobb aggodalommal tekintené a másik állam, azonban minden előremutató pont mellett konkrétan

[459] CSICSMANN 2022: 13
[460] FREILICH – SHAVIT – GUZANSKY 2023
[461] U.S. Department of State 2023

azt nem tartalmazza a megállapodás, hogy automatikusan a védelmére siet a másik fél. A gyakorlatban ez a megállapodás nyilvánvalóan Bahrein Irán általi megtámadása esetén biztosít erős, de nem teljes mértékű amerikai védelmet. Ezzel ugyan megőrzi Washington mozgásszabadságát, azonban kérdéses, hogy Szaúd-Arábia számára elegendő lenne-e egy hasonló hiányos garancia. A regionális biztonsági architektúra kialakítására vonatkozó amerikai szándékokat súlyosan sértette a 2023. október 7-én kitört háború Izrael és a Hamasz között. Függetlenül azonban ennek a háborúnak a kimenetelétől, a cél adott, izraeli-szaúdi pillérek köré építve felépíteni egy olyan regionális hatalmi rendet, amely mérsékelt amerikai támogatással is képes garantálni az amerikai érdekeket a Közel-Keleten.

5.1.4 Az Amerikai Egyesült Államok és Izrael közötti kapcsolatok

Izrael legfontosabb kapcsolata a térségén kívüli állammal egyértelműen az Amerikai Egyesült Államokkal ápolt együttműködés. Gyakran nevezik ezt „szövetségnek", azonban érdemes leszögezni, hogy hagyományos értelemben nincs szó szövetségesi garanciákról, hanem a „különleges kapcsolat" kifejezéssel jellemzik.[462] Ugyanakkor a két ország közötti formális és informális, a politikai és társadalmi szféra minden szintjét átható együttműködési megállapodások és együttműködések rendszere tartja fenn azt a kooperációt, amely talán a világ egyik legszorosabb, a katonai biztonságra is alapvetően kiterjedő kapcsolatát alkotja. Még ha az Amerikai Egyesült Államok nem is formális szövetségese Izraelnek, ettől függetlenül a biztonsági garantora. Izrael minden egyéb regionális és globális kapcsolata ennek függvényében értékelendő. A következőkben bemutatom a kapcsolatok történelmi és kulturális hátterét, a katonai kapcsolatokat, az együttműködést a többi globális nagyhatalom viszonylatában, végezetül a kulcskérdésre fókuszálva, hogyan járul és járulhat hozzá az amerikai-izraeli együttműködés a közel-keleti hatalmi dinamikákhoz és a biztonsági architektúra kiépítéséhez.

5.1.4.1 A kapcsolatok alapjai

Washington és Izrael kapcsolatának szilárd és sokrétű alapja van, amely lehetővé teszi, hogy a reálpolitikai érdekek mentén gyakorolt együttműködést ne akadályozzák meg a politikai ellentétek. Ezekre az alapokra nagy szükség van, mivel a globális hegemón és a kis zsidó állam közötti aszimmetria szembeötlő. Izrael saját nézőpontjából a túlélésért folytat küzdelmet, addig az Amerikai Egyesült Államok legfeljebb a szabályalapú világrend fenntartása és a hegemón pozíciójának megőrzéséért fejt ki erőfeszítéseket. Az eltérő

[462] FREILICH 2018: 313

kiindulópont ellenére a két államot összekapcsolja, hogy mindketten „világítótoronyként" tekintenek önmagukra. Izrael népének vallási-etnikai hagyománya az Istennel kötött szövetségét a világ népeire is kisugárzó fényként tiszteli, amely közvetíti a törvényt és a megváltást.[463] A világnak utat mutató fényforrás narratívája gyakori eleme az izraeli politikai vezetők narratívájának is, Ben-Guriontól[464] Netanjahuig.[465] Ez jelentős mértékben hasonlít az Amerikai Egyesült Államok „A hegy tetejére épített város"[466] koncepciójához, amely az Egyesült Királyságból kivándorló telepesek önképéhez illeszkedik, ahol Amerika utat mutat a világnak eredetileg a protestáns és köztársasági, majd modern értelmezésben a demokrácia és polgárjogok terén.[467] A két, rendkívül eltérő nemzet, egyik egy keleti eredetű etnikai-vallási csoport, másik egy multietnikus olvasztótégely, önképe így egymásra rímel és alátámasztja a történelmi kapcsolatukat.

A modern államok történelmi kapcsolatát tárgyalva fontos kiemelni, hogy Izraelnek kezdetben messze nem az Amerikai Egyesült Államok volt a legfontosabb külső támogatója. A kezdeti csehszlovák, brit és francia segítséget követően, csak az 1960-as években, különösen a hatnapos háborút követően lett Washington szempontjából értelme döntő mértékben támogatni a zsidó államot a szovjetek által segített arab szocialista országokkal szemben.[468] Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a fiatal zsidó állam tisztségviselői és lobbistái, köztük Golda Meir, folyamatosan igyekeztek a kezdetektől, főként, de nem kizárólag az amerikai zsidó közösségtől (anyagi) támogatást nyerni Izrael megteremtéséhez és fejlesztéséhez. Ami azonban a disszertáció stratégiai kérdései szempontjából a legfontosabb kérdés, a hatnapos háborút követően gyorsultak fel azok a folyamatok, amelyek nyomán mára kialakulhatott az a szoros és sokszínű kapcsolatrendszer, amely lehetővé teszi a szinte példa nélküli együttműködést. A katonai, diplomáciai kereteket a következő alfejezetben külön vizsgálom, itt az egyéb politikai kereteket ismertetem röviden.

Izrael állam védelme mind a Demokrata Párt, mind a Republikánus Párt politikai programjának alapvető része, amely azonban kihívásokkal, de legalábbis feltételekkel szembesül, különösen a Demokrata Párt balszárnya részéről.[469] Mindkét politikai közösség jelöltjei jelentős támogatásban részesülnek a különböző Izrael-párti lobbiktól, amelyek, tekintettel, hogy a pro-Izrael amerikaiak döntő többsége keresztény, nem nevezhető „zsidó

[463] Ézsaiás 42:6 és 49:6
[464] Jewish Telegraphic Agency 1958
[465] NETANYAHU 2017
[466] Máté 5:14
[467] WINTHROP 1838
[468] BAR-SIMAN-TOV 1998
[469] ROSS 2021

lobbinak", ahogy azt összeesküvés elméletek hívei gyakran nevezik. Az Izrael-lobbi ugyanolyan tevékenységet végez, mint a többi, kevésbé reflektorfényben lévő amerikai érdekcsoport, csak eredményeit tekintve hatékonyabban.[470] Ezek közül a legfontosabb az AIPAC, amelynek éves konferenciája az amerikai elnökjelölteknek és más vezető amerikai politikusoknak fontos és hangsúlyozandó, hogy nyilvános kampányplatform a külpolitikai álláspontjuk ismertetésére. Donald Trump amerikai elnök a 2016-os választások előtt mérföldkőnek számító kampánybeszédet tartott, ahol első alkalommal professzionálisan felolvasva alaposan megírt külpolitikai beszédét, számos szavazó szemében bizonyította, hogy alkalmas elnöknek.[471] A 2024-es elnökválasztási kampányban Joe Biden visszalépését követően Kamala Harris elnökjelölti programjának külpolitikai részének legfontosabb eleme az Izraelhez való viszony kérdése volt, ahol Harris a kezdeti kétségeket követően alapvetően Izrael-párti, a zsidó állam védelmét és katonai támogatását fenntartó politikát hirdetett meg.[472] Donald Trump 2024-ben elnyerte a második elnöki ciklusát, amelyet, előző ciklusának folytatásaként, erősen Izrael-párti diplomáciai lépésekkel kezdett meg, amelyeket a későbbiekben röviden ismertetek. Az izraeli-amerikai politikai kapcsolatok, tehát elvi megalapozottságúak (világítótorony-szerep, demokrácia fontossága), társadalmilag és intézményileg is szorosan kapcsolódnak. Mindez lehetővé teszi, hogy szilárd alapokra építve működhessenek a hatalmi egyensúly, stabilitás érdekében kifejtett diplomáciai és katonai együttműködések.

Mielőtt azonban ezekre rátérnék, hangsúlyozni szeretném, hogy a viszony egyáltalán nem konfliktusoktól mentes. Egyrészt a két társadalom széttartó, az amerikai egyre kevésbé „zsidó-keresztény", a fiatal generációknak a hagyományos Izrael-pártiság már kevesebbet jelent, mint a korábbi évtizedekben, ezzel stratégiai kihívást teremtve a zsidó állam számára.[473] Mind a Demokrata Párton belül, mind a Republikánus Pártban megjelennek azok a hangok, amelyek kritikusak Izrael támogatásával kapcsolatban és vagy a palesztin oldallal szimpatizálnak, vagy egyszerűen nem kívánnak idegen államokra anyagi javakat áldozni és elszigetelődéspártiak. A közeljövőben nem számíthatunk radikális változásra a kapcsolatokban tekintettel arra, hogy Donald Trump elnök politikája alapvetően Izrael-pártinak tekinthető, azonban a különleges kapcsolat jövője kérdőjelekkel teli, ha a mostani folyamatok a jövőben felerősödnek. Mindezen kérdőjelek mellett is a világrend egyik

[470] MEARSHEIMER – WALT 16.
[471] STOKOLS 2016
[472] RIVERA – CHEESEMAN – MCDANIEL 2024
[473] FREILICH 2018: 319

legszorosabb együttműködéséről kell beszélnünk Izrael és az Amerikai Egyesült Államok esetében.

5.1.4.2 Katonai kapcsolatok

Az izraeli-amerikai kapcsolatok legfontosabb eleme kétségkívül a két állam biztonsági együttműködése és az Izraeli Védelmi Erők és az Amerikai Egyesült Államok haderejének különböző ágai közötti kooperáció. A katonai dimenzió teszi lehetővé, hogy hathatós erőt fejthessen ki Washington a Közel-Keleten izraeli partnerével közösen, illetve annak támogatásán keresztül. Az Amerikai Egyesült Államok számára – nem túlzás azt állítani –, hogy Izrael egy „horgonyállam" a közel-keleti stabilitás támogatása és erőkivetítése tekintetében.[474] Miközben határozott állításom, hogy a katonai kapcsolatok a világ legerősebb ilyen relációját jelentik, újfent szükséges hangsúlyozni, hogy semmiféle olyan szerződés nem köti a két felet, mint például a NATO alapszerződés ötödik cikkelye vagy más kollektív védelmet előíró nemzetközi jogban értelmezhető megállapodás. Ez nem jelenti azt, hogy az Amerikai Egyesült Államok ne sietne Izrael védelmére egy támadás esetén, azonban erről az adott helyzetben egyedileg dönthet, feltételeket támaszthat és nincs szerződéses kötelezettsége. A másik oldalon Izraelnek nem kötelessége az Amerikai Egyesült Államokkal egyeztetnie lépéseit, nemzetközi jogi értelemben teljes döntési szabadsága van. A kötelezettség hiánya viszont nem jelenti azt, hogy az egyes döntéseknek ne lenne következménye, amennyiben a két fél eltérő politikát követne, úgy a kapcsolatok természetszerűleg károsodnának. Összességében tehát egy dinamikus biztonsági együttműködési keretről beszélhetünk, néhány nagy és sok kis alkotóelem szövetéről, amelyek összességében alkotják a speciális kapcsolatok katonai dimenzióját, de nem egy átfogó szerződéses szövetségesi viszonyt kell alapul venni. A nagy alkotóelemek, amelyeket itt bemutatok (1) Izrael státusza, mint „kiemelt nem-NATO szövetséges" (Major Non-NATO Ally, MNNA), valamint részvétele az Amerikai Egyesült Államok Központi Parancsnoksága (CENTCOM) által alkotott keretekben, (2) az amerikai katonai segélycsomag és (3) a védelmi paktum kérdése.

Izrael szempontjából a két legfontosabb szervezeti kérdésre rátérve az Amerikai Egyesült Államokkal való katonai együttműködés terén fontos újfent hangsúlyozni, hogy sem a kiemelt nem-NATO szövetségesi besorolás (félrevezető elnevezése ellenére), sem a CENTCOM alá való tagozódás nem jelent formális szövetséget, szerződéses védelmi

[474] ELLEHUUS – RUY 2020

garanciákat. Mély, jelentős és jól koordinált biztonsági partnerséget jelentenek. Izrael az Amerikai Egyesült Államok kiemelt nem-NATO szövetségeseként egy viszonylag szűk, kitüntetett 19 államból (köztük Japán, Dél-Korea, Jordánia és Egyiptom) valamint Tajvanból álló kör tagja.[475] A kiemelt nem-NATO szövetségesi státusz hozzáférést biztosít a legfejlettebb katonai technológiákhoz, közös kutatásokhoz és fejlesztésekhez, amerikai fegyverkészletekhez és kiképzéshez. A második, konkrétan a közel-keleti biztonsági architektúra kiépítése szempontjából relevánsabb fejlemény Izraelnek az amerikaiak glóbuszt lefedő parancsnokságai közül az Amerikai Egyesült Államok Európai Főparancsnokságából (EUCOM) a közel-keleti CENTCOM ernyője alá való átkerülés volt 2021-ben.[476] Izrael hagyományosan az európai parancsnokság alá tartozott, mivel a szomszédos Amerika-barát arab államok nem kívántak tulajdonképpen nyíltan egy együttműködési keretben lenni Izraellel, még ha csukott ajtók mögött, titokban ezt már hosszú évtizedek óta megtették. Ez azonban azt is jelentette, hogy megnehezült az izraeliekkel folytatott regionális szintű együttműködés amerikai menedzselése. Ennek különös jelentősége van akkor, amikor arról beszélünk, hogy az Amerikai Egyesült Államok érdeke egy közel-keleti regionális biztonsági architektúra kialakítása, ezt nem lehet létrehozni, ha közben az egyik fő térségi pillér, Izrael, az európai parancsnokság alá tartozik. Nem véletlen, hogy az Ábrahám-megállapodásokkal párhuzamosan történt meg Izrael „integrációja" a CENTCOM égisze alá. A gyakorlatban a CENTCOM keretén belül Izrael részt vesz az amerikaiak közel-keleti haditerveinek kidolgozásában, értékelésében és nagy lehetőségek nyílnak meg a régiós szintű rakétavédelem összehangolása terén.[477] A CENTCOM égisze alatt az Izraellel kapcsolatukat normalizáló arab államok egy olyan külső keretet kapnak a katonai kapcsolatok elmélyítésére, amely így növeli az együttműködés legitimitását.[478] A CENTCOM haszna a gyakorlatban a 2024. április 13-14-i és az október 1-i iráni támadások és az augusztus óta tartó előkészületek során mutatkozott meg.

Az intézményi, katonai-politikai vezetés szintjén tovább lépve az amerikai és izraeli biztonsági együttműködés „fizikai" oldalát, a katonai támogatást, a fegyverkereskedelmet, és a közös fejlesztéseket vizsgálom. Izrael tárgyalása során kifejtettem, hogy bár a zsidó állam méretéhez képest mennyiségi mutatók szerint is jelentős haderőt épített ki és tart fenn, a hangsúly azonban mindig is a minőségi fölényre helyeződött. Ez a minőségi fölény nem, vagy

[475] U.S. Department of State 2025a
[476] U.S. Central Command Public Affairs 2021
[477] LEVY – SHABTAI 2023: 2-3
[478] AMIDROR 2022

csak rendkívüli áldozatok árán és részlegesen valósulhatna meg az Amerikai Egyesült Államok évtizedes együttműködése és támogatása nélkül. A politikai párbeszéd és az időszakosan akár súlyos nézeteltérések mellett hangsúlyozni szükséges, hogy az Amerikai Egyesült Államok megbízható és elsődleges támogatója Izraelnek, mint bemutatom, messze kimagasló forrásokat juttatva számára a többi partnerállamhoz képest, évtizedes távlatokban is. Izrael az 1946 és 2024-ig tartó időszakban 228 milliárd dollár katonai támogatásban részesült, míg (a sajátos esetet képviselő Afganisztán 105 milliárdját követően) a második messze lemaradva Egyiptom 90 milliárddal.

A széleskörű partnerség vizsgálatát három területre szűkítem, amelyek véleményem szerint a legnagyobb hatást gyakorolják Izrael térségi nagyhatalmi pozíciójára és lehetőségeire. Az első a tíz éves katonai támogatási szerződések, amelyeket az Amerikai Egyesült Államok biztosít Izrael számára. A pénzügyi keret jelentős forrásokat biztosít Izraelnek, hogy katonai nagyhatalmi státuszát ne kizárólag saját nemzeti erőforrásaira támaszkodva kelljen előállítania. A 2019 és 2028 között érvényben lévő megállapodás évi 3,3 milliárd amerikai dollár katonai támogatást nyújt, valamint külön 500 millió dolláros rakétavédelmi támogatást.[479] Az Amerikai Egyesült Államok katonai támogatása mintegy az izraeli bruttó nemzeti össztermék egy százalékának megfelelő összeget tesz ki. Ezt kétféleképpen értelmezhetjük. Az első, hogy ez az izraeli védelmi büdzsé egyötöde, mivel a zsidó állam az utóbbi tíz évben a bruttó nemzeti össztermék mintegy öt százalékát költötte védelmi kiadásokra.[480] Ez is jelentős hozzájárulást jelent, azonban még inkább mutatja a hozzájárulás fontosságát, hogy az izraeli gazdasági növekedés a népességnövekedéssel kiigazítva, mintegy másfél százalék, tehát az amerikai támogatás nélkül, ha ebből további egy százaléknyi forrást védelemre kellene költeni, a zsidó állam nem gazdasági hatalom, hanem stagnáló, de legalábbis jóval lassabban fejlődő állam lenne.[481] A korábbi szerződésekben az amerikai forrásokat Izrael saját védelmi cégeinél is elkölthette, azonban Washington célja egyre inkább az amerikai adófizető polgárok dollárjainak hazai védelmi ipar felé való irányítása, így Izraelnek ezt az összeget egyre növekvő mértékben amerikai cégeknél kell elköltenie.[482] Az izraeliek, saját védelmi iparukat féltve, ezt a lépést kritizálták, azonban a nagyhatalmi pozíciójuk szempontjából három érv is amellett szól, hogy ez nem jelent valós problémát makroszinten.

[479] White House 2016
[480] Világbank 2023
[481] EVEN 2020
[482] MASTERS – MERROW 2024

Az első, hogy nem arról van szó, hogy az Amerikai Egyesült Államok kiselejtezett vagy rossz eszközöket adna Izraelnek, éppen ellenkezőleg, a lehető legmodernebb katonai eszközöket és fegyverrendszereket szerezheti be Izrael, amely a világon elérhető. A második érv, hogy az izraeli védelmi ipari cégek a katonai támogatási csomag újraszabályozása következtében is amerikai leányvállalatokat és azok üzemeit hozták létre, ezzel egyrészt részben kikerülve a szabályozást, másrészt még szorosabbra fűzve az amerikai és izraeli együttműködést. Végezetül pedig fontos hangsúlyozni, hogy Izrael az elmúlt évtizedekben a világ egyik legjelentősebb fegyverexportőrévé vált, maga az Amerikai Egyesült Államok is nagy értékben vásárol katonai eszközöket a zsidó állam védelmi cégeitől. Különösen a fejlett technológiát alkalmazó eszközök, míg aktív védelmi rendszerek, különböző dróneszközök és informatikai megoldások terén áll Izrael a világ élvonalában. Összességében tehát Izrael már nem egy kicsiny, régiójától elszigetelt előretolt nyugati bástya, mint a hidegháborúban volt, amely támogatásra szorult, hanem egy regionális katonai nagyhatalom, amelynek már megalapozott erős pozícióit erősíti az amerikai támogatás.

Az amerikai-izraeli együttműködés kiemelt terepe továbbá a közös rakétavédelmi fejlesztések, amelyekre az Amerikai Egyesült Államok krízis helyzetek esetén, mint a 2023-2025-ös háború, a tíz éves támogatási kereten túl is anyagi forrásokat áldoz.[483] A legfontosabb eredménye ennek a közös projektnek a Vaskupola rendszer, amely Izraelt hivatott védeni elsősorban a gázai terrorszervezetek és a libanoni Hezbollah rakétatámadásaitól. Ezek azok az aszimmetrikus támadási formák, amelyek alááshatják az alapvetően hagyományos katonai küzdelemre, a létért vívott háborúra készülő Izrael biztonságát és túlreagálásra kényszeríthetik. Az Amerikai Egyesült Államok a Vaskupola mellett 2024-ben az izraeli lézeres rakétavédelmi képességek kifejlesztését is támogatta 1,2 milliárd dollárral.[484] Az Amerikai Egyesült Államok tehát kiemelten támogatja az izraeli katonai stratégia legújabb, negyedik védelmi pillérének megerősítését, amely növeli a zsidó állam mozgásterét a régiót adott esetben destabilizáló katonai akciók megindításával szemben. A rakétavédelmi együttműködés révén az Amerikai Egyesült Államok és partnerei is fontos információkat és technológiákat nyernek, amelyek közel-keleti vagy más konfliktuszónákban a haderejük védelmét erősítik. A partnerségben tehát nem csak Izrael védelme fontos, hanem Izrael, mint kísérleti alany. A zsidó állam számára ez a szerep nem kívánatos, de nincs alternatívája, mivel adott a földrajzi hely, ahol létezik, adottak a fenyegetések és adott az ország identitása.

[483] LEDERMAN 2024
[484] U.S. House of Representatives 2024

Érdemes megjegyezni, hogy a szerződéses katonai támogatásokon túl az Amerikai Egyesült Államok további anyagi segítséget nyújt, valamint saját képességeit is beveti Izrael támogatása érdekében, amely újabb jelentős összegeket emészt fel. A legutolsó, gázai háború nyomán 2023. október 7. és 2024. szeptember 30. között közel 23 milliárd dollárt költött Washington, ebből 18 milliárd dollár soron kívüli támogatás és 5 milliárd a saját műveleteinek költsége.[485]

Az amerikai-izraeli fegyverkereskedelem szorosan összefügg az amerikai katonai támogatási kerettel, amelyből Izrael „lehívja" az eszközöket. A kapcsolat révén Izrael hozzájut a legfejlettebb amerikai katonai eszközökhöz, mint, a teljesség igénye nélkül az F-35-ös vadászbombázók, CH-53K helikopterek; KC-46A légiutántöltők, precíziós lövedékek és sok más eszköz.[486] A nagyságrendek tisztánlátása érdekében a jelenleg futó fegyverexport programok nagysága mintegy 36 milliárd dollár. A 2026-tól jóváhagyott fegyverszállítások értéke újabb 20 milliárd dollár, amely F-15-ös harcigépektől kezdve a legkülönbözőbb fejlett rakéták és lövedékeken át tartalmaz eszközöket.[487] Az Amerikai Egyesült Államok hagyományosan hozzájárul Izrael minőségi fölényéhez, egészen 1968, az F-4 Fantomok eladása óta, amely az 1973-mas jom kippuri háború után íratlan doktrínává vált.[488] Az Amerikai Egyesült Államokra nézve formális törvényi kötelezettségről 2008-at követően beszélhetünk.[489] A fegyverkereskedelem nem egyirányú, hanem Izrael is jelentős értékben ad el az Amerikai Egyesült Államoknak katonai eszközöket, ezzel is erősítve a két állam partnerségét.

Végezetül két elméleti kérdéssel zárom az amerikai-izraeli katonai együttműködésről szóló alpontot, bezárva a kezdő gondolatot, miszerint a két állam partnersége határozottan nem formális védelmi szövetség. Az első kérdés, hogy a védelmi szövetség igénye felmerül, különösen Izrael részéről. Rendszeresen felmerül, hogy Izrael természetszerűleg kívánná az Amerikai Egyesült Államok feltétel nélküli katonai védelmét a fenyegetésekkel szemben, azonban lehetőleg ezért semmilyen árat ne kelljen megfizetnie. Ilyen egyoldalú megállapodás azonban a valóságban nem létezhet, ezért mindeddig Izrael tartózkodott kötöttségeket vállalni annak érdekében, hogy az Amerikai Egyesült Államok formális védelmi garanciáit megszerezze. Ugyanakkor rendszeresen visszatérő felvetés Izraelben, tekintettel az izraeliek alapvető fenyegetettség érzésére, hogy legalább a létük ellen irányuló kihívásokkal szemben

[485] BILMES – HARTUNG – SEMLER 2024: 1
[486] U.S. Department of State 2025b
[487] Foundation for Defense of Democracies 2024a
[488] WUNDERLE – BRIERE 2008: 5
[489] ARABIA et al. 2020: 11-12

az Amerikai Egyesült Államok garantálja Izrael biztonságát, cserébe Izrael a Közel-Keleten az amerikai vezetésű biztonsági architektúra stabil pillére lesz, anélkül, hogy a globális szinten beavatkozna az Amerikai Egyesült Államok mellett például az Oroszországi Föderációval vagy Kínával szemben.[490]

Egy limitált hatókörű védelmi szerződésnek is három változatát képzelhetjük el. Az első az Amerikai Egyesült Államok és Bahrein között köttetett „biztonsági integrációs" megállapodás, amely konkrét védelmi kötelezettséget nem tartalmaz, azonban úgy fogalmaz, hogy a szerződő államok területe elleni támadást a lehető legnagyobb aggodalommal tekintené a másik állam.[491] A második valamiféle paritás egy megkötetendő szaúd-arábiai védelmi paktummal, amely alapvetően a közel-keleti biztonsági architektúra megteremtését és Irán ellensúlyozását szorgalmazná. Ezzel a verzióval a gond, hogy tekintettel a szaúdiak limitált katonai képességeire, számukra az amerikai kötöttségek nem jelentenek olyan visszatartó erőt, mint az offenzív katonai magatartásra sokkal inkább képes és hajlamos izraeli vezetés számára.[492] Végezetül egy teljesen különálló amerikai-izraeli védelmi paktum megkötése is szóba jöhet, amely egyrészt alkalmazkodna a két állam sajátos érdekeihez másrészt közvetlen vagy közvetett módon kapcsolódhatna a palesztin államiság kérdéséhez is.

A formális (védelmi) szövetség hiányából eredően az izraeli döntési szabadság előnyöket is jelent az Amerikai Egyesült Államok számára. Izrael, asszertív katonai stratégiájából következően komoly elrettentőerőt képvisel, amelyet Washington indirekt módon képes felhasználni Közel-Kelet politikájában. Ennek részeként az Amerikai Egyesült Államok jogosan állíthatja, hogy amennyiben nem sikerül békésen rendezni a konfliktusokat, ez esetben az adott revizionista államot (jellemzően Iránt) „magára hagyja" Izraellel, amely bizonyítottan képes és hajlandó nagymértékű pusztítás árán is eldönteni az erőviszonyokat. Formális izraeli-amerikai szövetség esetében ez a politika nem lenne kivitelezhető és az izraeli katonai akciók a jelenleginél is nagyobb negatív hatással járnának az Amerikai Egyesült Államok térségi pozícióira nézve. Összességében tehát jelenleg védelmi szerződés nem létezik, azonban a két országot széleskörű és sokrétű katonai partnerségi keretek kötik össze. Az, hogy ennek következő lépése egy védelmi szerződés lesz, gyakran felvetett lehetőség, amelynek mindenképpen a biztonsági architektúra keretei között lehet realitása, nem önmagában, bármelyik ország egyoldalú garanciái és mozgásszabadságának túlzott korlátozása által.

[490] FREILICH – SHAVIT 2024
[491] U.S. Department of State 2023
[492] GUZANSKY – SHAVIT 2023

5.1.4.3 Globális nagyhatalmak egyensúlyozásában játszott izraeli szerep

Tekintettel arra, hogy a Közel-Keleten a földrajzi helyzetéből és erőforrásaiból adódóan is a globális hatalmak folyamatosan megkísérlik a régiót és országait befolyási zónájukba vonni, Izrael szerepe az Amerikai Egyesült Államok szempontjából a többi globális hatalommal szemben is jelentős. A jelen fejezetben Washington két fő vetélytársával, az Oroszországi Föderációval és Kínával szemben betöltött szerepét vizsgálom meg, mivel ez a hármas nagyhatalmi dinamika a legfontosabb globális szinten. Izraelnek a nemzetközi rendszerben betöltött szerepe alapvetően a Közel-Keleten játszott szerepvállalásából ered, tehát nincs arról szó, hogy közvetlenül az Oroszországi Föderációval vagy Kínával szemben kívánná az Amerikai Egyesült Államok felhasználni Izraelt. Ez alól egy, a fizikai-földrajzi dimenzión túlterjedő kérdés van, a fejlett technológia. Washington érdeke megakadályozni, hogy a világ élvonalába tartozó izraeli technológiai megoldások és eszközök ellenfeleinek kezébe kerüljenek.

A Közel-Kelet térségében játszott izraeli szerep három szempontból befolyásolja az Amerikai Egyesült Államok globális versengését. Az első, hogy Izrael elrettentő és katonai csapásmérő ereje felhasználható globális ellenfeleinek közel-keleti partnereivel szemben. Itt legfőképpen az „ellenállás frontjának” tagjaira kell gondolni. Izrael azzal, hogy nemzeti érdekeit követve ellensúlyozza Iránt és annak partnereit, különösen Szíriát, azzal közvetve Kína és az Oroszországi Föderáció közel-keleti pozíciót is gyengíti.[493] A második szerep, amely negatív is lehet, hogy Izrael amennyiben hintapolitikát kívánna követni előnyszerzés érdekében, akkor segíthetné az Oroszországi Föderáció és Kína ambícióit. Itt főként stratégiai objektumok eladásáról van szó, főként kikötőkről, amely kérdéskört a Kínáról szóló szekcióban vizsgálok meg. Az Amerikai Egyesült Államok érdeke, hogy globális ellenfelei ne nyerjenek a Földközi-tenger keleti partvidékén stratégiai pozíciókat és ilyen jellegű megállapodásoktól Izraelt is igyekszik eltántorítani. A harmadik szempont, hogy az Amerikai Egyesült Államoknak ellenben Izrael nyújt stratégiai pozíciókat, kikötési lehetőséget, szükség esetén légibázisokat, az izraeli és amerikai haderő nagymértékben kompatibilis. Az Amerikai Egyesült Államok számára ugyanakkor nem Izrael jelenti egy esetleges globális konfliktusban az elsődleges közel-keleti felvonulási területet, hanem meglévő, Öböl-menti katonai bázisai, azonban szükség esetén Izrael is rendelkezésre áll. Izrael pedig nem csak rendkívül szervesen kapcsolódik az Amerikai Egyesült Államokhoz, de ki is van neki szolgáltatva számos

[493] RASMUSSEN et al. 2024

tekintetben, amennyiben nem kíván egy magára maradt hadigazdaság lenni.[494] Ennek tükrében, mint egyedüli lehetséges garantor állam, az Amerikai Egyesült Államok joggal várhatja, hogy Izrael szolgálja globális érdekeit, ha nem is minden esetben készségesen.

Az izraeli-orosz kapcsolatról külön alfejezetben értekezek, azonban az ellensúlyozás kapcsán az amerikaiak számára három szempont releváns. Az első, az Oroszországi Föderáció globális pozícióinak esetleges izraeli támogatása vagy akadályozása, amely a jelenkorban legfőképpen az orosz-ukrán háborúban játszott izraeli szerepvállalás (vagy annak viszonylagos hiánya) képében jelenik meg. Regionális szinten Washington számára az első fő kérdés, hogy Izrael a Moszkvával intenzív partnerséget ápoló Iránra és általában az „ellenállás frontjára" gyakorolt nyomás által közvetve gyengítse az Oroszországi Föderáció közel-keleti térnyerését. Végezetül az Amerikai Egyesült Államoknak számításba kell vennie, hogy Izrael ne hasson olyan módon az Öböl-menti és más arab államok és az Amerikai Egyesült Államok közötti együttműködésére, hogy azok inkább az Oroszországi Föderációhoz fordulnak segítségért és anyagi, technológiai vagy egyéb forrásaikkal Moszkva pozícióit erősítik a globális versengésben. Az orosz-ukrán háborúban Izrael a többi közel-keleti amerikai partnerállamhoz hasonlóan mérsékelt pozíciót foglal el. Bár több alkalommal együttszavazott a nyugati államokkal az Oroszországi Föderáció ellenében az ENSZ-ben, a gyakorlatban azonban csekély támogatást nyújt Ukrajnának és azt sem katonai eszközökben, mint például a légvédelmi rendszerek, hanem humanitárius segítség formájában teszi.[495] Ennek legfőbb oka, hogy nem kívánja kiélezett helyzetben kivívni az Oroszországi Föderáció haragját és elszenvedni az ezzel járó biztonsági károkat, legyenek azok mozgásterének korlátozása Szíriában, vagy Iránnak nyújtott még nagyobb orosz támogatás.[496] Az Amerikai Egyesült Államok tehát bármennyire is elvárná Izraeltől Kijev hathatósabb támogatását, az kívül esik Izrael elsődleges érdekszféráján, ezért a zsidó állam nem kíván emiatt járulékos károkat elszenvedni a Közel-Keleten.

A második kérdésben már fontosabb Izrael szerepe, mivel önérdeke is azt kívánja, hogy Iránra gyakoroljon minél nagyobb nyomást és ellensúlyozza az Oroszországi Föderáció legfőbb közel-keleti nagyhatalmi partnerét.[497] Ennek haszna az Amerikai Egyesült Államok számára kettős, regionális és globális. Egyrészt azáltal, hogy Irán lehetőségeit Izrael korlátozza a Közel-Keleten, ezzel közvetve az Oroszországi Föderációt megfosztja egy olyan

[494] EVEN 2020
[495] BORSHCHEVSKAYA 2022
[496] RAKOV 2023
[497] KATULIS – VATANKA – KARAM 2025

partnerhatalomtól, amely Moszkvával tandemben komoly kihívást intézhetne a Nyugattal szemben a szabályalapú világrend aláásása érdekében a közel-keleti konfliktuszónában.[498] Minél nagyobb mértékben erodálja Izrael Irán hatalmi eszközeit, annál kisebb hasznot hoz a partnerség az Oroszországi Föderáció számára a közel-keleti hatalmi küzdelemben az Amerikai Egyesült Államok és szövetségeseivel szemben, illetve a Moszkva által preferált multipoláris világrend multipoláris közel-keleti regionális rend kialakítása során, szemben az amerikai vezetésű és így amerikai érdekeket szolgáló biztonsági architektúrával. Annak ellenére, hogy nem lehet bebizonyítani, hogy a Moszkvának komoly közel-keleti jelenlétet biztosító Aszad-rezsim bukását az Izrael által 2023-2024 között Iránra, Hezbollahra és a szíriai erőkre mért csapásai váltották ki, az kétségtelen, hogy a krízis meggyengülve érte az ellenállás frontját, ezáltal Moszkva egyik legfontosabb globális külpolitikai sikerét szorították vissza, miután a felkelők elfoglalták Damaszkuszt 2024 decemberében.

Másrészt nehezen számszerűsíthető, de fontos kérdés, hogy milyen mértékben javítja az Oroszországi Föderáció globális pozícióit az Iránnal ápolt partnersége és ezt mennyire tudja Izrael azáltal korlátozni, hogy az iráni erőforrásokat erodálja. Ennek közvetlen és közvetett hatásait érdemes szem előtt tartani. Egyrészt, hogy milyen erőforrásokat nyer az Oroszországi Föderáció az Irán által nyújtott támogatáson keresztül. Közvetlenül a legkézzelfoghatóbb segítség, amelyet Irán nyújt az Oroszországi Föderációnak a viszonylag olcsó és fejlett Shahed támadódrónok, amelyeket Moszkva az ukrán fronton vet be.[499] Ugyan a háborút ez 2025 elejéig nem döntötte el, azonban komoly szerepet játszottak az ukrán infrastruktúra elleni támadásokban.[500] Másrészt, talán ennél is fontosabb, hogy Irán megerősödő közel-keleti pozíciója révén, amely részben köszönhető az orosz támogatásnak, az Amerikai Egyesült Államoknak el kell vonnia erőforrásokat máshonnan, hogy azokat a Közel-Keleten vesse be.[501] Az Oroszországi Föderáció diplomáciai, katonai, nukleáris és gazdasági támogatást nyújt Iránnak, amely így közvetlenül az Amerikai Egyesült Államok számára növeli a közel-keleti kihívást és akadályozza az európai és az indopacifikus térségre, és a hazai építkezésre fordítható energiát és javakat. Amennyiben azonban Izrael, adott esetben Washington más térségi partnereivel együttműködve az Oroszországi Föderáció által támogatott Irán és partnereit képesek ellensúlyozni, az Amerikai Egyesült Államok számára annál könnyebb más frontokra összpontosítani az Oroszországi Föderációval szemben.

[498] HOLMQUIST – KHAN 2024
[499] BOWEN – HUMUD – THOMAS 2022
[500] ACAPS 2024
[501] GRISÉ 2024

A Kínai Népköztársaság által jelentett kihívás a legfontosabb az Amerikai Egyesült Államok számára, mivel, szemben az Oroszországi Föderációval, amely „csak” erodálja a fennálló nemzetközi rendet, Kína potenciálisan minimum ázsiai regionális, de akár globális hegemón pozícióra törhet, átvéve az Amerikai Egyesült Államok pozícióját.[502] Kína számos tekintetben le van maradva és számos belső és külső kihívás akadályozza ezt a fordulatot. Kína ugyanakkor az Amerikai Egyesült Államok elsődleges kihívója, amelytől stratégiai versengésük során minden segítséget meg kíván tagadni az Amerikai Egyesült Államok, amellyel lerövidíthetné Washington státuszának beérését és ezért az együttműködésre vonatkozó szándék jelentősen lecsökkent az elmúlt évtizedben.[503] A Közel-Kelet és Izrael szerepe nem elsődleges, mivel az sokkal inkább a Dél-Kínai tengeren játszódik le. Ugyanakkor a közel-keleti szénhidrogénkincsekhez való hozzáférés, egyéb gazdasági kapcsolatok, az Eurázsiát délről megkerülő tengeri és szárazföldi útvonalak ellenőrzése és a fejlett technológiákhoz való hozzáférés mind szerepet játszik az Amerikai Egyesült Államok és Kína közötti stratégiai vetélkedésben. Átfogó tekintetben Kína célja a közel-keleti multipoláris rend kialakulásának támogatása az amerikai dominanciával szemben. Ezért támogatja Teherán hatalmi ambícióit, valamint igyekszik az Amerika-barát szereplőkkel, különösen az Öböl-államokkal szorosabbra fűzni a kapcsolatokat Washington kárára.[504] Izrael minél inkább képes degradálni Irán hatalmát és hasznot nyújtani az Öböl-államoknak, annál inkább hozzájárul közvetve Kína közel-keleti stratégiájának akadályozásához, ezzel segítve az Amerikai Egyesült Államok regionális és globális törekvéseit vetélytársával szemben.

Izrael a korábbi években megkísérelte maximalizálni az elérhető hasznokat és kínai tőkét vonzani az országba. Az Amerikai Egyesült Államok növekvő aggodalommal és ellenállással viszonyult a gyorsan fejlődő izraeli-kínai tudományos és gazdasági kapcsolatokhoz. Mindemellett az asdódi és haifai kikötők egyes termináljainak kínai tulajdonba kerülése komoly nemzetbiztonsági aggályokat keltett mind Izraelben, mind a kikötőket használó, illetve onnan indított hírszerzési műveletek veszélye miatt az Egyesült Államokban is.[505] Izrael tehát világpolitikai mértékkel mérve gyorsan megtapasztalta, hogy nem tarthatja magát távol a globális hatalmi küzdelemtől és nem vonhatja be büntetlenül a kínai tőkét, mert ezzel veszélyezteti az Amerikai Egyesült Államok biztonsági dimenzióban

[502] CHIVVIS 2024: 9
[503] HASS – MCELVEEN – MCELWEE 2025
[504] PREBLE – SMITH 2024
[505] RABINOVICH – SAUL 2024

nyújtott támogatását.[506] Bár nem közvetlen eredmény, de az Ábrahám-megállapodások lehetővé tették, hogy kínai tőke helyett az Öböl-menti arab államok fektessenek be a fejlett izraeli piacon, amely viszont gazdasági fejlettsége mellett is külső befektetéseket igyekszik vonzani olyan nagyszabású infrastrukturális beruházások megvalósítása érdekében, mint kikötők és vasutak.[507] Az Amerikai Egyesült Államok globális érdekeit tekintve a közel-keleti normalizáció nyomán létrejövő együttműködések, nevezetesen az India, Izrael, Egyesült Arab Emírségek és az Egyesült Államok alkotta „I2U2" minilaterális együttműködés célja a kínai Egy Övezet, Egy Út kezdeményezéssel vetélkedő, washingtoni elképzeléseket tükröző India-EU korridor létrehozásának lehetővé tétele.[508]

Az Amerikai Egyesült Államok a 2020-as évekre tehát rapid módon lezárta Kína Izraelnek nyújtott gazdasági segítségét, valamint új, globális konnektivitást lehetővé tevő elképzeléseket mutatott fel. Ebben a folyamatban elérte, hogy Peking nem rendelkezik ahhoz megfelelő képességekkel, hogy bármely közel-keleti állam biztonságának garantoraként szolgáljon. Kína a megromlott izraeli kapcsolatait megtestesítve rendkívül ellenséges politikát folytat a zsidó állammal szemben a Hamásszal folyó harca során, ezzel gyakorlatilag megpecsételve a későbbi kapcsolatokat.[509] Ugyanakkor Kína továbbra is egyensúlyozik Irán és az Öböl-menti államok között, amelyet tekintetbe kell venni a biztonsági architektúra kialakítása során, mint tényezőt, amely megemeli az Öböl-államok által követelhető hasznokat az amerikai-izraeli felektől.

Végezetül Izrael hasznossága mellett rá kell mutatni, hogy a zsidó állam több szempontból akadályát is képezi az Amerikai Egyesült Államok és az Öböl-államok partnerségének és így közvetve az Oroszországi Föderáció és Kína felé tolja az arab államokat. Az Amerikai Egyesült Államok a biztonsági architektúra erejének maximalizálása érdekében szorgalmazza az arab államok, Izrael és az Amerikai Egyesült Államok között létrehozandó többoldalú partnerséget. Ugyanakkor a segítség feltételekhez való kötése el is bizonytalanítja a rezsimbiztonságukat féltő arab államokat, amelyek nem kívánják vagy nem tudják vállalni a belpolitikai árát a zsidó állammal való túl szoros és túl nyílt kapcsolatoknak. Ez különösen igaz olyan időszakokban, amikor az izraeli-palesztin konfliktus eszkalálódik és nagyobb veszélyt jelent az arab államok számára az Izraelhez való közeledés.[510] Ez az egyik

[506] CSEPREGI 2019
[507] CSEPREGI 2021
[508] JANARDHAN – AFTERMAN 2025: 8
[509] SUN 2024
[510] BIANCO – LONS 2024

ok, amiért a kevesebb előfeltétellel és a rezsimbiztonságot közvetlenül fenyegető tényezővel járó orosz és kínai partnerséghez nyúlhatnak. A másik tényező, amely ugyanebbe az irányba hat, hogy még az arab államok kedvező véleménye mellett is maga Izrael és az amerikai Izrael-lobbi az számos esetben, amely akadályozza az amerikai és (Öböl-menti) arab államokkal a kapcsolatok fejlődését. Ez különösen igaz fejlett fegyverrendszerek és nukleáris technológiák átadása esetén. Ezek a csoportok Izrael katonai minőségi fölényét féltik attól, ha korlátlan amerikai-arab együttműködés jön létre, mint azt az F-35-ös vadászbombázók eladásának ügye demonstrálta az Egyesült Arab Emírségeknek.[511] Ugyanakkor a közel-keleti államoknak szüksége van ezekre a fejlett technológiákra és nukleáris energiatermelésre, részben belső kihívásaik, részben az Iránnal szembeni hatalmi pozíciók javítása érdekében, így, ha az Amerikai Egyesült Államok ezt izraeli nyomásra nem, vagy túlságosan nagy kötöttségekkel biztosítaná, akkor inkább az Oroszországi Föderációhoz és Kínához fordulhatnak javítva azok globális pozíciót. Szaúd-Arábia is hasonló okokból igyekezett nukleáris partnerséget kiépíteni Kínával, megismerve az Amerikai Egyesült Államok feltételeit.[512] Izrael számára veszélyt jelent, hogy az Amerikai Egyesült Államok dönthet úgy, hogy ejti a segítségnyújtásának feltételei közül az izraeli normalizációhoz való kötöttséget, például egy amerikai-szaúdi biztonsági paktum megkötése során. Amennyiben tehát Izrael egyszerűen túl nagy árat jelent és túl nagy a veszély, hogy kulcsállamok, mind Szaúd-Arábia az Amerikai Egyesült Államok versenytársai érdekeit szolgálná, az ebből eredő stratégiai irányváltásnak a biztonsági szerkezetre is meghatározó jelentősége lesz.

5.1.4.4 Washington közel-keleti politikájában betöltött és betöltendő izraeli szerep

Tekintettel arra, hogy az Amerikai Egyesült Államok a globális hegemón hatalom, ebből következően közel-keleti stratégiája is világszintű hatalmi érdekeit szolgálja. Az Amerikai Egyesült Államok az Indo-pacifikus térségre igyekszik fókuszálni, azon belül is a Kínai Népköztársaság felemelkedésének akadályozására és helyi szövetségeseinek támogatására. Ez szükségessé tette, hogy korábbi költséges közel-keleti szerepvállalásával szemben a hangsúlyt áthelyezze (*pivot*) a Távol-Keletre. A hangsúlyáthelyezés keretében a 2008/2009-es csúccsal szemben a térségben állomásoztatott, CENTCOM alá tartozó amerikai erők száma egy évtized alatt 170 000 főről 7 625 főre, tehát több mint 95 százalékkal

[511] ARABIA et al. 2020
[512] AL-MADHAJI 2023

csökkent.[513] Az amerikai erőforrások átcsoportosításának azonban olyan módon kell megtörténnie, hogy ne alakuljon ki kezelhetetlen hatalmi vákuum a Közel-Keleten, mivel abból terrorfenyegetés, regionális hegemón felemelkedése vagy globális ellenfelek erőforrásszerzése következhetne. Az amerikai érdekek közel-keleti érvényesítését tehát megfelelő partnerállamokon keresztül kívánja elérni a washingtoni vezetés. Ezeket a partnereket sem hagyná magára az Amerikai Egyesült Államok, hanem a „távoli egyensúlyozás" és a regionális biztonsági architektúra kialakításának keretében korlátozott, de hathatós támogatás nyújtásával és koordinációval erősítené pozícióikat és kötné őket magához.[514] Ennek a megközelítésnek jelentős hagyománya van az Amerikai Egyesült Államok külpolitikájában. Már az 1970-es években a Nixon-doktrína is az Irán és Szaúd-Arábia támogatására, mint „regionális rendőrökre" építette a szovjetek feltartóztatását a Közel-Keleten.[515] A kezdeti tervekhez képest a hangsúlyáthelyezés csak részlegesen valósulhatott meg, részben azért, mert az amerikai jelenlétet kiváltó regionális biztonsági architektúra nem szilárdult meg, másrészt a 2023. október 7-i támadás nyomán eszkalálódó helyzet miatt, harmadrészt pedig azért, mert a közel-keleti partnerállamok igénylik az Amerikai Egyesült Államok lehetőleg minél közvetlenebb és hathatósabb jelenlétét, hacsak nem kapnak szilárd biztonsági garanciákat a támogatás mellett.

Ebben az összefüggésben Izrael pozitív szerepe kettős lehet az Amerikai Egyesült Államok számára, egyrészt önmagában, mint partner katonai nagyhatalom, másrészt, mint a biztonsági architektúra egyik kiemelt pillére. Önmagában véve Izrael elsőrangú partnerállam az Amerikai Egyesült Államok számára, mivel egyszerre rendelkezik jelentős katonai és nemzetbiztonsági nagyhatalomhoz mérhető képességekkel, ugyanakkor ki is van szolgáltatva az Amerikai Egyesült Államoknak és általában egy kedvező hatalmi rendnek. Washington számára kedvező, hogy az összes többi közel-keleti hatalom is tisztában van vele, hogy Izrael, amely nem potenciális hegemón hatalom, nem fog átfogó uralomra törni a térségben, ugyanakkor minden ilyen kísérletet megakadályoz, tehát sakkban tartja a többi, revizionista szándékokkal rendelkező szereplőt. A gyakorlatban ez az iráni „ellenállás frontjával" szembeni izraeli küzdelem, és ezzel az Amerikai Egyesült Államok által preferált regionális rend támogatása.[516] Az Amerikai Egyesült Államok hasznosítja Izrael amúgy önérdekkövető ellensúlyozását a többi nagyhatalommal és lator szervezettel szemben, ugyanakkor képes

[513] CSIKI-VARGA – PÉRCSI 2021: 6-7
[514] CSICSMANN 2024: 239
[515] AKBARZADEH – BAXTER 2018: 121
[516] YADLIN – GOLOV 2024

bizonyos fokú nyomást gyakorolni rá, ezzel pedig alkupozíciókat nyer a Közel-Keleten, ami a közvetett befolyásolás eszköze.

Egy biztonsági architektúra részeként Izrael szerepe hasonló lenne, tehát ellensúlyozóképessége és kiszolgáltatottsága továbbra is tényező maradna, azonban fel lehetne használni arra, hogy támogassa a térség többi államát és általában a partnerségi hálózat működését. Az Amerikai Egyesült Államok érdeke, hogy Izrael, mint logisztikai, technológiai és biztonsági szereplő segítse a térség többi amerikai partnerállamát és járuljon hozzá azok békés fejlődéséhez és stabilitásához, akár konkrét erőforrásokkal is, mint földgáz, ivóvíz, fejlett mezőgazdasági eszközök. Emellett Izrael, mint katonai nagyhatalom, a stratégiai együttműködéseken keresztül fontos helyettesítője lehet az Amerikai Egyesült Államok közvetlen katonai jelenlétének, különösen a légvédelem és hírszerzési együttműködés terén.[517]Izrael mindemellett egy amerikai érdekeket szolgáló biztonsági architektúra részeként úgymond konvencionális és akár nem-konvencionális (nukleáris) kétértelműség politikáján keresztül is hozzájárulna a partnerek ellenségeinek, elsősorban Irán elrettentéséhez. Ez gyakorlatban azt jelentené, hogy az Öböl-menti államok kihívói nem tudhatnák, hogy milyen szintű fenyegetéssel vagy akcióval váltanák ki Izrael belépését a konfliktusba, még akár írott garanciák nélkül is. A zsidó állam ezt nem szívességből tenné, hanem maximálisan önérdekkövetésből, mivel mint rámutattam, célja megakadályozni egy potenciális hegemón felemelkedését és a regionális hatalmi rend számára káros átalakulását.

Végezetül a pozitívumok mellett rá kell mutatnom, hogy Izrael költségeket és veszélyeket is jelent az Amerikai Egyesült Államok számára Közel-Kelet politikájának megvalósítása során. A zsidó állam melletti kiállás, különösen olyan kiélezett helyzetekben, mint az Izrael-Hamász háború, vagy korábban a palesztin intifádák, elidegenítik az Amerikai Egyesült Államok közel-keleti partnereit és aláássák Washington stratégiáját.[518] A regionális biztonsági architektúra kialakításában, működtetésében Izrael bevonása tagadhatatlan előnyökkel járna, ugyanakkor meg is nehezíti annak kialakítását, mivel feltételezi a bizonyos szintű normalizáció előírását az arab államok számára. Ezt pedig nem minden esetben tudják vállalni az arab rezsimek, tekintettel a belső közvélemény ellenállásra.[519] Márpedig a regionális stabilitás érdekében nem fogják feláldozni az államon belüli stabilitást. Így tehát Izrael nélkül akadálymentesebb lehetne az amerikai erőfeszítés a számára kedvező regionális partnerségi keretek kialakítására.

[517] SCHENKER 2022
[518] KARAM 2024
[519] FAROUK 2019

A másik részről feltételezhető, hogy a szoros és politikailag, társadalmilag és ideológiai-vallási szempontok miatt is szoros amerikai-izraeli kapcsolat plusz költségvállalásra bírja az Amerikai Egyesült Államokat, amelyeket tisztán reálpolitikai érdekekből nem vállalna.[520] Azt, hogy Izrael hasznos partner, ez a megállapítás nem tagadja, csupán azt állítom, hogy az Amerikai Egyesült Államok nem az optimális árat fizeti meg Izrael támogatása során, hanem belső politikai okok miatt többet áldoz a zsidó állam biztonságára, mint feltétlenül kellene, illetve kevesebb hasznot tud kinyerni az arab államokkal ápolt együttműködésből, amelyekkel szemben Izrael félti katonai és nukleáris téren meglévő előnyét. Ehhez kapcsolódik, hogy az Amerikai Egyesült Államok befolyása az izraeli kül- és biztonságpolitika alakulására nem áll arányban a biztonsági garantor státuszával. Izrael konzultál Washingtonnal, kivéve amikor „létét fenyegető veszélyekkel" szemben lép fel.[521] Ezt azonban a zsidó állam rendkívül tágan értelmezi, mint azt a 2023-2025-ös gázai háború nyomán tapasztalhattunk, a teheráni, bejrúti és szíriai célzott likvidálások, különleges műveletek és átfogó légihadjáratok esetében is.[522] Hasonlóan felszínre kerülhetnek eltérő számítások az iráni nukleáris program kapcsán, ahol a Washington szempontjából túlzottan asszertív Izrael megelőző csapást mér az iráni nukleáris célpontokra az eltérő fenyegetettségérzésből következően, belerántva az Amerikai Egyesült Államokat egy amúgy feltételezhetően elkerülhető közel-keleti háborúba.[523] A fentiek tükrében tehát az amerikai-izraeli együttműködés logikus és előremutató az amerikai érdekek szerint is, azonban a megvalósítással kapcsolatos kritikák jogossága kódolva van a két állam és társadalom közötti összetett kapcsolatban.

5.2 Az Oroszországi Föderáció

A második külső hatalom, amelyet a Közel-Kelet hatalmi viszonyainak tekintetében bemutatok, az Oroszországi Föderáció. Ez a viszonylagos fontossági sorrend már a bevezetésben magyarázatra szorul. Igaz, hogy globális értelemben Kína számít a közel-keleti hatalmi rendet meghatározó Amerikai Egyesült Államok kihívójának, azonban jelenleg a térségben nincsen meghatározó és közvetlen biztonsági szerepe. Az Európai Unió jóval meghatározóbb gazdasági hatalom, mint az Oroszországi Föderáció és szomszédságpolitikája nyomán jelentős hatással volt a közel-keleti térségre. Bizonyos tagállamai, különösen

[520] MEARSHEIMER – WALT 2006
[521] FREILICH 2018: 309
[522] GALLANT 2025
[523] ALLEN 2025

Franciaország és a korábbi tag, az Egyesült Királyság jelentős katonai szerepet játszott és játszik mind mai napig a régióban, különösen az iraki háborúk és az Iszlám Állammal szembeni hadjárat során. Az Oroszországi Föderáció jelentősége azonban túlmutat ezeket a hatalmakon, mivel Iránnak és a korábban Szíriának nyújtott katonai, gazdasági, nukleáris és diplomáciai támogatása és az Amerikai Egyesült Államok által hagyott résekbe való belépése alapvetően meghatározza a közel-keleti hatalmi rendet. Amennyiben elképzelhető az amerikai vezetésű biztonsági architektúrával szemben bármifajta hatékony ellenpólus, annak az Oroszországi Föderáció lesz rövidtávon a legfontosabb külső hatalmi tényezője, mint azt a következőkben bemutatom.

5.2.1 Az Oroszországi Föderáció szerepe a Közel-Keleten az arab tavaszt követően

Az Oroszországi Föderáció, érzékelve, hogy az unipoláris korszak a végéhez közeledik, lehetőséget látott a 2010-es években, hogy kihasználva megerősödött gazdasági és politikai helyzetét, a Közel-Keleten is megerősítse pozícióit és egyben éket verjen az Amerikai Egyesült Államok által vezetett világrendbe. A 2010-es években fokozódóan elmérgesedő nyugati-orosz viszony, amelyben az Oroszországi Föderáció 2014-es ukrajnai hibrid inváziója fontos mérföldkő volt, a Közel-Keleten is éreztette hatását. Az Oroszországi Föderáció igyekezett rést találni a nyugati szövetségesek közel-keleti befolyásán, a világpolitika minden fordulata nyomán betölteni az esetleges űrt, amelyet a nyugati hatalmak a régióban hagynak.[524] Moszkva továbbra is jelentős katonai, nukleáris, diplomáciai és gazdasági hatalommal rendelkezik, különösen a szegényebb, kiszolgáltatottabb államok viszonylatában. Az Oroszországi Föderáció közel-keleti prioritásai nem változtak, azaz a nagyhatalmi státusz megőrzése, katonai jelenlét, energiahordozókkal kapcsolatos diplomáciai együttműködés, fegyver, élelmiszer és nukleáris export, tőkeimport.[525] Összességében az orosz aktivitás felerősödése a Közel-Keleten egy újabb, felső szintet adott a regionális hatalmi küzdelemhez. A négy vizsgálandó kérdés, hogy Moszkva hogyan igyekezett fejleszteni kapcsolatait az Amerikai Egyesült Államok közel-keleti partnereivel, hogyan és miképpen zajlott az Oroszországi Föderáció szíriai beavatkozása és milyen jellegű az egyre szorosabbá váló iráni-orosz együttműködés, és hogy mindezek a folyamatok összességében hogyan hatnak a közel-keleti hatalmi viszonyokra.

[524] FEUER – BORSHCHEVSKAYA, 2017
[525] TRENIN 2016

5.2.2 Az Oroszországi Föderáció és a közel-keleti hatalmi vákuum kitöltése

Az arab tavasz folyamatának elindulását követően Líbián kívül nem láthattunk a rezsim megbuktatását elérő katonai beavatkozást a nyugati hatalmak részéről a Közel-Kelet többi államában. Legtöbb országban limitált mértékben támogatták a felkelő erőket, viszont természetszerűleg a felkeléseket erőszakkal elfojtani kívánó vezetők mellett sem álltak ki korábbi partnereik. A szíriai helyzet mellett, amelyet külön mutatok be, Egyiptom volt az, ahol az Amerikai Egyesült Államok előbb megvonta támogatását a Mubarak-rezsimtől, majd miután 2013-ban Szíszi restaurálta a hadsereg uralmát, a Nyugat rendkívüli távolságtartással kezelte. Az Oroszországi Föderáció kihasználta a lehetőséget és felélénkítette együttműködését Egyiptommal.[526] Az orosz támogatás bevonzásának kettős szerepe volt. Egyrészt alkupozíciót erősíthetett az elforduló nyugati hatalmakkal szemben, másrészt Egyiptomnak rendkívüli nagy igénye volt és van mindenfajta külső támogatásra. Az Oroszországi Föderáció azonban nem csak az arab tavasz miatt magukra hagyott államokban igyekezett megerősíteni pozícióit, hanem olyan hagyományos, az Amerikai Egyesült Államok partnerei közé számító országokkal is, mint Izrael, Szaúd-Arábia, és a kisebb Öböl-menti államok. Ezek az országok érzékelve az Amerikai Egyesült Államok fokozatos elfordulását a régiótól éppen az arab tavaszt követő kritikus időszakban, a hatalmi vákuum veszélyével szemben nyitottá váltak az orosz kapcsolatok fejlesztésére, amelyet Moszkva ki is használt.[527] A közel-keleti államok szempontjából a fenti viszonyok, tekintettel különösen az Amerikai Egyesült Államok viszonylagos háttérbevonulására, azt eredményezik, hogy egyrészt felértékelődött az Oroszországi Föderáció által biztosítható előnyök jelentősége, mind a belső stabilitás fenntartása, mind a regionális kihívókkal szembeni hatalmi egyensúly pozíciójuk javítása érdekében. Ezek az Oroszországi Föderáció által biztosított erőforrások lehetnek fegyverek, katonai támogatás, nukleáris technológia, élelmiszer vagy energiahordozók.[528] Az orosz-ukrán háború kitörését követően is a rendkívül instabil térség államai egyrészről nem kívánják kiváltani a nagyhatalmak haragját és megtorlását, a másik szempont, hogy a jelenlegi helyzetben is igyekeznek maximális előnyöket elérni. Tehát egy haszonmaximalizáló és költség-, illetve kárminimalizáló stratégiáról beszélhetünk, a két oldalról jövő rendkívüli nyomásgyakorlás és a térségi ellenfelekkel szemben, ahol a döntéseket az adott állam által a nemzetközi hatalmi rendben elfoglalt pozíciója határozza meg.[529]

[526] ALTERMAN et al. 2018: 9
[527] KRASNA – MELADZE 2019: 12
[528] BLANCHARD 2023
[529] CSEPREGI 2023c: 24.

5.2.3 Orosz katonai beavatkozás Szíriában

Az arab tavaszt követően a legjelentősebb orosz beavatkozás a Közel-Keleten kétségtelenül Szíriában történt az Aszad-rezsim támogatása érdekében, egészen annak 2024 decemberében való megbukásáig. Ugyanakkor fontos leszögezni, hogy mintegy négy évig Moszkva viszonylagos távolságtartással viseltetett a szíriai eseményekkel kapcsolatban, szemben Iránnal, amely, sokkal kézzelfoghatóbb geopolitikai érdekeiből eredően, szinte azonnal szövetségese katonai segítségére sietett a polgárháború kirobbanását követően. Az Oroszországi Föderáció 2015 szeptemberében, az Iszlám Állammal szembeni küzdelem ürügyén, de valójában az Aszad elleni felkelőkkel szemben avatkozott be. Az időzítés kapcsán két szempontot emelhetünk ki. Egyrészt a 2014-es ukrajnai agressziót követően az Oroszországi Föderáció olyan frontot keresett a nyugattal szemben, ahol viszonylag kis költséggel, de bizonyíthatja, hogy komoly, az Amerikai Egyesült Államokkal egy kategóriában lévő világpolitikai szereplő. A második ok, hogy Aszad jelentősen visszaszorult a felkelőkkel, a kurd erőkkel és az Iszlám Állammal szemben. Az Oroszországi Föderáció szíriai állásainak elvesztése, ha nem is kritikus jelentőségű, mint Ukrajna nyugati közeledése, de mindenképpen nem kívánt fejlemény lett volna. Ennek tükrében értelmezhető, hogy 2015-től követően légierővel, tengerészeti és különleges erőkkel támogatta Aszadot a felkelők elleni harcban.[530] A felkelők által uralt civil lakosság jelentős mértékben megszenvedte, hogy az Oroszországi Föderáció itt próbálta ki, vagy fejlesztette tovább a csecsen háborúkban is gyakorolt felperzselt föld stratégiáját. Az orosz katonai beavatkozásnak is köszönhetően Aszad 2023-ra visszanyerte uralmát az ország döntő része felett közvetlenül vagy közvetetten, a kurd erőkkel kötött paktumon keresztül. A szíriai felkelők 2024 végén indított meglepetésszerű offenzíváját azonban orosz segítséggel sem tudta megállítani az Aszad-rezsim. 2025 elejére az Oroszországi Föderáció a három állandó bázis kivételével visszavonta erőit Szíriából, beleértve a fejlett fegyverrendszereket is.[531]

Megvizsgálva az Oroszországi Föderáció korábbi Szíriának nyújtott támogatását, az hasonló mértékű költségekkel járt, mint az iráni, megközelítőleg évente kétmilliárd dollár, azonban ez az összeg arányosan jóval kisebb terhet jelentett Moszkvának, mint Teherán számára.[532] Irán és az Oroszországi Föderáció ugyanakkor messzemenően különböző típusú segítséget nyújtottak az Aszad-rezsimnek annak bukásáig. Míg Moszkva légvédelmet, légi

[530] BORSHCHEVSKAYA 2023a: 3
[531] POROSKOUN 2025: 1
[532] SCHAFFNER 2021

csapásmérést és különleges erőket biztosított a polgárháború során a felkelőkkel szemben, addig Irán több ezer fős expedíciós erőt és kliensszervezeteinek milíciáit vetette be Aszad oldalán jelentős véráldozatot követelve. A két ország ugyanakkor különböző, de egymást kiegészítő stratégiát követett Szíriában Aszad támogatása érdekében.[533] A katonai támogatással párhuzamosan az Oroszországi Föderáció sikeresen alkalmazta az ENSZ BT-ben betöltött állandó tagságát annak érdekében, hogy a diplomáciai folyamatokban közvetítőként léphessen fel Aszad és az ellenérdekelt államok között, ezzel is saját érdekeit támogatva, mind Szíriában, mind azon túlmenően.[534] Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy egészen Aszad bukásáig az iráni és az orosz stratégia Szíriában hatékonyan kiegészítette egymást, ez nem jelentette azt, hogy az eltérő érdekekből és geopolitikai célokból következően nem alakulhatott volna ki komoly érdekellentét. Erre azonban végső soron nem kerülhetett sor, mivel az Aszad-rezsim nagyrészt a belső gazdasági, társadalmi és morális válság következtében kártyavárként omlott össze. Az Oroszországi Föderációt azonban nem lehet középtávon leírni, mivel száznyolcvan fokos váltást végrehajtva Szíria-politikájában keresni kezdte a kapcsolatot az új damaszkuszi vezetéssel annak érdekében, hogy katonai jelenlétét megőrizhesse az országban, még ha rendkívül megváltozott körülmények között is. Az orosz légitámadások emléke azonban élénken él a felkelők körében, amely így súlyos limitációt képez az együttműködés folytatásával szemben.[535]

5.2.4 Orosz-iráni stratégiai együttműködés

A másik kiemelt kapcsolat az Oroszországi Föderáció számára Irán, amelynek az orosz-ukrán háború kontextusában gyorsan növekedett a jelentősége. A két ország pragmatikus együttműködése több mint három évtizedre vezethető vissza, mivel közös érdekük az Amerikai Egyesült Államok befolyásának ellensúlyozása. Tekintettel azonban a két állam közötti érdekellentétekre és gyanakvásra, az együttműködés mindig eseti maradt és soha nem vált valódi szövetséggé.[536] Ugyanakkor az Oroszországi Föderáció, ahogy Szíria esetében, Iránnal kapcsolatban is érvényesítette diplomáciai befolyását és közvetítőként igyekezett fellépni, legfőképpen az iráni nukleáris program és a szankciókkal kapcsolatban. Az Oroszországi Föderációnak az Amerikai Egyesült Államokhoz hasonlóan nem áll érdekében, hogy bővüljön a nukleáris fegyverekkel rendelkező államok köre, különösen nem

[533] BORSHCHEVSKAYA 2023a: 3
[534] BORSHCHEVSKAYA – TABLER 2021
[535] POROSKOUN 2025: 3
[536] GRISÉ – EVANS 2023: 2

egy vele délről (tengeren) szomszédos állammal, amely befolyásolhatja a Kaukázust, Közép-Ázsia volt szovjet tagköztársaságait és akár magát a muszlim lakosságot az Oroszországi Föderáción belül. Amikor tehát Moszkva érdekei úgy kívánták, mindenfajta fenntartás nélkül Teherán ellen dolgozott a nemzetközi színtéren, amely természetszerűleg megterhelte a kapcsolatot. Ahogy azonban az Oroszországi Föderáció és a Nyugat egyre inkább szembekerült 2014-et követően, úgy vált egyre fontosabbá az iráni reláció. Ennek fontos állomása volt a párhuzamos fellépés Aszad támogatása érdekében katonai síkon 2015-től Szíriában.

Az orosz-ukrán háború jelentett fordulópontot a kapcsolatban, azonban nem azonnal, mivel Irán, a terhelt kapcsolatokból eredően, kivárt az Oroszországi Föderáció támogatása kapcsán, amíg esély volt arra, hogy a Biden-kormányzattal kiegyezzen a nukleáris kérdés tekintetében. Mivel azonban a szankciós rezsim lebontására nem került sor, minden korábbinál mélyebb együttműködés jött létre Irán és az Oroszországi Föderáció között 2022 őszére. A kooperáció legkézelfoghatóbb eredménye az iráni drónok szállítása az orosz hadsereg számára, amelyek Ukrajna kritikus infrastruktúráját voltak hivatottak degradálni. Irán az oroszoknak nyújtott támogatásért cserébe kulcsfontosságú katonai, gazdasági, technológiai és diplomáciai segítségben részesül az Oroszországi Föderációtól. Ki kell emelni a fejlett SU-35-ös vadászgépek eladását Iránnak, amely hadseregének szimmetrikus képességekben meglévő lemaradását enyhítené Izraelhez és Szaúd-Arábiához képest. Ugyanakkor a kapcsolat jövője attól fog függeni, hogy a két ország hogyan tudja kezelni az elkerülhetetlen érdekkülönbségeket. Mivel mindkét ország rendkívül nagymértékű konfliktusban áll a Nyugattal, ezért ez rövid távon nem fenyegető tényező. A kihívás, hogy amint valamelyik ország jobb megállapodást tud kötni a Nyugattal, mint amit a kapcsolatok szorosabbra fűzése jelentene a másik féllel, akkor valószínű, hogy a korábbi precedensekhez hasonlóan a felek korlátozzák az együttműködést. Ettől függetlenül az Oroszországi Föderáció támogatása Iránnak és az „ellenállás frontjának” meghatározó jelentőségű és kulcsfontosságú amennyiben bármifajta versengő modell, vagy legalább ellensúlyozó tényező létezhet az amerikai vezetésű közel-keleti biztonsági architektúrával szemben.

5.2.5 A közel-keleti hatalmi rend Moszkvából nézve

Összességében tehát Moszkva az arab tavasz kitörésétől kezdve, de különösen a 2015-ös szíriai katonai beavatkozás után, sikeresen bizonyította, hogy továbbra is világpolitikai tényező és a Közel-Keleten értékes partner. A szíriai jelenlét azonban fontossága mellett az iráni térségi befolyás passzív ellensúlyozására is szolgál. Az Oroszországi Föderációnak az

Amerikai Egyesült Államokhoz hasonlóan nem érdeke egy orosz érdekekkel szembenálló regionális hegemón megjelenése, amely mozgósíthatná a Kaukázus és Közép-Ázsia muszlim lakosságát. Ennek megfelelően mind Irán, Törökország, mind a szunnita dzsihádista mozgalmak veszélyt jelenthetnek Moszkva számára. Paradox módon tehát az Oroszországi Föderáció hosszútávú érdeke megegyezik az Amerikai Egyesült Államokéval, támogatni a regionális hatalmi egyensúlyt a Közel-Keleten. Az ellentétek abból adódnak, hogy a két nagyhatalom a térségi törésvonalak ellentétes oldalain avatkozik be ennek kialakítása érdekében.

Az Oroszországi Föderációnak összetett célrendszere van a Közel-Keleten. Egyrészt szükséges megakadályoznia, hogy egy térségbeli muszlim állam kiemelkedjen regionális hegemónként, mivel az délnyugati, déli irányból fenyegetné nem csupán a posztszovjet régióban lévő érdekeltségeit, de akár a muszlim orosz állampolgárok által lakott régiókon keresztül magát az Oroszországi Föderáció egységét is. Másik oldalon a térségi anarchia olyan terrorista csoportok megerősödését hozhatja, amelyek megint csak kihasználva az Oroszországi Föderáció muszlim lakosságában rejlő elégedetlenséget és szeparatista ambícióikat, az instabilitást exportálhatják. A köztes út, a stabil biztonsági architektúra is csak abban az esetben nyújt előnyt az Oroszországi Föderáció számára, ha az nem Washington elképzelései szerint megy végbe, egy, a nyugati tömböt támogató regionális rendszer kialakulásával. Ebből vezethető le, hogy jelenleg az Oroszországi Föderáció érdeke a hatalmi egyensúly, Törökország különállásának támogatása, kapcsolatok fenntartása a másik három nagyhatalommal, és az „ellenállás frontjának” támogatása. Az Irán vezette hálózat támogatása több szempontból előnyös, azonban csak addig a pontig, ameddig maga Irán nem emelkedik ki hegemónként vagy az Oroszországi Föderáció érdekeit fenyegetni képes nagyhatalomként. Ezért szükséges Moszkvának megtartania, és lehetőség szerint megerősítenie közvetlen kapcsolatait a regionális partnerekkel. Az Ukrajna elleni háború megindítása ugyanakkor megnehezítette az Oroszországi Föderáció közel-keleti jelenlétének fenntartását, korlátozva az erőforrásokat, amelyeket erre fordíthat. Tapasztalható volt a szíriai erőinek kivonása, miközben a Wagner csoport körüli kaotikus helyzet csökkentette a magán katonai csapatokon keresztül való regionális jelenlét lehetőségeit. Ugyanakkor az Oroszországi Föderáció továbbra is komoly elrettentő erőt képvisel, részben direkt módon Szíriában, részben indirekt módon az adott állam ellenségének nyújtott és nyújtható támogatás által. Az Oroszországi Föderáció katonai és nukleáris téren továbbra is megkerülhetetlen szereplő maradt a Közel-Keleten is.

5.2.6 Izrael kapcsolatai az Oroszországi Föderációval

A korábban tárgyalt Amerikai Egyesült Államok és a következőkben ismertetett Európai Unió, tehát a nyugati államokkal szemben a két revizionista külső nagyhatalommal ápolt izraeli kapcsolat rendkívül eltérő, mivel mind az Oroszországi Föderáció, mind Kína komoly, de különböző természetű biztonsági kihívást jelent Izrael számára. Az orosz-izraeli viszony az elmúlt évtizedben rendkívül terheltté vált. Mára geopolitikai szembenállássá súlyosbodott az ellentét, mivel a Nyugat és az Oroszországi Föderáció közötti konfliktusban Moszkva értékítélete szerint Izrael a nyugati blokkhoz tartozik és az Amerikai Egyesült Államok hegemonisztikus érdekeit szolgálja a Közel-Keleten.[537] Izrael így szemben áll a muszlim blokkal, amely az Oroszországi Föderációval partneri viszonyt ápol és a kívánt multipoláris világrend kialakításán dolgozik. A következőkben Szíria, Irán és a palesztin ügyet, valamint az Oroszországi Föderáció és a mérsékelt arab államok közötti együttműködés kérdéseit vizsgálom kifejezetten az izraeli biztonság és regionális politika szemszögéből.

5.2.6.1 Szíria

Az izraeli-orosz kapcsolatok töréspontjaként elsőként Moszkva 2015-ben indult intenzív szíriai beavatkozását kell megemlíteni, amely összetettebbé tette Izrael számára az „ellenállás frontjával" szembeni szíriai beavatkozást, ugyanakkor az orosz jelenlét és az Aszad rezsim léte, mint a kisebbik rossz megmaradása a radikális és kiszámíthatatlan szunnita felkelőkkel szemben előnyöket is jelentett.[538] Továbbá az orosz jelenlét szükségszerűen limitálta az iráni befolyást Szíriában.[539] Az „ellenállás frontjának" erősödő szíriai jelenléte egyre nagyobb mértékben felerősítette az izraeli MABAM eljárás keretében végzett katonai csapásokat, amelyeket az orosz katonai jelenlét komplikált. Az Oroszországi Föderáció által nyújtott katonai képességek egyrészt megerősíthették Szíria légvédelmét, ezzel akadályozva az izraeli légicsapásokat, másrészt felmerült a veszély, hogy az izraeli erők orosz katonákat ölnek meg az akcióik során, ezt pedig az izraeli vezetés mindenképpen el kívánta kerülni.

A megoldás egészen az Aszad-rezsim bukásáig az intenzív katonai egyeztetés volt a felek között. Izrael korlátozott mértékben vívhatta szürkezónás háborúját Iránnal szemben a szíriai fronton, azonban nem áshatta alapvetően alá Aszad hatalmát és az oroszok szíriai jelenlétét. A felkelők sikeres 2024 decemberi offenzíváját követően azonban Izrael

[537] DRUYAN FELDMAN – MIL-MAN 2024: 95
[538] YADLIN 2022: 22-23
[539] ALTERMAN et al. 2018:10

szempontjából jelentősen átalakult az Oroszországi Föderációhoz fűzött viszonya. Az orosz erők visszavonultak a három állandó bázisukra, csökkentették jelenlétüket és ami a legfontosabb, kivonták az addig Aszad kormányerőit támogató fejlett fegyverrendszereiket. Ezáltal gyakorlatilag megszűnt az Oroszországi Föderáció Izrael „északi szomszédja" lenni és ezáltal a zsidó államnak immár nem kell még relatív visszafogottságot sem gyakorolnia a szíriai műveleti területen, mint addig tette az orosz jelenlét miatt.[540] Ez a megnövekedett mozgásszabadság meg is nyilvánult a felkelők győzelme után indított nagyszabású izraeli felőrlő légi- és tengerészeti hadműveletekben, amelyekkel gyakorlatilag ellenállás nélkül sikerült felszámolni Szíria haditengerészetének, légierejének és stratégiai fegyverkészleteinek és üzemeinek jelentős részét, valamint megszállni a Golán-fennsík demilitarizált zónáját.[541]

5.2.6.2 Irán

Az Oroszországi Föderáció szíriai jelenléte összetettebbé tette Izrael kül- és biztonságpolitikáját, és korlátozta lehetőségeit, azonban az orosz-iráni partnerség a zsidó állam egyetlen nagyhatalmi ellenségét látja el erőforrásokkal, így az létfenyegetéshez járul közvetve hozzá. A kapcsolat három tekintetben jelentős Izrael szempontjából, amelyek az iráni nukleáris program, az Iránnak nyújtott hagyományos katonai és technológiai támogatás és végezetül a tágabb kontextus, az amerikai hegemónia kikezdése a közel-keleti vetületében is. Mielőtt azonban a konkrét vetületeteket megvizsgálnám fontos leszögezni, hogy Irán és az Oroszországi Föderáció kapcsolata nem nevezhető szövetségnek. Két, jelenleg több területen párhuzamos érdekekkel rendelkező nagyhatalomról van szó, amelyek a történelem során számos esetben ütköztek a Kaszpi-tenger medencéjében, azaz a Kaukázusban és Közép-Ázsiában. Ennek tükrében bár Izrael minden téren igyekszik ellenezni az orosz segítségnyújtást Iránnak, az nem egy törvényszerű állandója a nemzetközi rendszernek, hanem a hatalmak jelenlegi érdekeit tükrözi.[542] Ez magyarázza, hogy minden negatív lépés ellenére, amit az Oroszországi Föderáció közvetve vagy közvetlenül tesz Izraellel szemben, a zsidó állam nem kívánja teljes mértékben elidegeníteni a moszkvai vezetést, hanem igyekszik minimalizálni a károkat és maximalizálni az esetleges hasznot, bár ez utóbbi 2025 végén rendkívül limitáltnak tűnik.

Az iráni nukleáris program Izrael számára közvetlen és közvetett létfenyegetést jelent, tekintettel az esetleges iráni nukleáris csapásmérés jelentette pusztításra és egy iráni nukleáris

[540] POROSKOUN 2025: 4
[541] EURACTIVE 2024
[542] ESFANDIARY 2023

ernyő alatt felbátorodó, Iránnal szövetséges milíciák és terrorszervezetek Izrael-ellenes tevékenységére. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy az Oroszországi Föderációnak sem áll érdekében, hogy határaitól délre Irán képében egy újabb állam jusson atomfegyverekhez.[543] Emellett Moszkva ugyancsak nem érdekelt abban, hogy a Közel-Keleten nukleáris versengés induljon be, amelynek nyomán Törökország, Szaúd-Arábia, Egyiptom és más államok is atomfegyverek előállítását vagy megszerzését hajtanák végre, ezzel erodálva az Oroszországi Föderáció, mint kiemelkedő atomhatalom globális jelentőségét. A nonproliferációban való orosz érdekeltség jól végigkövethető volt Moszkvának az iráni atomprogrammal kapcsolatos politikáján, amelyben egyszerre igyekezett előmozdítani a multipoláris világrendet és megakadályozni Irán atomfegyver előállítását. Ennek keretében előremutató lépéseket tett annak érdekében, hogy Irán civil nukleáris programja fejlődhessen, azonban a fegyverelőállításban felhasználható plutóniumot az oroszok elszállítják Iránból. Az Oroszországi Föderáció továbbá részese volt az Irán elleni szankciós rezsimnek, valamint a JCPOA megállapodásnak, bizonyítva, hogy nem feltétlenül van szó nulla-összegű játszmáról az oroszok közel-keleti jelenléte kapcsán.[544] Az Oroszországi Föderáció geopolitikai érdekei azonban megváltoztak és különösen 2022 után az orosz-amerikai konfliktus felerősödése eredményeként Moszkva láthatóan fontosabbnak tartotta a károkozást Washingtonnak és az Iránról nyerhető segítség kiaknázását, mint a Teherán jelentette fenyegetés megerősödésének korlátozását. A két állam 2025. január 17-én átfogó együttműködési megállapodást írt alá, amelynek része az iráni civil nukleáris program, azon belül meg nem határozott nukleáris létesítmények orosz építése.[545] Izrael számára ez rendkívül aggasztó fejlemény, mivel minden katonai technológia, amelyet az Oroszországi Föderáció nyújt a megerősödött partnerség keretében Iránnak, eltörpül annak jelentőségétől, ha Moszkva úgy döntene, hogy elősegíti Irán atomfegyverhez jutását.

Irán hagyományos és nem-hagyományos katonai képességeivel, főként ballisztikus rakéta és drónarzenáljával, valamint a síita tengely milíciáin át jelent fenyegetést Izrael államára nézve. A zsidó állam biztonsága szempontjából ez a tengely annál nagyobb kihívást jelent, minél nagyobb erőforrások állnak rendelkezésére, akár belső, akár külső forrásból. Utóbbiban játszik szerepet az Oroszországi Föderáció, amely egyre inkább növelte az Iránnak nyújtott, korábban limitált fegyveres és technológiai támogatást. Irán az 1978-as forradalom óta súlyos külföldi fegyverszankciók alatt áll, amelyet súlyosbított a nukleáris programja

[543] KHEYRIE 2022 7
[544] DALTON et al. 2024
[545] Government of the Islamic Republic of Iran 2025

miatt alkotott szankciós rezsim. Az Oroszországi Föderáció azonban korábban is igyekezett bizonyos fejlett eszközöket leszállítani, mint a hatékony légvédelmi rendszerek, amelyek Izrael cselekvőképeségét korlátozták mind Iránban, mind az „ellenállás frontjának" más tagjainál, különösen Szíriában. A 2022. február 24-én kitört orosz-ukrán háború azonban új korszakot hozott az Oroszországi Föderáció és Irán kapcsolatában. Moszkvának szüksége volt viszonylag hatékony és tömegesen bevethető drónokra, amelyeket Teherán, anyagi javakért és későbbi fegyverexportért készséggel szállított le az orosz agresszornak. A Shahed drónokért és technológiájukért, valamint rövidhatótávolságú ballisztikus rakétákért cserébe orosz részről fokozatosan nőtt a száma azoknak az Iránnak szállított eszközöknek, amelyek jelentős hatást gyakorolhatnak az izraeli-iráni erőviszonyokra.[546] Ilyenek lehetnek a fejlett légvédelmi rendszerek, különösen az S-400-as, valamint modern harcigépek, mint a 24 darab Szu-34-es típusú vadászbombázók. Ezek önmagában nem döntő hatásúak, tekintettel Izrael nagymértékű fölényére mind minőségben, mind mennyiségben, azonban tekintettel arra, hogy Irán emellett rendelkezik nem hagyományos képességekkel, a hagyományos katonai eszközöket mégis nagymértékű fenyegetésként érzékelik Izraelben.

Ami valójában fontos, az a trend, hogy követi-e az első két tucat vadászbombázókat további hasonló méretű szállítmányok, képes lesz-e Irán maga előállítani hasonló minőségű eszközöket, milyen mértékben részesülnek azokban az Iránnal szövetséges nem-állami fegyveres szervezetek és amennyiben szénhidrogénexportja jelentősen növekszik, létrejöhet-e egy gazdasági és katonai nagyhatalom Iránból, amely képes lehet valódi kihívást intézni a zsidó állammal szemben. Az Oroszországi Föderáció jelentősége a folyamat beindításában tehát rendkívül jelentős és bár maga is veszélyeztetve lenne a felemelkedő Irán által, a Moszkva által elsődleges prioritásnak tekintett amerikai hegemónia lebontása fontosabb lehet, mint egy esetleges későbbi iráni fenyegetés megelőzése. Az orosz-iráni stratégiai együttműködés szerződéses szintre emelkedett 2024 őszén, alapvetően tranzakcionalista alapokon, de mindeddig fejlődő trendet mutat. A történelmi tapasztalat ugyan azt mutatja, hogy a két állam közötti időszakos érdekazonosság hamar megszakadhat, ugyanakkor nem lehet tudni, hogy a világrend átalakulásával ez az érdekpárhuzam meddig áll fenn és az Izraelt milyen mértékben fenyegeti. A zsidó állam tűrőképessége azonban alacsonyabb, mint az orosz-iráni együttműködés fő célpontja, az Amerikai Egyesült Államoké, így nagyobb rajta a nyomás, hogy gyengítse Iránt. Az orosz segítség nyomán a közel-keleti hatalmi viszonyok megváltozása emellett lehetőséget is nyújt az Amerikai Egyesült Államoknak, hogy Izrael,

[546] GAMBURG – MIL-MAN 2024

Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emírségek és más ellenérdekelt szereplőket közös fellépésre koordinálhasson.[547]

5.2.6.3 Palesztinok

Az izraeli-palesztin konfliktusban Moszkva a hidegháború során egyértelműen a palesztin felet támogatta, azonban a Szovjetunió szétesését követően az Oroszországi Föderáció (újra) felvette a diplomáciai kapcsolatot a zsidó állammal és kiegyensúlyozott politikát követett. Figyelemreméltó és innovatív lépése volt az orosz diplomáciának Nyugat-Jeruzsálem elismerése Izrael fővárosaként, ellenpontozva a Trump adminisztráció egyoldalú Izrael-pártiságát és Jeruzsálem elismerését a zsidó állam fővárosként.[548] Az Oroszországi Föderáció kiegyensúlyozottnak nevezhető politikáját átírták a 2022-es ukrajnai invázióját követő érdekei és fokozatosan egyre hangsúlyosabb kritikát fogalmazott meg Izraellel szemben és állt ki erőteljesebben a palesztin fél mellett. Izrael, ha limitáltan is, de Kijev pártjára állt a háborúban és korlátozott mértékű segítséget is nyújt Ukrajnának védelmi háborúja során. Ez az Oroszországi Föderáció szempontjából káros és igyekszik elrettenteni attól Izraelt (és minden egyéb államot), hogy felvállalják az Oroszországi Föderáció bosszúját a kérdésben.

A 2023. október 7-i Hamász terrortámadásra adott orosz válaszreakció még ezen kontextusban is megdöbbentette az izraelieket. Moszkva egyértelműen a Hamásszal szimpatizáló álláspontra helyezkedett és nem ítélte el terrortámadásként az Izraelben elkövetett mészárlást, annak ellenére, hogy 16 orosz állampolgárságú izraeli is életét vesztette.[549] A háború során Moszkva többször is fogadta a Hamász vezetőit és elítélte Izrael gázai katonai műveleteit. Az izraeli-palesztin konfliktussal kapcsolatos orosz álláspont radikális átalakulása bizonyítja, hogy az Oroszországi Föderáció számára a lényeg a globális hatalmi versengés az Amerikai Egyesült Államokkal szemben. Az Izrael-Hamász háború és ezen keresztül az izraeli-palesztin konfliktus is csupán egy proxikonfliktus, ahol Washington közel-keleti és így globális érdekeit alá lehet ásni, a figyelmet el lehet terelni az Oroszországi Föderáció ukrajnai agressziójáról és a „globális dél” államainak szövetségeseként lehet fellépni.[550]

[547] DUGIT-GROS 2023
[548] United Nations 2017
[549] BORSHCHEVSKAYA 2023b
[550] HILL – HUGGARD 2024

5.2.6.4 Az Oroszországi Föderáció együttműködése az arab államokkal

Végezetül azt látjuk, hogy Moszkva közel-keleti aktivitása veszélyt jelent Izraelre nézve, mivel az igyekszik önérdekkövető logika mentén erősíteni kapcsolatait az arab államokkal, különösen az Öböl-államokkal és Egyiptommal. Ezzel, az orosz-iráni együttműködéshez hasonlóan, olyan kulcsfontosságú területeken áshatják alá Izrael érdekeit, mint a minőségi katonai fölény, a nukleáris energia és fegyverkezés. Emellett, az Oroszországi Föderáció nagymértékben kikezdi az Izraelnek kedvező biztonsági architektúra létrejötték azzal, hogy támogatja a multilaterális közel-keleti hatalmi rend kialakulását, szemben az arab államok minél erősebb Amerikai Egyesült Államok (és így közvetve Izrael) melletti elköteleződésével. Moszkva célja egyrészt az anyagi haszonszerzés és kitörés a nyugati államok által ellene hozott szankciós rezsim hatásai alól, másrészt, ezzel összefüggésben aláásni az Amerikai Egyesült Államok közel-keleti regionális rendre vonatkozó elképzeléseit és helyette a multipoláris regionális renden keresztül elősegíteni a hasonló, tehát az Oroszországi Föderációnak jelentős mozgásteret biztosító több pólusú globális rend létrehozását.

Az arab államok célja a Nyugat és az Oroszországi Föderáció közötti egyensúlyozással kettős. Egyrészt megszerezni azokat a javakat, amiket Moszkva nyújthat, legyenek azok fegyverrendszerek, nukleáris technológiák, valamint javítani tárgyalási pozícióikat az Amerikai Egyesült Államokkal szemben. Fontos szempont, hogy az Amerikai Egyesült Államok és más nyugati államoktól eltérően az Oroszországi Föderáció semmifajta emberi jogi aggályt nem fogalmaz meg, vagy feltételt (legyen az akár az Izraellel való normalizáció) nem támaszt az együttműködés érdekében, kizárólag reálpolitikai hasznokra fókuszál. Ez kedvező az olyan autoriter rendszereknek, amelyek nem kívánják rezsimbiztonságukat veszélyeztetni a nyugati feltételek teljesítése nyomán. Az Oroszországi Föderációnak kiemelt érdeke továbbá az OPEC+ meghatározó tagságával, az Öböl-menti államokkal egyeztetni a kőolaj és földgázkitermelés kvótáit, ezzel az orosz büdzsé és így a katonai kiadások fő forrását képező szénhidrogénbevételeket maximalizálni. Izrael számára az Oroszországi Föderáció ezen politikája jelentős kihívást jelent, rombolja a számára kedvező biztonsági környezetet és akadályozza, ha nem éppen megakadályozza a biztonsági architektúra létrehozását.

5.2.6.5 Izrael egy eszköz, nem partner az Oroszországi Föderáció számára

A fenti példák, a szíriai jelenlét, az orosz-iráni stratégiai együttműködés és Moszkva palesztin-politikája, mind feltételezi azt az ellenséges nézetet, amely Moszkvában kialakult

Izraellel szemben. Az orosz biztonsági gondolkodásban és világképben az Amerikai Egyesült Államok jelentette fenyegetés az elsőszámú kihívás, amelyben Izrael orosz szempontból csupán egy amerikai eszköz.[551] A kölcsönösen előnyös orosz-izraeli viszonyra lehetőség adódott, ameddig a két ország geopolitikai érdekei nem álltak ellentétben egymással. Azonban az Oroszországi Föderáció globális érdekeinek közel-keleti, azaz regionális kivetülése és Izrael regionális érdekeinek globális keretei az elmúlt tíz évben egyre inkább szembekerültek és a kapcsolatok mélypontra jutottak. Tekintettel arra, hogy a két államnak valójában nincsen közvetlen vitája, ezért nem is lehet arra számítani, hogy bilaterális alapon bármilyen egyességre juthatnának a felek. Izrael biztonságának szempontjából adottságként kell számontartania, hogy Moszkva az amerikai hegemónia megtörésére és a multipolaritás előmozdítására irányuló szándéka Irán és az „ellenállás frontjának" támogatásában nyilvánul meg a Közel-Keleten, valamint gátolja az arab államok és Izrael, az Amerikai Egyesült Államok biztonsági ernyője alatti közeledését. Nem várható, hogy a zsidó állam vállalná a közvetlen konfliktust az Oroszországi Föderációval szemben, azonban az orosz-iráni partnerség nyomán fokozottan fogja pusztítani az iráni képességeket, amely egyben jó érvet tud szolgáltatni az Amerikai Egyesült Államok folytatólagos közel-keleti szerepvállalására az orosz hatalmi kísérletek feltartóztatása és akadályozása érdekében.

5.3 Európai Unió

Az előző két külső nagyhatalomhoz képest, amely egy jelenlegi és egy korábbi szuperhatalom, az Európai Unió nem egy hagyományos nagyhatalmi szereplő. Egyrészről az Amerikai Egyesült Államokkal és Kínával összemérhető gazdasági és technológiai potenciállal rendelkezik. Másik oldalon azonban nem egységes állam, tehát politikai döntéshozatala nehézkes, jogkörei korlátozottak. Ami pedig a legfontosabb a biztonság dimenziójában, nincs közös hadereje, amit akár a Közel-Keleten alkalmazhatna. Ennek következtében politikai befolyása a közel-keleti régióban is kisebb, mint amilyennel egy hasonló adottságokkal rendelkező állam rendelkezne. Ugyanakkor az európai kontinens államai és így az Európai Unió számára a Közel-Kelet, mivel azzal határos régió, ezért közvetlen biztonsági fenyegetést jelent. Ebből eredően az Európai Unió és tagállamai rendkívüli mértékben érdekeltek a közel-keleti régió folyamataiban és számottevő befolyást gyakorolnak rá. Ez a szomszédosságból eredő érdekeltség más jellegű prioritásokat eredményez a hatalmi dinamikák és folyamatok kapcsán, mint az Amerikai Egyesült

[551] DRUYAN FELDMAN – MIL-MAN 2024: 95

Államok, mint távoli, globális hatalom esetében. Tehát míg egyik oldalon az Európai Unió államai többségükben az Amerikai Egyesült Államok szövetségesei, de legalább szoros partnerei, addig szem előtt kell tartani, hogy a Közel-Keletet érintő kérdésekben a földrajzi távolság különbözőségéből és így a kitettségben való eltérésből következően Washington és Brüsszel politikája nem egyezhet meg.

Tovább tényező, amelyet figyelembe kell venni az Európai Unió Közel-Kelet politikájának elemzése során, hogy megkülönböztethetjük az integráció intézményeinek stratégiáját és az egyes tagállamokét, amelyek, ha kapcsolódnak is, egyáltalán nem azonosak. A nagy államoknak saját érdekeik vannak, különösen Spanyolország, Olaszország, Franciaország és Németország számára, míg a kisebb államok, távolságuk és kitettségük függvényében érdekeltek markáns közel-keleti jelenlétben és befolyásban. Az összképet tovább komplikálja, hogy az Egyesült Királyság kilépésével az egyik legmarkánsabb közel-keleti jelenléttel rendelkező állam indult el az integráción kívüli úton. Tekintettel arra, hogy a brexitet követően az Egyesült Királyság egyéb kihívásokkal van elfoglalva és igyekszik az Amerikai Egyesült Államokkal közösen fellépni, azt nem vizsgálom külön. Ebben az alfejezetben tehát az Európai Unió, mint *sui generis*, nemzetek feletti politikai entitás közel-keleti térséggel kapcsolatos stratégiáit és politikáját ismertetem.

5.3.1 Az EK és az EU Közel-Kelet politikája a hidegháború után

Az európai kontinens országai számára a közel-keleti és észak-afrikai régió elsődleges fontosságú szomszédos terület. Természetesen Európa keleti fele még ennél is fontosabb volt a hidegháború lezárulását követően. Európa fő feladata a kilencvenes években és a kétezres évek elején a korábban szovjet uralom alatt álló közép-európai államok gazdasági és politikai integrálása volt. Ide kell érteni a Németország újraegyesülésével járó kérdéseket, ami ugyancsak alapvetően átrendezte magát az európai hatalmi térképet is. Ettől függetlenül az Európai Közösségek, majd az Európai Unió az Amerikai Egyesült Államokkal együtt érdekelt volt az izraeli-palesztin, illetve az izraeli-arab békefolyamat előmozdításában. Azonban az Amerikai Egyesült Államok unipoláris pillanata nem csak az Oroszországi Föderációval vagy Kínával szemben volt igaz, de az Európai Unió sem jelentkezhetett bármifajta alternatív, az Amerikai Egyesült Államok elképzeléseivel szemben kihívást jelentő közel-keleti rendezési tervvel. Az európai államok ugyanakkor az adott lehetőségek között is igyekeztek kiegyensúlyozó politikát folytatni Izrael és az arab államok között.

Tehát míg Washington aktív volt a Közel-Keleten, addig az Európai Unió csak a 2004-es bővítési hullám, majd 2007 után fordulhatott valójában az ambiciózusabb déli

szomszédságpolitika felé. Valójában tehát nem is igazán volt ideje az Európai Uniónak teljes erőbedobással a Közel-Kelet felé fordulni azelőtt, hogy a 2008-as gazdasági világválság alapvetően lecsökkentette volna a lehetőségeit. Ugyanakkor a 2010-es év végén elkezdődő közel-keleti politikai válságok sorozata olyan külpolitikai kihívással szembesítette az európai államokat, amelyre a hidegháború végén bekövetkező demokratizációs hullám kezdete óta, a keleti blokk felbomlását követően nem volt példa. A helyzetet súlyosbította, hogy míg a közép-európai rendszerváltások idején egy politikailag magabiztos és gazdaságilag prosperáló Nyugat-Európa képes volt perspektívát mutatni az euróatlanti integráció felé tartó államoknak, addig az „arab tavaszt" követően az Európai Unió továbbra is a 2008-2009-es világgazdasági válság negatív hatása alatt állt. A szomszédságpolitikai természetű kihívás ugyanakkor lehetőséget is biztosított, hogy a 2009-ben elfogadott lisszaboni szerződésben átalakításra került közös kül- és biztonságpolitikai eszközöket és a stratégiai irányelveket az EU a gyakorlatban is alkalmazhassa. Ugyanakkor, már a kezdeti szakaszban jelentkezett az a probléma, hogy minden átalakítás ellenére, a korábbi szomszédságpolitikai metódusok dominálják az új intézményi struktúrákat is.[552] Az intézményi eszközrendszert nem lebecsülve, azonban a valódi problémát két, egymással szorosan összefüggő politikai dilemma súlyossága jelentette, egy rövidtávú és egy átfogó kérdés. Rövidtávon az uniós vezetőknek dönteniük kellett, miszerint melyik oldalra álljon az EU az egyes déli szomszédoknál lezajló krízisekben: a tüntetők, vagy az autoriter rezsimek oldalára.[553] Lehet-e továbbá egységes, az egész térségre kiterjedő álláspontot képviselni, vagy pedig országonként különböző válaszokat lehet és kell adni a politikai átmenetekre, függően az adott arab állam sajátosságaira és a hozzá fűződő európai geopolitikai érdekekre? Hogyan lehet továbbá kezelni azt a jelenséget, hogy a huszonkét arab államból mindössze hatban került sor jelentős társadalmi elégedetlenségre, a többiben pedig „csendes tavaszt" láthattunk lezajlani?[554]

5.3.2 Az EU és az arab tavasz

Az EU a 2010-es évtized első felében némi kezdeti kivárást követően a demokratikus átalakulás mellett foglalt állást és több uniós tagállam vezetősége is ambiciózus szomszédságpolitikai terveket fogalmazott meg a közel-keleti viszonyok átalakítása érdekében. Ezek az elképzelések egy „közel-keleti Marshall Terv" kezdeményezésében jelentek meg, az anyagi segítségnyújtás mellett a kereskedelmi korlátozások lebontásával egy

[552] SCHUMACHER 2011: 117
[553] N. RÓZSA 2015: 233
[554] BELLIN 2011

nagyarányú gazdasági integráció valósulhatott volna meg a politikai átalakulás támogatása érdekében.[555] A vázlatos nagyszabású tervekkel párhuzamosan, az EU számára rendelkezésre álló külpolitikai eszközök lehetőségein belül maradva, de ugyancsak a kezdeti idealista megközelítés jegyében, a déli szomszédság országaiban zajló forradalmakra válaszul, 2011 márciusában és májusában az Európai Bizottság az Európai Szomszédságpolitika teljes megreformálását helyezte kilátásba.[556] Az új stratégia alaplogikája a „többet-többért" elve lett, azaz a demokratikus és a fenntartható gazdasági növekedés irányába tett átalakulás érdekében tett lépésekért cserébe az EU a lépésekkel arányosan nagyobb mennyiségű anyagi támogatást biztosított volna a szomszédos országok számára.

Összességében azonban látni kell, hogy az EU kezdeti elképzelései a közel-keleti berendezkedések átalakítására vonatkozóan meghiúsultak, az események több országban kicsúsztak a reformokért tüntetők kezéből, Szíria és Líbia polgárháborúba sodródott, pár éves hiátust követően Egyiptomban is a korábbi autoriter rezsim erősítette meg hatalmát. Az EU nem tudott és nem is kívánt az erőszak feltartóztatása és a békés demokratikus átmenet érdekében megfelelően kemény erőt felmutatni a polgárháborús országokban. A közel-keleti rezsimek számára azonban éppen a (katonai) biztonság területén volt szükséges a támogatás, nem egyéb „puha" területeken. Éppen ezért volt aggasztó az Amerikai Egyesült Államok háttérbeszorulása, illetve így nyert teret Irán, majd később az Oroszországi Föderáció, amelyek képesek és hajlandóak voltak katonai támogatást nyújtani Szíriának. Az Európai Unió a hiányosságaiból következően nem volt képes hatékony közvetítőként fellépni a korábbi autoriter politikai elit és a tüntetők között a polgárháborúba nem sodródó államokban sem. Ehhez az EU által a déli szomszédság államai számára rendelkezésre bocsájtott, feltételekhez kötött politikai és az anyagi támogatás sem volt elégséges bármifajta számottevő politikai befolyás elérésére.

Az arab tavaszt követő első öt év uniós szomszédságpolitikáját értékelhetjük kudarcként, azonban hosszú távon célszerűbb tanulási és átalakulási folyamatként tekinteni rá, amely elvezetett a 2016-ban az Európai Unió Globális Stratégiájában (EUGS) megfogalmazott célkitűzésekhez. A 2011-es szomszédságpolitikai reformok fontos alapértékeket fektettek le, még akkor is, ha ahogy jeleztem egy túlzóan ambiciózus szerepet szántak az EU-nak és nem megfelelően értékelték a Közel-Keleten lezajló társadalmi és politikai folyamatokat. A változások támogatása céljából lefektetett értékközpontú,

[555] BALFOUR 2012: 31
[556] BREMBERG 2016: 431

ugyanakkor pragmatikus megközelítést vegyítő „többet többért” elv fennmaradt. Az elköteleződés a mély demokratikus átmenet, azaz a stabil intézményrendszer kiépítésének támogatása és a civil társadalom megerősítése mellett megmaradtak, azonban reális alapokra került, a „társadalmi ellenállóképesség” attribútuma köré szerveződött.[557] A kudarcélmény, azaz az arab államokban lezajló tragikus polgárháborúk és az autoriter visszarendeződés (szemben a kilencvenes évek sikeres és tartós kelet-közép-európai demokratikus átmeneteivel) fontos tapasztalattal szolgáltak az uniós intézmények és döntéshozóik számára. Ez a doktrinális megközelítésben bekövetkező változás már az EUGS elfogadását megelőzően, 2014-2015 között elkezdődött.[558] Az uniós szomszédságpolitika felülvizsgálata során tanulságként szolgált a megállapítás, hogy az EU által felajánlott szabadkereskedelmi társulás nem vonzó ajánlat a közel-keleti országok számára.[559] A regionális integráció szorgalmazása az EU és elődszervezeteinek egyik legfontosabb intézményesített politikai eszköze, azonban, szemben a közép-európai régióval, a közel-keleti viszonyokban ez nem volt elsődleges fontosságú. Visszatérő probléma az EU külpolitikai gyakorlatában, hogy belső, európai mintákat kíván lemásolni és alkalmazni olyan országokra és régiókra, amelyek más logika szerint működnek.[560]

A tanulságok leszűrését követően az Unió egy rövid távú, ambícióiban limitált, realisztikus, azaz a képességek és célkitűzések egyensúlyán alapuló, továbbá az Unió érdekeit és értékeit egyszerre képviselő szomszédságpolitikai stratégia felé mozdult el. A felülvizsgálati folyamat során az EU intézményrendszereinek vezetői felismerték, hogy nem lehetséges a felülről lefelé logika mentén hatni a közel-keleti átalakulásokra és stabilizálni a régiót, hanem a legalapvetőbb társadalmi elemekből kell építkezni alulról felfelé. A fokozatos hangsúlyeltolódás fókuszába a demokráciaépítés és fenntartható gazdasági fejlődést átfogva, de semmiképpen sem helyette, így ez a politikai entitások alapvető kötőszövetének megerősítése, az (állami, gazdasági és társadalmi) ellenállóképesség (*resilience*) került.[561] Mivel az Európai Unió képesség és akarat hiányában továbbra sem hajlandó katonai biztonság terén döntő támogatást nyújtani a Közel-Keleten, ezért az ellenállóképesség fejlesztése értékes hozzájárulás. Mivel azonban nem rövid távon érvényesülő rezsimbiztonságot vagy nemzetbiztonságot támogató külső segítség, ezért az Európai Unió szerepe szükségszerűen korlátozott maradt.

[557] Európai Külügyi Szolgálat 2016: 25
[558] BREMBERG 2016: 433
[559] DESSÍ 2017: 22
[560] REMEK 2017: 24
[561] CSEPREGI – ÉVA 2021: 1242-1244

A 2020-as évtized elején a COVID járvány hatásából eredően a teljes világ, így az EU is 2020 elejétől kezdve a világméretű egészségügyi és gazdasági krízis hatásaival volt elfoglalva és a Globális Stratégia tervezett ötéves, teljes felülvizsgálata elmaradt. Ehelyett az EU új, középszintű stratégiai dokumentumot dolgozott ki, amely a Stratégiai Iránytű nevet kapta. A 2020-ban elindított folyamat a 2021-es évben zajlott le, a tervek szerint 2022 márciusában került volna elfogadásra a dokumentum.[562] A Stratégiai Iránytű főként a belső képességfejlesztésre koncentrál, az EU saját ellenállóképességének, kül- és biztonságpolitikai aktorként való megerősítésére, a Globális Stratégiában kitűzött célok elérése érdekében.[563] Mindennek tükrében egy részleges felülvizsgálatról beszélhetünk, amely lehet előremutató, azonban nem helyettesíti a koncepcionális keret felülvizsgálatát, vagy megerősítését, amennyiben az továbbra is változatlanul érvényes. A geopolitikai EU gondolatának hivatalos elfogadása azt jelenti, hogy az európai politikai integráció nem mond le arról, hogy világpolitikai tényező legyen és nem mond le szomszédsági területeinek befolyásolásáról a többi hatalom javára. Az EU minden szinten igyekszik felvenni a versenyt a többi, politikai rendszerüket tekintve jóval inkább monolit egységnek tekinthető három állammal. Összességében tehát egy kétirányú folyamatot láthatunk kirajzolódni. Alsó szinten a realisztikus ambíciókkal felfele ható stabilizációs aktivitásban az arab szomszédságban, míg felülről a geopolitikai EU kialakításával és stratégiai szintű kapacitásfejlesztéssel. Mindezidáig ez a folyamat csupán részleges eredményeket ért el, így a két folyamat még messze nem találkozott a középső, cselekvési szinteken.

Az orosz-ukrán háború jelentős mértékben elvonta az Európai Unió figyelmét a Közel-Keletről, láthatóan meghagyva a közvetlen hatalmi eszközökkel komfortosabban operáló képesség és akarat hiányában Egyesült Államoknak a térség ügyeinek kezelését. Az Európai Unió számára is előnyös lenne a stabil biztonsági architektúra kialakítása, azonban még fontosabb a további eszkaláció megelőzése és elkerülése. Releváns tényező a képességek hiánya is, mivel az Egyesült Királyság távozásával legfeljebb Franciaország és kisebb mértékben Olaszország játszhat komolyabb szerepet a közel-keleti hatalmi egyensúly katonai eszközökkel való fenntartásában. A jövő szempontjából ugyanakkor fontos kérdés, hogy az Ukrajna támogatása érdekében kialakított képességek a későbbiekben milyen mértékben lesznek bevethetőek az Európai Unió közel-keleti érdekeinek védelmében és az ellenállóképesség megerősítését célzó vállalkozások támogatásában. A „geopolitikai EU”

[562] Európai Külügyi Szolgálat 2021
[563] FIOTT – LINDSTROM 2021: 21-22

Washingtonnal hatékonyabban fellépni képes szereplő lesz-e a Közel-Keleten vagy éppen további távolság keletkezik a nyugati blokk két fő pólusának térséget érintő megközelítése között.

5.3.3 EU-Izrael kapcsolatok

Az Európai Unió, amennyiben egy politikai entitásként tekintjük, a világ egyik legerősebb nagyhatalma lenne. Azonban az EU változó mértékben tekinthető egységes szervezetnek, hiszen míg a gazdasági integráció nyomán képes a világgazdaságban önálló tengelyt alkotni, addig mint geopolitikai aktor, nagy munka áll a tagállamok előtt, hogy valóban hatékony globális nagyhatalomként cselekedhessen.[564] Az EU összetett természete nagy kihívást jelent a szomszédságában található államok, így Izrael számára is. Az EU egyrészt meghatározó szereplő a Közel-Keleten, a földrajzi közelség, a gazdasági erő és a kétségtelen, ugyanakkor váltakozó intenzitású kül- és biztonságpolitikai ambíciók miatt. Ugyanakkor a legnagyobb problémát az jelenti, hogy az EU számos dimenzióban megosztott és nem képes egységes hatalomként fellépni.[565] A törésvonalak hatása és az EU megosztottsága megsokszorozódik, amikor kiélezett helyzet alakul ki, mint történt az a 2023-mas Izrael-Hamász háború nyomán.[566]

5.3.3.1 Izrael helye az EU déli szomszédságpolitikájában

Az Európai Unió természetszerűleg érdekelt a déli szomszédságát képező Közel-Kelet és Észak-Afrika stabilitásában és az onnan érkező kihívások elhárításában. Az EU nem kíván közvetlenül katonai eszközökkel beavatkozni, azonban mind uniós, mind tagállami koalíciós szinten erre több alkalommal szükség volt Líbiában, Szíriában és Irakban, jelenleg pedig a Vörös-tengeren szükséges a hajózás szabadságát biztosítani a húszi támadásokkal szemben.[567] Az EU stratégiája alapvetően a szomszédságpolitika eszköztárára és a helyi államok stabilizáló szerepére épít, kiegészülve a válságkezelési és békefenntartó műveletekkel.

E komplex geopolitikai térben Izrael sajátos pozíciót foglal el. Közel-keleti nagyhatalomként jelentős elrettentő képességgel, fejlett katonai és nemzetbiztonsági kapacitásokkal rendelkezik. Az európai államokkal fennálló gazdasági, technológiai együttműködése, valamint kulturális és társadalmi kapcsolatai kiemelkedő jelentőségűek.

[564] BALFOUR – ÜLGEN 2024
[565] SACHS – HUGGARD 2020: 27
[566] LECHA 2024
[567] CSEPREGI – ÉVA 2021

Izrael ugyanakkor a közel-keleti konfliktusok egyik állandó szereplője, amely rendkívül megnehezíti az EU számára a kapcsolatok gyors fejlesztését, mivel tekintettel kell lennie az összes többi közel-keleti partnerállammal ápolt kapcsolatra, amelyek azonban ellenséges viszonyt ápolnak Izraellel, vagy még béke esetén is kritikusak a zsidó állam politikájával szemben.

Az Izrael és az Európai Unió közötti kapcsolatok fejlődését két kulcsfontosságú tényező akadályozza: a palesztin államiság kérdése és az izraeli kül- és biztonságpolitika karaktere. A palesztin kérdésben az EU tagállamai egységesen a kétállami megoldás mellett foglalnak állást, bár eltérő mértékben tolerálják az 1949-es tűzszüneti vonalaktól való izraeli eltéréseket. Az uniós intézmények a ciszjordániai telepesmozgalom miatt különböző korlátozó intézkedéseket vezettek be, és az EU-Izrael Társulási Tanács működése is szünetel.[568]

Az izraeli kül- és biztonságpolitika általában véve is komoly kihívást jelent az EU számára, tekintettel annak a katonai erőt előtérbe helyező jellegére. Az EU államainak döntő többsége, bár hangsúlyozzák a zsidó állam önvédelemhez való jogát a 2023. október 7-i Hamász terrortámadást követően, ugyanakkor komoly szerepet nem képesek játszani a konfliktus megoldásában, leginkább tűzszünetre felszólító és aggódó nyilatkozatok kiadásában merül ki a szerepük.[569] Mindeközben az Amerikai Egyesült Államok repülőgépanyahajókat sorakoztat fel és regionális koalíciót szervezett, Izrael pedig a katonai műveletek nyomán szinte teljes mértékben átalakította át biztonsági környezetét, figyelmen kívül hagyva az EU realitástól elrugaszkodott és gyakorlati hatással nem bíró állásfoglalásait.

Összességében tehát, bár az Izrael és az EU közötti együttműködés szilárd alapokon nyugszik, azonban az izraeli-palesztin konfliktus és az izraeli-iráni proxiháború egyre komolyabb kihívást jelent a brüsszeli intézmények számára. Mindez azért is kedvezőtlen, mivel így az EU nem képes kihasználni az Izraelben, mint ellensúlyozó nagyhatalomban rejlő lehetőségeket, amely helyes térségi politika mellett hozzájárulhat a stabilitáshoz, elrettentheti a revizionista erőket, ugyanakkor nem képes hegemón hatalommá válni és az EU-ra biztonsági fenyegetést jelenteni.

5.3.3.2 Az EU szerepe Izrael biztonsági környezetében

[568] STEIN – ERAN 2021
[569] Európai Bizottság 2024

Izrael a Közel-Kelet szerves része, azonban politikai, gazdasági, kulturális és történelmi tényezők szorosan kötik Európához is. A kilencvenes és kétezres években a palesztinokkal folytatott béketárgyalások idején az Európai Unió még rendkívül pozitívan állt hozzá Izraelhez, a kapcsolatok a kölcsönös érdekekre alapozva gyorsan fejlődtek. Komolyan felmerült az izraeli tagság az Európai Unióban, vagy minimum egy különleges társulási státusz, amelyet a zsidó és a létrehozandó palesztin állam közösen nyertek volna el, gyakorlatilag a békéért adott jutalomként.[570] Izrael számára egy fukuyamai „történelem vége" állapotban ideális partner lenne az Európai Unió, amely minden gazdasági, tudományos és kulturális igényét képes lenne kielégíteni.

A valóság azonban az, hogy az elmúlt huszonöt évben a katonai biztonság, azaz a katonai dimenzió fontossága jelentősen felértékelődött Izrael számára is. Valójában, 2025-ből visszatekintve fogalmazhatunk úgy is, hogy egy átmeneti időszak kivételével soha nem is tűnt el, ahogy a katonai biztonság volt az elsődleges szempont a zsidó állam függetlenségét megelőzően is egészen az unipoláris világrend fénykorát jelentő kilencvenes évekig, úgy minimum a második intifáda kezdetével, majd az arab tavasz és az iráni tengely fenyegetésének felerősödésével ez az alapállapot tért vissza. Ez a tény magyarázza, hogy miért futott gyakorlatilag zátonyra az Izrael és az EU közötti stratégiai együttműködésre vonatkozó történelmi kísérlet. Izrael, akarva-akaratlan, az EU szempontjából túl sok konfliktus gócpontja és katalizátora. Az Európai Unió ezzel szemben Izrael számára rendkívül kritikus és „meg nem értő", miközben azt, amire a legnagyobb szüksége van, a létfenyegetésekkel szembeni közvetlen és közvetett védelmet nem képes megadni és az Amerikai Egyesült Államok nem is engedné beleszólni ilyen kérdésekbe.

Ez nem jelenti azt, hogy az EU irreleváns lenne Izrael számára, éppen ellenkezőleg. Gazdasági, technológiai és tudományos értelemben rendkívül fontos partnerségről van szó, amely nélkül a zsidó állam nagyhatalmi státusza is veszélybe kerülhet hosszútávon. Egyrészt az EU Izrael legnagyobb kereskedelmi partnere, amelynek az alapja a 2000-ben aláírt EU-Izrael Társulási Szerződés.[571] A kereskedelmi kapcsolatok mellett a tudományos együttműködés, különösen a Horizon 2020 keretében való részvétel kiemelt jelentőségű Izrael számára.[572] Olyannyira jelentős a kutatási és fejlesztési együttműködés, hogy Izrael hajlandó

[570] TOVIAS 2003: 2-3
[571] Európai Bizottság 2024
[572] TOVIAS 2021

volt saját szempontjából csorbítani szuverenitását és beleegyezni a ciszjordániai, golán-fennsíki és kelet-jeruzsálemi intézményei kizárásába a programból.[573]

Az Európai Unióval szembe állítva az Amerikai Egyesült Államok kevésbé kritikus és közvetlen katonai támogatást és segítséget nyújt, továbbá közvetve stabilizálja a Közel-Keletet és elrettenti Iránt és tengelyét, ami Izrael számára előnyös biztonsági környezetet teremt. Ennél is továbbmenve, az EU déli szomszédságának magasztos ambíciói, a hatékony eszközök hiányában nagyrészt kudarcot vallottak a Közel-Keleten és Észak-Afrikában. Ezzel szemben az Amerikai Egyesült Államok aktívan erőfeszítéseket tesz a regionális biztonsági architektúra létrehozása érdekében, közvetít Izrael és arab partnerei között. Összefoglalva, bár az Európai Unió tagállamaival fontos Izrael számára az együttműködés, az Unió, mint globális nagyhatalom-aspiráns nem értelmezhető jelenleg és nem tudja megadni, amire Izraelnek szüksége van, ellenben kritizálja Izraelt, így a stratégiai együttműködés a biztonság dimenziójában a jelenlegi körülmények között minden irányból kudarcra van ítélve.

5.4 Kínai Népköztársaság

A Kínai Népköztársaság az előbbiekben tárgyalt három hatalomhoz képest a legkisebb mértékben rendelkezik közvetlen befolyással a Közel-Kelet államaiban. Peking szempontjából négy kiemelt érdek létezik. Egyrészt a nyugati dominancia megelőzése, másrészt egy muszlim hegemón hatalom felemelkedésének megakadályozása, a szénhidrogénimportjának biztosítása, továbbá az Egy Övezet, Egy Út Kezdeményezés ernyője alatt összefoglalható kínai elképzelések és stratégiai érdekek. A négy érdek kiegészítő szerepet játszik, a legfőbb kérdés, hogy lesz-e Kínának elegendő erőforrása ezeket az ambiciózus terveket megvalósítani, vagy pedig sokadrangú szerepbe szorul a Közel-Keleten. Az első kettő szempont kapcsán hasonló érdekekkel rendelkezik, mint az Oroszországi Föderáció, azzal a különbséggel, hogy Kínának nem áll rendelkezésére számottevő kemény hatalom, hogy érdekeit a közel-keleti konfliktusokban erővel érvényesítse.

5.4.1 A Kínai Népköztársaság Közel-Kelet stratégiája

A globális erőviszonyok szempontjából Kína érdeke, hogy a térség szereplői kiegyensúlyozott viszonyt ápoljanak a külső hatalmakkal és ne egyértelműen Washington felé köteleződjenek el. Amennyire csak lehet, igyekszik egy olyan hatalmi egyensúlyi rendszer

[573] LAZAROFF 2021

kialakításában együttműködni a közel-keleti államokkal, amelyben nem a nyugati érdekeket kiszolgáló biztonsági architektúra dominálja a régiót.[574]

A stratégia keretében Pekingnek egyszerre érdeke erősíteni az együttműködést Rijáddal és megakadályozni, hogy egy „közel-keleti NATO", azaz egy erős amerikai vezetésű regionális biztonsági architektúra emelkedjen ki az Amerikai Egyesült Államok vezetésével. Kína másik eszköze az Iránnal ápolt aszimmetrikus viszony, amely egyszerre szolgálja gazdasági érdekeit és Teherán megerősítését, hogy a közel-keleti regionális hatalmi egyensúly ne amerikai dominancia, hanem a hatalmi egyensúly mechanikái alapján működhessen. Fontos eleme volt Kína stratégiájának a szaúdi-iráni normalizációban játszott közvetítő szerep, amely éppen a feszültségek csökkentése és a Kínának kedvező regionális biztonsági architektúra irányába mutatott.

Peking szempontjából ugyanakkor a Közel-Kelet jelentősége közvetlen biztonsága szempontjából az Oroszországi Föderációhoz hasonlóan másodlagos. Míg Moszkva számára a posztszovjet térség, addig Kína számára a Dél-kínai-tenger medencéje és a Japán-tenger a fő konfliktusövezet, ahonnan az Amerikai Egyesült Államok és szövetségeseinek bekerítettségét érzékeli. A vizsgált közel-keleti régió nem határos Kínával, Közép-Ázsia államai azok, amelyek közvetíthetnek bármilyen negatív hatást. Mindez azt jelenti, hogy bár Kínának érdeke Irán megerősítése, különösen a 2024-ben elszenvedett számos vereségét követően, anyagi kockázatokat a maga is nehézségekkel küzdő Kína nem vállal, és miközben a szénhidrogéneket nyomott áron továbbra is beszerzi Irántól, továbbá felvevőpiacként használja, addig a korábban beígért százmilliárd dollárokra rúgó beruházások mindeddig nem valósultak meg.[575]

Hasonlóan tehát az Oroszországi Föderációhoz, Kína a hatalmi egyensúly és egy megosztott hatalmi renden alapuló biztonsági architektúrában érdekelt a Közel-Keleten. A közel-keleti biztonsági architektúra felépítésére vonatkozó elképzeléseit, ebben hangsúlyosan az unilateralizmus elitélését és a multilateralizmus támogatását, mind a régióban, mind közvetve globálisan, összhangban az Amerikai Egyesült Államokkal folyó versengésével, 2022-ben Wang Yi külügyminiszter egyértelműen megfogalmazta.[576] Ennek befolyásolására minden szereplőnél kevesebb Közel-Keleten bevethető katonai ereje van, azonban gazdasági eszközei elméletileg meglehetnek arra, hogy a jövőben Washington mellett a második legfontosabb szereplő legyen a térségben. Mindez azonban a gyakorlatban mindeddig nem

[574] SUN 2024
[575] FADLON – ZIMMT 2024
[576] WANG 2022

valósult még meg, a koronavírus járvány pedig több éves kényszerszünetet jelentett Kína korábbi nemzetközi aktivitásának erősödésében.

A kőolajimport tekintetében Kína egyensúlyozó politikát folytat a közel-keleti regionális hatalmi harcban, egyszerre vásárol nagymennyiségű kőolajat Iránától és Szaúd-Arábiától.[577] Kérdéses, hogy ez az el nem köteleződés meddig tartható fent, azonban mindeddig az látható, hogy a kedvező gazdasági kapcsolatok érdekében a Perzsa-öböl két oldalán álló országok képesek eltekinteni a tágabb regionális összefüggésektől. Az Egy Övezet, Egy Út Kezdeményezés keretében Kína biztosítani kívánja egyrészt a megfelelő infrastrukturális hálózatot mind a közel-keleti piacokra, mind az azon túli területekre, így Európába is. A kezdeményezés tengeri és szárazföldi ága emellett jelentős beruházási és tőkekihelyezési lehetőséget biztosít Peking számára. Az elképzelések azonban előfeltételezik a kedvező biztonsági környezetet, amely, mint a fentiekből egyértelműen látható, a Közel-Keleten nem adottak. Kína számos, hierarchikusan felosztott együttműködési megállapodást írt alá közel-keleti államokkal a beruházási, kereskedelmi és tudományos együttműködés terén, különösen Iránnal, az Öböl-menti arab államokkal és Izraellel.[578] Egyelőre nem beszélhetünk olyan közvetlen befolyásról, mint amilyennel az Amerikai Egyesült Államok vagy az Oroszországi Föderáció rendelkezik, Kínának pedig nem is áll érdekében, hogy erőforrásait lekössék olyan konfliktusok, amelyeknek évtizedek óta nem látható, hogy vége szakadna. A beruházásainak előrehaladása egyre inkább megköveteli a befektetéseinek fizikai védelmét, így Kína választás elé kerül. Vagy megelégszik azzal, hogy a Közel-Keleten egy másodlagos üzleti partner legyen, vagy pedig a biztonsági szektorból is erőforrásokat kell a térségbe átcsoportosítania, ellenállást kiváltva mind a nagyhatalmak, mind a regionális szereplők részéről. 2025-ben nem látható, hogy ezzel kapcsolatban döntés született volna kínai részről, a dilemma kimenetele azonban mindenképpen alapvetően meghatározza majd minden szereplő hatalmi kalkulációit a térséggel kapcsolatban.

5.4.2 Izrael kapcsolatai a Kínai Népköztársasággal

A Kínai Népköztársaság közvetlen biztonsági fenyegetést nem jelent a zsidó államra, csapatai nincsenek jelen a Közel-Keleten. Ugyanakkor, mint bemutattam Izrael rendkívül szoros kapcsolatot ápol az Amerikai Egyesült Államokkal, amely globális hatalmi versengésben áll a Kínai Népköztársasággal. A nemzetközi rend regionális kivetüléseként tehát Izraelnek is megfelelő módon kell viszonyulnia a felemelkedő ázsiai hatalomhoz és

[577] PARTRICK 2018: 267-268
[578] N. RÓZSA 2020: 4

külpolitikai lehetőségeit meghatározza mind a Washingtonhoz fűzött viszonya, mind a kínai Közel-Kelet politika. Az alábbiakban az izraeli-kínai kapcsolatok két fő aspektusát vizsgálom, a gazdasági és technológiai kapcsolatok fejlesztésére irányuló kísérletet és a kínai regionális politika hatását az izraeli biztonsági környezetre.

5.4.2.1 Izrael gazdasági diverzifikációs kísérlete

Az izraeli-kínai kapcsolatok korábbi gyors fejlődése előtt Peking 2013-ban meghirdetett Egy Övezet, Egy Út Kezdeményezés nyitotta meg az utat, amelyben Izraelnek, mint három kontinens találkozásánál fekvő országnak fontos szerepe lett volna, mint logisztikai központ. Izrael jelentősége különösen az Indiai óceánt a Földközi tengerrel összekötő korridor keretében kiépítendő szállítási infrastruktúra miatt jelentős Kína számára. Emellett a Kínai Népköztársaság érdekelt volt az izraeli technológia becsatornázásába a Digitális Selyemút Kezdeményezés keretében. Izraeli oldalon a Netanjahu kormányok nyitottan fogadták a kínai kapcsolatok fejlesztését, amelyeket kötöttségektől mentes üzleti szerződéseknek tartottak, elősegítendő Izrael modernizációját és fejlődését. A kapcsolatok fejlődésénél tekintetbe kell venni, hogy bár Izrael egy jómódú országnak tekinthető, könnyedén szereznek forrásokat a piacokról a cégek, különösen a technológiai startupok, azonban a nagy infrastrukturális beruházásokhoz szükséges sok milliárd dolláros beruházásokra, mint vasút, kikötő és repülőtér építés, nehezen teremti elő a forrásokat az izraeli állam, amely igyekszik az eladósodást alacsonyan tartani. Ezért is tűnt kedvezőnek a kínai befektetők érdeklődése, akik a maguk költségére építették volna fel az Izrael által amúgy is tervezett létesítményeket. A technológiai együttműködés melletti érv ugyancsak a többletforrások bevonzása volt a tudásintenzív izraeli iparba, nagyobb haszonnal, mint amit a nyugati cégek fizettek volna ugyanazért a technológiáért vagy kutatásért. A Netanjahu kormány átfogó célja ezzel az izraeli gazdaság diverzifikálása volt, a nyugati kapcsolatok viszonylagos, de nem abszolút értelemben vett lazítása azáltal, hogy fejleszti kapcsolatait a gyorsan fejlődő ázsiai hatalmakkal, köztük kiemelten Kínával.

A fizikai infrastruktúra tekintetében Kína komoly befektetéseket eszközölt a Haifai Kikötő és az Ashdódi Kikötő termináljainak fejlesztésével. Emellett Kína valósíthatta meg a haifai alagútépítést. A probléma ezekkel a beruházásokkal, hogy a kikötők az amerikai haditengerészet által használt állomások, amelyek így felvetik a kínai kémkedés fenyegetését, mind az amerikai erők mozgása és jellege, mind általában a Kelet-Mediterráneum

irányában.[579] Az amerikaiak félelme az volt, hogy végső soron a gyorsan fejlődő izraeli-kínai kapcsolatok meggyengítik Izrael elköteleződését a nyugati blokk mellett és előretolt bázisként szolgálhat Kína globális ambíciói számára.[580] A technológiai együttműködés ugyancsak komoly veszélyeket rejtett, hiszen az izraeli tudományos megoldások segíthetik Kínát abban, hogy a globális hatalmi versenyben jobb pozíciókat szerezzen az Amerikai Egyesült Államokkal szemben. Washington félelme abból a jól dokumentált kínai gyakorlatból ered, hogy az importált technológiai megoldásokat a kínai fél visszafejti és a szellemi tulajdont a megegyezéstől eltérő módon további anyagi ellentételezés nélkül felhasználja valamint a hazai katonai fejlesztésekbe építi ezeket a kulcsfontosságú technológiákat.[581] Különösen aggasztotta az első Trump-kormányzatot, hogy miközben Washington korlátozta a Kínába irányuló technológiai exportot, addig Izrael látszólag egyedül az anyagi haszonszerzést szem előtt tartva adott el fejlett megoldásokat az Amerikai Egyesült Államok versenytársának, magát „semlegesnek" tüntetve fel a globális hatalmi versenyben. Az első Trump-kormányzat másik félelme az volt, hogy amerikai katonai technológia érkezhet közvetett módon Kínába az izraeli-kínai védelmi ipari együttműködésen keresztül, amelynek Washington ellentmondást nem tűrően vetett végett, már a kényesebb civil együttműködés megfékezése előtt.[582]

Az Amerikai Egyesült Államok válasza fokozatosan vált egyre komolyabbá, kezdetben Dan Shapiro amerikai nagykövet jelezte fenntartásait a Netanjahu kormánynak.[583] Ezt követően John Bolton nemzetbiztonsági főtanácsadó adott egyértelmű figyelmeztetést Izrael számára.[584] Izraelnek meg kellett értenie, hogy annak ellenére, hogy Kína messze helyezkedik el és közvetlen katonai fenyegetést nem jelent Izraelre nézve, azonban egyre inkább negatív kimenetelű játszmába kezd a zsidó állam, mert amennyit gazdasági értelemben nyer a Kínával folytatott üzleteken, annak többszörösét veszítheti el a biztonság és stratégiai kooperáció területén az Amerikai Egyesült Államokkal. Az izraeli belső hangok hosszú ideje kritizálták a kínai tőkével érkező nemzetbiztonsági kockázatokat, azonban a végső lökést az Amerikai Egyesült Államok nyílt fenyegetése adta meg, hogy elegendő érvvel rendelkezzenek a fejlődő kapcsolatokat kritizáló izraeli hangok, akik főként a biztonsági szektorból kerültek ki. Az izraeliek válasza az amerikai fél által követelt nemzetbiztonsági ellenőrző mechanizmusok bevezetése volt, amelyek képesek megfékezni a gyorsan és szinte ellenőrzés

[579] HILLMAN 2019
[580] EFRON et al. 2019: 36
[581] U.S. Department of Defense 2018: 15
[582] SEGEV 2019
[583] AHREN 2018
[584] WILNER 2019

nélkül bővülő, stratégiai veszélyeket hordozó izraeli-kínai gazdasági kapcsolatokat.[585] A kapcsolatok fejlődésében kényszerű akadályt jelentett a COVID járvány, amely különösen Kínát rendkívüli mértékben sújtotta és globális ambíciói előremozdítását is szüneteltette. A kínai fél a pandémiát követő nyitás idejében már teljes mértékben érzékelve az izraeli külgazdasági stratégia megváltozását a biztonságpolitikai szempontok nyomása alatt, felhagyott a kapcsolatok fejlesztésének erőltetésével és más partnerek felé fordította figyelmét.

5.4.2.2 A kínai és izraeli kül- és biztonságpolitika összeférhetetlensége

Az izraeli diverzifikációs kísérlet a nemzetbiztonsági megfontolások miatt kudarcot vallott, azonban a gazdasági kapcsolatok nem szűntek meg, hanem egy erősen Kínának kedvező kereskedelmi reláció alakult ki.[586] A biztonságpolitika terén azonban, ahogy Izrael stratégiai jelentősége leértékelődött Peking számára, úgy nőtt Kína befolyása és támogatása mind Izrael ellenfelei, mind a biztonsági architektúrában kulcsfontosságú partnerei körében. A problémát két elemre bontom szét. Az első az Irán és tengelyének kínai támogatása, a második az Öböl-menti arab államokra, valamint Egyiptomra gyakorolt hatás. Mindkét alkérdés esetében a fő szempont, hogy a Kínai Népköztársaság olyan együttműködéseket igyekszik kialakítani, amelyek közvetlenül vagy közvetve előnyösebb pozícióhoz juttatják az Amerikai Egyesült Államokkal szemben folyó hatalmi versengésben és így képesek megváltoztatni a fennálló globális hatalmi rendet, amely azonban szembemegy Washington közel-keleti elképzeléseivel és a multipolaritás irányába viszi a közel-keleti régiót.

Izrael szempontjából a legfontosabb szempont a Kínai Népköztársaság Közel-Kelet politikájában is az Iránnak nyújtott jelentős mértékű, főként gazdasági és diplomáciai támogatás. Peking és Teherán kapcsolata a kölcsönös előnyökön alapszik, továbbá a közös akaraton az Amerikai Egyesült Államok hegemóniájának megtörésére.[587] Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a kínai fél ígéretei gyakran késleltetve valósulnak meg, ha egyáltalán megvalósulnak, így volt ez a Teherán és Peking között megkötött 400 milliárd dolláros befektetési csomagról szóló megállapodás esetén.[588] Kína azonban az iráni kőolaj és földgáz elsődleges felvásárlójaként megbízható módon látja el a perzsa államot anyagi javakkal.[589] A diplomáciai dimenzióban Kína tartózkodik Irán bármilyen regionális befolyásszerzésre

[585] CHAZIZA 2019
[586] FADLON 2023
[587] WUTHNOW 2016
[588] CHIVVIS – KEATING 2024
[589] ROME – RAYDAN 2023: 2

irányuló politikájának kritizálásától, amit Izrael elvár minden partnerétől. A legsúlyosabb probléma Izrael szempontjából az iráni nukleáris programmal szembeni szankciók lebomlása, amelyből ugyan a Trump-kormányzat JCPOA megállapodásokból való kilépésével nyílt meg az út, azonban Kínának nem prioritás külpolitikai költségeket vállalni az iráni nukleáris program megállítása érdekében, amíg a többi partner nem tud megegyezni a követendő útról. Éppen ellenkezőleg, Kína számára előnyös a szankciós rezsim lebontása és így a nagyobb szabadság az Iránnal ápolt kapcsolat fejlesztésében, különösen a szénhidrogénimport területén. Ugyanakkor levezethető, hogy amint az Oroszországi Föderációnak sem áll érdekében déli szomszédjának atomfegyverekhez jutása, úgy Kína sem kívánja, hogy az iráni nukleáris program sikere nyomán egy kontrolálhatatlan proliferációs folyamat induljon be a Közel-Keleten. Ugyanakkor Kína szempontjából, amelyet dél-délnyugatról is számos nukleáris hatalom vesz körbe, ez kisebb jelentőségű kérdés. Ezzel összefüggésben meg kell említeni a kínai külpolitika súlyosan Izrael-ellenes fordulatát a 2023. október 7-i Hamász terrortámadást követően, amely az orosz példához hasonlóan helyezkedett erősen palesztin-párti, ha nem éppen Hamász-párti álláspontra, főként megint csak az Amerikai Egyesült Államok „hegemonisztikus" politikájának kritizálására használva fel a háborút és Izrael elítélését.[590]

A második terület a Kínai Népköztársaság és az Öböl-menti arab államok közötti együttműködés, amely aláássa az amerikai biztonsági architektúra létrejöttét és így közvetve degradálja Izrael biztonsági környezetét. A szunnita arab államok, ahogy az Oroszországi Föderációval ápolt kapcsolatoknál is kifejtettem, igyekeznek diverzifikálni kapcsolataikat a lehető legnagyobb haszon érdekében. A Kínai Népköztársaság rendkívül érdekelt a stabil kőolaj és földgázellátásában, ebből eredően természetes, hogy az Öböl-menti államokkal jó kapcsolatokra törekszik. Hozzájárul a regionális kiegyezési folyamathoz is, hiszen érdeke az energiaimportjának zavartalan folytatása, így a szaúdi-iráni kiegyezésnek is teret adott. Ezen keresztül azonban, a 2019-2020-as külpolitikai fordulatot követően, kiszorítaná az Amerikai Egyesült Államokat a Közel-Keletről, de legalábbis meggyengítené jelenlétét a térségben.[591] Izrael számára ez rendkívül fenyegető tényező, hiszen egyrészt a zsidó állam számít a szunnita arab államokra az iráni tengellyel szembeni küzdelmében, ha nem is közvetlen katonai támogatás képében. A másik, ezzel összekapcsolódó veszélyforrás a térségből kiszoruló amerikai katonai jelenlét lenne, amely jelenleg közvetlenül járul hozzá Izrael

[590] KIM – DONG – PRYTHERCH 2024
[591] FULTON – SCHUMAN 2024

katonai védelméhez Iránnal és szövetségeseivel szemben. A Kínai Népköztársaság Öböl-politikája tehát egyszerre fenyegeti Izraelt elszigeteléssel regionális partnereitől, valamint az amerikai védőernyő gyengülésével. A fentieket összegezve kimondható, hogy Izrael szempontjából a Kínai Népköztársaság közvetlenül és közvetve is Izrael-ellenes Közel-Kelet politikát folytat, amely minden tekintetben korlátozza a kapcsolatok fejlődését, sőt, ellentétes oldalakra helyezi a zsidó és a kínai államot a globális hatalmi harc regionális vetületében.

5.5 Fejezeti összefoglaló

A fentieket összefoglalva tehát a külső szereplők is eltérő érdekekkel rendelkeznek azon túlmenően, hogy ne emelkedjen ki regionális hegemón hatalom a Közel-Keleten. A külső hatások, a vizsgált négy külső nagyhatalmi szereplő részéről, nem önmagában a regionális együttműködést zárják ki, azonban konfliktusokhoz hozzájárulnak, mivel eltérő térségi biztonsági szerkezetek kialakulását és blokkokat támogatnak. Két kísérletet azonosítottam, amelyek a legnagyobb eséllyel rendelkeznek a hatalmi dinamikák tartós megváltoztatására és biztonsági architektúra megteremtésére. Az első az amerikai támogatással kialakulóban lévő izraeli-szaúdi pilléreken, de számos más állam, így a fentiekben tárgyalt Egyiptom, Jordánia és az Egyesült Arab Emírségek részvételével kialakítandó együttműködés. A másik oldalon az Irán vezette „ellenállás frontjának” megerősödése és ezen keresztül a hatalmi egyensúly logikája. A 2023-2025 közötti események következtében jelentősen meggyengült az iráni blokk, azonban továbbra is jelentős tényező. E két fő keret között komoly, ha nem éppen kibékíthetetlen ellentét húzódik, mivel teljesen eltérő hatalmi dinamikák következnek a két architektúra kialakulása nyomán, az első az egyik blokk dominanciájára, míg a másik a relatív egyensúlyra épül. Ugyanakkor a damaszkuszi politikai átalakulással 2024 decemberétől kezdődően potenciálisan megerősödött egy harmadik, Törökország vezetésével alakuló hatalmi kísérlet, amely csak még fontosabbá teszi az amerikai biztonsági architektúra kialakításában résztvevő államok számára, hogy hatékonyan ellensúlyozzák a két nem-arab nagyhatalom blokképítését.

Izrael egyedül az Amerikai Egyesült Államok katonai támogatására számíthat az ország biztonságának megőrzése érdekében. Ez az a stratégiai reláció, amely a biztonság minden dimenziójában védőhálót ad a zsidó állam számára, és amely a rendkívül erős társadalmi, kulturális és vallási alapokra épülhet. Izraelnek elsőrendű fontosságú mind a Washingtontól érkező közvetlen támogatás, mind közvetve, az amerikaiak hozzájárulása az Izrael számára minél inkább kedvező biztonsági környezet kialakításához. Izrael számára kiemelt cél a tervezett biztonsági architektúra létrejötte, amely amerikai vezetéssel, az izraeli-

szunnita arab pillérekre építve stabilizálhatja a Közel-Keletet és rettentheti el és ellensúlyozhatja Iránt és tengelyének fennmaradó elemeit. Hangsúlyozom a „fennmaradó" kitételt, hiszen Izrael célja megragadni a lehetőségeket, amikor ezeket a tagszervezeteket fegyveres műveletek vagy akár korlátozott háborúk során felmorzsolhatja, de legalább meggyengítheti, hogy ne jelentsenek létfenyegetést. Izrael ugyanakkor nem kívánja feladni döntésszabadságát még az Amerikai Egyesült Államok javára sem, mivel végső soron az ország identitása és biztonsági percepciója megakadályozza, hogy valóban rábízza magát bármely külső hatalomra.

Minden rendszeres nézeteltérés ellenére, amely az Amerikai Egyesült Államok és Izrael kormányai között felmerül, legyen szó a palesztin-kérdésről, egy Irán elleni támadásról, vagy kínai kapcsolatokról, Izrael számára nincs alternatívája az Amerikai Egyesült Államokkal ápolt stratégiai együttműködésnek. Az Európai Unió nem egységes és nem képvisel olyan katonai erőt, se nem hajlandó vállalást tenni a közel-keleti biztonság fenntartása érdekében, amelyre Izraelnek szüksége van. Ráadásul a tagállamok eltérő politikát képviselnek és az uniós intézményrendszer jóval kevésbé megengedő a palesztin államiság kérdésének tekintetében, mint az Amerikai Egyesült Államok. Az Oroszországi Föderáció és a Kínai Népköztársaság az elmúlt években teljes mértékben szembehelyezkedtek az Amerikai Egyesült Államok globális hegemóniájára épülő világrenddel, fő közel-keleti partnereik Izrael ellenségei, vagy ha partnerei is, akkor el kívánják azokat csábítani az amerikaiakhoz fűződő viszonyukból. Egyik állam sem hajlandó továbbá olyan regionális rendet biztosítani katonai eszközökkel, olyat pedig semmiképpen, amely Izrael számára azonos mértékben kedvező lenne, mint az amerikai biztonsági architektúrára vonatkozó elképzelések. Az izraeli-palesztin konfliktusban a palesztin párti álláspontjukat a globális dél államai közötti kapcsolatok építésére használják fel az Amerikai Egyesült Államok pozícióinak és a szabályalapú világrend aláásása érdekében. Összességében tehát Izrael szempontjából nincs alternatívája az Amerikai Egyesült Államokkal ápolt kapcsolatoknak és Washington regionális terveinek előremozdításának, a cél egyedül az lehet, hogy az a zsidó állam számára minél kedvezőbben valósulhasson meg a biztonságának garantálása és maximalizálása, a költségminimalizálás és a mozgásszabadság lehető legnagyobb mértékű megőrzésének szempontjait szem előtt tartva.

Az Amerikai Egyesült Államok és Izrael együttműködése számos tényező által meghatározott, azonban a disszertációban alapvetően amellett érvelek, hogy a Közel-Kelet szempontjából annak lényege az izraeli regionális nagyhatalmiságában, az abból következő ellensúlyozó szerepben és a biztonsági architektúra kialakításában rejlik. Washington globális stratégiájának eredőjeként a közel-keleti térségben lekötött erőforrásait csökkenteni kell, hogy

a Kínai Népköztársaság és Oroszországi Föderáció által jelentett kihívásokra tudjon fókuszálni. A közel-keleti instabilitás és az iráni fenyegetés ellensúlyozására az Amerikai Egyesült Államok közel-keleti partnereinek – amerikai szempontból – készen kell állnia. Ebben Izraelnek kiemelt szerepe van, amelyhez az Amerikai Egyesült Államok számos tekintetben kötődik, kölcsönös, ugyanakkor aszimmetrikus függőségi viszony alakult ki. Ez az összetett kapcsolatrendszer egyszerre komoly erőforrás, amelyre egy stabil biztonsági együttműködés épülhet, már-már feltételezi azt, ugyanakkor a gyakorlatban bonyolítja is a kapcsolatot és megakadályozza, hogy kizárólag a reálpolitikai számítások szerint történjen az amerikai stratégia megvalósítása. Ugyanakkor elegendő alapot biztosít ahhoz, hogy az Amerikai Egyesült Államok érdekét, a regionális biztonsági architektúrát Izrael hathatós részvételével valósítsa meg, így alapvetően meghatározva a régió jövőjét, bármilyen forgatókönyv is valósuljon meg a következő években.

A kutatás első hipotézisét részben megválaszolva, miszerint „a közel-keleti hatalmi dinamikákban azonosíthatunk egy kialakulóban lévő regionális biztonsági architektúrát, amely stabilizáló tényezőként hat a térségben, és amelynek Izrael meghatározó tagja” megállapítottam, hogy az izraeli-szaúdi, valamint más arab államokkal folyó együttműködés nem szakadt meg, kitartott Izrael gázai szárazföldi hadművelete ellenére is. A fő kérdés azonban továbbra is adott, sikeres lehet-e az amerikai vezetésű biztonsági architektúra kialakítása jelentős részben Izrael szerepvállalására alapozva, vagy az alternatív (iráni, török és orosz, kínai) elképzelések valósulnak meg, amelyek ellentétesek a zsidó állam érdekeivel, ezért azokat aktívan ellensúlyozná.

4. táblázat: Hatalmi blokkok a Közel-Keleten			
	Regionális nagyhatalmak	Regionális közép és kis hatalmak	Külső támogatók
Revizionista országok			
„Ellenállás frontja”	Irán	iráni proxik (Hezbollah, Húszik, Hamász, Palesztin Iszlám Dzsihád, iraki és egyéb síita milíciák)	Oroszországi Föderáció, Kínai Népköztársaság
Mérsékelt ellenállás	Törökország	Katar, Szíria (?)	Amerikai Egyesült Államok, Oroszországi Föderáció
Status quo országok	Szaúd-Arábia, Izrael, Egyiptom	Egyesült Arab Emírségek, Jordánia, Bahrein, Kuvait, Omán	Amerikai Egyesült Államok
Proxikonfliktusok helyszínei	Libanon, Szíria, Irak, Jemen, palesztin területek		

6. IZRAEL NAGYHATALMI POLITIKÁJA

A zsidó állam kül- és biztonságpolitikájának gyakorlati érvényesülését több, összetett belső és külső tényező eredőjeként határozhatjuk meg. Az értekezés előző fejezeteiben és alfejezeteiben három kulcs-tényezőt azonosítottam, amelyek mind az izraeli stratégiát, mind, ezen keresztül a közel-keleti hatalmi rendet meghatározó mértékben alakítják. Ezek a tényezők (1) a közel-keleti regionális dinamika jellege, a hatalmi blokkok közötti küzdelem átfogó struktúrája (2) az izraeli asszertív kül- és biztonságpolitika, amely a létfenyegetésre való fókusz és az önsegély kiemelt szerepéből ered, valamint (3) az Amerikai Egyesült Államok szándéka a közel-keleti partnerei közötti együttműködésre építve egy regionális biztonsági architektúra kiépítésére. A következőkben az izraeli kül- és biztonságpolitikából következő dinamikákat ismertetem, amelyek alapjain hipotézisem szerint egy regionális biztonsági architektúra keretében Izrael egy biztonságteremtő állam szerepét töltheti be, emellett korlátozhatja az eszkalációs veszélyt. Az alábbiakban vizsgálom Izrael feltartóztató eljárásait, biztonság kivetítésére való képességét és fogyasztási „igényeit”, valamint a biztonsági architektúra kiépítésére vonatkozó szándékot és annak alternatíváit.

6.1 Elrettentő, ellensúlyozó és egyensúlyozó tényező

A harmadik fejezetben bemutatott izraeli kül- és biztonságpolitika rendszerszintű hatását összességében a „feltartó" jellemző alá rendelem, amellyel a létfenyegetést jelentő államot és szövetségét, azaz egy lehetséges regionális hegemónt tartóztatja fel Izrael.[592] Ennek a szerepnek az alátámasztására három viselkedésformáját mutatom be, (1) az elrettentő szerepét, (2) az ellensúlyozó gyakorlatát és végezetül (3) az egyensúlyozó stratégiáját a közel-keleti hatalmi rendben. Ezek a kül- és biztonságpolitikai eszközrendszereken keresztül megvalósított gyakorlatok összességében alkotják Izrael feltartó-szerepét, amely az ország fő jelentőségét adja és meghatározza mind a konfliktusokban, mind az együttműködésekben betöltött szerepét.

6.1.1 Az izraeli elrettentő erő

Az izraeli elrettentő szerep, mint bemutattam, egyenesen következik a hivatalos izraeli katonai stratégiából, amelynek első pontja, hogy az ellenségeket lehetőség szerint el kell rettenteni.[593] Az elrettentésnek három változata lehetséges. Az első, amikor az adott állam a rendelkezésére álló katonai képességekkel jelzi, hogy rendkívüli költségekkel járna az ellene viselt agresszió, a második, a gyakorlatra alapozott elrettentés, harmadik a szövetségesi/partnerségi rendszer felvonultatása. Az első tekintetben Izrael mind a nagyarányú toborzási rendszer, a fejlett hagyományos haditechnika és a vélelmezett nukleáris csapásmérő képességekre alapozva tartja fenn elrettentő erejét. Az izraeli katonai képességek számos eleme jól ismert és számszerűsíthető, és nincs kétség afelől, hogy regionális katonai nagyhatalomról van szó. Ennek tükrében reális cél az izraeli katonai tervezés részéről, hogy a valódi létfenyegetést jelentő államokkal szemben vívott háborúk során a stratégiai helyzet alapvető megváltoztatása és a harcoló fél teljes „neutralizálása" a cél.[594] Ennek tükrében bármelyik másik regionális nagyhatalom számára is jelentős, ha nem éppen végzetes kockázatot jelent Izrael létháborúba való sodrása.

A második tényezőt vizsgálva Izrael korábbi háborús sikerei, korlátozott katonai műveletei és nemzetbiztonsági akciói jelzik ellenségeinek, hogy a rendelkezésére álló kapacitást hajlandó bevetni. Mint ismertettem, a döntő győzelem elérését kitűző offenzív katonai stratégia alkalmazása kérdésében ugyan 2006-ot követően komoly kétségek merültek fel, hogy erre még alkalmas-e Izrael, azonban 2023-es Gázai háború, majd különösen a

[592] CSEPREGI 2023d
[593] Izraeli Védelmi Erők Stratégiája 2018: 19
[594] TIRA 2016: 152

Hezbollah elleni nemzetbiztonsági és katonai offenzíva kapcsán a gyakorlatra alapozott elrettentés hitelessége jelentősen megerősödött.[595] Hasonló hatást ért el a 2024-es iráni támadásokra adott két izraeli válaszcsapás, különösen a 2024. október 25-i, amelyek bizonyították, hogy Izrael képes jelentősebb ellenállás nélkül célpontokat megsemmisíteni Irán szuverén területén.[596] Ismereteink szerint, melyet Benjamin Netanjahu is a Kneszetben tartott felszólalásában megerősített, Izrael csak a parcsini nukleáris kutatóintézetet rongálta meg a csapássorozat keretében, amelynek többi célpontja az iráni ballisztikus rakétagyártásban szerepet játszó létesítmények voltak.[597] Ugyanakkor a többi célpont ellen intézett támadáshullámmal jelezte, hogy a későbbiekben ezeket is képes elérni.[598]

Végezetül elrettentőerőt képvisel minden állam szövetségi és partnerségi rendszere, mivel az a biztonsági garanciák, koordináció és rendelkezésre álló katonai képességek arányában növeli az agresszor kockázatát. Izrael „kollektív" elrettentőereje egyedi, mivel egy állammal sem áll szövetségesi szerződésben, formális kölcsönös védelmi megállapodásban, azonban különösen az Amerikai Egyesült Államok erős, nemzetközi szerződések szintje alatti ígéreteket tett, hogy Izraelt megvédelmezi, amelynek alapja a korábbiakban bemutatott érdek és értékközösség a két állam között. Más, különösen olyan nyugati államok, mint az Egyesült Királyság és Franciaország avatkozott be a közelmúltban Izrael védelmében. Izrael tehát bírja a globális hegemón és a nyugati nagyhatalmak támogatását, azonban formális biztonsági garanciákkal nem rendelkezik. Összességében tehát elrettentőereje alapvetően saját támadóképességein alapszik és hogy ezt részben külső segítséggel viszonylag szabadon képes alkalmazni a hatékony védelmi ernyő alatt.

6.1.2 Ellensúlyozás nemzetbiztonsági és katonai eszközökkel

A második eszköz Izrael kül- és biztonságpolitikai tárházában, amelyet regionális pozíciójának megőrzésére és javítására használ fel, az ellensúlyozás ellenfeleivel szemben. Ahogy korábban bemutattam az izraeli ellensúlyozás alapvetően offenzív módon történik meg, amely korlátozott katonai és nemzetbiztonsági műveletektől, a „hadjárat a háborúk között" eljárástól kezdve szükség szerint a nyílt államközi háborúig terjed. A spektrum alsó részén elhelyezkedő MABAM eljárás alkalmazása szinte napi gyakoriságú volt az elmúlt években, 2023. október 7. óta nem állami szereplőkkel szembeni háborúra láttunk példát,

[595] SHAMIR 2024: 5
[596] Soufan Center 2024b
[597] GRITTEN 2024
[598] PALMER et al. 2024

azonban államközi (létért vívott) háborúra 1973 óta továbbra sem került sor. Korábban amellett érveltem, hogy rendkívül kockázatos bármely agresszornak a zsidó államot létért vívott háború megvívásába belevinni, ezért Irán is a helyettesítőkön keresztül vívott katonai konfliktust választotta biztonságosabb megoldásként. A következőkben az ellensúlyozó gyakorlat célját, költségeit és eszközeit tárgyalom röviden.

A nemzetbiztonsági és katonai eszközökkel történő ellensúlyozás célja az ellenség megakadályozása abban, hogy fenyegetést jelenthessen az ellensúlyozó államra. Izrael a saját szemszögéből egy status quo hatalom, azonban jelentős katonai műveleteket vet be, hogy megakadályozzon minden kísérletet, amely a hatalmi viszonyok számára kedvezőtlen átrendezésére irányul.[599] A gyakorlatban, ahogy a harmadik fejezetben bemutattam, Izrael az Irán vezette „ellenállás frontjának" erejét igyekszik degradálni annak érdekében, hogy a fenyegetés ne áshassa alá a zsidó állam létét, az alapvető biztonságát. A háborús küszöb alatti műveletek, a korlátozott katonai offenzívák, a helyettesítőkkel szemben vívott háború és elméleti szinten a létért vívott totális háború mind ezt az átfogó célt szolgálják. Az eszközök alkalmazásának átfogó szintjét az izraeli döntéshozók a kihívás mértékéhez igazítják. A gyakorlat mindeddig bebizonyította, hogy 2023. október 7. előtt a rutin biztonsági szinten végzett hadjárat a háborúk között és a terrorelhárítási műveletek domináltak, miközben rövid időszakokra Izrael vészhelyzeti szintre váltott a Hamásszal szemben vívott konfliktuskörökben. Amellett érveltem a korábbiakban, hogy a teljes mozgósítást és hadiállapot bevezetését 2023. október 7. után alapvetően preventív célok igazolták és még a 2024. szeptemberében indult északi offenzíva sem éri el a létért vívott háború szintjét, azaz egy Iránnal és teljes tengelyével szemben vívott konfliktusra van tartogatva.

Az ellensúlyozás céljának elérésére szolgáló eszközök tekintetében széles tárházból válogathat Izrael, különleges műveletektől kezdve feltételezhetően az interkontinentális rakétákkal történő nukleáris csapásmérésig bezárólag. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mivel a zsidó állam képességeiben benne van a lehetőség a jól kalkulált válaszadásra, a kihívás függvényében, minden eszkalációs szinten képes szimmetrikus és aszimmetrikus választ is adni, és egy vagy több szinttel eszkalálni vagy deeszkalálni a konfliktusokat a válaszadásán keresztül. Ez annak ellenére igaz, hogy az izraeli katonai gyakorlatban meghatározó tényező az „eszkalálni a deeszkaláció érdekében" logika, azaz aránytalanul kemény választ adni az adott biztonsági kihívásokra, mind a hatékony ellensúlyozás, mind az elrettentés megerősítése

[599] AMIDROR 2021: 30

érdekében.[600] Az Izrael számára rendelkezésre álló katonai erőnek, azonban elviekben képesnek kell lennie a konfliktus késleltetésére, vagy annak kitörése esetén az izraeli katonai doktrínának megfelelően a döntő győzelem kivívására az ellenségek felett. A kérdés, hogy milyen áron.

Az ellensúlyozás különböző intenzitási szintjeinek különböző költségei vannak, mind anyagiakban, mind emberéletben, mind diplomáciai és politikai értelemben. Nem véletlenül igyekszik Izrael ellenségeit elrettenteni és a rutin biztonsági szinten korlátozott akciókkal, valamint preventív módon ellensúlyozni.[601] Ez a haszonmaximalizáció és költségminimalizáló logika eredője. Ugyanakkor, mint 2023. október 7-én bebizonyosodott, ez nem mindig elegendő, ilyen esetekben pedig Izrael intenzívebb műveletekre vált, amelynek jelentősen nagyobb a költsége. A közeljövőben a legnagyobb költségű izraeli katonai akció, amely kilátásban van a már bemutatott preventív, átfogó csapásmérés az iráni nukleáris létesítményekre. Az érzékeny költségelemzést semmi sem igazolja jobban, mint az évek óta tartó kalkuláció az izraeliek részéről, hogy mikor jött el a pillanat, hogy le kell csapni az iráni nukleáris programra, vállalva annak súlyos következményeit.

Tekintettel azonban arra, hogy az ellenség (offenzív) ellensúlyozásának célja végső soron az alapvető biztonság, azaz a zsidó állam létének megőrzése, a „végtelen költség", azaz az állam és népének pusztulásához képest minden más ár a költségminimalizálás feltételét teljesíti. Ugyancsak nincsen ellentmondás a deeszkaláció érdekében történő eszkaláció kapcsán, mivel ez esetben egy későbbi, jelentősebb ár megfizetését igyekszik átütő erejű nemzetbiztonsági és katonai akciókkal megelőzni Izrael. Összességében tehát Izrael abban az esetben ellensúlyoz, amikor az elrettentés önmagában nem elégséges, hanem szükségszerűen az ellenség képességeinek pusztítását tűzi ki célul, amely csökkenti a zsidó állammal szembeni fenyegetés mértékét, végső soron akár „megfizethetetlen árat" követelve ellenfelétől egy katonai konfliktus során. Az ellensúlyozás különböző módjainak eltérő ára van, amelyek azonban mind a haszonmaximalizáció és költségminimalizálás logikája szerint kerülnek meghatározásra, még ha egyes lépések megindoklása összetett kérdés is.

6.1.3 Egyensúlyozó stratégia

Mi végső soron Izrael elrettentésének és ellensúlyozásának a célja, ha maga a zsidó állam nem törhet regionális hegemóniára, tehát a rendszeren belüli erőforrások döntő többsége szükségszerűen az Izraelen kívüli szereplőknél marad? Ezekkel az adottságokkal

[600] TIRA 2016: 146
[601] MERIDOR – ELDADI 2019: 22

Izrael egyetlen lehetősége egy olyan regionális hatalmi rend, amelyben a vele partnerséget ápoló államok erősebbek, mint az egy oldalon álló, vele ellenséges országok és nem állami szereplők. Izrael tehát egyensúlyozásban érdekelt, ahol (1) saját ereje optimálisan maximalizált (2) a vele partnerséget ápoló államok vannak erőfölényben (3) ellenségei minél gyengébbek és megosztottabbak (4) amelyik állam nem hajlandó partnerségre az minimum semleges vagy pacifikált. Izraelnek tehát több cselekvési lehetősége is van, hogy a fenti négy feltételt, amely a biztonságát garantáló hatékony egyensúlyozásához hozzájárul, erősítse és így számára kedvező irányba módosítsa a közel-keleti erőegyensúlyt.

Fontos hangsúlyozni az egyes lehetőségek kifejtése előtt, hogy Izrael bizalmatlan a külső szereplőkkel szemben és létében fenyegetve érzi magát. Ennek eredményeképpen az erő legjobb helye az izraeliek szerint is saját maguknál van, mivel arra minden esetben számíthatnak, a partnerekkel való együttműködés kiegészítő szerepet játszik.[602] Ennek tükrében a zsidó állam elsődleges célja saját nemzeti erejét növelni, legyen szó demográfiai, gazdasági, technológiai, diplomáciai erőforrásokról és legfőképpen a katonai képességekről. Az „optimálisan maximalizált" kitételt azért teszem, mivel viszonylag kis államként nem lehet Izrael célja aláásni a civil gazdaságot és rövid távon kivéreztetni magát aránytalanul nagy álló haderő fenntartásával. Tehát egy érzékeny egyensúlyozás zajlik minden társadalmi szektort érintően, hogy az ország képességeit és gazdasági növekedését ne morzsolja fel a katonai készültség, mégis erős regionális katonai nagyhatalom maradhasson a zsidó állam.[603] Ez a gyakorlat is elegendő azonban ahhoz, hogy Izrael kiszámíthatóan a világ leginkább militarizált állama lehessen, miközben a világ egyik legfejlettebb gazdaságával rendelkező jóléti állam.

A második feltételnek, a partnerségek erősítésének három vetülete van, mivel beszélhetünk mennyiségi és minőségi jellemzőkről és a közel-keleti rendszeren belüliségről. A mennyiségi kérdés kapcsán Izrael célja, hogy minél több állam vállaljon vele partnerséget, különösen a vele békét kötő vagy kapcsolatokat normalizáló korábban ellenséges államokat igyekszik megnyerni. Minél több ilyen állam van, annál nagyobb biztonságban érezheti magát Izrael, ennek legfontosabb példája az egyiptomi és jordán békekötés és az Ábrahám-megállapodások. A minőségi kérdés szempontja szerint minél erősebb állam hoz létre partnerségi viszonyt Izraellel, az annál hasznosabb, továbbá minél intenzívebb az együttműködés, minél inkább számíthat Izrael a partnerére, annál jobb lesz a zsidó állam

[602] MERIDOR – ELDADI 2019: 37
[603] Izraeli Miniszterelnöki Hivatal 2022

helyzete. Ezért is olyan fontos kérdés a szaúdi normalizáció megvalósulása Izrael számára. Ugyanakkor a zsidó állam bizalmatlansága ahhoz is elvezet, hogy azt se kívánja, hogy akár jelenlegi partnerei is túl erősek legyenek, ezért akadályozza fejlett technológiák átadását. Ez a (amúgy racionális érvekkel alátámasztható) bizalmatlanság, tehát mint később részletezem egy felső korlát az együttműködések terén. Végezetül számít, hogy közel-keleti, vagy akár a rendszerrel közvetlenül érintkező, stratégiai elhelyezkedésű országokról van szó (mint Azerbajdzsán) vagy azon kívüliek ezek a szereplők. Minél közvetlenebbül érdekelt egy ország a közel-keleti hatalmi egyensúlyban annál közvetlenebb hasznot tud nyújtani Izraelnek az együttműködésen keresztül.

Az egyensúlyozás másik legdirektebb módja a saját erő növelése után az ellenség gyengítése. Ahogy bemutattam az ellensúlyozásról szóló alfejezetben, Izrael igyekszik pusztítani és felmorzsolni az iráni tengelyhez tartozó erőket, maximalizálva a hasznot és minimalizálni a költségeket. A fizikai kiiktatás mellett fontos szempont, hogy minél kevésbé egységesek az ellenségei, annál kevésbé hatékonyan tudják alkalmazni Izraellel szemben a rendelkezésre álló erőt, tehát a gyakorlatban cél egymásról minél inkább elválasztva, külön-külön ellensúlyozni őket, hogy az izraeli erőfölény a lehető leghatékonyabban érvényesülhessen. Ezt a stratégiát láthatjuk megvalósulni a 2023-2024-es háború során, amikor Izrael először a déli fronton ért el katonai értelemben döntő győzelmet megközelítő állapotot, majd 2024 szeptemberében az északi frontra irányította figyelmét és mindeddig elkerülte a korlátlan eszkalációt az „ellenállás frontjának” szíriai, jemeni tagjaival és Iránnal. Ebben az ellenfeleket külön kezelő taktikában fontos szerepet képvisel az izraeli elrettentőerő. Irán vezetése is pontosan érti, hogy Izraelt csak koordináltan lehet hatékonyan fenyegetni, ezt célozza a „frontok egysége” stratégia, amelyet azonban a gyakorlatban korlátozottan képes csak alkalmazni, ahogy Izrael is csak korlátozottan képes szétválasztani és külön-külön pusztítani ellenségeit. A lehetséges ellenségek megosztásának másik vetülete, hogy az Izraellel ellenséges viszonyt ápoló államok és nem állami szereplők inkább egymással legyenek elfoglalva, regionális ambícióik egymás ellen irányuljanak, például Törökország, Irán, a szunnita radikális szervezetek ne legyenek képesek közösen fellépni Izraellel szemben.

Végezetül, Izrael identitásából, a palesztin kérdés megoldatlanságából és általában a közel-keleti viszonyokból eredően a zsidó államnak gyakran be kell érnie azzal, hogy adott államokat sikerül kiiktatni a szembenállásból. Ezzel létrejönnek kvázi semleges államok, amelynek nem segítik se Izraelt, se az ellenfeleit, vagy minél közvetettebb módon tevékenykednek és nem jelentenek direkt fenyegetést Izraelre. Ezen államok kevésbé kedvezőek a közel-keleti biztonsági környezetben izraeli szempontból, mint egy partnerség,

de mindenképpen előnyösebbek, mint egy ellenség. Egy semleges államot könnyebb partnerré tenni, azonban vissza is csúszhat ellenséges szerepbe. Ez bekövetkezhet döntően az izraeli kül- és biztonságpolitikai gyakorlat, az izraeli-palesztin konfliktusban történő eszkaláció vagy a külső körülmények hatása alapján, azonban a három szempont sosem elválasztható teljesen. Szíria esetében, hasonlóan Egyiptomhoz, Izrael képes volt katonai úton garantálni létét az arab-izraeli háborúk során és a hidegháború végével a külső körülmények átalakulása miatt Szíria hosszú időre nem jelentett fenyegetést Izraelre nézve, pacifikálódott, még béketárgyalások is folytak a két állam között. Az arab tavasz eseményei és az iráni befolyás növekedése azonban újra, ha nem is közvetlenül az Aszad rezsimet, de Szíriát fontos fenyegető tényezővé tette. Az Aszad rezsim bukását követően Izrael nem elégedett meg a magát semlegesnek mutató új vezetéssel, hanem elpusztította a fegyveres erők jelentős részét és megszállt területeket a térségben.

Összességében tehát amellett érveltem, hogy Izrael alapvető biztonsági célja feltartóztatni a Közel-Keleten bármilyen fenyegető államot vagy államok és nem-állami szereplők csoportját, amelyek fenyegetik vagy fenyegethetik biztonságát. Erre azért van szükség, mivel Izrael létében fenyegetve érzi magát, bizalmatlan a külvilággal szemben és nem képes regionális hegemónia megszerzésével garantálni biztonságát. Három alkalmazott eljárás áll rendelkezésére: a feltartóztató stratégia a kedvező biztonsági környezet megvalósítására, mint az elrettentés, az (asszertív) ellensúlyozás és egyensúlyozás.

6.2 Izrael, mint biztonságot kivetítő és fogyasztó tényező

Izrael speciális szerepéből és szerepfelfogásából adódóan, mint létfenyegetettség alatt álló regionális nagyhatalom, összetett módon viszonyul a biztonság kivetítéséhez (*security provider*) és biztonság fogyasztásához (*security consumer*) és mindkét tevékenység megjelenik Izrael állami léte kapcsán. A következőkben a két szerep közötti ellentmondásokra, feloldatlan konfliktusokra kívánok összpontosítani, amelyek álláspontom szerint megjelenítik az átalakulóban lévő izraeli szerepet. Állításom, hogy az izraeli állam biztonság fogyasztásában és kivetítésében elért áttörés teremtheti meg egy érett regionális biztonsági architektúra kereteit és így a közel-keleti térség stabilitását.

6.2.1 Biztonság fogyasztás

Az első kettősség Izrael esetében, amelyet fel kell oldani, a külső segítségre való rászorulás és az önsegély és döntési szabadság elsődlegessége az állam stratégiai gondolkodásában. Az önsegély és döntési szabadság jelentőségét alátámasztó érveket

bemutattam az értekezés második fejezetében. Ezek mind az állandó létfenyegetettség feltételezéséből és bizalomhiányból erednek. A geopolitikai adottságok, biztonsági fenyegetések és a történelmi, vallási, kulturális és az ezekre épülő cionista ideológiai alapvetések eredményeképpen pedig védelmi doktrínájának alapja, hogy „a magunk erejéből védjük meg magunkat". A fentiekből következően a biztonságfogyasztó szerepnek idegennek kellene lennie Izraeltől, amely azonban még sincs így, éppen ellenkezőleg, Izrael nagymértékben támaszkodik az Amerikai Egyesült Államok támogatására, a vele békében vagy normális diplomáciai kapcsolatot ápoló közel-keleti országok együttműködésére és láthatóan igénye is lenne további külső támogatás bevonzására. Hogyan lehet tehát az ellentmondást feloldani? Ehhez három kérdést mutatok be, a külső nagyhatalmi támogatásra való ráutaltságot, a közel-keleti államoktól várt segítséget és az önsegély és a biztonságfogyasztás közötti ellentmondás feloldásának lehetőségét.

Az Amerikai Egyesült Államok és Izrael között fennálló biztonsági együttműködés a zsidó állam biztonságfogyasztó magatartásának fő pillére. Ez azonban nem kevés ellentmondást szül Izraelben, és bár a támogatást minden cionista párt elvárja, az esetleges kötöttségeket, vagy kritikát ellenségesen fogadja a zsidó állam mindenkori vezetése és meg nem értéssel vádolja még legnagyobb szövetségesét is. Ennek az ellenséges magatartásnak vannak adott vezetőkhöz kötődő sajátosságai, azonban a rendszerszintű hatás szempontjából fontosabb, hogy általában véve a külső kötöttségeket igyekszik lazítani a zsidó állam. A haszonmaximalizáció és költségminimalizálás jegyében azonban logikus, hogy igyekszik a lehető legnagyobb külső támogatást bevonzani és ezért a lehető legkevesebb árat megfizetni. Ebből következően Izrael elzárkózik a formális védelmi szövetségtől és hajlandó alapvető érdekeit az Amerikai Egyesült Államokkal szemben is biztosítani.[604] Amiben kialakuló megegyezés kezd kirajzolódni az izraeli-amerikai viszonyrendszer, mint a regionális biztonsági architektúra fő pillére kapcsán, hogy több izraeli katonai szakértő hajlandó lenne olyan kötöttséget vállalni, amely kizárólag egy Izraelt érintő létfenyegetés esetén aktiválná az Amerikai Egyesült Államok szövetségesi garanciáit és az ezzel járó izraeli mozgásszabadság csökkenést.[605] Alsóbb biztonsági fenyegetések esetén azonban Izrael nem vállal meghatározott korlátozásokat, ellenben elvárja a lehető legnagyobb külső támogatást, de beéri ezek alacsonyabb szintjével is, részlegesen feloldva az ellentmondást az önsegély és a létfenyegetéssel szembeni kitettség miatt.[606]

[604] MERIDOR – ELDADI 2019: 41
[605] FREILICH – SHAVIT 2024
[606] FREILICH 2018: 305

A szomszédos államok tekintetében Izrael hagyományosan főként a biztonságot fenyegető tényezőként és semlegesítendő kihívásként gondolt a környező arab államokra. Az izraeli nagystratégia alapja a bemutatott Vasfal koncepció, azaz Izrael részéről olyan mértékű erő felmutatása, amellyel szemben a sikertelen ostromok hatására az arabok előbb utóbb beletörődnek a zsidó állam létének megkérdőjelezhetetlenségébe.[607] Ez a stratégia, az egyiptomi és jordán békekötés és a szíriai pacifikálás tükrében elmondható, hogy sikerrel járt és nincs olyan szomszédos állami szereplő, amely Izrael elpusztítását immáron reális célként megjelelölhetné.[608] A fenyegetés semlegesítése mellett egyre inkább biztonságot fogyasztó alanyként is megjelent Izrael a szomszédos és távolabbi államok és nem állami szereplők felé. Egyiptom és Jordánia stabilitása, csempészekkel és militáns szervezetekkel szembeni fellépése közvetlenül javítja Izrael biztonsági környezetét és védelmezi határait. Az Ábrahám-megállapodások keretében megkötött normalizáció elvezetett a korábban titkos biztonsági együttműködés részleges felszínre hozásához és az Öböl-menti arab államok legalább közvetetten hozzájárulnak Izrael biztonságához.[609] A szaúdiakkal megkötött normalizáció és biztonsági együttműködés ebben további segítséget jelentene az „ellenállás frontjával" szemben.[610] Irán és partnerei mellett a szunnita terrorcsoportokkal szemben is Izrael érdekelt az arab államokkal való együttműködésben és erőforrásai által teremtett biztonságot fogyasztó szereplőként jelenik meg. Az államok mellett a nem állami szereplők is betöltik ezt a szerepet, legyen szó 2000-ig a keresztény fallangista erőkről Dél-Libanonban, vagy a kurd erőkről Szíriában és Irakban, amelyek közvetve javítják Izrael szempontjából a regionális hatalmi egyensúlyt Iránnal és a dzsihádista terrorszervezetekkel szemben.

Nem kétséges, hogy mind külső, mind közel-keleti biztonságot javító erőforrásokból Izrael hajlandó lenne többet fogyasztani, hogy javítsa pozícióját és/vagy csökkentse, vagy átcsoportosítsa hazai ráfordítását. Izrael sosem utasítana vissza amerikai katonai segélyt vagy arab államok támogatását, ha azt „ingyen" adják, ez nem is lenne ésszerű, a problémát a megkövetelt ár jelenti. Ez az ár lehet növekvő ráutaltság és a mozgásszabadság csökkenése. Ez a két szempont kirajzolja milyen biztonságfogyasztási jellemzőkkel rendelkezik Izrael. Szükségszerűen nagy arányban hazai erőforrásokból alakítja ki védelmi képességeit, mivel nem kívánja kockáztatni létét a történelmi léptékben megbízhatatlan külső szereplők változó

[607] ORION 2021: 2
[608] KIS-BENEDEK 2023: 267
[609] VAKIL – QUILLIAM 2023
[610] MICHAEL – SIBONI 2023: 2

érdekei és képességei által.[611] Ugyanakkor alacsony áron mindenfajta támogatást és segítséget elfogad, amely nem korlátozza döntési szabadságát, amelyet megint csak létfenyegetésként értékelne. Ezáltal magyarázható, miért nem egyezik bele a Jordán-folyó völgyének feladásába és nemzetközi békefenntartók behívásába, mivel ez létfenyegetést jelentene, azonban azonnal elfogad további amerikai légvédelmi rendszereket, amelyek kiegészítik és erősítik meglévő képességeit. Egy pontot követően, ami után Izrael úgy értékeli, hogy egymagában nem lenne képes megvédelmezni magát, egy másik regionális nagyhatalom tömeges támadásával szemben már hajlandó lenne ráutalva lenni az Amerikai Egyesült Államokra, mivel egy létfenyegetés aktiválódása esetben már nincs mit veszítenie, nincs mire tartogatnia szuverén döntési jogát.[612] Így kialakul egy széles spektrum, amely mentén az együttműködés elképzelhető Izrael részéről a biztonság-fogyasztó oldalon.

6.2.2 Biztonság kivetítés

A következőkben Izrael, mint biztonságot kivetítő tényezőt vizsgálom. Itt is megjelenik egy ellentmondás, hiszen jogosan lehetne elvárni egy regionális nagyhatalomtól, hogy jelentős mértékben kivegye a részét a környező térségek stabilizálásából, azonban a zsidó állam sokkal inkább asszertív, vagy más értelmezésben agresszív kül- és biztonságpolitikája jellemzi regionális tevékenységét. Mi magyarázza, hogy Izrael nem viselkedik „érett" regionális nagyhatalomként, amely saját védelmét alapvetően a biztonság kivetítésével igyekszik garantálni, hanem offenzív, háborús szint alatti, a szintet elérő és azon túl, akár tömegpusztító fegyverek bevetését is feltételező elrettentésre építi? A kérdésnek és az ezek mögött rejlő látszólagos ellentmondás feloldása érdekében vizsgálom az izraeli kül- és biztonságpolitika biztonságkivetítő hatásának negatív megjelenését, a pozitív jellemzőket, a dilemmákat, végezetül utalva ezek feloldását jelentő megoldási lehetőségre.

Mint említettem, Izraelnek alapvetően nem a biztonság kivetítése a célja, hanem egy támadóműveletekre optimalizált haderő által az ellenségei elrettentése, erőik pusztítása, a konfliktusok késleltetése és amennyiben azok kitörnek, a döntő győzelem elérése.[613] Izrael célja minden számára rendelkezésére álló eszközzel elérni, hogy ellenségei, minden szándékuk ellenére ne rendelkezzenek kellő akarattal és katonai erőforrással, hogy kihívást intézzenek Izrael létével szemben, illetve a kárára megváltoztassák a hatalmi viszonyokat. Az izraeli nagystratégia részét képező katonai stratégia, mint ismertettem, defenzív célú, de

[611] AMIDROR 2021: 25
[612] FREILICH – SHAVIT 2024
[613] Izraeli Védelmi Erők Stratégiája 2018: 3

offenzív kivitelezésű. Ez nem jelenti azt, hogy Izrael ne tartaná előnyösnek a stabil és legalább semleges, de lehetőleg vele szimpatizáló államok jelenlétét a Közel-Keleten, különösen határainál. Azonban magát kis, létfenyegetés alatt álló államnak tekintve limitált erőforrásait támadóerejének növelésére fordítja inkább, mint a biztonság kivetítésére.[614]

Ami biztonságot Izrael kivetít, az is jellemzően negatív módon jelenik meg szomszédok szemszögéből. Az első a Gázai övezetben végzett pusztító konfliktuskörök, majd a 2023. október 7-ét követően indított ellentámadás a Hamász felszámolása érdekében. Ciszjordánia izraeli katonai uralom alatt állása bizonyos fokú biztonságot és stabilitást teremt, azonban katonai megszállásként jelenik meg a palesztinok és a nemzetközi közösség döntő része szemében. A hadjárat a háborúk között degradálja az iráni tengely képességeit, azonban megint csak offenzív műveleteket jelent, a Hezbollahhal szemben indított átfogó katonai művelet 2024 szeptemberétől kezdve szintúgy. A legfrissebb példa, hogy lehetséges, hogy Izrael az Aszad-rezsim bukását követő offenzívával egy későbbi radikális szunnita rezsimtől tagadta meg a stratégiai fegyverrendszereket és alakított ki biztonsági zónát, azonban a lépés ettől függetlenül ellentétes a nemzetközi joggal és államközi agressziónak tekinthető a zsidó állam részéről.

Izrael képes részlegesen elrettenteni Iránt, azonban ennek kommunikálása megint csak nagyarányú pusztító támadóműveletek kilátásba helyezésében testesül meg. Az izraeli katonai nagyhatalmiság, amely a zsidó állam szempontjából az önsegélyre alapozott, létfenyegetésekkel szembeni védelem alapvető szükségszerűsége a másik oldalon fenyegetésként jelenik meg. Ebből következően, a biztonsági dilemma mechanizmusain keresztül az akár nukleáris, fegyverkezési verseny alapja a Közel-Keleten.[615] Ennek legfontosabb eleme, az izraeli biztonság fő pillérjét jelentő nukleáris kétértelműség politikája, azaz gyakorlatilag implicit módon ellenségeinek tömegpusztító fegyverekkel való állandó fenyegetése, amely atomfegyverek közel-keleti feltételezett jelenléte miatt növeli a feszültségeket. A legfontosabb katonai és nemzetbiztonsági eljárások, amelyeket Izrael használ annak érdekében, hogy növeljék biztonságát, zéró-összegű eljárások és így regionális szinten csökkentik a többi szereplő biztonságát, részben objektív szempontból, részben szubjektív módon.

A fő eljárások mellett azonban Izrael fordít erőforrásokat a biztonság pozitív értelemben vett kivetítésére is, még ha ezek abszolút mértékben kevésbé jelentősek és az

[614] LEVY 2023
[615] Soufan Center 2023a

elrettentésre és döntő győzelemre építő katonai stratégia keretében nem is kerülnek hangsúlyosan kinyilvánításra. Az első körben igaz, hogy katonai uralom képében, de együttműködésben a palesztin biztonsági erőkkel fellép a terrorszervezetekkel szemben Ciszjordániában.[616] A második körben a Jordániával és Egyiptommal megkötött békeszerződések lehetővé tették a határaik békés ellenőrzését és a közös fellépést a három államot fenyegető bűnözői és militáns csoportokkal szemben, különösen a Sínai-félszigeten és a Jordán-folyó völgyében lévő izraeli katonai jelenléten keresztül. A harmadik kört a Perzsa-öböl arab államai jelentik, amelyekkel Izrael titkos nemzetbiztonsági együttműködést folytatott a közös fenyegetésekkel szemben, amelyet az Ábrahám-megállapodások hoztak felszínre.[617] Ezen túlmenően is a világ különböző pontjain Izrael hozzájárul a biztonsághoz, különösen a tágabb Közel-Keleten és a határos területeken, mint a Marokkóval[618], Indiával[619] vagy Azerbajdzsánnal[620] fennálló együttműködésén keresztül. A regionális katonai nagyhatalmi képességekhez illeszkedő biztonságkivetítő szerepvállalás gyökerei tehát megtalálhatóak az izraeli kül- és biztonságpolitikában, azonban nem beszélhetünk érett biztonságteremtő stratégiáról, másodlagos szerepet játszik az elrettentés és offenzív támadóműveletek mellett.

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy igény lenne az izraeli biztonságteremtésre és együttműködésre. Ez a fő érv az Ábrahám-megállapodások kiterjesztése és folytatása mellett, hogy Izrael felvállalja a nagyhatalmi státusszal járó felelősséget a térségében. Ezért azonban nem áldozhatják fel a rezsimbiztonságot a muszlim államok, amelyek együttműködnének vagy mélyítenék kapcsolataikat Izraellel, tehát a biztonságteremtés negatív hozadékait, különösen a palesztinok esetében, Izraelnek csökkentenie kell ehhez a szerepvállalás-erősítéshez. Az államok mellett komoly partneri lehetőséget rejtenek Izrael számára az önálló államisággal nem rendelkező közel-keleti kisebbségi csoportok, mint a kurdok és a drúzok. Izrael a lehetőségek mellett felelősséget is érez az üldözött kisebbségekkel kapcsolatban, azonban jellemzően a létfenyegetettség miatt nem vállalkozik nagyhatalmi biztonságkivetítésre. Ez nem jelenti azt, hogy ne lenne történelmi hagyománya különösen a kurdokkal való együttműködésnek. Bizonyos szempontból a libanoni polgárháborúba való izraeli beavatkozás a keresztény erők oldalán és a biztonsági övezet közös fenntartása 2000-ig is tekinthető a vallási kisebbségekre épített biztonságkivetítő műveletnek.

[616] NEUMANN 2025
[617] VAKIL – QUILLIAM 2023
[618] ZAAIMI 2025
[619] KUO 2024
[620] KHANIN 2025

Komoly elképzelések is vannak az izraeli katonai jelenlét további kiterjesztésének. A példák között említhető a védelmi export gyors fejlődésére, mint Marokkó egy milliárd dolláros katonai műholdbeszerzése az Israel Aerospace Industries cégtől, számos más fegyverrendszer mellett.[621] Ennél is tovább menve felmerült Szomáliföldön egy izraeli tengerészeti bázis megnyitása, hogy onnan lehessen sakkban tartani az Iránnal szövetséges húszikat.[622] Másik igény az Amerikai Egyesült Államok részéről érkezik, hiszen éppen a regionális biztonsági architektúra lényege lenne, hogy a helyi szövetségesek vetítsenek ki biztonságok és ne minden teher közvetlenül Washingtonra háruljon. Az Amerikai Egyesült Államok részéről főként a fejlett izraeli képességek biztonságkivetítő szerepben való megjelenése a lényeg, mint a rakétavédelem, különleges erők és haditengerészet.[623] Tehát mind a globális hatalom, regionális szereplők és az izraeli szempontok is igényelnék az érett nagyhatalmisághoz illeszkedő biztonságkivetítő szerep felvállalását, az erre való átállást. Ehhez azonban módosítani kell az izraeli kül- és biztonságpolitika hangsúlyait a negatív visszhangot kiváltó támadóműveletek és követő magatartás és a környezet pozitív átalakítására vállalkozó politika között. Hangsúlyozom, hogy nem amellett érvelek, hogy az asszertív, elrettentésre és támadóműveletekre építő gyakorlat elhagyható lenne, ezt nem engedi meg az izraeli stratégiai kultúra és a partnerek számára is jelentős értéket képvisel, még ha ezt nem is ismerik el nyíltan. A következőkben az értekezés gondolatmenetének lezárásaként amellett érvelek, hogy a fenti feltartóztató nagyhatalmi szerep, a biztonságfogyasztás, a biztonságteremtés és támadó magatartás közötti kiegyenlítést, amely elvezet az érett izraeli nagyhatalmisághoz, a regionális együttműködések és ezeken keresztül az amerikai vezetésű regionális biztonsági architektúra pilléreként való működés vezethet el, hozzájárulva a térség stabilitásához.

6.3 Biztonsági architektúra kiépítése és alternatívái

A közel-keleti regionális együttműködésekben játszott izraeli szerep és szereplehetőségek kapcsán a térség biztonsági szerkezetének izraeli és amerikai szempontból való kialakítása implicit módon végigkísérte az értekezésem. Miközben állításom és ennek megfelelően hipotézisem, hogy a regionális biztonsági architektúra keretei nyújthatják a leginkább megfelelő megoldást a közel-keleti térség stabilizálására, hangsúlyozom, hogy ezt nem tartom egy szükségszerűen megvalósuló politikai és biztonsági fejleménynek. Éppen

[621] ELMAS 2024
[622] FELDMAN 2024
[623] LEVY 2023: 2

ellenkezőleg, az izraeli szerepre fókuszálva, a fent részletezett ellentmondásokat szem előtt tartva, a zsidó állam regionális katonai nagyhatalomként számos szerepet képes betölteni. A biztonsági architektúra, minden erre vonatkozó akarat és diplomáciai munka ellenére nem egy eleve elrendelt állapota a Közel-Kelet szerkezetének. Annak meg-nem valósulását számos tényező, mind izraeli, mind közel-keleti, mind globális, hátráltatja és így végső soron meg is akadályozhatja. A következőkben három tág forgatókönyvet vázolok fel, annak érdekében, hogy a lehetséges izraeli szerepvállalás közös vonásait bemutassam és végül rámutassak, hogy a véleményem szerint az ismert izraeli, térségi és globális tényezők milyen regionális együttműködést valószínűsítenek. A három forgatókönyv a „magára hagyott Izrael", a „Pszeudo-biztonsági architektúra" és végezetül az „Érett biztonsági architektúra". Az érett biztonsági architektúrán túlmutató formális, kollektív védelemre alapozott szövetségi rendszer létrejöttét a közel-keleti viszonyokból eredően nem tartom elképzelhetőnek annak kötöttségei miatt.

6.3.1 A magára maradó Izrael veszélyei

A legszélsőségesebb forgatókönyv a „magára hagyott Izrael", amelynek keretében a regionális együttműködéssel szemben a zsidó államnak saját erejéből szükséges a jövőben garantálni létét, csökkenő vagy megszűnő külső, amerikai támogatás mellett. A támogatás megszűnésének lehetnek külső és belső okai, előbbiek közé tartozik egy izolacionista amerikai külpolitika, másodikhoz egy súlyosan jobbratolódó, akár demokratikus jellegét elvesztő zsidó állam, illetve a két tényező keveredése, egy amerikai elfordulás a megváltozott Izraeltől. A korábbi alfejezetre visszautalva, az Amerikai Egyesült Államokon kívül nem létezik más külső nagyhatalom, amely a biztonsági garantor szerepét képes lenne betölteni. Ez a lehetséges fejlemény, még annak részleges megvalósulása esetén is, aggasztja leginkább az izraeli döntéshozókat, a sokat említett történelmi traumák és reális geopolitikai helyzetkép alapján is.[624] Ami azonban az izraeliek mellett is nemkívánatossá teszi ennek bekövetkeztét mind a Közel-Keleten, mind globális szinten, az nem valamifajta univerzális elköteleződés a zsidó állam mellett, hanem a magárahagyatottság eredményeként felerősödő asszertív kül- és biztonságpolitika hatásai. Minden valószerűtlensége ellenére a forgatókönyv rövid levezetése jó alapot nyújt az együttműködés melletti érvek alátámasztása, már csak azért is, hogy elkerülje a térség a magára maradt Izrael pusztító és destabilizáló hatását. Amennyiben a zsidó állam elszigeteltséget érezne és meggyőződne arról, hogy egyedül elrettentőerejében és

[624] FREILICH 2018: 319

katonai pusztítóereje révén tarthatja fenn létét, ez esetben egy, a Közel-Keletet sakkban tartó hagyományos és feltételezett nukleáris katonai nagyhatalom megjelenése destabilizálhatná a térséget.

Minden állam természetes célja lenne egy ilyen agresszív, azonban hegemóniára nem képes nagyhatalommal szemben biztonságát szavatolni, ami viszont tovább növelné Izrael sebezhetőségének érzését, szélsőséges mértékben fokozva a biztonsági dilemmát a Közel-Keleten. Szemben az észak-koreai rezsimmel, amely alapvetően a Kim család és a kommunista párt uralmát tartja fenn, a magára maradt Izrael a zsidó nép fennmaradása érdekében torzult politikai rendszert alakítana ki, az etnikai vallási csoport háromezer éves történelmének leginkább traumatikus emlékeire építve. Nincsen semmi szükségszerű abban, hogy Izrael militarizált zsidó parlamentáris demokrácia maradjon, a külső fenyegetés hatására az etnikai-vallási alapon szerveződő katonai és/vagy teokratikus autoriter rendszer ugyanúgy rendelkezésre álló opció a zsidó állam számára. Egy szélsőséges politikai ideológiák felé tolódó Izrael szükségszerűen keményebb politikát követne a palesztinokkal szemben, amely a maradék külső támogatást vagy türelmet is felszámolná, ezzel még jobban elszigetelve a zsidó államot, egy ördögi körhöz vezetve. A palesztinokkal és más arab csoportokkal szembeni szélsőséges izraeli fellépés a regionális extremizmus felerősödését is okozná, amelynek már a 2023-2025-ös háború is előjele volt.[625] Az erőviszonyok szükségszerű eltolódását Izrael tömegpusztító fegyverekkel való fenyegetéssel, vagy akár preventív bevetésével kompenzálná, más esélyt nem látva a létének megőrzésére. Nem véletlenül nevezik a Sámson doktrínának Izrael katonai stratégiáját a létének felszámolása küszöbén, ahol a bibliai bíróhoz hasonlóan Izrael magára omlasztja a Közel-Keletet ellenségeivel együtt, ha pusztulás fenyegetné. Egy magára maradó és kvázi lator állammá váló Izrael ennek tükrében a lehető leginkább negatív forgatókönyv, amely a jelenkorban is gyakran kritizált vetületeit szélsőséges mértékig felerősítené a zsidó állam kül- és biztonságpolitikájában. Ezt a fejleményt a térségnek és a világnak mindenképpen el kell kerülnie, az izraeli érdekeken is túlmenően.

6.3.2 Pszeudo-architektúra

A két szélső lehetőség között egy tág halmaz létezik a „pszeudo-architektúra” keretében, amely bizonyos korlátozott együttműködést feltételez Izrael és a közel-keleti partnerállamok között, az Amerikai Egyesült Államok támogatásával. Gyakorlatilag ez a

[625] FANDY 2024

jelenlegi helyzet, hiszen miközben a helyzet semmiképpen nem nevezhető érett biztonsági szerkezetnek a térségben, addig számos egymással szoros kapcsolatban álló együttműködést, egyeztetést és partneri viszonyt láthatunk megvalósulni. A jelenlegi pszeudo-architektúra nem optimális megoldás, amit a térség konfliktusai is bizonyítanak, mindeddig azonban megakadályozta a Közel-Kelet teljes anarchiáját, valamint egy regionális hegemón kiemelkedését. A következőkben amellett érvelek, hogy számos akarat létezik, amelyek a pszeudo-architektúrából az érett biztonsági szerkezet felé mozdulnának el, azonban látni kell, hogy számos, az államokon belüli és azokon kívül álló okok léteznek, amelyek ezt lassítják és akár végső soron meg is akadályozhatják. A továbblépés az „érett" szakaszba nem szükségszerű, azonban a fent is vázolt félelem a magára maradó Izraeltől, a teljes anarchiától és az iráni, török vagy más regionális hegemóniától elegendő érv lehet ahhoz, hogy minimumként a jelenlegi pszeudo-architektúra fennmaradjon és elemeiben erősödhessen.

Miképpen nézne ki a jelenlegi keretek fennmaradása? Két aspektusát emelem ki: a rugalmasságot, valamint az eszkalációval szembeni korlátozott fellépést, mutasson az az anarchia, vagy a hegemónia irányában. Az első, pont, hogy a jelenlegi helyzet kereteinek fennmaradása nem egy statikus állapot megszilárdulását jelenti, a térségben mind a konfliktusok intenzitása, valamint a felek közötti együttműködés mértéke rugalmasan változhat. A lényeg, hogy az időszakos változások az együttműködések és konfliktusok intenzitásában sosem lépné át azt a küszöböt, amelynél egyik oldalon a teljes anarchia vagy regionális hegemónia alakulna ki, másik oldalon az érett biztonsági szerkezetbe lépne át. A felek a külső környezet és belső viszonyok gyakori változásából eredően, aktuális érdekeik mentén változtatnak külpolitikájukon.[626] Ennek keretében erősíthetik és gyengíthetik az együttműködést, közeledhetnek és távolodhatnak egymástól. Ez lehetőséget jelent arra, hogy erősödő fenyegetés esetén, különösen Iránnal szemben közösen lépjenek fel adott időszakban, de amennyiben az együttműködés valamilyen okból káros, például a palesztin kérdés kapcsán, akkor el tudnak távolodni Izraeltől. Mindkét esetre láthattunk példát, legyen szó az Iránnal szembeni intenzívebb együttműködésre a 2024. április 14-i támadás kivédése kapcsán, vagy az izraeliek gázai bevonulását követő nyilvános eltávolodásra. A külső nagyhatalmak kapcsán is folyamatos egyensúlyozás jellemző, mivel az arab államok elutasítják a blokkosodást.[627]

Ez a rugalmasság jelenleg elősegíti, hogy az aktuális fenyegetések tükrében alakítsák az együttműködést, tehát amennyiben a pszeudo-architektúra marad fenn, hasonló, alacsony

[626] CSICSMANN 2022: 17
[627] SZALAI 2024: 34

szintű állandó és vészhelyzeti intenzívebb együttműködésre lehet számítani. Izrael és az arab partnerállamok képesek koordinálni mind az anarchia irányába mutató kihívások, mind a hegemónia irányába való elmozdulás esetén. Fontos hangsúlyozni, hogy jelenleg mindehhez az Amerikai Egyesült Államok biztosítja a leghatékonyabb koordinációs kereteket, főként a CENTCOM égisze alatt.[628] Előbbire lehet példa egy Iszlám Államhoz hasonló szervezet megerősödése a másikra az iráni, esetleg török regionális ambíciók. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a jelenlegi keretek korlátozott közös fellépést tesznek csak lehetővé, amelyek szükségszerűen limitálják a fellépés hatékonyságát. Alapvető marad az önsegély jelentősége, tehát pszeudo-biztonsági architektúra mellett egyik állam sem veheti garantáltnak a segítséget, önerőből kell kezelnie a biztonsági kihívásokat, az együttműködés legfeljebb költségcsökkentésre alkalmas. Cserébe viszont limitált az alkalmazkodási szükség, a felek el tudnak határolódni egymás lépéseitől, nem fenyegeti erősen a rezsimbiztonságot és képesek kimaradni egymás konfliktusaiból. Ennek tükrében azonban a legnagyobb kihívásokkal szemben nem vehetik fel a versenyt és nem is nyernek olyan amerikai biztonsági garanciákat, amelyeket Washington a biztonsági szerkezet kialakításáért cserébe nyújtana, ha megszerveződne az izraeli-arab koalíció.

6.3.3 Érett regionális biztonsági architektúra

Miután elsőként bemutattam a regionális stabilitásra leginkább káros izraeli szerepet, valamint a jelenlegi közel-keleti biztonsági együttműködési rendszer kialakítására vonatkozó kezdeti elemeket, végezetül ismertetem mit jelentene egy „érett" regionális rendszer kialakulása, mi tartozik bele és mi nem. Négy részre bontom a kérdést, (1) milyen szerep jutna Izraelnek, (2) az arab államoknak, (3) az Amerikai Egyesült Államoknak és (4) a revizionista hatalmaknak. Az értekezés szempontjából az izraeli szerepvállalás kérdése az elsődleges, a biztonságfogyasztás és biztonságkivetítés egyensúlyának nagyhatalomhoz méltó arányának és jellegének megtalálása. A zsidó állam nem adná fel rendkívüli elrettentőerejét és asszertív kül- és biztonságpolitikáját egy érett együttműködés keretében sem. Ezt nem teheti meg történelmi-kulturális okokból, mint létfenyegetés alatt álló ország, másrészt pedig ezen tulajdonságai nagy értéket képviselnek a partnerállamok számára is. Egy katonailag gyenge és nem kellően offenzív Izrael pont azt az ellensúlyozó és feltartó szerepet nem tudná betölteni a Közel-Keleten, ami a biztonsági architektúra egyik fő pillérévé tenné, mind az arab államok, mind az Amerikai Egyesült Államok szempontjából. Amiben változás állna be, hogy

[628] AMIDROR 2022

biztonságfogyasztásának jelentősebb része érkezhetne akár nyíltan a biztonsági szerkezetben résztvevő államoktól, legyen szó információmegosztásról, közös fellépésről, különösen a védekezés területén. Ennek része a CENTCOM alatti amerikai koordináció, amely lehetővé teszi a koordinációt a felek között és rávilágítanak a vitális amerikai szerepvállalásra.

Izrael ugyanakkor nem tenné magát teljes mértékben függővé a külső támogatástól, mivel ezt megint csak elvi okokból sem teheti meg, de költségeit képes lenne csökkenteni és biztonságát növelni. Izrael biztonság kivetítése új, pozitív megvalósulási formákat ölthetne az együttműködési keretekben, legitimációt nyerve a határán túli, nemzetközi koalícióban megvalósított katonai műveletekhez.[629] Izrael katonai jelenléte és támogatása az Öböl-térség légvédelméhez, a Vörös-tenger térségének biztosításához mind olyan értékek, amelyekben Izraelnek jelentős képességei állnak rendelkezésre. A fő cél azonban továbbra is Irán és tengelyének ellensúlyozása és feltartóztatása és az amerikai támogatás hatékony bevonzása és felhasználása.[630] Izrael fő lényege, hogy az egyetlen olyan közel-keleti katonai nagyhatalom, amely ugyanakkor kellően fenyegetve érzi magát az iráni tengely által, hogy asszertívan ellensúlyozza a potenciális hegemón hatalmat és tömeges megtorlást helyezzen kilátásba. Ennek tükrében Izrael, ahogy ma is, egy érett biztonsági architektúrában is a regionális egyensúly horgonya, a túlságosan megerősödő hatalmat ellensúlyozza. Az érett rendszer értéke, hogy ezt a mainál kevésbé közvetlenül pusztító módon tenné és több erőforrást fordítana a külső biztonsági környezet számára kedvező pozitív irányú átalakítására, azaz partnereinek erősítésére és nem csak az ellenség pusztítására. Továbbra is különböző pillérek mentén kiépített rugalmas, alacsony szinten intézményesített biztonsági együttműködésről van szó.

Az arab államok tekintetében a korábbi titkos együttműködés kerülne nyilvánosságra és további fejlesztésre. A biztonságfogyasztásuk belső és külső okokból is rendkívül magas és külső partnerekre van szükségük, hogy a társadalmi modernizáció és szerződés újrakötését és a külső fenyegetést elháríthassák. Nem az izraeli támogatás az elsődleges számukra, hanem az amerikai, azonban a zsidó állam helyben sokkal inkább érzékeny egy potenciális regionális hegemón hatalom előretörésére, mint a globális hegemón. Továbbá az Amerikai Egyesült Államokkal való együttműködés jelenleg nem képzelhető el Izrael kihagyásával. Az arab államok számára tehát ez egy adottság, amiből a lehető legjobb megoldást kell kihozniuk, anélkül, hogy fölösleges háborúba keverednének vagy a rezsimet döntené meg az izraeli

[629] FREILICH 2018: 352
[630] SHAMIR 2023b: 5

együttműködéssel szemben kritikus nép. Ezért is van az arab államoknak több feltétele az együttműködés fejlesztése kapcsán, mint a palesztinok helyzetének javítása, az amerikai biztonsági garanciák és a további eszkaláció megfékezése.

Ugyanakkor az arab államok számára kiváló lehetőség biztonságfogyasztásuk fedezése izraeli és amerikai forrásokból, azonban meg kell tartani ezt az együttműködést rugalmasnak és multilaterális keretekben az Amerikai Egyesült Államok által koordináltnak, ahhoz, hogy az arab államok számára az felvállalható legyen.[631] Fontos szempont, hogy az amerikai és izraeli partnerség, és általában a jelenlét lehetőséget biztosít, hogy Iránnal kapcsolatban is rugalmas politikát követhetnek. Ez nem jelent teljes elzárkózást, hanem éppen szabadságot nyújt, hogy az offenzív feltartószerep izraeli felvállalása miatt az arab államoknak nem kell választani a fegyveres feltartóztatás és követő politika (*bandwagoning*) között, hanem köztes, konstruktív viszonyt ápolhatnak Iránnal, a feltartóztatás költségeit Izrael úgyis felvállalja. Már Izrael részvétele az amerikai haderő által koordinált katonai gyakorlatokban is azt jelzi, hogy az izraeli fél beléphet az arab államok oldalán egy esetleges agresszió esetén a konkrét katonai támogatásról nem is beszélve.[632] Nincs olyan arab állam, amely a zsidó állam létébe ne törődött volna bele, ha nem is lelkesen, de megtanultak együtt élni azzal, hogy Izrael létezése egy adottság és egy létével szembeni katonai kihívás fel nem vállalható károkat eredményezne. A következő lépés integrálni a térség kialakulóban lévő biztonsági szerkezetébe olyan módon, hogy az nettó hasznot termeljen a partnerállamoknak is.

Az Amerikai Egyesült Államok számára fő regionális cél az izraeli-szaúdi kiegyezés megteremtése és ezen keresztül a regionális biztonsági architektúra létrehozása. Ez a biztonsági együttműködés képes lenne Iránt és tengelyét viszonylag limitált amerikai támogatással ellensúlyozni és feltartóztatni esetleges hegemonisztikus törekvéseit.[633] Mint bemutattam ezen iráni ambíciók erős összefüggésben állnak az Oroszországi Föderáció és a Kínai Népköztársaság stratégiai céljaival, amelyek az Amerikai Egyesült Államok globális hegemóniáját kívánják aláásni, illetve lekötni erőit a Közel-Keleten, hogy saját érdekszférájukban nagyobb cselekvési szabadságot nyerjenek. Ennek tükrében Washingtonnak egyszerre kell hatékonyabban feltartóztatni Iránt, garantálni a szabályalapú világrend dominanciáját a Világsziget középpontjában és kevesebb, de optimálisabban felhasznált erőforrást allokálni ezekre a célokra. A hatékony koordinációt a CENTCOM mellett az amerikai diplomáciai és nemzetbiztonsági szervezetek biztosíthatják, anyagi

[631] GUZANSKY et al. 2023: 43
[632] LEVY 2019: 3-4
[633] FAROUK 2019

szempontból pedig a közel-keleti status quo államok képesek megfizetni a támogatás, például fegyverrendszerek költségeit. Összességében tehát az Amerikai Egyesült Államok csak nyerne az érett, de rugalmas regionális biztonsági architektúra kialakításával, a biztonságot főként partnerei termelnék és vetítenék ki, a megállapodás tető alá hozásához szükséges bárminemű biztonsági garancia érvényesítését pedig hatékony működés esetén sosem kellene meglépni, az architektúrának önmagában is képesnek kell lennie Iránt feltartóztatni és elrettenteni, valamint a térségi anarchiát megelőzni.

Végezetül pedig fontos hangsúlyozni, hogy ugyan a biztonsági architektúra amerikai vezetéssel, izraeli és arab pillérekkel az értekezés során alapvetően pozitív előjellel jelent meg, mint stabilizáló, biztonságteremtő keret, addig az a természetéből eredően jelentős kihívást jelentene a revizionista regionális és globális hatalmaknak. A globális hatalmakat közvetlenül nem fenyegetné, azonban az Amerikai Egyesült Államok lekötésére, meggyengítésére szolgáló közel-keleti stratégiájuk kudarcát jelentené nagymértékben, amelynek nyomán Washington nagyobb erővel tudna fellépni ellenük saját érdekszférájuknak tekintett térségekben. Sőt, az Amerikai Egyesült Államok egy erős partnerségi rendszert, de nem egy új szövetséget nyerne, amely összekötné a transzatlanti és az indopacifikus szövetségeket. Ezzel egy új feltartóztató *cordon sanitare* vagy más tekintetben egy összekötő híd jöhetne létre Európa és Ázsia között, amely a katonai dimenzió mellett az energetikai és gazdasági kapcsolatokra is hatással lenne.

A regionális revizionista hatalmakra azonban sokkal közvetlenebb hatást gyakorolna az amerikai vezetésű együttműködés és Izrael szerepének megszilárdulása és kiteljesedése. Törökország, amely NATO tagállamként rendelkezik bizonyos fokú revizionista törekvésekkel a déli szomszédságában, ezekből az erőfeszítésekből közvetlenül kimarad és jelenleg a belső problémák és a szíriai és iraki kurdok elleni hadjárata lefoglalja. Az izraeli-arab együttműködés tehát nem fenyegeti Törökországot, de gátat szabna a hosszútávú török regionális ambícióknak, különösen, ha a szunnita arab államok vezetésével a libanoni, szíriai és iraki viszonyok átalakulnak és ott az Amerikai Egyesült Államokkal kiegyezni képes vezetések erősödnek meg, illetve tovább csökken a rájuk nehezedő iráni nyomás. Ezzel azonban NATO tagállamként Törökország együtt tud élni és még bizonyos kedvező lehetőségeket is találhat.

Irán számára azonban rendkívül negatív lenne az amerikai vezetésű regionális biztonsági architektúra létrejötte, hiszen annak elsődleges célja a perzsa állam hatalmi ambíciónak feltartóztatása, befolyásának visszaszorítása. Irán a befolyási övezetét mind „forradalmi”, mind vallási, mind biztonsági szempontból kulcsfontosságúnak értékeli, így

kétséges, hogy beletörődne befolyásának visszaszólításába. A 2023-2025-ös háború nyomán is bizonyos, hogy Irán új stratégiát keres, amellyel visszaépítheti meggyengült pozícióit, amelyben akár a nukleáris politikájában történő radikális módosulás is elképzelhető.[634] Iránnak azonban ebben az esetben is kalkulálnia kell az izraeli feltartószereppel, amely a nukleáris program esetében az izraeli (és esetleg amerikai) megelőző csapásmérésben nyilvánulna meg. Nincs tehát arról szó, hogy az amerikai vezetésű biztonsági rendszer felszámolná a fenyegetést és a konfliktusokat. Az azonban valószínűsíthető, hogy Irán és partnerei visszatérnének a jóval inkább aszimmetrikus, fedett, háborús küszöb alatti műveletekhez és folytatódna a regionális normalizáció, hiszen ez Irán érdeke is. Az eszkalációval szemben pedig továbbra is megmaradna az amerikai jelenlét, esetleges biztonsági garanciák és ami a legfontosabb, az izraeli elrettentőerő és feltartóztató erő.

6.4 Fejezeti összefoglaló

Az izraeli nagyhatalmi politika és regionális jelentősége kapcsán annak regionális feltartóztató szerepét, valamint a biztonság kivetítésben és fogyasztásban tapasztalható kettősséget vizsgáltam, továbbá a biztonsági architektúra jövőjét elemeztem. A feltartóztató szerep kapcsán a védekező célú, azonban offenzív műveletekre építő izraeli stratégiából indultam ki, bemutatva, hogy a szerep összetett elrettentő, ellensúlyozó és egyensúlyozó kül- és biztonságpolitikában jelenik meg. Ez rendkívül markáns gyakorlatot eredményez, amely ugyanakkor jó alapot képez a regionális együttműködésekben betöltött szerepvállalás és a biztonsági architektúra pilléreként és tőkesúlyaként való szolgálathoz.

Izrael biztonságfogyasztó és biztonságkivetítő funkcióiban igyekeztem megragadni a szerepvállalás gyakorlati megjelenési formáit. A biztonságfogyasztás tekintetében három kulcsfontosságú megállapítás emelhető ki: (1) Az amerikai támogatás alapvető fontosságú Izrael számára, azonban a zsidó állam igyekszik minimalizálni az ebből fakadó korlátozásokat. Létfenyegetés esetén ugyanakkor hajlandó lehet nagyobb kötöttségeket is elfogadni a biztonsági garanciákért cserébe. (2) Az arab államokkal való együttműködés fokozatosan bővül, különösen az Ábrahám-megállapodások keretében, ami új dimenziókat nyit a regionális biztonsági együttműködésben. (3) Izrael a külső támogatást elsősorban saját védelmi képességeinek kiegészítéseként kezeli, nem pedig helyettesítőjeként, összhangban az önsegélyre épülő stratégiai kultúrájával.

[634] ZIMMT 2024b

A biztonságkivetítés vonatkozásában a kutatás feltárta, hogy (1) Izrael elsődlegesen az elrettentésre és az offenzív műveletekre építi regionális jelenlétét, ami gyakran negatív visszhangot vált ki a térségben, azonban a létfenyegetések megelőzésére és kezelésére szolgál, így nem hagy fel velük. (2) A pozitív biztonságkivetítés elemei a rutin biztonsági szinten (például határellenőrzés, terrorellenes együttműködés) kiegészítő szerepet játszanak, de növekvő jelentőséggel bírnak. (3) Mind a regionális partnerek, mind az Amerikai Egyesült Államok részéről igény mutatkozik Izrael konstruktívabb biztonságkivetítő szerepvállalására minden biztonsági szinten.

A fejezet legfontosabb következtetése, hogy Izrael érett regionális nagyhatalommá válásához szükséges a biztonságfogyasztó és -kivetítő szerepeinek kiegyensúlyozottabb összhangja. Ez nem jelenti az offenzív katonai képességek feladását, hanem azok kiegészítését pozitív biztonságteremtő funkciókkal és a regionális együttműködési rendszerben való részvétel lehetőséget kínál egy kiegyensúlyozottabb, érettebb nagyhatalmi szerep kialakítására. Ez az átalakulás azonban csak fokozatosan, az izraeli stratégiai kultúra és a regionális realitások figyelembevételével valósulhat meg.

A fejezet részletesen elemezte a közel-keleti biztonsági architektúra három lehetséges forgatókönyvét, különös tekintettel Izrael szerepére és a regionális stabilitásra gyakorolt hatásaira. A vizsgálat rámutatott, hogy bár a jelenlegi "pszeudo-architektúra" számos hiányossággal küzd, mégis képes volt megakadályozni mind a teljes regionális anarchiát, mind egy hegemón hatalom kialakulását.

Az elemzés három fő forgatókönyvet azonosított, (1) A "magára hagyott Izrael" szcenárió, amely a legkedvezőtlenebb kimenetel, destabilizáló hatással járna nem csak a régióra, hanem a globális biztonságra is. Ez az opció Izrael fokozott elszigetelődéséhez és potenciálisan egy militarizált, autoriter rendszer kialakulásához vezethetne, kezelhetetlen biztonsági dilemmához és fegyverkezési versenyt okozva. (2) A "pszeudo-architektúra" jelenlegi állapota, amely korlátozott, de rugalmas együttműködési kereteket biztosít. Ez a forma lehetővé teszi az eseti és adott ügyek mentén folytatott kooperációt a közös fenyegetésekkel szemben, miközben megőrzi az államok mozgásterét az együttműködés intenzitásának szabályozására. (3) Az "érett biztonsági architektúra" kialakítása, amely optimális esetben egyesítené Izrael katonai képességeit, az arab államok együttműködési hajlandóságát és az amerikai biztonsági garanciákat.

A kutatás következtetései szerint az érett biztonsági architektúra kialakítása szolgálná leginkább a regionális stabilitást, azonban ennek megvalósulása számos kihívásba ütközik. Bizonyítottam, hogy egy ilyen rendszer (1) Nem jelentene formális szövetségi rendszert

("közel-keleti NATO"), hanem biztonsági együttműködések keretrendszerét (2) Megőrizné Izrael erős elrettentő képességét (3) Az arab államok számára biztonsági garanciákat és modernizációs lehetőségeket nyújtana (4) Az Amerikai Egyesült Államok számára költséghatékony módot biztosítana a régió stabilizálására (5) A revizionista hatalmak, különösen Irán befolyását korlátozná.

Különösen fontos következtetés, hogy az érett biztonsági architektúra nem szüntetné meg teljesen a regionális feszültségeket és konfliktusokat, azonban azokat kezelhetőbb szintre mérsékelné. A rendszer sikeressége nagymértékben függ az amerikai szerepvállalás folytonosságától, az izraeli-arab együttműködés mélyülésétől, valamint a palesztin kérdés megfelelő kezelésétől. A fejezet végső következtetése szerint, bár az érett biztonsági architektúra kialakítása jelentős kihívásokkal jár, ez a forgatókönyv kínálja a legjobb esélyt a régió hosszú távú stabilizálására. Ez az opció ugyanis egyensúlyt teremtene az államok biztonsági érdekei, együttműködési képességei és szuverenitási igényei között, miközben hatékony keretet biztosítana a közös fenyegetések kezelésére.

7. KÖVETKEZTETÉSEK

Az értekezés elkészítésének folyamata egybeesett a 2023-2025-ös Izrael-Hamász háborúval és az annak nyomán felerősödött konfliktussal az iráni „ellenállás frontjának” tagjaival szemben. Miközben Izrael a két északi szomszédja területén másfél év után is katonai műveleteket hajt végre, valamint Iránnal közvetlen támadásokat hajtottak végre egymással szemben, nem tűnhet a legakutabb kérdésnek, hogy Izrael milyen szerepet tölthet be a regionális és globális biztonsági együttműködési rendszerekben. Én viszont a következőkben összegezve a közel-keleti rend természetét, Izrael adottságait, katonai eljárásait és stratégiai külkapcsolatait elemezve, azt állítom, hogy éppen az elmúlt másfél évben megvalósult többfrontos izraeli hadjárat igazolja a zsidó állam kulcsszerepét.

7.1 Az értekezés összegzése

A Közel-Kelet összetett geopolitikai környezetében Izrael egyedülálló pozíciót foglal el, amely egyszerre tükrözi a katonai nagyhatalom jellegét és a folyamatos létfenyegetettség állapotát. Ez a kettősség alapvetően meghatározza az ország regionális kapcsolatrendszerét és a térség stabilitásához való hozzájárulásának lehetőségeit. Doktori kutatásom e paradoxon mélyebb megértésére irányult, különös tekintettel arra, hogy Izrael – katonai és nemzetbiztonsági stratégiájának asszertív jellege ellenére – képes-e és hajlandó-e konstruktív szerepet vállalni a térség biztonsági architektúrájának kialakításában. Az alábbiakban

részletesen bemutatom a kutatásom célkitűzéseire adott válaszaimat, amelyek segítenek feltárni a fő célkitűzést miszerint ***1. Izrael milyen szerepet játszhat a regionális együttműködési rendszerekben, illetve milyen biztonsági architektúrát alapozhat meg.*** A fő kutatási célt három alkotóelemre bontva határoztam meg.

2. A kutatás első alcélja volt bemutatni a közel-keleti hatalmi blokkokat, az egyes blokkok közötti viszonyrendszert és a regionális biztonsági architektúra létrehozására irányuló kísérleteket.

A közel-keleti hatalmi szerkezet kapcsán az értekezés során feltártam, hogy a dinamikákat egyik oldalon az iráni „ellenállás frontja" által képezett revizionista, másik oldalon az Amerikai Egyesült Államok által támogatott országok, ezen belül Izrael, korlátozott együttműködésére épülő status quo csoport közötti szembenállás határozza meg. Emellett Törökország NATO tagként, de létező revizionista szándékaival köztes helyzetben harmadik, pszeudo-blokkot képez. Az állami szereplők mellett jelentős a nem-állami szereplők hatása, köztük a terrorszervezetek, amelyek egyben megtestesítik az állami szerkezetek szétesésének veszélyeit is. Hangsúlyoztam, hogy a revizionista és status quo jelzők csak megfelelő keretekben alkalmazhatóak, alapvetően minden állam saját biztonságát kívánja maximalizálni (egyensúlyozva a rezsimbiztonság és katonai biztonság szempontjai között), amellett, hogy költségeit minimalizálja.

Elemeztem, hogy nem megmerevedett blokkok közötti ellentétekről van szó, hanem az alapvető geopolitikai konfliktusokon túl folyamatos egyensúlyozás és legalább időszakos kiegyezések is megvalósulnak, tehát dinamikus rendszerről van szó. A külső hatalmak főként közvetett szerepet játszanak, közvetlen dominanciára egy külső hatalom se tör, azonban Iránt az Oroszországi Föderáció és Kína, míg Izraelt az Amerikai Egyesült Államok támogatja. Ugyanakkor látható, hogy harc folyik a szunnita arab államok partnerségéért, amelyek a külső partnerekkel ápolt kapcsolatok terén is haszonmaximalizáló és költségminimalizáló stratégiát követnek. A hatalmi dinamikák igazolják a realista megközelítés alkalmazhatóságát az egyes szereplők elemzésére. Az Amerikai Egyesült Államok szándékai kapcsán megállapítottam, hogy az elsődleges szempont a biztonsági architektúra létrehozásán keresztül a költségeinek minimalizálása, anélkül, hogy feladná a regionális és globális érdekeinek érvényesítését.

3. Megfogalmaztam Izrael alapvető jellemzőit, mint katonai nagyhatalom, beleértve a katonai stratégia és a katonai és nemzetbiztonsági eljárások fő tényezőit és azok egymáshoz való viszonyát.

Az Izraelt részletesen bemutató harmadik fejezetben az ország zsidó, demokratikus és katonai hármas jellege mentén ismertettem az izraeli katonai stratégia és a kül- és

biztonságpolitika fő alapelveit, valamint az alkalmazott katonai és nemzetbiztonsági eljárások fő tényezőit. Megállapítottam, hogy az ország szerkezetébe van kódolva, hogy a létfenyegetéssel szemben való megküzdés jelenti a fő stratégiai irányt. Emellett az izraeliek, hasonlóan a többi közel-keleti államhoz, haszonmaximalizáló és költségminimalizáló politikát követnek, azzal a kitétellel, hogy az önsegély jelentőségét, a történelmi okokra visszavezethető bizalmatlanság miatt, rendkívül nagyra értékelik. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor a lehető legnagyobb mértékű külső támogatást igyekeznek bevonni, addig a pontig, ameddig nem kell ezért cserébe a döntésszabadságot oly módon korlátozó kompromisszumokat vállalni, amelyet bármilyen módon létfenyegetésként érzékelnek. A különbség a többi államhoz képest, hogy a létfenyegetések valóra válásához vezető utat objektív és szubjektív okokból rendkívül rövidnek látja az izraeli elit. Ebből következően Izrael egy rendkívül asszertív kül- és biztonságpolitikát folytató, támadóműveletekre építő, nukleáris és hagyományos téren is katonai nagyhatalommá fejlődött az elmúlt évtizedekben, amely ugyanakkor a hegemónia elérésében nem reménykedhet. Ismertettem Izrael biztonsági környezetének átalakulását, az izraeli-palesztin konfliktus katonai fenyegetéseit, valamint a hadjárat a háborúk között eljárást és a létért vívott háború hipotetikus forgatókönyvét, amelyek Izrael fő elrettentő és támadóerejét testesítik meg.

4. Elemeztem Izrael kapcsolatait a regionális és globális szereplőkkel és ebből levezettem az izraeli kül- és biztonságpolitika rendszerszintű hatását a közel-keleti hatalmi dinamikákra.

Végezetül feltártam az izraeli katonai és nemzetbiztonsági (egymagában és együttműködéseken keresztül végzett) tevékenység rendszerszintű hatását a közel-keleti stabilitásra és hatalmi egyensúlyra. Rámutattam, hogy egyedül az Amerikai Egyesült Államok képes olyan biztonsági garanciákat nyújtani Izrael számára, amelyre a zsidó államnak saját és környezetének adottságainak tükrében szüksége van. Az Oroszországi Föderáció, Kína, illetve az európai államok nem csupán a támogatás hiánya miatt nem elsőrendű partnerek Izrael számára, hanem az első kettő aktívan együttműködik Iránnal és szövetségeseivel, ezzel hozzájárulva az Izraelt érintő létfenyegetés fennmaradásához és erősödéséhez. Minden, ami az Amerikai Egyesült Államok regionális befolyását gyengíti, az Izrael számára is fenyegetésként jelenik meg és fordítva, kialakítva egy szimbiotikus kapcsolatot a globális és a regionális nagyhatalom között. Az Amerikai Egyesült Államok globális hegemóniájának fennmaradása feltétele, hogy más hatalom ne érhessen el a Közel-Keleten regionális hegemóniát, amely szükségszerűen veszélyeztetné Izraelt, amely maga azonban nem lehet regionális hegemón. Emellett Washington számára kedvezőtlen lenne az Oroszországi

Föderáció és Kína által támogatott multipoláris közel-keleti hatalmi rend kialakulása, ehelyett saját partnerei által alkotott biztonsági szerkezet kialakulásában és dominanciájában érdekelt.

A közel-keleti államokkal való, jelenleg erősen limitált és feszültségekkel teli együttműködés ennek a külső nagyhatalmi küzdelemnek a fényében releváns Izrael számára. Ez az Amerikai Egyesült Államok támogatásának becsatornázásának leghatékonyabb eszköze, amellyel a fenyegetéseket semlegesítheti és partnereket szerezhet a létfenyegetést jelentő Irán, valamint a 2024 decemberi fejlemények tükrében Törökország ellensúlyozásához. Izrael az együttműködések keretében saját erőforrásait és képességeit is biztosítja partnerei számára, elrettentve, fenyegetve és gyengítve a revizionista erőket. Izrael három szinten is fontos partnere mind az Amerikai Egyesült Államoknak, mind a status quo államoknak. Egyrészt maga nem érhet el hegemóniát, tehát korlátozott és specifikus katonai fenyegetést jelent, ellentétben a többi potenciális hegemón nagyhatalommal. Másrészt fenyegetettségéből eredően rendkívül markáns katonai stratégiáján keresztül sakkban tartja és pusztítja a revizionista erőket, anélkül, hogy erre „költenie" kellene partnereinek, ezt Izrael bizonyította 2023-2025 között. Harmadrészt nem lebecsülendőek Izrael lehetőségei a biztonságkivetítés terén, mint határellenőrzés, légvédelem, hajózás biztonságának garantálása, terrorelhárítás, válságkezelés. Ezeknek a tényezőknek az érvényesülése leghatékonyabban egy érett biztonsági architektúrában biztosítható.

A biztonsági együttműködések intenzitását korlátozzák és aláhúzzák a rugalmasság igényét mindhárom fél szempontjai. Izrael bizalmatlan és az önsegély előtérbe helyezése miatt is meg kívánja őrizni döntési szabadságát. Az Amerikai Egyesült Államok nem kívánja katonai erejének jelentős részét lekötni a közel-keleti térségben, valamint minden feltétel nélküli biztonsági garanciákat adni partnerei számára. Végezetül az arab államok rezsimbiztonság iránti igénye korlátozza az együttműködést, amelynek tükrében, különösen az izraeli-palesztin konfliktus eszkalálódásának idején, nem vállalhatják a túl szoros és látványos együttműködést Izraellel. A regionális biztonsági architektúra keretében a fentiek tükrében nem egy merev és a revizionista hatalmakra nagymértékben fenyegető formális katonai szövetségről („közel-keleti NATO"), hanem rugalmas biztonsági együttműködések keretrendszeréről beszélhetünk, amelyben a rezsimbiztonság, döntési szabadság és önállóság megőrzése elsődleges.

7.2 A hipotézisek teljesülése

Az értekezésben a célokkal összhangban négy hipotézist állítottam fel, amelyben az első, fő hipotézist a másik három alhipotézisen keresztül kívántam igazolni.

Hipotézis 1: Izrael összességében éppen az asszertív kül- és biztonságpolitikája miatt, egy regionális hegemóniára képtelen, azonban állandó létfenyegetettséget érzékelő katonai nagyhatalomként értékes együttműködő partnerré vált, és a kialakulóban lévő regionális biztonsági architektúra egyik fő pilléreként pozícionálja magát, illetve pozícionálják partnerei. Ennek igazolását az alábbi három alhipotézisekre adott válaszokból építettem fel:

Hipotézis 2: A közel-keleti hatalmi dinamikákban azonosíthatunk egy kialakulóban lévő regionális biztonsági architektúrát, amely stabilizáló tényezőként hat a térségben, és amelynek Izrael meghatározó tagja.

A közel-keleti regionális biztonsági architektúra kapcsán igazoltam, hogy az kezdeti stádiumban van, de komoly mérföldkövek már megvalósultak. A fő alkotóelemek az egyiptomi-izraeli és a jordán-izraeli békeszerződések, valamint az Ábrahám megállapodások, illetve átfogóan az Amerikai Egyesült Államok támogatása és koordináló szerepe, amelyben kiemelt jelentőségű a CENTCOM kerete. Az Izrael-Hamász, majd az azt követő regionális konfliktus nem verte szét ezeket a kapcsolatokat, különösen figyelemre méltó mérföldkő volt a közös védelmi erőfeszítések az iráni támadások alatt. Ugyanakkor az izraeli-szaúdi normalizáló folyamata megakadt és összességében a biztonsági szerkezet rendkívül kezdeti állapotáról beszélhetünk csupán.

Hipotézis 3: Az izraeli kül- és biztonságpolitika elrettentési eszközrendszeren keresztül hozzájárul a nyílt nagyhatalmi háború elkerüléséhez a Közel-Keleten és a hatalmi dinamikákban egy elrettentő tőkesúlyt képezve teret biztosít az együttműködéseknek.

Igazoltam, hogy az izraeli kül- és biztonságpolitika kettős, aktív és passzív elrettentési eszközrendszeren keresztül hozzájárul a nyílt nagyhatalmi háború elkerüléséhez a Közel-Keleten és a hatalmi dinamikákban egy feltartóztató tőkesúlyt képezve teret biztosít az együttműködéseknek. Az Izrael által indítandó, létért vívott háború fenyegetése megakadályozta, hogy Irán és szövetségesei teljes kihívást intézzenek Izraellel szemben a 2023-2025-ös konfliktus során és végül az iráni „ellenállás frontja” roppant meg súlyosan, ha nem is véglegesen. Izrael tehát betöltötte a szerepét. Ellensúlyozó szerepe kiszámítható, amit igazol, hogy láthatóan Törökországot jelöli meg következő létfenyegetésként, mivel állandó fenyegetettségben érzi magát a zsidó állam. Ez az asszertív katonapolitika adja Izrael tőkesúly szerepét a közel-keleti rendszerben, mivel megvannak a katonai képességei, végső soron a nukleáris csapásmérő erő, hogy az ellensúlyozó, elrettentő szerepet betöltse. Ez az izraeli elrettentőerő egyben lehetőséget biztosít a kisebb, kiszolgáltatottabb országoknak, hogy a többi potenciális hegemónhoz való önfeladást jelentő csatlakozás (*bandwagonin*g) helyett egy regionális biztonsági architektúra keretében garantálják biztonságukat.

Hipotézis 4: Izrael, preferenciái ellenére, az adottságai és geopolitikai helyzetéből következően rákényszerül a külső szövetségesi együttműködési rendszerekben való egyre erősebb, azonban rugalmasságot is biztosító részvételre.

Izrael rákényszerül az együttműködésekre, mivel kizárólag önerőből nem tud lépést tartani a katonai nagyhatalmakkal, hanem együttműködési keret hiányában a vélelmezetten létéért folyó küzdelemben eszkalálni és unilaterálisan fellépni is hajlandó. Ez adja a hasznát a térségben, a tőkesúly jellegét, a kiszámítható asszertivitását, amelyet egy hatalom sem kíván elszenvedni, nem csak a közvetlen pusztítás, hanem a többi, érintetlen hatalommal szembeni relatív erőeltolódás miatt sem. Ugyanakkor Izrael számára a legkevésbé sem kívánt forgatókönyv, amikor a létért vívott háborút nem tudja elhalasztani, hanem elébe kell mennie az uralkodó biztonságpercepciója nyomán. Ennek nyújtja alternatíváját Izrael együttműködési keretben való viszonylagos kontrollálása, amely lehetővé teszi, hogy minimalizálja költségeit, maximalizálja biztonságát, részben a regionális partnerek, részben az Amerikai Egyesült Államok támogatása nyomán. A partnerségek intenzitása azonban korlátozott, szövetségi szint alatti biztonsági együttműködésekről beszélhetünk csak, mivel mint bemutattam egyik fél sem érdekelt döntési szabadságának és egyensúlyozási lehetőségeinek korlátozásában.

Összességében tehát az egyes elemeket együttesen tekintve igazoltam, hogy (Hipotézis 1) hogy Izrael összességében éppen az asszertív kül- és biztonságpolitikája miatt, egy regionális hegemóniára képtelen, azonban állandó létfenyegetettséget érzékelő katonai nagyhatalomként értékes együttműködő partnerré vált, és a kialakulóban lévő regionális biztonsági architektúra egyik fő pilléreként pozícionálja magát, illetve pozícionálják partnerei

7.3 Új tudományos eredmények

Az értékezés elkészítése során végzett kutatómunka alapján tudományos eredményként, a közel-keleti biztonsági kihívások és az izraeli katonai és nemzetbiztonsági stratégia elemzésénél és értékelése során felhasználható eredményekként az alábbiakat értékelem:

1. Igazoltam, hogy Izrael zsidó, demokratikus és katonai állam, amely a bizalmatlanságra, haszonmaximalizálásra épül, elsődleges célja a létfenyegetésekkel való küzdelem, ennek megtartása érdekében nem-hegemonisztikus katonai nagyhatalommá fejlődött.

2. Izrael közel-keleti regionális dinamikákban játszott szerepének feltárásával igazoltam hegemón feltartóztató szerepét, amely a hatalmi egyensúly meghatározó tényezője.

Feltártam, hogy az országnak ez a szerepe nem csak az együttműködésnek lehet az alapja, hanem súlyos, akár nukleáris eszkalációhoz is vezethet Izrael Állam természetéből adódóan.

3. Bizonyítottam, hogy a közel-keleti regionális biztonsági architektúra korlátokkal rendelkezik, amelyek megakadályozzák, hogy ezek formális szövetségesi keretek szintjét elérjék, ehelyett a biztonsági együttműködések keretrendszereként értelmezhetők.

4 Feltártam, és indokoltam, hogy a biztonsági együttműködés két fő pillére Izrael és Szaúd-Arábia, valamint meghatároztam az Amerikai Egyesült Államok érdekeit ennek fenntartásában.

7.4. Az értekezés eredményeinek felhasználhatósága, ajánlások és új kutatási irányok

7.4.1 A felhasználhatóság és ajánlások

1. Az értekezés eredményei felhasználhatóak a közel-keleti konfliktusok és hatalmi dinamikák elemzés-értékelésénél ezen belül is az izraeli kül- és biztonságpolitika alakulását meghatározó tényezők tekintetében.

2. Izrael kapcsán külön kiemelem az értekezés eredményeinek felhasználhatóságát a zsidó állam vizsgálata során, amelyek közül a nem-hegemonisztikus katonai nagyhatalom és a zsidó, demokratikus és katonai állam meghatározások keretében levezetett törvényszerűségeket (bizalmatlanság, önsegély, létfenyegetés, asszertív katonai stratégia) tartom a legfontosabbnak.

3. Az elemzés példaként felhasználható más államok regionális hatalmi dinamikákban betöltött szerepének hasonló elemzése során, a logika, elemzés fókusza és felhasznált elméletek tekintetében, mind a közel-keleti államok, mind más hasonló geopolitikai ütközőövezetekben elhelyezkedő államok tekintetében.

4. Végezetül kutatásom eredményei jól hasznosíthatók az oktatásban, különösképpen a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar mesterképzési szakjain, a Hadtudományi Doktori Iskola képzésében, valamint a Honvédelmi Minisztériumban és háttérintézményeiben dolgozó, Izraellel és a közel-keleti térséggel foglalkozó szakemberek felkészítésében. Az értekezés emellett segít támpontokkal értelmezni a 2023-2025 Izrael-Hamász háború és az ebből eredő regionális konfliktus folyamatait, abban az Izraelt mozgató szempontokat, melyek feldolgozottsága jelenleg még alacsony fokú.

7.4.2 Új kutatási irányok

A terjedelmi korlátok és az értekezés fókusza miatt több kapcsolódó kutatási kérdés nem került feldolgozásra, melyek azonban stratégiai jelentőségűek Magyarország számára.

1. Az értekezésben a közel-keleti rendszerre összpontosítottam, azonban Izrael biztonsági együttműködései jelentősek a Földközi-tenger keleti medencéjében, különösen Görögországgal és Ciprussal. Ebben a katonai és nemzetbiztonsági együttműködés kiegészül a földgázkincs kitermelésének és EU-ba szállításának kérdésével, amely így fontos témát jelent, bár a 2022-es ukrán-orosz majd a 2023-as Izrael-Hamász háborúk miatt háttérbe szorult.

2. Az elemzés fókuszát áthelyezve az Európai Unióra és a NATO európai szárnyára, fontos kutatási kérdés lenne, hogy az izraeli szerepvállalás az együttműködésekben és általában egy amerikai támogatással létrejövő biztonsági architektúra milyen hatással lenne a kontinens biztonságára és milyen mértékben lenne érdemes abba invesztálni, különösen az orosz-ukrán háború esetleges lezárását követően, és az EU stratégiai autonómiatörekvései tükrében.

3. Végezetül az elemzés a 2025. március elsejei állapotokból kiindulva született meg, azonban hatalmas változások vannak folyamatban mind a világban, mind a Közel-Keleten, a Gázai-övezetre vonatkozó rendezési tervek, az iráni „ellenállás frontjának” meggyengülése, az új szíriai vezetés, libanoni politikai fejlemények és az izraeli-szaúdi kiegyezés, amerikai jelenlét jövője kapcsán. Ennek tükrében az elemzés gyakorlatilag azonnal folytatásra érdemes lenne, amelyhez, különösen az izraeli regionális szerepvállalás elemzéséhez és értékeléséhez bízom benne, hogy jelen disszertációval is felhasználható hozzájárulást tettem.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Idegen nyelvű szakirodalom

1. ABDELAZIZ, Mohamed (2024): Egypt Polling Shows Rise in Positive Views of Hamas; Iran-Backed Groups and the Muslim Brotherhood Remain Unpopular. *Washington Institute for Near East Policy*. 2024. február 1. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/egypt-polling-shows-rise-positive-views-hamas-iran-backed-groups-and-muslim
2. ABOUZZOHOUR, Yasmina (2021): Heavy lies the crown: The survival of Arab monarchies, 10 years after the Arab Spring. *Brookings Institute*. 2021. március 8. Online: https://www.brookings.edu/articles/heavy-lies-the-crown-the-survival-of-arab-monarchies-10-years-after-the-arab-spring/
3. ACAPS (2024): UKRAINE: Energy infrastructure attacks: outlook and impact during 2024–2025 cold season. 2024. szeptember 13. Online: https://www.acaps.org/fileadmin/Data_Product/Main_media/20240913_ACAPS_Ukraine_Analysis_hub_Attacks_on_the_energy_infrastructure_in_Ukraine.pdf
4. ADAR, Sinem – ASSEBURG, Muriel – AZIZI, Hamidreza – KLEIN, Margarete – STEINBERG, Guido (2025): The Fall of the Assad Regime: Regional and International Power Shifts. *German Institute for International and Security Affairs*, 2025(9). Online: https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2025C09_Fall_Assad_Regime.pdf
5. AFTANDILIAN, Gregory (2021): Egypt's Ties to Israel Deepen Despite Public Misgivings. *Arab Center Washington DC*. 2021. március 19. Online: https://arabcenterdc.org/resource/egypts-ties-to-israel-deepen-despite-public-misgivings/
6. AHREN, Raphael (2018): Has Israel made a huge mistake letting a Chinese firm run part of Haifa port? *Times of Israel*. 2018. december 20. Online: https://www.timesofisrael.com/has-israel-make-a-huge-mistake-letting-a-chinese-firm-run-part-of-haifa-port/
7. AKBARZADEH, Shahram – Baxter, Kylie (2018): *Middle East Politics and International Relations: Crisis Zon*e. New York: Routledge.

8. ALAALDIN, Ranj (2017): Containing Shiite Militias: The Battle for Stability in Iraq, *Brookings Institution Doha Center*. Online: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/12/shiite_militias_iraq_english.pdf
9. ALGHANNAM, Hesham (2024): Influence Abroad: Saudi Arabia Replaces Salafism in its Soft Power Outreach. *Carnegie Endowment for International Peace*. 2024. december 23. Online: https://carnegieendowment.org/research/2024/12/influence-abroad-saudi-arabia-replaces-salafism-in-its-soft-power-outreach?lang=en
10. Al Jazeera (2023): Angry Egyptians denounce staged pro-Palestine rallies amid Israel-Hamas war. 2023. október 21. Online: https://www.aljazeera.com/features/2023/10/21/exploiting-our-anger-egyptians-denounce-staged-pro-palestine-protests
11. AL-KETBI, Ebtesam (2022): Abraham Accords Emerged as Platform for De-Escalation, Conflict Management. *Emirates Policy Center*. 2022. február 23. Online: https://www.epc.ae/en/details/news/dr-ebtesam-al-ketbi-abraham-accords-has-emerged-as-a-platform-for-de-escalation-conflict-management
12. AL-KETBI, Ebtesam (2021): The Best Way for Palestinians to Become Winners from the Abraham Accords. *Emirates Policy Center*. 2021. május 18. Online: https://epc.ae/en/details/brief/the-best-way-for-palestinians-to-become-winners-from-the-abraham-accords
13. ALLEN, Michael (2024): Will Israel and the United States Diverge on Iran? *War ont he Rocks*. 2025. március 4. Online: https://warontherocks.com/2025/03/will-israel-and-the-united-states-diverge-on-iran/
14. AL-MADHAJI, Muhammad (2023): Saudi Arabia's Nuclear Ambitions: US Apprehensions and China's Allure. *Wilson Center*. 2023. december 13. Online: https://www.wilsoncenter.org/article/saudi-arabias-nuclear-ambitions-us-apprehensions-and-chinas-allure
15. AL-SHArafat, Saud (2023): What Does the War in Gaza Mean for Jordan's National Security? *Washington Institute for Near East Policy*. 2023. december 23. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/what-does-war-gaza-mean-jordans-national-security
16. ALTERMAN et al. (2018): Restoring the Eastern Mediterranean as a U.S. Strategic Anchor. *Center for Strategic and International Studies*. 2018. május 22. Online: https://www.csis.org/analysis/restoring-eastern-mediterranean-us-strategic-anchor

17. ALTUNIŞIK, Meliha Benli (2021): The end of the Gulf rift may not signal the end of Turkey-Qatar relations. *Atlantic Council*. 2021. április 5. Online: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/turkeysource/the-end-of-the-gulf-rift-may-not-signal-the-end-of-turkey-qatar-relations/
18. American Jewish Committee (2023): Timeline: Key Events in the Israel-Arab and Israeli-Palestinian Conflict. Online: https://www.ajc.org/IsraelConflictTimeline
19. AMIDROR, Yaakov (2014): The Risks of Foreign Peacekeeping Forces in the West Bank. In DIKER, Dan (szerk.): *Israel's Critical Security Requirements for Defensible Borders: The Foundation for a Viable Peace*. Jeruzsálem: Jerusalem Center for Public Affairs. Online: https://jcpa.org/wp-content/uploads/pdf/DB_web.pdf
20. AMIDROR, Yaakov (2021): *תפיסת הביטחון הלאומי של מדינת ישראל (The Concept of National Security of the State of Israel)*. *Israel Defense Forces*. Online: https://www.idf.il/media/r3gebykq/%D7%A2%D7%9E%D7%99%D7%93%D7%A8%D7%95%D7%A8-%D7%A7%D7%95%D7%91%D7%A5-%D7%9C%D7%90%D7%AA%D7%A8.pdf
21. AMIDROR, Yaakov (2022): A New Middle East. *Jerusalem Institute for Strategy and Security*. 2022. augusztus 16. Online: https://jiss.org.il/en/amidror-a-new-middle-east/
22. Arab Center for Research & Policy Studies (2024): Arab Public Opinion about the Israeli War on Gaza. *Doha Institute*. Online: https://www.dohainstitute.org/en/Lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/arab-opinion-war-on-gaza-full-report-en.pdf
23. ARABIA, Christina L. et al. (2020): Israel's Qualitative Military Edge and Possible U.S. Arms Sales to the United Arab Emirates. *Congressional Research Service*. 2020. október 26. Online: https://www.congress.gov/crs-product/R46580
24. ARDEMAGNI, Eleonora (2024): Flexible Outposts: The Emirati Approach to Military Bases Abroad. *Carnegie Endowment for International Peace*. 2024. április 30. Online: https://carnegieendowment.org/sada/2024/04/flexible-outposts-the-emirati-approach-to-military-bases-abroad?lang=en
25. Asian Development Bank (2023): Labor Migration in Asia: Changing Profiles and Processes. Online: https://www.adb.org/sites/default/files/publication/887801/labor-migration-asia-changing-profiles-and-processes.pdf
26. AYDINTAŞBAŞ, Asli (2023): The sultan's ghost: Erdoğan and the Israeli-Palestinian conflict. *Brookings Institute*. 2023. November 22. Online:

https://www.brookings.edu/articles/the-sultans-ghost-erdogan-and-the-israeli-palestinian-conflict/

27. BALFOUR, Rosa (2012): Changes and Continuities in EU-Mediterranean Relations after the Arab Spring. In BISCOP, Sven – BALFOUR, Rosa – EMERSON, Michael (szerk.): *An Arab Springboard for EU Foreign Policy*. *Centre for European Policy Studies*. 2012. január 31. 27-36. Online: https://www.ceps.eu/ceps-publications/arab-springboard-eu-foreign-policy/
28. BALFOUR, Rosa – ÜLGEN, Sinan (2024): Geopolitics and Economic Statecraft in the European Union. *Carnegie Endowment for International Peace*. Online: https://carnegie-production-assets.s3.amazonaws.com/static/files/Geopolitics%20and%20Economic%20Statecraft%20in%20the%20European%20Union-2.pdf
29. BARAK, Oren – SHEFFER, Gabriel (2013): *Israel's Security Networks*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: https://doi.org/10.1017/CBO9781139540896
30. BARKEY, Henri J. (2023): Turkey, the United States, and the Israel-Hamas War. *Council on Foreign Relations*. 2023. október 25. Online: https://www.cfr.org/article/turkey-united-states-and-israel-hamas-war
31. BARNES, Joe – BOWEN, Andre (2015): Rethinking U.S. Strategy in the Middle East. *Baker Institute*. 2015. június 19. Online: https://www.bakerinstitute.org/research/rethinking-us-strategy-middle-east
32. BAR-SIMAN-TOV, Yaakov (1998): The United States and Israel since 1948: A "Special Relationship"? *Diplomatic History*, 22(2), 231-262.
33. BARZEGAR, Kayhan (2008): Iran's Foreign Policy in Post-Invasion Iraq. *Middle East Policy*, 15(4), 47-58.
34. BDOUR, Farah (2024): Jordan's Three Balancing Acts: Navigating the Post-October 7 Middle East. *United States Institute of Peace*. Online: https://www.usip.org/publications/2024/09/jordans-three-balancing-acts-navigating-post-october-7-middle-east
35. BELLIN, Eva (2011): A Modest Transformation: Political Change in the Arab World after the „Arab Spring". In CLEMENT, Henry – JANG, Ji-Hyang (szerk.): *The Arab Spring. Will It Lead to Democratic Transitions?* Szöul: The Asan Institute for Policy Studies. 16–25.
36. BENGIO, Ofra (2005): The Historical Evolution of the Israeli-Turkish Relationship. In MADDY-WEITZMAN, Bruce – SUSSER, Asher (szerk.): *Turkish-Israeli Relations in a*

Trans-Atlantic Context: Wider Europe and the Greater Middle East. Tel Aviv: The Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies.

37. BEN-HORIN, Yoav – POSEN, Barry (1981): *Israel's Strategic Doctrine*. Santa Monica: RAND.
38. BEN MENACHEM, Yoni (2025): Turkey's New Threat to Israel. *Jerusalem Center for Security and Foreign Affairs*. 2025. január 15. Online: https://jcpa.org/turkeys-new-threat-to-israel/
39. BERES, Louis René (2023): Russia's War Against Ukraine - Impacts on Israeli Nuclear Doctrine and Strategy. *Begin-Sadat Center for Strategic Studies*. Mideast Security and Policy Studies No. 200. Online: https://besacenter.org/russias-war-against-ukraine-impacts-on-israeli-nuclear-doctrine-and-strategy/
40. BERMAN, Lazar (2024): In first, Netanyahu said to acknowledge Israel carried out pager attacks on Hezbollah. *Times of Israel*. 2024. november 10. Online: https://www.timesofisrael.com/in-first-netanyahu-said-to-admit-israel-carried-out-pager-attacks-on-hezbollah/
41. BERMAN, Lazar (2024): After fall of Assad, PM says Israel is 'transforming the face of the Middle East'. *Times of Israel*. 2024. december 10. Online: https://www.timesofisrael.com/after-fall-of-assad-pm-says-israel-is-transforming-the-face-of-the-middle-east/
42. BIANCO, Cinzia – LONS, Camille (2024): National interests and regional turmoil: The Gulf states' view on Gaza and the Red Sea. *European Council on Foreign Relations*. 2024. január 12. Online: https://ecfr.eu/article/national-interests-and-regional-turmoil-the-gulf-states-view-on-gaza-and-the-red-sea/
43. BILMES, Linda J. – HARTUNG, William D. – SEMLER, Stephen (2024): United States Spending on Israel's Military Operations and Related U.S. Operations in the Region, October 7, 2023 – September 30, 2024. *Watson Institute*. 2024. október 7. Online: https://watson.brown.edu/costsofwar/files/cow/imce/papers/2023/2024/Costs%20of%20War_US%20Support%20Since%20Oct%207%20FINAL%20v2.pdf
44. BLANCHARD, Christopher M. (2023): Middle East and North Africa: Implications of the Russia-Ukraine War. *Congressional Research Service*. 2023. június 2. Online: https://sgp.fas.org/crs/mideast/R47160.pdf
45. BLANCHARD Christopher M. (2024): Possible U.S.-Saudi Agreements and Normalization with Israel: Considerations for Congress. *Congressional Research Service*. 2024. augusztus 27. Online: https://www.congress.gov/crs-product/R48162

46. BOOYSEN, Hanlie (2021): Martyrs as a conduit for legitimacy – explaining Iran's foreign policy towards Syria, *Third World Quarterly*, 42(10), 2469-2485. Online: https://doi.org/10.1080/01436597.2021.1952067
47. BORSHCHEVSKAYA, Anna (2022): Why Israel Is Hesitant About Supplying Ukraine with Air Defense Systems. *Washington Institute for Near East Policy*. 2022. november 15. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/why-israel-hesitant-about-supplying-ukraine-air-defense-systems
48. BORSHCHEVSKAYA, Anna (2023a): The Treacherous Triangle of Syria, Iran, and Russia. *Middle East Quarterly*, 30(2). Online: https://www.meforum.org/middle-east-quarterly/treacherous-triangle-of-syria-iran-and-russia
49. BORSHCHEVSKAYA, Anna (2023b): Russia's Relationship with Hamas and Putin's Global Calculations. *Washington Institute for Near East Policy*. 2023. november 6. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/russias-relationship-hamas-and-putins-global-calculations
50. BORSHCHEVSKAYA, Anna – TABLER, Andrew J. (2021): Triangular Diplomacy: Unpacking Russia's Syria Strategy. *Washington Institute for Near East Policy*. 2021. július 7. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/triangular-diplomacy-unpacking-russias-syria-strategy
51. BOSTOCK, Bill – PORTER, Tom (2023): Saudi Arabia's Neom is a $500B futuristic city being built in the desert — but it could morph into a surveillance dystopia. *Business Insider*. 2023. április 26. Online: https://www.businessinsider.com/neom-what-we-know-saudi-arabia-500bn-mega-city-2019-9
52. BOWEN, Andrew S. – HUMUD, Carla E. – THOMAS, Clayton (2022): Iran's Transfer of Weaponry to Russia for Use in Ukraine. *Congressional Research Service*. 2022. november 4. Online: https://www.congress.gov/crs-product/IN12042
53. BREMBERG, Niklas (2016): Making sense of the EU's response to the Arab uprisings. *European Security*, 25(4), 423-441.
54. Britain Israel Communications and Research Centre (2019): *Hezbollah's Precision Missile Project*. Online: https://www.bicom.org.uk/wp-content/uploads/2019/10/Precision-Project-Paper-Oct-2019.pdf
55. BROWER, Kenneth S. (2020): Israel Versus Anyone: A Military Net Assessment of the Middle East. *Begin-Sadat Center for Strategic Studies*. Mideast Security and Policy Studies No. 178. Online: https://besacenter.org/wp-content/uploads/2020/07/178web.pdf

56. B'tselem (2024): List of military checkpoints in the West Bank and Gaza Strip. Online: https://www.btselem.org/freedom_of_movement/checkpoints_and_forbidden_roads
57. BUZAN, Barry (1997): The Timeless Wisdom of Realism? In SMITH, Steve – BOOTH, Ken – ZALEWSKI, Marysia (szerk.): *International Theory: Positivism and Beyond.* London: Cambridge University Press. 47–65.
58. BYMAN, Daniel (2023): Did Hamas Ignite a Third Intifada? *Foreign Affairs*. 2023. október 23. Online: https://www.foreignaffairs.com/israel/did-hamas-ignite-third-intifada
59. CAFIERO, Georgio (2022): The UAE-Iran Rapprochement: Causes and Effects. *Gulf International Forum*. Online: https://gulfif.org/the-uae-iran-rapprochement-causes-and-effects/
60. CAGAPTAY, Soner (2009): The AKP's Foreign Policy: The Misnomer of "Neo-Ottomanism". *Washington Institute for Near East Policy*. 2009. április 26. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/akps-foreign-policy-misnomer-neo-ottomanism
61. ÇAĞAPTAY, Soner – EVANS, Tyler (2012): Turkey, Israel: Potential for a Fresh Start? *Washington Institute for Near East Policy*. 2012. május 31. Online: http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/turkey-israel-potential-for-a-fresh-start
62. CAGAPTAY, Soner (2024): Israel-Turkey Relations Nearing a Rupture. *Washington Institute for Near East Policy*. 2024. augusztus 9. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/israel-turkey-relations-nearing-rupture
63. CAN, Yusuf – GÜNEŞ, Seda (2024): Turkey-Israel Relations After October 7: Layers of Complexity and Posturing. *Wilson Center*. 2024. október 17. Online: https://www.wilsoncenter.org/article/turkey-israel-relations-after-october-7-layers-complexity-and-posturing
64. CARAFANO, James Jay (2025): A possible Saudi Arabia-Israel-United States triangle. *Geopolitical Intelligence Services*. 2025. január 6. Online: https://www.gisreportsonline.com/r/israel-saudi-arabia-iran-trump/
65. Central Bureau of Statistics (2023): Population of Israel on the Eve of 2023. 2022. december 29. Online: https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/DocLib/2022/426/11_22_426e.pdf

66. Central Bureau of Statistics (2024): Israel's Independence Day 2024. 2024. május 9. Online: https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/doclib/2024/141/11_24_141e.pdf
67. ÇEVIK, Salim (2024): Turkey Is Not an Actor in the Gaza Conflict. *Arab Center Washington DC*. 2024. augusztus 21. Online: https://arabcenterdc.org/resource/turkey-is-not-an-actor-in-the-gaza-conflict/
68. MORDECHAI Chaziza (2019): Israel Agrees to Monitor Foreign Investment. *Begin-Sadat Center for Strategic Studies.* BESA Center Perspectives Paper. No. 1,340. 2019. november 11. Online: https://besacenter.org/israel-monitor-foreign-investment/
69. CHIVVIS, Christopher S. (2024): U.S.-China Relations for the 2030s: Toward a Realistic Scenario for Coexistence. *Carnegie Endowment for International Peace*. Online: https://carnegie-production-assets.s3.amazonaws.com/static/files/Chivvis-US%20China%202030-final%201.pdf
70. CHIVVIS, Christopher S. – KEATING, Jack (2024): Cooperation Between China, Iran, North Korea, and Russia: Current and Potential Future Threats to America. *Carnegie Endowment for International Peace.* Online: https://carnegieendowment.org/research/2024/10/cooperation-between-china-iran-north-korea-and-russia-current-and-potential-future-threats-to-america?lang=en
71. CIDDI, Sinan – EPLEY, Sophia (2024): Turkey Threatens to Invade Israel. *Foundation for the Defense of Democracy*. 2024. július 30. Online: https://www.fdd.org/analysis/2024/07/30/turkey-threatens-to-invade-israel/
72. CIDDI, Sinan (2024): Turkey's Threat to Block NATO Cooperation with Israel. *Jerusalem Strategic Tribune.* Online: https://jstribune.com/ciddi-turkeys-threat-to-block-nato-cooperation-with-israel/
73. CNN Arabic (2024): First statement by an Arab ruler after the fall of Assad. King Abdullah: Jordan respects the will and choices of the Syrians. 2024. december 8. Online: https://arabic.cnn.com/middle-east/article/2024/12/08/king-abdullah-ii-remarks-fall-of-bashar-al-assads-regime
74. COHEN, Saul Bernard (2009): *Geopolitics – The Geography of International Relations*. London: Rowman & Littlefield Publishers.
75. COHEN, Matthew S. – FREILICH, Charles D. (2014): Breakdown and Possible Restart: Turkish–Israeli Relations under the AKP. *Israel Journal of Foreign Affairs,* 8(1).
76. COHEN, Zachary – HERB, Jeremy – MARQUARDT, Alex (2025): US intelligence agencies believe Israel is likely to strike Iranian nuclear facilities this year. *CNN*. 2025. február

13. Online: https://edition.cnn.com/2025/02/13/politics/us-intelligence-israel-strike-iran-nuclear/index.html

77. Council on Foreign Relations (2023): The Sunni-Shia Divide. 2023. április 27. Online: https://www.cfr.org/article/sunni-shia-divide

78. CSEPREGI, Zsolt (2019): For the Money, the Power or Glory? Analysing Israel's balancing between business engagement with rising powers and its special relationship with the West. For the Money, the Power or Glory? *AJKC Analysis*. Antall József Tudásközpont Online: https://www.academia.edu/71013195/ANALYSING_ISRAEL_S_BALANCING_BETWEEN_BUSINESS_ENGAGEMENT_WITH_RISING_POWERS_AND_ITS_SPECIAL_RELATIONSHIP_WITH_THE_WEST/

79. CSEPREGI, Zsolt (2021): How the Abraham Accords Disrupted China-Israel Relations. *The Diplomat.* 2021. augusztus 24. Online: https://thediplomat.com/2021/08/how-the-abraham-accords-disrupted-china-israel-relations/

80. CSEPREGI, Zsolt (2024): How Israel Would Wage a 'War for Existence' against a Peer Competitor. *Academic and Applied Research in Military and Public Management Science*, 23(1), 35-56. Online: https://doi.org/10.32565/aarms.2024.1.3

81. CSICSMANN, László – N. RÓZSA, Erzsébet (2013): The Minority Issue in the Middle East, with the Kurdish Community in Focus. *Asian Studies* 2013. Budapest: Magyar Külügyi Intézet, 15-54.

82. DAGHER, Munqith (2020): The Iranian Islamic Revolutionary Guard Corps (IRGC) from an Iraqi View – a Lost Role or a Bright Future? *Center for Strategic and International Studies*. 2020. július 30. Online: https://www.csis.org/analysis/iranian-islamic-revolutionary-guard-corps-irgc-iraqi-view-lost-role-or-bright-future

83. DAJAH, Hasan (2025): Jordan's strategic geopolitical location. *Jordan Times*. 2025. január 7. Online: https://jordantimes.com/opinion/hasan-dajah/jordans-strategic-geopolitical-location

84. DALTON, Toby et al. (2024): Dimming Prospects for U.S.-Russia Nonproliferation Cooperation. Carnegie Endowment for International Peace. 2024. március 14. Online: https://carnegieendowment.org/research/2024/03/dimming-prospects-for-us-russia-nonproliferation-cooperation?lang=en

85. DAYAN, Uzi (2014): Defensible Borders to Ensure Israel's Future. In Diker, Dan (szerk.): *Israel's Critical Security Requirements for Defensible Borders: The*

Foundation for a Viable Peace. Jeruzsálem: Jerusalem Center for Public Affairs. Online: https://jcpa.org/wp-content/uploads/pdf/DB_web.pdf

86. DESSÍ, Andrea (2017): Crisis and Breakdown: How Can the EU Foster Resilience in the Middle East and North Africa? *Instituto Affari Internazionali*. IAI Working Papers 2017(37). Online: https://www.iai.it/it/pubblicazioni/crisis-and-breakdown-how-can-eu-foster-resilience-middle-east-and-north-africa
87. DETTMER, Jamie (2023): Israel could open second front in Lebanon, defense minister hints. *Politico*. 2023. december 6. Online: https://www.politico.eu/article/israel-could-open-second-front-lebanon-defense-minister-hintsgaza-hamas-war-yoav-gallant/
88. DIVSALLAR, Abdolrasool (2023): From normalization to non-aggression: The next step in Iran-Saudi ties. *Middle East Institute*. 2023. szeptember 15. Online: https://www.mei.edu/publications/normalization-non-aggression-next-step-iran-saudi-ties
89. DOROH, Hessam Habibi – HEIRAN-Nia, Javad (2024): Iran's Regional Strategy in Syria, Strategic Adaptation with and without Assad. *Khayrion*. 2024. december 18. Online: https://www.khayrion.com/2024/12/18/irans-regional-strategy-in-syria-strategic-adaptation-with-and-without-assad/
90. DRUYAN FELDMAN, Bat Chen – MIL-MAN, Arkady (2024): Russia Struggles for a New World Order—Where Are Israel and the Muslim World Positioned? *Institute for National Security Studies.* Online: https://www.inss.org.il/strategic_assessment/russia-new-world-order/
91. DUGIT-GROS, Louis et al. (2023): After Ukraine: Russia's Potential Military and Nuclear Compensation to Iran. *Washington Institute for Near East Policy*. 2023. január 20. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/after-ukraine-russias-potential-military-and-nuclear-compensation-iran
92. DUIN, Julia (2012): Bahrain protests have complicated job for Houda Nonoo, first Jewish ambassador from an Arab nation. *Washington Post*. 2012. május 22. Online: https://www.washingtonpost.com/lifestyle/magazine/bahrain-protests-have-complicated-job-for-houda-nonoo-first-jewish-ambassador-from-an-arab-nation/2012/05/22/gJQA2v9SnU_story.html
93. EFRON, Shira et al. (2019): *The Evolving Israel-China Relationshi*p. Santa Monica: RAND.
94. EHAB, Yomna – ALASHRAY, Ehas (2025): Saudi Arabia, in swift response to Trump, says no ties with Israel without Palestinian state. *Reuters.* 2025. február 5. Online:

https://www.reuters.com/world/middle-east/saudi-arabia-says-it-wont-establish-ties-with-israel-without-creation-2025-02-05/

95. EILAM, Ehud (2023): Israel's Main Military Challenges. *Begin-Sadat Center for Strategic Studies*. 2023. április 3. Online: https://besacenter.org/israels-main-military-challenges/

96. EISENKOT, Gadi – SIBONI, Gabi (2019): *Guidelines for Israel's National Security Strategy*. Washington D.C.: Washington Institute for Near East Policy.

97. EISENKOT, Gadi – SIBONI, Gabi (2019): The Campaign Between Wars: How Israel Rethought Its Strategy to Counter Iran's Malign Regional Influence. *Washington Institute for Near East Policy*. 2019. szeptember 4. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/campaign-between-wars-how-israel-rethought-its-strategy-counter-irans-malign

98. EISENSTADT, Michael (2022): Iran's Nuclear Hedging Strategy: Shaping the Islamic Republic's Proliferation Calculus. *Washington Institute for Near East Policy*. 2022. november 29. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/irans-nuclear-hedging-strategy-shaping-islamic-republics-proliferation-calculus

99. ELLEHUUS, Rachel – RUY, Donatienne (2020): Securing U.S. interests across the Greater Mediterranean. *Center for International & Strategic Studies*. 2020. december 16. Online: https://www.csis.org/features/securing-us-interests-across-greater-mediterranean

100. ELMAS, Dean Shmuel (2024): Morocco becomes huge customer for Israel's defense industry. *Globes*. 2024. július 10. Online: https://en.globes.co.il/en/article-morocco-becomes-huge-customer-for-israel-defense-industry-1001484063

101. ESFANDIARY, Dina (2023): Axis of Convenience: Why Iran's Partnership with Russia Endures. *Foreign Affairs*. 2023. február 17. Online: https://www.foreignaffairs.com/russian-federation/axis-convenience

102. ETZION, Udi (2025): Israel must prepare for potential war with Turkey, Nagel Committee warns. *Jerusalem Post*. 2025. január 6. Online: https://www.jpost.com/israel-news/article-836362

103. Euractive (2024): Israel says its air strikes destroyed most of Syria's strategic weapons stockpiles. 2024. december 11. Online: https://www.euractiv.com/section/politics/news/israel-says-its-air-strikes-destroyed-most-of-syrias-strategic-weapons-stockpiles/

104. Európai Bizottság (2024): *Israel - EU trade relations with Israel. Facts, figures and latest developments*. Online: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/israel_en?prefLang=hu
105. Európai Külügyi Szolgálat (2016): *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe: A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy*. Online: https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf
106. Európai Külügyi Szolgálat (2021): *A Strategic Compass for the EU*. Online: https://eeas.europa.eu/sites/default/files/towards_a_strategic_compass-2021-11.pdf
107. EVEN, Shmuel (2020): US Military Aid – Still a Strategic Asset for Israel. *Institute for National Security Studies.* Online: https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2020/08/Memo202_e-131-142.pdf
108. FADLON, Tomer (2023): Trends in Trade Between Israel and China Over the Past Decade (2013–2022). *Institute for National Security Studies.* 2023. június 18. Online: https://www.inss.org.il/publication/israel-china-10-years/
109. FADLON, Tomer – ZIMMT, Raz (2024): Growing but Limited: Iranian Economic Relations with China. *Institute for National Security Studies.* 2024. augusztus 27. Online: https://www.inss.org.il/publication/china-iran-economy/
110. FANDY, Mamoun (2024): Radicalization and Regional Instability: Effects of the Gaza War. *Cairo Review of Global Affairs*. 2024(4). Online: https://www.thecairoreview.com/essays/radicalization-and-regional-instability-effects-of-the-gaza-war/
111. FAROUK, Yasmine (2019): The Middle East Strategic Alliance Has a Long Way To Go *Carnegie Endowment for International Peace*. 2019. február 8. Online: https://carnegieendowment.org/research/2019/02/the-middle-east-strategic-alliance-has-a-long-way-to-go?lang=en
112. FELDMAN, Nadan (2024): All Eyes on Somaliland: The Tiny African State That's Key to Israel's War on Houthi Terror. *Haaretz*. 2024. november 27. Online: https://www.haaretz.com/israel-news/2024-11-27/ty-article-magazine/.premium/all-eyes-on-somaliland-the-tiny-african-state-thats-key-to-israels-war-on-houthi-terror/00000193-6df4-da6e-afdb-7ff7e2fd0000
113. FEUER, Sarah – Borshchevskaya, Anna (2017): Russia Makes Inroads in North Africa. *Washington Institute for Near East Policy*. 2017. november 2. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/russia-makes-inroads-north-africa

114. FINKEL, Meir (2024): Preventive War: Its Disappearance from Israel's Security Toolbox and the Need for Its Return. *Begin-Sadat Center for Strategic Studies*. 2024. április 21. Online: https://besacenter.org/preventive-war-its-disappearance-from-israels-security-toolbox-and-the-need-for-its-return/
115. FINKEL, Meir – FRIEDMAN, Viniv (2021): *שבעה עשורים ליתרון האיכותי של צה"ל (Seven decades of the IDF's qualitative advantage)*. *Israel Defense Forces*. Online: https://www.idf.il/media/5upgmcf0/%D7%9E%D7%90%D7%99%D7%A8-%D7%A4%D7%99%D7%A0%D7%A7%D7%9C-%D7%95%D7%99%D7%A0%D7%99%D7%91-%D7%A4%D7%A8%D7%99%D7%93%D7%9E%D7%9F-%D7%A9%D7%91%D7%A2%D7%94-%D7%A2%D7%A9%D7%95%D7%A8%D7%99%D7%9D-%D7%9C%D7%99%D7%AA%D7%A8%D7%95%D7%9F-%D7%94%D7%90%D7%99%D7%9B%D7%95%D7%AA%D7%99-%D7%A9%D7%9C-%D7%A6%D7%94%D7%9C.pdf
116. FIOTT, Daniel – LINDSTROM, Gustav (2021): Strategic Compass: New bearings for EU security and defence? *European Union Institute for Security Studies*. Chaillot Paper 171. Online: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/CP_171.pdf
117. Foundation for Defense of Democracies (2024a): *U.S. Approves Major Arms Sale to Israel*. 2024. augusztus 14. Online: https://www.fdd.org/analysis/2024/08/14/u-s-approves-major-arms-sale-to-israel/
118. Foundation for Defense of Democracies (2024b): *Elimination of Hezbollah Leader Hassan Nasrallah a Watershed Moment in Israel's War Against Iranian Proxies*. 2024. szeptember 28. Online: https://www.fdd.org/analysis/2024/09/28/elimination-of-hezbollah-leader-hassan-nasrallah-a-watershed-moment-in-israels-war-against-iranian-proxies/
119. FREDMAN, Asher (2023): 3 Years of Abraham Accords Innovation Cooperation: Progress and Unrealized Potential. *Abraham Accords Peace Institute*. 2023. augusztus 31. Online: https://www.aapeaceinstitute.org/latest/3-years-of-abraham-accords-innovation-cooperation-progress-and-unrealized-potential
120. FREILICH, Charles D. (2018): *Israeli National Security: A New Strategy for an Era of Change*. London: Oxford University Press.

121. FREILICH, Chuck – SHAVIT, Eldad – GUZANSKY, Yoel (2023): President Biden Explores a Groundbreaking Move in the Middle East. *Institute for National Security Studies.* 2023. augusztus 2. Online: https://www.inss.org.il/publication/usa-saudi-arabia-israel/
122. FREILICH, Chuck – SHAVIT, Eldad (2024): A US-Israeli Defense Treaty: The Time Has Come. *Institute for National Security Studies.* Memorandum 234. Online: https://www.inss.org.il/publication/defense-treaty/
123. FULTON, Jonathan – SCHUMAN, Michael (2024): China's Middle East policy shift from "hedging" to "wedging". *Atlantic Council*. 2024. szeptember 5. Online: https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/chinas-middle-east-policy-shift-from-hedging-to-wedging/
124. GAMBURG, Yaron – MIL-MAN, Arkady (2024): Russia Seeks Closer Cooperation with Iran. *Institute for National Security Studies.* 2024. november 11. Online: https://www.inss.org.il/publication/iran-russia-2024/
125. GAT, Azar (2006): *War in Human Civilization*. Oxford: Oxford University Press.
126. GAT, Azar (2024): Expanding Israel's Ground Forces or Prioritizing Technology? *Institute for National Security Studies.* 2024. március 24. Online: https://www.inss.org.il/publication/land-force/
127. GAUB, Florence (2017): State Vacuums and Non-State Actors in the Middle East and North Africa. In KAMEL Lorenzo (szerk.): *The Frailty of Authority. Borders, Non-State Actors, and Power Vacuums in a Changing Middle East*. Rome: New-Med Research Network, Istituto Affari Internazionali. 51–66. Online: https://www.iai.it/sites/default/files/newmed_authority.pdf
128. GAUSE, Gregory F. (1994): The Illogic of Dual Containment. *Foreign Affairs.* 1994. március 1. Online: https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/1994-03-01/illogic-dual-containment
129. GAUSE, Gregory F. (2014): Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War. *Brookings Institute*. 2014. július 22. Online: https://www.brookings.edu/articles/beyond-sectarianism-the-new-middle-east-cold-war/
130. GHODSI, Mahdi – FATHOLLAH-NEJAD, Ali (2020): The Geopolitical Roots of Iran's Economic Crisis. *Carnegie Endowment for International Peace.* 2020. november 30. Online: https://carnegieendowment.org/sada/2020/12/the-geopolitical-roots-of-irans-economic-crisis?lang=en
131. GOLOV, Avner et al. (2010): A National Security Doctrine for Israel. Policy Paper. *IDC Herzliya: Lauder School of Government, 2010*. május 23.

Online: https://is.muni.cz/el/fss/jaro2021/IREb2006/109749455/A_national_security_doctrine_for_israel_-_avner_golov_ran_michaelis_ory_vishkin_rony_kakon.pdf

132. Government of the Islamic Republic of Iran (2025): Full text of Iran-Russia Comprehensive Strategic Partnership Agreement. 2025. január 17. Online: https://irangov.ir/detail/456479%2023
133. GRISÉ, Michelle – EVANS, Alexandra T. (2023): The Drivers of and Outlook for Russian-Iranian Cooperation. *RAND.* 2023. október 4. Online: https://www.rand.org/pubs/perspectives/PEA2829-1.html
134. GRISÉ, Michelle (2024): Why Russia Doesn't Want War Between Israel and Iran. *RAND*. 2024. április 12. Online: https://www.rand.org/pubs/commentary/2024/04/why-russia-doesnt-want-war-between-israel-and-iran.html
135. GRITTEN, David (2024): Israel hit part of Iran's nuclear programme, Netanyahu says. *BBC*. 2024. november 19. Online: https://www.bbc.com/news/articles/cy0l1ep34pro
136. GROSSMAN, Marcy (2024): As the Israel-Hamas war continues, the Abraham Accords quietly turns four. *Atlantic Council.* 2024. szeptember 11. Online: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/abraham-accords-anniversary-gaza/
137. GUZANSKY, Yoel – BARAK, Tomer (2021): Saudi Security: Increasing Challenges alongside Strategic Limitations. *Institute for National Security Studies.* 2021. augusztus 24. Online: https://www.inss.org.il/publication/saudi-arabia-security/
138. GUZANSKY, Yoel (2022): Saudi Arabia and Israel: Normalization at a Snail's Pace. *Institute for National Security Studies.* 2022. augusztus 15. Online: https://www.inss.org.il/publication/saudi-arabia-israel/
139. GUZANSKY, Yoel (2023): Saudi Arabia and the United Arab Emirates: Contest and Cooperation in the Arabian Gulf. *Institute for National Security Studies.* 2023. augusztus 1. Online: https://www.inss.org.il/publication/saudi-arabia-uae-relations/
140. GUZANSKY, Yoel at al. (2023): The Regional Arena: "Having it Both Ways". In Tamir Online: HAYMAN, Ram – YAVNE, Ram – Anat KURZ, Anat (szerk.): Strategic Analysis for Israel 2023. *Institute for National Security Studies.* 37-44. Online: https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2023/02/StrategicAssessment22-23_ENG.pdf
141. GUZANSKY, Yoel – SHAVIT, Eldad (2023): A Defense Pact between Washington and Riyadh: Feasibility and Significance for Israel. *Institute for National Security Studies.* 2023. szeptember 20. Online: https://www.inss.org.il/publication/riyadh-washington/

142. HASS, Ryan – MCELVEEN, Ryan – MCELWEE, Lily (2025): Advancing U.S.-China Coordination amid Strategic Competition. *Center for Strategic and International Studies.* Online: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/2025-01/250114_Hass_Advancing_Coordination.pdf?VersionId=aETLuLnI_NSH8889c_WNsevpuplHzk8b
143. HAID, Haid (2024): The strike on Iran's consulate in Syria could be the spark that ignites the Middle East. *Chatham House*. 2024. április 22. Online: https://www.chathamhouse.org/2024/04/strike-irans-consulate-syria-could-be-spark-ignites-middle-east
144. HaMoked (2025): *Punitive house demolitions*. Online: https://hamoked.org/timeline.php?uuid=383e1180-6ad4-11eb-a98c-021656ed9372
145. HARRISON, Ross (2018): Shifts in the Middle East Balance of Power: A Historical Perspective. *Al Jazeera Centre for Studies*. 2018. szeptember 2. Online: https://studies.aljazeera.net/en/reports/2018/09/shifts-middle-east-balance-power-historical-perspective-180902084750811.html
146. HAZONY, Yoram (2018): *The Virtue of Nationalism*. New York: Basic Books.
147. HAZUT, Guy – SHELAH, Ofer (2024): The IDF Ground Operation in Lebanon — Goals, Alternatives and Consequences. *Institute for National Security Studies*. 2024. október 14. Online: https://www.inss.org.il/publication/ground-maneuver/
148. HECHT, Eado – SHAMIR, Eitan (2023): The Role of Israel's Ground Forces in Israel's War. In WEISSMANN Mikael – NILSSON, Niklas (szerk.): *Advanced Land Warfare*. Oxford: Oxford Academic. 301-319. Online: https://doi.org/10.1093/oso/9780192857422.003.0015
149. HEIMANN, Ariel (2024): The Reserve Forces in the Gaza War: Challenges for the Continuation of the Fighting. *Institute for National Security Studies*. 2024. január 7. Online: https://www.inss.org.il/publication/reserve-october-7/
150. HENDERSON, Simon (2016): The Israeli Angle to the Saudi-Egyptian Island Deal. *Washington Institute for Near East Policy.* 2016. április 13. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/israeli-angle-saudi-egyptian-island-deal
151. HERZ, John H. (1950): Idealist Internationalism and the Security Dilemma. *World Politics*, 2(2), 157–180.

152. HILL, Fiona – HUGGARD, Kevin (2024): What is Russia's role in the Israel-Gaza crisis? *Brookings Institute*. 2024. január 31. Online: https://www.brookings.edu/articles/what-is-russias-role-in-the-israel-gaza-crisis/
153. HILLMAN, Jonathan E. (2019): Influence and Infrastructure. The Strategic Stakes of Foreign Projects. Center for Strategic and International Studies. 2019. január 22. Online: https://www.csis.org/analysis/influence-and-infrastructure-strategic-stakes-foreign-projects
154. HINZ, Fabian (2021): Iran Transfers Rockets to Palestinian Groups. *Wilson Center*. 2021. május 19. Online: https://www.wilsoncenter.org/article/irans-rockets-palestinian-groups
155. HIRSCHBERGER, Gilad – PYSZCZYNSKI, Tom – EIN-DOR, Tsachi (2010): An ever-dying people: The existential underpinnings of Israelis' perceptions of war and conflict. *Les Cahiers Internationaux de Psychologie Sociale,* Numéro 87(3), 443-457. Online: https://doi.org/10.3917/cips.087.0443.
156. HOKAYEM, Emile (2024): Israel's attack leaves Iran with a difficult dilemma. *International Institute for Strategic Studies*. 2024. október 28. Online: https://www.iiss.org/online-analysis/commentary/2024/10/israels-attack-leaves-iran-with-a-difficult-dilemma/
157. HOLMQUIST, Erika – KHAN, Ismail (2024): Isolated together Russian-Iranian Military Cooperation. *FOI Swedish National Defence Research Institute*. Online: https://www.foi.se/rest-api/report/FOI%20Memo%208528
158. HUNTINGTON, Samuel P (1994): *A katona és az állam: a civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája*. Budapest: Zrínyi Kiadó – Atlanti Kutató és Kiadó.
159. INBAR, Efraim (2021): Iran and Israel: The Inevitable War? *Jerusalem Institute for Strategy and* Security. 2021. január 6. Online: https://jiss.org.il/en/inbar-iran-and-israel-the-inevitable-war
160. Institute fo Middle East Understanding (2024): *Explainer: Israel's West Bank Wall*. Online: https://imeu.org/article/israels-west-bank-wall
161. Izraeli Miniszterelnöki Hivatal (2022): *Prime Minister Naftali Bennett's Remarks at the INSS 15th Annual International Conference.* 2022. február 1. Online: https://www.gov.il/en/pages/inss01022022
162. Izraeli Miniszterelnöki Hivatal (2023): *Security Cabinet Approves War Situation.* 2023. október 8. Online: https://www.gov.il/en/departments/news/spoke-

war081023?__cf_chl_tk=.7_SMyTUiosgLbOD2xpdlzxDY6WRX9HF04tmWX76v3c-1732619795-1.0.1.1-stJuWb09gWJT5Dx.o1plODoIXTBTg2Ce_AUMkBmUPAI

163. Izraeli Védelmi Erők (2018): *Izraeli Védelmi Erők Stratégiája 2018.* (אסטרטגיית צה"ל). Online: https://www.idf.il/media/eu1nb5dc/%D7%90%D7%A1%D7%98%D7%A8%D7%98%D7%92%D7%99%D7%99%D7%AA-%D7%A6%D7%94%D7%9C-1.pdf

164. JACOBS, Anna (2023): Gulf Arab Reconciliation Hides Simmering Tensions. *International Crisis Group*. 2023. július 12. Online: https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/qatar-saudi-arabia-united-arab-emirates/gulf-arab-reconciliation-hides-simmering-tensions

165. JANARDHAN, Narayanappa – AFTERMAN, Gedaliah (2025): I2U2: India's Diplomatic Tool for a Changing World Order. *United States Institute for Peace*. 2025. február 3. Online: https://www.usip.org/publications/2025/02/i2u2-indias-diplomatic-tool-changing-world-order

166. JANOWITZ, Morris (1971): *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*. New York: Free Press.

167. JEFFREY, James F. (2023): The Abraham Accords: A Three-Year Success Now at a Crossroads. *Wilson Center*. 2023. szeptember 14. Online: https://www.wilsoncenter.org/article/abraham-accords-three-year-success-now-crossroads

168. Jewish News Syndicate (2024): *7,000 Gazans took part in Oct. 7 attacks, new IDF data shows*. 2024. szeptember 1. Online: https://www.jns.org/7000-gazans-took-part-in-oct-7-attacks-new-idf-data-shows/

169. Jewish News Syndicate (2024): *Gallant: Hezbollah must withdraw north of Litani River*. 2024. augusztus 14. Online: https://www.jns.org/gallant-hezbollah-must-withdraw-north-of-litani-river/

170. Jewish Telegraphic Agency (1958): *Daily News Bulletin*. 1958. június 13. Online: http://pdfs.jta.org/1958/1958-06-13_114.pdf

171. Jewish Virtual Library (2025): *The Declaration of the Establishment of the State of Israel (May 14, 1948).* Online: https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-declaration-of-the-establishment-of-the-state-of-israel#google_vignette

172. JONES, Toby Craig (2011): Saudi Arabia Moves to Maintain Regime Stability. *CTC Sentinel*, 4(4), 1-3. Online: https://ctc.westpoint.edu/saudi-arabia-moves-to-maintain-regime-stability/

173. KADURI, Eden (2023): The Campaign between the Wars in Syria: What Was, What Is, and What Lies Ahead. *Institute for National Security Studies*. 2023. március 6. Online: https://www.inss.org.il/publication/war-between-the-wars-syria/
174. KAM, Ephraim (2021): Iran's Deterrence Concept. *Institute for National Security Studies.* Online: https://www.inss.org.il/strategic_assessment/irans-deterrence-concept/
175. KAMRAVA, Mehran (2018): Multipolarity and Instability in the Middle East. *Orbis* 62(3), Online: https://www.fpri.org/article/2018/11/multipolarity-and-instability-in-the-middle-east/
176. KAMRAVA, Mehran (2024): Iran's Neighborhood Policy: An Assessment. *Middle East Council on Global Affairs*. 2024. április 19. Online: https://mecouncil.org/publication_chapters/irans-neighborhood-policy-an-assessment/
177. KAPLAN, Morton A. (1957): *System and Process in International Politics*. New York: John Wiley & Sons.
178. KARAM, Patricia (2024): How the Gaza War Is Upending US Middle East Policy. *Arab Center Washington DC.* 2024. február 2. Online: https://arabcenterdc.org/resource/how-the-gaza-war-is-upending-us-middle-east-policy/
179. KATULIS, Brian – VATANKA, Alex – KARAM, Patricia (2025): Beyond "Maximum Pressure" in US Policy on Iran: Leveraging Regional Partners to Contain Iran's Actions and Shape its Future Choices. *Middle East Institute*. 2025. január 30. Online: https://mei.edu/publications/beyond-maximum-pressure-us-policy-iran-leveraging-regional-partners-contain-irans
180. KHOURI, Rami G. (2024): Arab States Have Supported and Shunned Hamas in the Gaza War. *Arab Center Washington DC*. 2024. február 21. Online: https://arabcenterdc.org/resource/arab-states-have-supported-and-shunned-hamas-in-the-gaza-war/
181. KELLER-LYNN Carrie – JONES, Rory (2024): Israel's 'War Between the Wars' Heats Up in Syria. *Wall Street Journal*. 2024. augusztus 30. Online: https://www.wsj.com/world/middle-east/israels-war-between-the-wars-heats-up-in-syria-da6dd4fe
182. KHANIN, Vladimir (Ze'ev) (2025): Azerbaijan: One of the Pillars of Israel's Regional Security System – A Brief Overview for the Trump Administration. *Begin-Sadat Center for Strategic Studies.* 2025. január 15. Online: https://besacenter.org/azerbaijan-one-of-the-pillars-of-israels-regional-security/

183. KHEYRIE, Darya (2022): Russia and Iranian nuclear program: what steps are to be made to secure nonproliferation core principles and values? *PIR Center*. 2022. február 28. Online: https://pircenter.org/en/editions/security-index-3-30-2022/
184. KIBRIK, Roee (2020): The Unrealized Potential of Israel's Relations with Arab States: Regional Cooperation Hindered by the Israeli-Palestinian Conflict. *Institute for National Security Studies.* Online: https://www.inss.org.il/strategic_assessment/the-unrealized-potential-of-israels-relations-with-arab-states-regional-cooperation-hindered-by-the-israeli-palestinian-conflict/
185. KIM, Patricia – DONG, Kevin – PRYTHERCH, Mallie (2024): Chinese narratives on the Israel-Hamas war. *Brookings Intitute.* 2024. január 22. Online: https://www.brookings.edu/articles/chinese-narratives-on-the-israel-hamas-war/
186. KIRISCI, Kemal (2013): The Rise and Fall of Turkey as a Model for the Arab World. *Brookings Institution*. 2013. augusztus 15. Online: https://www.brookings.edu/opinions/the-rise-and-fall-of-turkey-as-a-model-for-the-arab-world/
187. KOHN, Richard H. (1997): An Essay on Civilian Control of the Military. *American Diplomacy*, Online: https://americandiplomacy.web.unc.edu/1997/03/an-essay-on-civilian-control-of-the-military/
188. KOPLOW, Michael J. (2016): The Dangers if Israel's Complicated Civil-Military Relationship. *Israel Policy Forum.* 2016. május 26. Online: https://israelpolicyforum.org/2016/05/26/the-dangers-of-israels-complicated-civil-military-relationship/
189. KOZHANOV, Nikolay (2023): The Specter of War over the Region. In BATTALOGLU, Nesibe Hicret (szerk.): *Saudi-Iranian Normalization and its Repercussions on Israel-Iran Confrontation*. Gulf Studies Center. Online: https://www.qu.edu.qa/siteimages/static_file/qu/research/gulf%20studies/documents/policy%20brief%2011%20updated.pdf
190. KÖPRÜLÜ, Nur (2017): Is Jordan's Muslim Brotherhood Still the Loyal Opposition? *Middle East Quarterly*, 24(2). Online: https://www.meforum.org/middle-east-quarterly/is-jordan-muslim-brotherhood-still-the-loyal
191. KRASNA, Joshua – MELADZE, George (2021): *The "Four Plus One": The Changing Power Politics of the Middle East*. Tel Aviv: Moshe Dayan Center. Online: https://dayan.org/content/four-plus-one-changing-power-politics-middle-east

192. KUO, Mercy A. (2024): India-Israel Defense and Security Cooperation. *The Diplomat*. 2024. november 19. Online: https://thediplomat.com/2024/11/india-israel-defense-and-security-cooperation/
193. KUPERWASSER, Yossi (2021): Israel's Arabs Rioted in May 2021. What Did We Learn and What Does the Future Hold? In: *The Forces Driving the Israeli Arab Sector from the Galilee to the Negev*. The Jerusalem Center for Security and Foreign Affairs. Online: https://jcpa.org/an-in-depth-analysis-of-the-forces-driving-the-israeli-arab-riots-of-may-2021/
194. KURTZER, Daniel (2020): The Middle East's Evolving Security Landscape: Prospects for Regional Cooperation and US Engagement. In COLOMBO, Silvia – DESSI, Andrea (szerk.): *Fostering a New Security Architecture in the Middle East*. Foundation for European Progressive Studies – Istituto Affari Internazionali. Online: https://www.iai.it/sites/default/files/9788833653501.pdf
195. KURTZER-ELLENBOGEN, Lucy et. al. (2023): Is a Saudi-Israel Normalization Agreement on the Horizon? *United States Institute of Peace*. 2023. szeptember 28. Online: https://www.usip.org/publications/2023/09/saudi-israel-normalization-agreement-horizon
196. KURZ, Anat (2015): A Conflict within a Conflict: The Fatah-Hamas Strife and the Israeli-Palestinian Political Process. In SHER, Gilead – KURZ, Anat (szerk.): *Negotiating in Times of Conflict*. Tel Aviv: Institute for National Security Studies. Online: https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/systemfiles/A%20Conflict%20within%20a%20Conflict.pdf
197. LAISH, Gur (2024): The Long War Phenomenon: Is a New Security Concept Required After October 7? *Begin-Sadat Center for Strategic Studies.* 2024. augusztus 19. Online: https://besacenter.org/the-long-war-phenomenon-is-a-new-security-concept-required-after-october-7/
198. LAPPIN, Yaakov (2021): Arrival of Sa'ar 6 Ships Marks Evolution of Israeli Naval Doctrine. *Begin-Sadat Center for Strategic Studies.* 2021. november 19. Online: https://besacenter.org/saar-6-israel-naval-doctrine/
199. LARRABEE, F. Stephen – NADER, Alireza (2013): Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East. *RAND.* 2013. augusztus 16. Online: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR258.html
200. LAZAROFF, Tovah (2021): Israel signs Horizon Europe deal despite West Bank exclusion. *Jerusalem Post.* 2021. december 7. Online: https://www.jpost.com/israel-

news/israel-signs-horizon-europe-agreement-despite-west-bank-settlement-exclusion-688059

201. LECHA, Eduard Soler i (2024): Cracks in EU Foreign Policy: Exposing Divisions over Palestine and Israel amidst the Gaza War. *IEMed. Mediterranean Yearbook 2024*. Online: https://www.iemed.org/publication/cracks-in-eu-foreign-policy-exposing-divisions-over-palestine-and-israel-amidst-the-gaza-war/
202. LEDERMAN, Alex (2024): *The Security Assistance Process Explained. Israel Policy Forum*. Online: https://israelpolicyforum.org/security-assistance-explained/
203. LEITER, Yechiel M. (2023): Saudi-Iran Rapprochement and Saudi-Israel Normalization: No Contradiction Intended. *Jerusalem Center for Security and Foreign Affairs*. 2023. május 24. Online: https://jcpa.org/article/saudi-iran-rapprochement-and-saudi-israel-normalization-no-contradiction-intended/
204. LERMAN, Eran (2024): Iranian Subversive Efforts in Jordan: A Strategic Threat Requiring a Robust Response. Jerusalem Institute for Strategy and Security. 2024. július 24. Online: https://jiss.org.il/en/lerman-iranian-subversive-efforts-in-jordan/
205. LEVI, Einat (2018): Israel: The Second Largest Moroccan Diaspora in the World. *Mitvim*. Online: https://mitvim.org.il/en/publication/israel-the-second-largest-moroccan-diaspora-in-the-world/
206. LEVY, David (2023): Israel's Future in Multinational Coalitions. *Begin-Sadat Center for Strategic Studies.* 2023. január 30. Online: https://besacenter.org/israels-future-in-multinational-coalitions/
207. LEVY, David – Shabtai, Shay (2023): Israel's Move to USCENTCOM is Transformational. *Begin-Sadat Center for Strategic Studies.* 2023. február 27. Online: https://besacenter.org/israels-move-to-uscentcom-is-transformational/
208. Library of Congress (2023): *Israel: Government Declares War and Special Situation on Home Front Following October 7 Hamas Attacks.* 2023. december 12. Online: https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2023-12-11/israel-government-declares-war-and-special-situation-on-home-front-following-october-7-hamas-attacks/
209. LIFSHITZ, Yaacov (2020): The Strategic Importance of the Defense Industries in Israel. In HADAD, Sasson – FADLON, Tomer – EVEN, Shmuel (szerk.): *Israel's Defense Industry and US Security Aid*. Institute for National Security Studies. Online: https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2020/08/Memo202_e-23-33.pdf
210. LITVAK, Meir (2014): The 1979 Iranian Revolution in Historical Perspective. In FRIEDMAN, Brandon – MADDY-WEITZMAN, Bruce (szerk.): *Inglorius Revolutions: State*

Cohesion in the Middle East after the Arab Spring. Tel-Aviv: Moshe Dayan Center. 353-370.

211. LOEWE, Markus (2015): Suez Canal expansion: What's in it for Egypt? *German Institute of Development and Sustainability*. 2015. augusztus 24. Online: https://www.idos-research.de/en/the-current-column/article/suez-canal-expansion-whats-in-it-for-egypt/
212. LOPEZ, C. Todd (2019): Middle East Strategic Alliance Effort Aimed at Stabilization. *U.S. Department of Defense*. 2019. április 30. Online: https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/1829790/middle-east-strategic-alliance-effort-aimed-at-stabilization/
213. LUKIV, Jaroslav (2024): Israel sets new war goal of returning residents to the north. *BBC*. 2024. szeptember 17. Online: https://www.bbc.com/news/articles/cglkkrj94ldo
214. LUPOVICI, Amir (2024): Israeli Deterrence and the October 7 Attack. *Institute for National Security Studies.* Online: https://www.inss.org.il/strategic_assessment/deterrence/
215. MAGID, Jacob (2024): UAE signals willingness to join postwar Gaza peacekeeping force. *Times of Israel*. 2024. július 21. Online: https://www.timesofisrael.com/uae-signals-willingness-to-join-post-war-gaza-peacekeeping-force/
216. MAGID, Aaron (2024): Jordan took out Iranian munitions over its airspace. Now it has tensions with its people and Iran. *Atlantic Council*. 2024. április 18. Online: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/jordan-israel-iran-retaliation-gaza/
217. MALIK, Hamdi – KNIGHTS, Michael (2024): New Options for Iraq's Axis of Resistance Players (Part 2): Opening the Jordan Front. *Washington Institute for Near East Policy*. 2024. április 3. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/new-options-iraqs-axis-resistance-players-part-2-opening-jordan-front
218. MANSHAROF, Yossi – FUZAYLOV Moshe (2024): The Palestinian State: A Springboard for Iran's Plan to Destroy Israel. *Misgav Institute*. 2024. július 22. Online: https://www.misgavins.org/en/mansharof-fuzaylov-an-iranian-state-in-israel-2/
219. MASWAD, Suleiman (2024): Fear in Israel: The uprising in Syria will affect Jordan - and undermine the stability of the regime. *KAN*. 2024. december 14. Online: https://www.kan.org.il/content/kan-news/defense/835939/
220. MASTERS, Jonathan – MERROW, Will (2024): U.S. Aid to Israel in Four Charts. Council on Foreign Relations. 2024. november 13. Online: https://www.cfr.org/article/us-aid-israel-four-charts#chapter-title-0-2

221. MASTERSON, Julia (2022): Iran Nuclear Talks Show Some Progress. *Arms Control TODAY*. 2022(1). Online: https://www.armscontrol.org/act/2022-01/news/iran-nuclear-talks-show-some-progress
222. MATI, Amine – REHMAN, Sidra (2023): Saudi Arabia's Economy Grows as it Diversifies. *IMF*. 2023. szeptember 28. Online: https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/09/28/cf-saudi-arabias-economy-grows-as-it-diversifies
223. MAZZUCCO, Leonardo – JACOPO, Maria – ALEXANDER, Kristian (2022): The Abraham Accords two years on: from ambition to reality. *Elcano Royal Institute*. 2022. augusztus 17. Online: https://www.realinstitutoelcano.org/en/analyses/the-abraham-accords-two-years-on-from-ambition-to-reality
224. MCCABE, Riley (2024): Ismail Haniyeh's Assassination: Escalation or an Off-Ramp? *Center for Strategic and International Studies*. 2024. augusztus 1. Online: https://www.csis.org/analysis/ismail-haniyehs-assassination-escalation-or-ramp
225. MCKENZIE, Kenneth (2023): Striking Back: Iran and the Rise of Asymmetric Drone Warfare in the Middle East. *Washington Institute for Near East Policy*. 2023. február 26. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/striking-back-iran-and-rise-asymmetric-drone-warfare-middle-east
226. MEARSHEIMER, John (2014): *The Tragedy of Great Power Politics*. London: W. W. Norton & Company Ltd.
227. MEARSHEIMER, John J. – WALT, Stephen M. (2006): *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy (March 2006)*. KSG Working Paper No. RWP06-011. Harvard Kennedy School. Online: http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.891198
228. Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center (2019): *Sporadic rocket fire from the Gaza Strip into Israeli territory continues*. 2019. december 29. Online: https://www.terrorism-info.org.il/en/sporadic-rocket-fire-gaza-strip-israeli-territory-continues/
229. MERIDOR, Dan – ELDADI, Ron (2019): Israel's National Security Doctrine: The Report of the Committee on the Formulation of the National Security Doctrine (Meridor Committee), Ten Years Later. *Institute for National Security Studies*. Memorandum No. 187. Online: https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2019/02/Memo187_11.pdf
230. MICHAEL, Kobi (2010): Military Knowledge and Weak Civilian Control in the Reality of Low Intensity Conflict. In SHEFFER, Gabriel – BARAK, Oren (szerk.): *Militarism and Israeli Society*. 42-66. Bloomington: Indiana University Press.

231. MICHAEL, Kobi – EVEN, Shmuel (2016): Principles of the Israeli Political-Military Discourse Based on the Recent IDF Strategy Document. Institute for National Security Studies, *Military and Strategic Affairs*. 8(1). Online: https://www.inss.org.il/publication/principles-of-the-israeli-political-military-discourse-based-on-the-recent-idf-strategy-document/
232. MICHAEL, Kobi – Siboni, Gabi (2023): The Ultimate Goal of the War – a New Regional and Global Architecture. *Jerusalem Institute for Strategy and Security*. 2023. november 2. Online: https://jiss.org.il/en/michael-siboni-the-ultimate-goal-of-the-war/
233. Middle East Monitor (2024): *Israel researcher warns of potential coup and unrest in Jordan*. 2024. december 17. Online: https://www.middleeastmonitor.com/20241217-israel-researcher-warns-of-potential-coup-and-unrest-in-jordan/
234. MIZRAHI, Orna – DEKEL, Udi – BAZAK, Yuval (2021): The Next War in the North: Scenarios, Strategic Alternatives, and Recommendations for Israel. *Institute for National Security Studies*. Memorandum No. 211. Online: https://www.inss.org.il/publication/next-war-in-the-north/
235. MUDIE-MANTZ, Amadée – WITTE, Sophie (2024): Abraham Discord In Lose-Lose? In BUNDE, Tobias et al. (szerk.): *Munich Security Report 2024*. Online: https://securityconference.org/en/publications/munich-security-report-2024/
236. MURCIANO, Gil (2020): The Abraham Accords: An invitation to rethink the Arab-Israeli conflict. German Institute for International and Security Affairs. 2020. október 8. Online: https://www.swp-berlin.org/en/publication/the-abraham-accords-an-invitation-to-rethink-the-arab-israeli-conflict
237. NEGRI, Alberto (2018): Gulf Regional Crisis: Qatar-Saudi Arabia Rivalry, Tensions within the Gulf Cooperation Council. *IEMed. Mediterranean Yearbook 2018*. Online: https://www.iemed.org/publication/gulf-regional-crisis-qatar-saudi-arabia-rivalry-tensions-within-the-gulf-cooperation-council/
238. Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (2003): *Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran*. GOV/2003/75. 2003. november 10. Online: https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2003-75.pdf
239. NETANYAHU, Benjamin (2017): PM Netanyahu addresses the United Nations General Assembly. *Consulate General of Israel to New England*. 2019. szeptember 19. Online: https://embassies.gov.il/boston/NewsAndEvents/Pages/PM-Netanyahu-addresses-the-United-Nations-General-Assembly-19-September-2017.aspx

240. NEUMANN, Neomi (2025): PA Reform Is Key to West Bank Stability—and Possible Rule in Gaza. *Washington Institute for Near East Policy*. 2025. január 17. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/pa-reform-key-west-bank-stability-and-possible-rule-gaza
241. New Arab (2024): *Egypt strikes new deal with Israel to increase gas imports by 20 percent.* 2024. szeptember 23. Online: https://www.newarab.com/news/egypt-increase-israeli-gas-imports-20-percent
242. NORLEN, Tova – SINAI, Tamir (2020): The Abraham Accords – Paradigm Shift or Realpolitik? *Marshall Center*, 2020(64). Online: https://www.marshallcenter.org/en/publications/security-insights/abraham-accords-paradigm-shift-or-realpolitik
243. N. RÓZSA Erzsébet (2020): Deciphering China in the Middle East. *European Union Institute for Security Studies*, 2020(14). Online: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%2014%20China%20MENA_0.pdf
244. ORION, Assaf (2021): Israel's Grand Strategy Ripples Begin at Home. *Hoover Institute*. Online: https://www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/orion_webreadypdf-rev.pdf
245. ORION, Assaf (2024): Israel and the Fall of Assad: Rejoice, Repel, Reach Out, Reload *Washington Institute for Near East Policy*. 2021. december 18. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/israel-and-fall-assad-rejoice-repel-reach-out-reload
246. ORTAL, Eran (2021): The Fly on the Elephant's Back: The Campaign between Wars in Israel's Security Doctrine. *Institute for National Security Studies, Strategic Assessment – Policy Analysis*, 24(2). Online: https://www.inss.org.il/publication/the-fly-on-the-elephants-back-the-campaign-between-wars-in-israels-security-doctrine/
247. ORTAL, Eran (2024): A Sustainable Strategy: Principles for Updating Israel's Strategy and Security Concept. *Begin-Sadat Center for Strategic Studies.* Mideast Security and Policy Studies No. 205. Online: https://besacenter.org/wp-content/uploads/2024/07/205ENGweb.pdf
248. PAMUK, Humeyra (2015): Turkey's Erdogan says can't tolerate Iran bid to dominate Middle East. *Reuters*. 2015. március 15. Online: http://www.reuters.com/article/us-yemen-security-turkey-idUSKBN0MM2N820150326

249. PALIK, Julia et al. (2022): Conflict Trends in the Middle East, 1989–2021. Peace Research Institute Oslo. Online: https://cdn.cloud.prio.org/files/7964cd9c-4ea6-4f6b-bed1-52ba293356b4/Palik%20et%20al%20-%20Conflict%20Trends%20in%20The%20Middle%20East%201989-2021%20PRIO%20Paper%202022.pdf?inline=true
250. PALMER, Alexander et al. (2024): Assessing Israel's Strike on Iran. *Center for Strategic and International Studies.* 2024. május 3. Online: https://www.csis.org/analysis/assessing-israels-strike-iran
251. PATRICK, Neil (2018): *Saudi Arabian Foreign Policy: Conflict and Cooperation*. New York: I.B. Tauris.
252. PERI, Yoram (2006): *Generals in the Cabinet Room: How the Military Shapes Israeli Policy*. Washington D.C.: United States Institute of Peace Press.
253. PERI, Yoram (2020): The Widening Military–political Gap in Israel. *German Institute for International and Security Affairs*. SWP Comment. 2020(2). Online: https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2020C02_peri.pdf
254. PERL FINKEL, Gal (2020): An IDF Multi-Year Plan for the Ground Forces. *Institute for National Security Studies.* 2020. július 12. Online: https://www.inss.org.il/publication/ground-forces/
255. Pew Research Center (2010): *Mixed Views of Hamas and Hezbollah in Largely Muslim Nations.* 2010. február 4. Online: https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/2/pdf/268.pdf
256. PODEH, Elie. (2022). Israel's Clandestine Relations in the Middle East. In KUMARASWAMY, P.R. (szerk.): *The Palgrave International Handbook of Israel*. Singapore: Palgrave Macmillan. Online: https://doi.org/10.1007/978-981-16-2717-0_66-1
257. POMPEO, Michael R. (2019): Remarks With Israeli Prime Minister Benjamin Netanyahu Before Dinner. *U.S. Department of State*. 2019. március 21. Online: https://2017-2021.state.gov/remarks-with-israeli-prime-minister-benjamin-netanyahu-before-dinner
258. POROSKOUN, Georgy (2025): Despite Efforts to Remain in Syria, Russia Is Losing Its Status as an Important Security Actor in the Middle East. *Institute for National Security Studies.* 2025. január 27. Online: https://www.inss.org.il/publication/syria-russia/
259. PREBLE, Christopher – SMITH, Will A. (2024): Great Power Competition Shouldn't Drive US Policy in the Middle East. *Henry L. Stimson Center*. 2024. október 31.

Online: https://www.stimson.org/2024/great-power-competition-shouldnt-drive-us-policy-in-the-middle-east/

260. PUDER, Joseph (2024): Israel: A protector of minorities in the Middle East. *Jewish News Service*. 2024. december 25. Online: https://www.jns.org/israel-a-protector-of-minorities-in-the-middle-east/
261. RABINOVICH, Ari – SAUL, Jonathan (2024): Israel's Ashdod port sees strategic risk from China during Gaza war. *Reuters*. 2024. január 26. Online: https://www.reuters.com/world/israels-ashdod-port-sees-strategic-risk-china-during-gaza-war-2024-01-26/
262. RABINOVICH, Itamar (2013): *The Lingering Conflict: Israel, the Arabs, and the Middle East, 1948-2011*. Washington: Brookings Institution Press.
263. RABINOVICH, Itamar – Brun, Itai (2017): *Israel Facing a New Middle East: In Search of a National Security Strategy*. Washington: Hoover Institution Press.
264. RADFORD, Antoinette et. al. (2024): November 26, 2024 - Israel-Hezbollah ceasefire news. *CNN*. 2024. november 26. Online: https://edition.cnn.com/world/live-news/israel-hezbollah-ceasefire-deal-gaza-war-11-26-24-intl-hnk/index.html
265. RAHMA, Munir Abu – QUR'ARI, Asia (2020): Iran's Position as a Revisionist Force in the New Balance of Power in the Middle East. *Rasanah - International Institute for Iranian Studies*. 2020. szeptember 14. Online: https://rasanah-iiis.org/english/centre-for-researches-and-studies/irans-position-as-a-revisionist-force-in-the-new-balance-of-power-in-the-middle-east/
266. RASMUSSEN, Sune Engel et al. (2024): Israeli Strikes on Iran Expose Gap in Prowess Between Two Arch Foes. *Wall Street Journal*. 2024. október 27. Online: https://www.wsj.com/world/middle-east/israeli-strikes-on-iran-expose-gap-in-prowess-between-two-arch-foes-aded7cf8
267. ReliefWEB (2022): *IOM Egypt estimates the current number of international migrants living in Egypt to 9 million people originating from 133 countries*. 2022. augusztus 17. Online: https://reliefweb.int/report/egypt/iom-egypt-estimates-current-number-international-migrants-living-egypt-9-million-people-originating-133-countries
268. RETTIG, Elai (2025): The Syrian Pipeline Game: How Turkey's Plans Affect Israel's Regional Ambitions *Begin-Sadat Center for Strategic Studies.* 2025. január 13. Online: https://besacenter.org/the-syrian-pipeline-game-how-turkeys-plans-affect-israels-regional-ambitions/

269. Reuters (2023a): *Suez Canal annual revenue hits record $9.4 billion, chairman says*. 2023. június 21. Online: https://www.reuters.com/world/africa/suez-canal-annual-revenue-hits-record-94-bln-chairman-2023-06-21/
270. Reuters (2023b): *US forces attacked 4 times in Iraq, Syria within hours*. 2023. november 23. Online: https://www.reuters.com/world/us-forces-attacked-4-times-iraq-syria-within-hours-2023-11-23/
271. Reuters (2024): *Turkey halts all trade with Israel, cites worsening Palestinian situation*. 2024. május 2. Online: https://www.reuters.com/world/middle-east/israel-says-turkeys-erdogan-is-breaking-agreements-by-blocking-ports-trade-2024-05-02/
272. RIVERA, Anthony J. – CHEESEMAN, Abbie – MCDANIEL, Justine (2024): Kamala Harris's foreign policy, explained. *Washington Post*. 2024. szeptember 10. Online: https://www.washingtonpost.com/politics/interactive/2023/presidential-candidates-2024-policies-issues/kamala-harris-foreign-policy/
273. ROBINSON, Kali (2023a): What Is the Iran Nuclear Deal? *Council on Foreign Relations*. 2023. október 27. Online: https://www.cfr.org/backgrounder/what-iran-nuclear-deal
274. ROBINSON, Kali (2024): Who Governs the Palestinians? *Council on Foreign Relations*. 2024. május 28. Online: https://www.cfr.org/backgrounder/who-governs-palestinians
275. RAKOV, Daniel (2023): The Netanyahu Government's Approach to Russia and Ukraine. *Washington Institute for Near East Policy*. 2023. február 28. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/netanyahu-governments-approach-russia-and-ukraine
276. ROLL, Stephan (2024): Ice Age for the 'Cold Peace' between Egypt and Israel. *German Institute for International and Security Affairs*. SWP Comment, 2024/C 10. 2024. március 14. Online: https://www.swp-berlin.org/publikation/ice-age-for-the-cold-peace-between-egypt-and-israel
277. ROME, Henry (2023): *Arming the Revolution: Trends in Iranian Defense Spending, 2013–23*. *Washington Institute for Near East Policy*. 2023. június 14. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/arming-revolution-trends-iranian-defense-spending-2013-23
278. ROME – RAHMA (2023): Infographic: A Visual Guide to Iran's Soaring Oil Exports. *Washington Institute for Near East Policy*. 2023. szeptember 15. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/infographic-visual-guide-irans-soaring-oil-exports

279. ROSS, Dennis (2021): How Israel Should Navigate the New American Landscape. *Jerusalem Strategic Tribune*. Online: https://jstribune.com/dennis-ross-israel-new-american-landscape/
280. RUDNITZKY, Arik (2023): On a tightrope: Israel's Arab citizens and the War Between Israel and Hamas. *Israeli Democracy Institute*. 2023. november 13. Online: https://en.idi.org.il/articles/51473
281. RUMLEY, Grant (2023): Israel Normalization Negotiations and the U.S.-Saudi Defense Relationship. *Washington Institute for Near East Policy*. 2023. szeptember 25. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/israel-normalization-negotiations-and-us-saudi-defense-relationship
282. SACHS, Natan – HUGGARD, Kevin (2020): Israel in the Middle East: The next two decades *Brookings Intitute.* Online: https://www.brookings.edu/articles/israel-in-the-middle-east-the-next-two-decades/
283. SALMAN, Mohammed Bin (2016): Leadership Messages. *Vision 2030.* Online: https://www.vision2030.gov.sa/en/leadership-messages
284. SANDLER, Shmuel (2023): Domestic Politics = International Politics: The US-Israel Relationship. *Begin-Sadat Center for Strategic Studies.* 2023. szeptember 18. Online: https://besacenter.org/domestic-politics-international-politics-the-us-israel-relationship/
285. SATLOFF, Robert – ROSS, Dennis – MAKOVSKY, David (2023): Israel's War Aims and the Principles of a Post-Hamas Administration in Gaza. *Washington Institute for Near East Policy*. 2023. október 17. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/israels-war-aims-and-principles-post-hamas-administration-gaza
286. SCHAFFNER, Thomas (2021): Five Years after Russia Declared Victory in Syria: What Has Been Won? *Belfer Center for Science and International Affairs*, Harvard Kennedy School. Online: https://www.russiamatters.org/analysis/five-years-after-russia-declared-victory-syria-what-has-been-won
287. SCHUMACHER, Tobias (2011): The EU and the Arab Spring: Between Spectatorship and Actorness. *Insight Turkey.* 13(3). 2011. június 22. Online: https://www.insightturkey.com/file/653/the-eu-and-the-arab-spring-between-spectatorship-and-actorness-summer-2011-vol13-no3
288. Szaúd-Arábia Washingtoni Nagykövetsége: *Basic Law of Governance*. Online: https://www.saudiembassy.net/basic-law-governance
289. SCHENKER, David (2022) Regional Security Cooperation Partnerships in the Middle East. *Washington Institute for Near East Policy*. 2022. szeptember 21. Online:

https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/regional-security-cooperation-partnerships-middle-east

290. SCHENKER, David – ORION, Assaf (2024) Improving Egypt-Israel Relations in the Shadow of Gaza. *Institute for National Security Studies*. 2024. szeptember 24. Online: https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2024/09/Improving-Egypt-Israel-Relations-in-the-Shadow-of-Gaza-David-Schenker-Assaf-Orion-Washington-Inst.-for-Near-East-Policy-for-site.pdf
291. SCHNEIDER, Alan (2024): Was Oct. 7th a Holocaust? *B'nai B'rith International*. 2024. január 24. Online: https://www.bnaibrith.org/was-oct-7th-a-holocaust/
292. SEENER, Barak (2024): Unfreezing the Abraham Accords: A New Transatlantic Strategy for Greater Peace, Stability and Integration in the Middle East. *Henry Jackson Society*. Online: https://henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2024/02/Unfreezing-the-Abraham-Accords-by-Barak-Seener.pdf
293. SEGEV, Hiddai (2018): Sino-Israeli Security Relations: In America's Shadow. *Middle East Institute*. 2018. május 15. Online: https://www.mei.edu/publications/sino-israeli-security-relations-americas-shadow
294. SELJÁN, Péter (2020): The Balance of Power System of the Middle East. *Academic and Applied Research in Military and Public Management Science*, 19(2), 5–17. Online: https://doi.org/10.32565/aarms.2020.2.1
295. SHABAN, Mohammad Ali i (2024): Iran After October 7. *Center for Strategic and Insternational Studies*. 2024. november 12. Online: https://www.csis.org/analysis/mohammad-ali-shabani-iran-after-october-7
296. SHABTAI, Shay (2024): What Would "Total Victory" Mean in Gaza? *Begin-Sadat Center for Strategic Studies*. 2024. március 27. Online: https://besacenter.org/what-would-total-victory-mean-in-gaza/
297. SHAIKH, Shaan (2024): The Iran-Israel Air Conflict, One Week. *Center for Strategic and International Studies*. 2024. április 19. Online: https://www.csis.org/analysis/iran-israel-air-conflict-one-week
298. SHAMIR, Eitan (2023a): The End of Mowing the Grass: If Israel Wants to Continue to Exist, It Must Uproot Hamas from Gaza. *Begin-Sadat Center for Strategic Studies.* 2023. október 22. Online: https://besacenter.org/the-end-of-mowing-the-grass-if-israel-wants-to-continue-to-exist-it-must-uproot-hamas-from-gaza/
299. SHAMIR, Eitan (2023b): From Isolation to Desired Partner: The Success of Israel's Grand Strategy in the 21st Century *Begin-Sadat Center for Strategic Studies.* 2023.

január 25. Online: https://besacenter.org/wp-content/uploads/2023/01/2175-Eitan-Shamir-From-Isolation-to-Desired-Partner-4.pdf

300. SHAMIR, Eitan (2024): Not an End State but a Long Game: Israel's Strategic Goals in the Iron Swords War. *Begin-Sadat Center for Strategic Studies.* 2024. október 14. Online: https://besacenter.org/not-an-end-state-but-a-long-game-israels-strategic-goals-in-the-iron-swords-war/
301. SHARNOFF, Michael (2017): Defining the Enemy as Israel, Zionist, Neo-Nazi, or Jewish: The Propaganda War in Nasser's Egypt, 1952–1967. *Posen Papers in Contemporary Antisemitism*. 2017(4). Online: https://sicsa.huji.ac.il/sites/default/files/sicsa/files/sharnoff-pp.pdf
302. SHARP, Jeremy R. (2024): Jordan: Background and U.S. Relations. *Congressional Research Service*. 2024. július 1. Online: https://sgp.fas.org/crs/mideast/RL33546.pdf
303. SHEFFER, Gabriel – BARAK, Oren (2013): *Israel's Security Networks*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: https://doi.org/10.1017/CBO9781139540896
304. BARAK, OREN – SHEFFER, GABRIEL (2010): The Study of Civil–Military Relations in Israel: A New Perspective. In SHEFFER, Gabriel – BARAK, Oren (szerk.): *Militarism and Israeli Society*. Bloomington: Indiana University Press.
305. SHELAH, Ofer – VALENSI, Carmit (2023): The Campaign between Wars at a Crossroads. *Institute for National Security Studies.* Memorandum 227. Online: https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2023/11/Memo_227_ShelahValensi_ENG.pdf
306. SHELAH, Ofer – HAYMAN, Tamir – ANTEBI, Liran (2023): Military Power: Overhauling the IDF and Adjusting Its Mission. In HAYMAN, Tamir – YAVNE, Ram – KURZ, Anat (szerk.): *Strategic Analysis for Israel 2023: Israel Among the World's Democracies*. Tel Aviv: Institute for National Security Studies. Online: https://www.inss.org.il/publication/strategic-analysis-israel-2023/
307. SHELEF, Nadav G.(2004): From "Both Banks of the Jordan" to the "Whole Land of Israel": Ideological Change in Revisionist Zionism. *Israel Studies*, 9(1), 125-148. Online: https://muse.jhu.edu/article/169471/summary
308. SIPRI (2011): *Towards a Regional Security Regime for the Middle East New Edition*. Online: https://www.sipri.org/sites/default/files/files/misc/SIPRI2011Jones.pdf
309. SNYDER, Glenn H. (1990): Alliance Theory: A Neorealist First Cut. Journal of *International Affairs*, 44(1).

310. SOLIMAN, Mohammed (2016): Sisi's New Approach to Egypt-Israel Relations. *Washington Institute for Near East Policy*. 2016. július 29. Online: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/sisis-new-approach-egypt-israel-relations
311. SOLOMON, Norman (2005): Judaism and the ethics of war. *International Review of the Red Cross*, 87(858). Online: https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/irrc_858_solomon.pdf
312. Soufan Center (2024a): *The Potential for a Dangerous Arms Race in the Middle East*. 2024. október 10. Online: https://thesoufancenter.org/intelbrief-2024-october-10/
313. Soufan Center (2024b): *Israeli Strike Seeks to Intimidate and Deter Iran*. 2024. október 28. Online: https://thesoufancenter.org/intelbrief-2024-october-28/
314. STEIN, Shimon – ERAN, Oded (2021): The EU and Israel: At Least on Speaking Terms. *Institute for National Security Studies*. 2021. július 21. Online: https://www.jstor.org/stable/resrep33829?seq=1
315. STEINBERG, Guido (2021): The "Axis of Resistance": Iran's Expansion in the Middle East Is Hitting a Wall. *German Institute for International and Security Affairs*. SWP Research Paper 2021(6). 2021. augusztus 12. Online: https://doi.org/10.18449/2021RP06
316. STEINBERG, Guido (2023): Qatar's Foreign Policy. *German Institute for International and Security Affairs*. SWP Research Paper 2023(4), 2023. április 6. Online: https://www.swp-berlin.org/10.18449/2023RP04/
317. STOKOLS, Eli (2016): Trump declares himself a friend of Israel: 'Believe me'. *Politico*. 2016. március 21. Online: https://www.politico.com/story/2016/03/donald-trump-israel-aipac-221064
318. STRAUSS, Barry (2017): Preemptive Strikes and Preventive Wars: A Historian's Perspective. *Hoover Institute*. 2017. augusztus 29. Online: https://www.hoover.org/research/preemptive-strikes-and-preventive-wars-historians-perspective
319. SUN, Yen (2024): Forecasting China's strategy in the Middle East over the next four years *Brookings Intitute*. 2024. december 19. Online: https://www.brookings.edu/articles/forecasting-chinas-strategy-in-the-middle-east-over-the-next-four-years/

320. SVETLOVA, Ksenia (2021): Hostility, incitement and the decision to improve ties with Israel. *Mitvim Institute*. Online: https://mitvim.org.il/en/publication/hostility-incitement-and-the-decision-to-improve-ties-with-israel/
321. SZIGETVÁRI, Tamás (2020): *Turkey's Dilemmas in Foreign Policy and External Economy in the Early 21st Century*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
322. TALBOT, Brent (2023): Israel's Begin Doctrine. *Æther: A Journal of Strategic Airpower & Spacepower*, 2(4), 7-21. Online: https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/AEtherJournal/Journals/Volume-2_Number-4/Talbot.pdf
323. TAMIR Hayman – Yoel Guzansky (2023): The Beginning of a New Era? The Implications of Regional Détente. *Institute for National Security Studies.* 2023. május 4. Online: https://www.inss.org.il/publication/detante/
324. TELLIS, Ashley J. (1995): Reconstructing Political Realism: The Long March to Scientific Theory. *Security Studies* 5(2), 3-94.
325. THOMAS, Clayton (2022): Iran Sanctions. *Congressional Research Service*. 2022. február 2. Online: https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RS/RS20871/318
326. THOMAS, Clayton – ZANOTTI, Jim (2024): Turkey (Türkiye): Major Issues and U.S. Relations. *Congressional Research Service.* 2024. szeptember 26. Online: https://www.congress.gov/crs-product/R44000
327. TIRA, Ron (2016): Israel's Second War Doctrine. *Institute for National Security Studies.* Strategic Assessment, 19(2), 143-156. Online: https://www.inss.org.il/strategic_assessment/israels-second-war-doctrine/
328. TOVIAS, Alfred (2003): Mapping Israel's Policy Options Regarding its Future Institutionalised Relations with the European Union. *Centre for European Policy Studies*. CEPS Middle East and Euro-Med Project, Working Paper No. 3. Online: https://cdn.ceps.eu/wp-content/uploads/2009/08/1005.pdf
329. TOVIAS, Alfred (2021): A Quick Survey of EU-Israel Bilateral Relations 25 Years After the Barcelona Process. *IEMed – European Institute of the Mediterranean*. Online: https://www.iemed.org/publication/a-quick-survey-of-eu-israel-bilateral-relations-25-years-after-the-barcelona-process/
330. TRENIN, Dimitri: Russia in the Middle East: Moscow's Objectives, Priorities, and Policy Drivers. *Carnegie Endowment for International Peace*. 2016. március 25. Online: https://carnegieendowment.org/files/03-25-16_Trenin_Middle_East_Moscow_clean.pdf

331. TZOREFF, Yohanan (2022): Lions, Brigades, and the Challenges Ahead. *Institute for National Security Studies.* 2022. november 14. Online: https://www.inss.org.il/publication/palestinian-challenges/
332. ULRICHSEN, Kristian Coates (2023): Saudi-US Relations in a Changing Global and Regional Landscape. *Arab Center Washington DC*. 2023. június 29. Online: https://arabcenterdc.org/resource/saudi-us-relations-in-a-changing-global-and-regional-landscape/
333. United Nations (2017): *Comment by the Russian Federation on US Recognition of Jerusalem as the Capital of Israel*. 2017. december 7. Online: https://www.un.org/unispal/document/comment-by-the-russian-federation-on-us-recognition-of-jerusalem-as-the-capital-of-israel/
334. UNLU, Doga (2024): The United States should look to Turkey as a regional balancing actor against Iran. *Atlantic Council.* 2024. május 10. Online: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/united-states-iran-turkey-erdogan-visit-biden/
335. USHER, Sebastian (2024): Gaza: Long campaign by Israel may follow war. *BBC*. 2024. június 24. Online: https://www.bbc.com/news/articles/c80xlvkx92go
336. U.S. Central Command Public Affairs (2021): *U.S. Central Command Statement on the Realignment of the State of Israel*. 2021. szeptember 1. Online: https://www.centcom.mil/MEDIA/STATEMENTS/Statements-View/Article/2762272/us-central-command-statement-on-the-realignment-of-the-state-of-israel/
337. U.S. Department of Defense (2012): *Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense*. Online: https://ntrl.ntis.gov/NTRL/dashboard/searchResults/titleDetail/PB2012103890.xhtml
338. U.S. Department of Defense (2018): *At a Crossroad: Assessment on United States Defense Implications of China's Expanding Global Access*. Online: https://man.fas.org/eprint/china-global.pdf
339. U.S. Department of State (2025a): Major Non-NATO Ally Status. 20225. január 20. Online: https://www.state.gov/major-non-nato-ally-status/
340. U.S. Department of State (2025b): *U.S. Security Cooperation with Israel*. 2025. január 20. Online: https://www.state.gov/u-s-security-cooperation-with-israel/

341. U.S. Department of State (2023): *Bahrain (23-1020) – Comprehensive Security Integration and Prosperity Agreement*. 2023. szeptember 13. Online: https://www.state.gov/bahrain-23-1020
342. U.S. Department of State (2020): *The Abraham Accords Declaration*. 2020. szeptember 15. Online: https://www.state.gov/the-abraham-accords
343. U.S. House of Representatives (2024): *H. R. 8034*. Online: https://www.congress.gov/118/bills/hr8034/BILLS-118hr8034ih.pdf
344. U.S. Mission Saudi Arabia (2023): *2022 Report on International Religious Freedom for Saudi Arabia*. Online: https://sa.usembassy.gov/2022-report-on-international-religious-freedom-for-saudi-arabia/
345. VAKIL, Sanam – QUILLIAM, Neil (2023): The Abraham Accords and Israel–UAE normalization. *Chatham House*. Online: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2023-04/2023-03-28-abraham-accords-israel-uae-normalization-vakil-quilliam-1.pdf
346. WALT, Stephen M. (1985): Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security*, 9(4).
347. WALTZ, Kenneth N. (1979): *Theory of International Politics*. Reading: Addison-Wesley Publishing Company.
348. WANG, Yi (2022): Implementing the Global Security Initiative and Building a New Security Architecture in the Middle East ——State Councilor Wang Yi's video speech at the opening ceremony of the Second Middle East Security Forum. *Office of the People's Republic of China to the State of Palestine*. 2022. szeptember 21. Online: http://ps.china-office.gov.cn/zxxx/202209/t20220921_10769306.htm
349. WERR, Patrick – EL SAFTY, Sarah (2023): Egypt's stumbling economy faces new pressures from Gaza crisis. *Reuters*. 2023. november 10. Online: https://www.reuters.com/world/africa/egypts-stumbling-economy-faces-new-pressures-gaza-crisis-2023-11-10/
350. White House (2016): *Fact Sheet: Memorandum of Understanding Reached with Israel*. 2016. szeptember 14. Online: https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/09/14/fact-sheet-memorandum-understanding-reached-israel
351. WHITSON (2019): Government Survival Strategies in the Middle East. *Arab Center Washington DC.* 2019. június 1. Online: https://arabcenterdc.org/resource/government-survival-strategies-in-the-middle-east/

352. WILNER, Michael (2019): Bolton Tells Netanyahu of U.S. Concern with Chinese Presence at Haifa Port. *Jerusalem Post.* 2019. január 6. Online: https://www.jpost.com/israel-news/bolton-tells-netanyahu-of-us-concern-with-chinese-presence-at-haifa-port-576527

353. WINTHROP, John (1838): "A Model of Christian Charity," Collections of the Massachusetts Historical Society (Boston, 1838), 3rd series, 7:31–48. *Hanover Historical Texts Collection*. Online: https://history.hanover.edu/texts/winthmod.html

354. WINTER, Ofir (2025): A Pivotal Player: Jordan and the New Syria. *Institute for National Security Studies.* 2025. január 12. Online: https://www.inss.org.il/publication/jordan-syria/

355. WOLFERS, Arnold (1952): "National Security" as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*. 67(4). 481-502.

356. WUNDERLE, William – BRIERE, Andre (2008): U.S. Foreign Policy and Israel's Qualitative Military Edge. *Washington Institute for Near East Policy*. Online: https://www.washingtoninstitute.org/sites/default/files/pdf/PolicyFocus80Final.pdf

357. WUTHNOW, Joel (2016): Posing Problems Without an Alliance: China-Iran Relations after the Nuclear Deal. *Institute for National Security Studies, National Defense University.* Online: https://inss.ndu.edu/Portals/68/Documents/stratforum/SF-290.pdf

358. YADLIN, Amos (2018): The Begin Doctrine: The Lessons of Osirak and Deir ez-Zor. *Institute for National Security Studies.* 2018. március 21. Online: https://www.inss.org.il/publication/the-begin-doctrine-the-lessons-of-osirak-and-deir-ez-zor/

359. YADLIN, Amos (2019): Conclusion: Strategic Assessment and Policy Recommendations In KURZ, Anat – BROM, Shlomo (szerk.): *Strategic Survey for Israel 2018-2019*. Tel Aviv: Institute for National Security Studies. 111-138. Online: https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2019/01/INSS2018-2019Balance_ENG.pdf

360. YADLIN, Amos (2022): Russia in Syria and the Implications for Israel. Institute for National Security Studies. *Strategic Assessment*, 19(2), 9-26. Online: https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2022/12/fe-2096180596.pdf

361. YADLIN, Amos – GOLOV, Avner (2024): An Israeli Order in the Middle East. *Foreign Affairs*. 2024. december 17. Online: https://www.foreignaffairs.com/middle-east/israeli-order-middle-east

362. YOSSEF, Amr (2021): The Regional Impact of the Abraham Accords. *Modern War Institute Report*, 2021(2). Online: https://mwi.westpoint.edu/wp-content/uploads/2021/02/regional-impact-abraham-accords.pdf
363. YOSSEF, Amr (2021): Israel's Campaign Between the Wars: Lessons for the United States? *Modern War Institute*. 2021. május 27. Online: https://mwi.westpoint.edu/israels-campaign-between-the-wars-lessons-for-the-united-states/
364. ZAAIMI, Sarah (2024): Iran has ambitions in Western Sahara. Trump can contain them by bolstering ties with Morocco. *Atlantic Council*. 2024. november 18. Online: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/iran-has-ambitions-in-western-sahara-trump-can-contain-them-by-bolstering-ties-with-morocco/
365. ZAAIMI, Sarah (2025): How the Gaza war brought Morocco and Israel closer. *Atlantic Council.* 2025. január 21. Online: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/how-gaza-war-brought-morocco-and-israel-closer/
366. ZALEWSKI, Piotr (2013): How Turkey Went From 'Zero Problems' to Zero Friends. *Foreign Policy*. 2013. augusztus 22. Online: http://foreignpolicy.com/2013/08/22/how-turkey-went-from-zero-problems-to-zero-friends/
367. ZALAYAT, Ilan – GUZANSKY, Yoel (2024): "The Missing Link" - Bahrain and Iran Towards Renewed Relations. *Institute for National Security Studies.* 2024. október 28. Online: https://www.inss.org.il/social_media/the-missing-link-bahrain-and-iran-towards-renewed-relations/
368. ZIMMT, Raz (2024a): From Ideological Animosity to Strategic Rivalry: The Evolution of Iran's Perception of Israel. *Institute for National Security Studies.* Online: https://www.inss.org.il/strategic_assessment/evolution-of-irans-perception-of-israel/
369. ZIMMT, Raz (2024b): Toward Possible Changes in Iran's Security Concept. *Institute for National Security Studies*. 2024. november 18. Online: https://www.inss.org.il/publication/iran-changes/
370. ZIV, Guy (2024): Netanyahu vs The Generals. Cambridge: Cambridge University Press. Online: https://doi.org/10.1017/9781009425667

Magyar nyelvű szakirodalom

1. ABLAKA Gergely (2021): Transznacionális Irán: Nem állami szereplők a Közel-Keleten – militáns partnerek Teherán „szolgálatában”. *Külügyi Szemle*, 20(3), 113-144. Online: https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2021.3.4
2. CSEPREGI Zsolt (2016): Érdekbarátok és érdekellenségek – A török-izraeli stratégiai kapcsolat. In BARANYI Tamás Péter – SZÁLKAI Kinga (szerk.): *Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Budapest: Antall József Tudásközpont. 250-269.
3. CSEPREGI Zsolt – ÉVA Ádám (2021): *Az EU déli szomszédsága és globális stratégiája*. In DOBROWIECKI Péter – STEPPER Péter (szerk.): *Az Európai Unió a 21. században*. Budapest: Antall József Tudásközpont. 1235-1259.
4. CSEPREGI Zsolt (2022a): Az izraeli civil-katonai kapcsolatok sajátosságainak hatása az ország kül- és biztonságpolitikájára. *Hadtudomány*, 32(2), 18–30. Online: https://doi.org/10.17047/HADTUD.2022.32.2.18
5. CSEPREGI Zsolt (2022b): Az izraeli–iráni „árnyékháború” nemzetbiztonsági eszközei. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 10(4), 3-16. Online: https://doi.org/10.32561/nsz.2022.4.1
6. CSEPREGI Zsolt (2023a): Izrael stratégiai dilemmája a létért vívott háborúra történő készülés és az aszimmetrikus fenyegetésekkel szembeni fellépés kapcsán. *Felderítő Szemle*, 22(1), 32-43. Online: https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2023-1.pdf
7. CSEPREGI Zsolt (2023b): A „hadjárat a háborúk között” eljárás helye az izraeli katonai stratégiában. *Nemzet és Biztonság*, 16(1), 35-48. Online: https://doi.org/10.32576/nb.2023.1.3
8. CSEPREGI Zsolt (2023c): Az orosz–ukrán háború hatásai a közel-keleti hatalmi rivalizálásra és kiegyezési folyamatokra. *Honvédségi Szemle*, 151(6), 15-26. Online: https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.6.2
9. CSEPREGI Zsolt (2023d): Izrael szerepe a közel-keleti hatalmi rendben. *Hadtudományi Szemle*, 16(4), 27-40. Online: https://doi.org/10.32563/hsz.2023.4.2
10. CSEPREGI Zsolt (2023e): Az Izrael–Hamász háború és az izraeli nemzetbiztonsági stratégia jövője. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 11(4), 3-19. Online: https://doi.org/10.32561/nsz.2023.4.1
11. CSICSMANN László (2010): *Közel–Kelet demokratizálódásának esélyei a 21. században*. In CSICSMANN László (szerk.): *Iszlám és modernizáció a Közel-Keleten: Az államiság eltérő modelljei* Budapest: Aula Kiadó. 85-142.

12. CSICSMANN László (2020): *Arab tavasz – arab tél? A posztkoloniális államok a Közel-Keleten* Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet.
13. CSICSMANN László (2022): Átalakuló szövetségi rendszerek a Közel-Keleten: normalizáció vagy regionális konfliktusok új köntösben? *Eurázsia Szemle*, 2(4), 8–25.
14. CSICSMANN László (2024): Az átalakuló világrend és a Közel-Kelet. In VÖRÖS Zoltán – TARRÓSY István (szerk.): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó. 235-260.
15. CSIKI VARGA Tamás – PÉRCSI Dávid (2021): Az amerikai globális katonai jelenlét hangsúlyeltolódása a 2010-es évtizedben. SVKI Elemzések. 2021(3). Online: https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzések_2021_3_Az amerikai globális katonai jelenlét hangsúlyeltolódása a 2010-es évtizedben Csiki Varga T. - Pécsi D.).pdf
16. CSIKI VARGA Tamás – TÁLAS Péter (2021): Stratégiai szolidaritástól egy új „transzatlanti alkuig"? – Joe Biden európai körútjának mérlege. SVKI Elemzések (2021(12). Online: https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzések_2021_12_ Stratégiai szolidaritástól egy új „transzatlanti alkuig"? – Joe Biden európai körútjának mérlege (Csiki Varga T. - Tálas P).pdf
17. DAVUTOĞLU, Ahmet (2016): *Stratégiai Mélység: Törökország nemzetközi helyzete*. Budapest: Antall József Tudásközpont.
18. EGERESI Zoltán (2013): A török nemzetépítés Atatürk korában. *Világtörténet*, 35(1), 125-144. Online: https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/vilagtortenet/vt_2013_1/125-144_egeresi.pdf
19. Európai Bizottság (2024): Az EU álláspontja a közel-keleti helyzetről. Online: https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/eu-position-situation-middle-east/
20. ÉVA Ádám (2016): A török „stratégiai mélység" doktrína és a Közel-Kelet realitásai az arab tavasz után. In BARANYI Tamás Péter – SZÁLKAI Kinga (szerk.): *Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején.* Budapest: Antall József Tudásközpont. 270-295.
21. FUKUYAMA, Francis (2022): *Bizalom*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
22. GRYGIEL, Jakub J. – MITCHELL, A. Wess (2017): *Nyugtalan határvidék*. Budapest: Antall József Tudásközpont.

23. KAPLAN, Robert (2019): *A földrajz bosszúja*. Budapest: Antall József Tudásközpont.
24. KIS-BENEDEK József (2018): *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
25. KIS-BENEDEK József (2020): *A katonai biztonság összefüggései az észak-afrikai és közel-keleti térségben, az arab tavasz tükrében.* Akadémiai nagydoktori mű, Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
26. KIS-BENEDEK József (2023): Az Izraeli Állam biztonsági kihívásai. In DOBÁK Imre – RESPERGER István (szerk.): *Stratégiák, stratégiai gondolkodás, nemzetbiztonság*. Budapest: Ludovika. 257-276.
27. KISS J. László (2009): *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest: Osiris Kiadó.
28. KISSINGER, Henry (2009): *Diplomácia*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
29. MARAS, Marie-Helen (2016): *A terrorizmus elmélete és gyakorlata*. Budapest: Antall József Tudásközpont.
30. MORRIS, Ian (2020): *Háború!* Budapest: Antall József Tudásközpont.
31. N. RÓZSA Erzsébet (2010): Az Iráni Iszlám Köztársaság – a síita modernizációs kísérlet. In CSICSMANN László (szerk.): *Iszlám és modernizáció a Közel-Keleten: Az államiság eltérő modelljei*. Budapest: Aula Kiadó.
32. N. RÓZSA Erzsébet (2015): *Az Arab Tavasz, A Közel-Kelet átalakulása*. Budapest: Osiris Kiadó – Külügyi és Külgazdasági Intézet.
33. N. RÓZSA Erzsébet (2019): *Államiság modelljei a Közel-Keleten*. Budapest: Dialóg Campus.
34. N. RÓZSA Erzsébet (2020): *Hagyomány és Modernitás. Az iráni külpolitika kihívásai a 21. század elején*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
35. N. RÓZSA Erzsébet – PÉCZELI Anna (2023): Nukleáris fegyverek. In N. Rózsa Erzsébet – Péczeli Anna (szerk.): *Egy békésebb világ eszközei. Fegyverzetellenőrzés, leszerelés és non-proliferáció*. Budapest: Osiris Kiadó.
36. SPARROW, Bartholomew (2015): *A stratégia*. Antall József Tudásközpont, Budapest
37. REMEK Éva (2017): Az Európai Unió és a Közel-Kelet II. *Nemzet és Biztonság*. 2017(6). 3–27.
38. RÉMAI Dániel (2020): Biztonsági kihívások hálójában, avagy az Izraeli Védelmi Erők esete az aszimmetrikus hadviseléssel. *Honvédségi Szemle*, 148(6), 16–31. Online: https://doi.org/10.35926/HSZ.2020.6.2
39. ROMSICS Gergely (2009): *A lehetetlen művészete*. Budapest, Osiris Kiadó.

40. ROSTOVÁNYI, Zsolt (2007): A Közel-Kelet és az iszlám térség. In Deák Péter (szerk): *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Budapest: Osiris Kiadó. 396-422.
41. ROSTOVÁNYI Zsolt (2011): A Közel-Kelet története. Szekszárd: Kossuth Kiadó.
42. SZALAI Máté (2024): Az öbölmonarchiák globális nagyhatalmakkal kapcsolatos politikájának átalakulása. *Külügyi Szemle, 23(1)* 33-53. Online: https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2024.1.3
43. THUKÜDIDÉSZ (2006): *A peloponnészoszi háború*. Budapest: Osiris Kiadó.

Primer Források – Adatbázisok

1. Bonn International Centre for Conflict Studies: *Global Militarisation Index*. Online: https://gmi.bicc.de/#rank@2022
2. CIA Factbook. Online: https://www.cia.gov/the-world-factbook/
3. IISS Military Balance. Online: https://www.iiss.org/publications/the-military-balance/
4. KOF Globalisation Index. Online: https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html
5. U.S. Energy Information Administration. Online: https://www.eia.gov/international/analysis/country/IRN
6. Világbank: GDP (current US$) – Israel és Research and development expenditure (% of GDP) – Israel. Online: https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS
7. Világbank (2023): *Population, total - Middle East & North Africa*. Online: https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=ZQ

Szekunder Források (TV/Riport – Közösségi média)

1. GALLANT, Joáv (2025): Former Defense Minister Yoav Gallant: Part 1 - Four Days In October. *Youtube.com*. 2025. február 13. Online: https://www.youtube.com/watch?v=aPEPztvsJGQ
2. KOHAVI, Aviv: Address by the IDF Chief of the General Staff - the 14th Annual Conference. *Youtube.com*. 2021. január 27. Online: https://www.youtube.com/watch?v=D064Wjo-vN4&t=799s
3. SALMAN, Mohammed bin (2018): Saudi Arabia's heir to the throne talks to 60 Minutes. *CBSNews.com*. 2018. március 19. Online: https://www.cbsnews.com/news/saudi-crown-prince-talks-to-60-minutes

Intézmények honlapjai

1. Izraeli Védelmi Erők. Online: https://www.idf.il/en/mini-sites/our-mission-our-values/
2. Knesset. Online: https://main.knesset.gov.il/en/activity/pages/basiclaws.aspx
3. Permanent Committee for Human Rights. Online: https://pchr.gov.ae/en/priority-details/tolerance
4. Suez Canal Authority. Online: https://www.suezcanal.gov.eg/English/About/SuezCanal/Pages/NewSuezCanal.aspx

MELLÉKLETEK

1. Melléklet – Rövidítések jegyzéke

Rövidítés	Angol elnevezés	Magyar elnevezés
CENTCOM	United States Central Command	Amerikai Egyesült Államok Központi Parancsnoksága
ENSZ	United Nations	Egyesült Nemzetek Szervezete
ENSZ BT	United Nations Security Council	Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsa
EU	European Union	Európai Unió
EUCOM	United States European Command	Amerikai Egyesült Államok Európai Főparancsnoksága
GCC	Gulf Cooperation Council	Öböl-menti Együttműködési Tanács
GDP	Gross Domestic Product	bruttó hazai termék
GDP PPP	Gross Domestic Product based on purchasing power parity	Vásárlóerő-paritáson számított bruttó hazai termék
IDF	Israel Defense Forces	Izraeli Védelmi Erők
ISIS	Islamic State of Iraq and Syria	Iraki és Levantei Iszlám Állam
MABAM	war between wars	hadjárat a háborúk között
MESA	Middle East Security Alliance	Közel-keleti Biztonsági Szövetség
MNNA	Major Non-NATO Ally	Kiemelt nem-NATO Szövetséges
NATO	North Atlantic Treaty Organization	Észak-atlanti Szerződés Szervezete

2. Melléklet – Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: Kutatási célok, hipotézisek és kutatási kérdések…….15

2. táblázat: Izraeli biztonsági szintek és a fenyegetéstípusok……...…..84

3. táblázat: Közel-keleti szereplők állami adottságai……...…157

4. táblázat: Hatalmi blokkok a Közel-Keleten……..... 213

3. Melléklet – Szerzőnek a témában megjelent publikációi

1. CSEPREGI Zsolt (2016): Érdekbarátok és érdekellenségek – A török-izraeli stratégiai kapcsolat. In BARANYI Tamás Péter – SZÁLKAI Kinga (szerk.): *Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Budapest: Antall József Tudásközpont. 250-269.
2. CSEPREGI, Zsolt (2019): For the Money, the Power or Glory? Analysing Israel's balancing between business engagement with rising powers and its special relationship with the West. *AJKC Analysis*. Antall József Tudásközpont
3. CSEPREGI, Zsolt – ZACHAR, Péter Krisztián (2020): Fordulópont az izraeli politikai rendszerben?: Három választás anatómiája 2019–2020. *Parlamenti Szemle*, 5(1), 113-144.
4. CSEPREGI, Zsolt (2021): How the Abraham Accords Disrupted China-Israel Relations. *The Diplomat*. 2021. augusztus 24. Online: https://thediplomat.com/2021/08/how-the-abraham-accords-disrupted-china-israel-relations/
5. CSEPREGI Zsolt – ÉVA Ádám (2021): Az EU déli szomszédsága és globális stratégiája. In DOBROWIECKI Péter – STEPPER Péter (szerk.): *Az Európai Unió a 21. században*. Budapest: Antall József Tudásközpont. 1235-1259.
6. CSEPREGI Zsolt (2022): Az izraeli civil-katonai kapcsolatok sajátosságainak hatása az ország kül- és biztonságpolitikájára. *Hadtudomány*, 32(2), 18–30. Online: https://doi.org/10.17047/HADTUD.2022.32.2.18
7. CSEPREGI Zsolt (2022): Az izraeli–iráni „árnyékháború" nemzetbiztonsági eszközei: *Nemzetbiztonsági Szemle*, 10(4), 3-16. Online: https://doi.org/10.32561/nsz.2022.4.1
8. CSEPREGI Zsolt (2023): Izrael stratégiai dilemmája a létért vívott háborúra történő készülés és az aszimmetrikus fenyegetésekkel szembeni fellépés kapcsán. *Felderítő Szemle*, 22(1), 32-43. Online: https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2023-1.pdf
9. CSEPREGI Zsolt (2023): A „hadjárat a háborúk között" eljárás helye az izraeli katonai stratégiában. *Nemzet és Biztonság*, 16(1), 35-48. Online: https://doi.org/10.32576/nb.2023.1.3
10. CSEPREGI Zsolt (2023): Az orosz–ukrán háború hatásai a közel-keleti hatalmi rivalizálásra és kiegyezési folyamatokra. *Honvédségi Szemle*, 151(6), 15-26. Online: https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.6.2
11. CSEPREGI Zsolt (2023): Izrael szerepe a közel-keleti hatalmi rendben. *Hadtudományi Szemle*, 16(4), 27-40. Online: https://doi.org/10.32563/hsz.2023.4.2

12. CSEPREGI Zsolt (2023): Az Izrael–Hamász háború és az izraeli nemzetbiztonsági stratégia jövője. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 11(4), 3-19. Online: https://doi.org/10.32561/nsz.2023.4.1
13. Csepregi Zsolt (2023): NATO-Israel Cooperation in the Context of the Russia-Ukraine War. Strategic Impact (România), 85(1), 23-37. Online: https://doi.org/10.53477/1842-9904-23-02
14. CSEPREGI, Zsolt (2024): How Israel Would Wage a 'War for Existence' against a Peer Competitor. *Academic and Applied Research in Military and Public Management Science*, 23(1), 35-56. Online: https://doi.org/10.32565/aarms.2024.1.3